

Juha Peltoniemi

NAURU

tie tehokkaaseen ja kestävään
talouteen sekä ikuiseen
täystyöllisyyteen

(30. huhtikuuta 2021)

© 2021 Juha Peltoniemi ja Neutrinica

Lataaminen, tulostus sekä kopiointi ja jakelu sähköisessä tai tulostetussa muodossa sekä osittainen lainaaminen sallittu vapaasti ei-kaupallisiin tarkoituksiin hyvää tapaa noudattaen. Plagiointi ja muuttaminen ehdottomasti kielletty.

Elektroninen dokumentti (odt/pdf)

Neutrinica, Oulu

Sisällysluettelo

1	Johdanto.....	1
2	Missä ollaan ja miten tähän on tultu.....	9
2.1	Missä Suomi rämpiä? (huhtikuu 2021).....	9
2.1.1	Talous tulee syvältä.....	9
2.1.2	Historialliset rasitteet.....	11
2.1.3	Suomen sammakkolama 2008-2018.....	12
2.1.4	Tuottavuus ja tehokkuus.....	15
2.1.5	Yhteenveto.....	18
2.2	Työllisyys Suomessa.....	20
2.2.1	Työttömyys jatkuu.....	20
2.2.2	Työttömyyden hinta.....	23
2.2.3	Työmarkkinoiden dynamiikka.....	24
2.2.4	Työvoiman tarve, vaje ja pula.....	27
2.2.5	Määritellään oikea työvoimapula.....	30
2.2.6	Funktionaalinen tulonjako.....	32
2.2.7	Yhteenveto.....	33
2.3	Ei syytä velkapaniikkiin.....	34
2.3.1	Kestävyysvaje uhkaa.....	34
2.3.2	Julkinen omaisuus ja saamiset.....	36
2.3.3	Kansantalouden tase.....	38
2.3.4	Yhteenveto.....	39
3	Talous, tiede ja filosofia.....	40
3.1	Taloustieteen filosofiaa ja ideologiaa.....	40
3.1.1	Mitä tekee kansantaloustiede.....	40
3.1.2	Arvot arvovapaassa tieteessä.....	45
3.1.3	Etiikan mallit.....	48
3.1.4	Uskonnot ja työmoraali.....	51
3.1.5	Moraalinen dissonanssi ja pseudomoralismi.....	52
3.1.6	Onnistumisen mittarit.....	54
3.1.7	Yhteenveto.....	57
3.2	Liberalismin markkinat.....	58
3.2.1	Vapauden kaiho markkinoilla.....	58
3.2.2	Uusliberalismi, markkinaliberalismi tai libertarismi.....	60
3.2.3	Konservatismi, populismi ja mitä lie.....	64
3.2.4	Vallanvastuuperiaate.....	68
3.2.5	Yhteenveto.....	70
3.3	Talusteorioiden tilannekatsaus.....	72
3.3.1	Koulutaloustiede ja koulukunnat.....	72
3.3.2	Uusklassinen teoria vapaista markkinoista.....	73
3.3.3	Markkinoiden häiriöt.....	75
3.3.4	Kansainvälinen kauppa ja globalisaatio.....	77
3.3.5	Suunnitelmatalous ja sekatalous.....	81
3.3.6	Makrotalouden yleinen teoria.....	84
3.3.7	Kritiikkiä ja haasteita.....	87
3.3.8	Yhteenveto.....	92

3.4	Rahan teoriaa ja käytäntöä.....	94
3.4.1	Klassinen rahakäsitys.....	94
3.4.2	Moderni rahateoria.....	97
3.4.3	Inflaatio – ei vain pahaksi.....	101
3.4.4	Rahapolitiikka ja optimaalinen inflaatio.....	106
3.4.5	Seteleistä digirahaan.....	109
3.4.6	Rahoitusmarkkinat, markkinoiden tehokkuus ja kuplat.....	110
3.4.7	Yhteenvetoa.....	113
3.5	Työmarkkinoiden toiminta ja häiriöt.....	115
3.5.1	Työn markkinat vai markkinoiden puute.....	115
3.5.2	Palkanmuodostuksen menetelmiä.....	117
3.5.3	Järjestäytymättömät työmarkkinat.....	119
3.5.4	Työttömyyden syitä.....	121
3.5.5	Työvoimavaje.....	123
3.5.6	Työmarkkinoiden epätasapaino.....	125
3.5.7	Yhteenvetoa.....	126
3.6	Työttömyyden teorioita.....	127
3.6.1	Klassisten teorioiden puutteet.....	127
3.6.2	Palkanasetantateoria.....	127
3.6.3	Sisäpiiriteoria ja kilpailuteoria.....	132
3.6.4	Muita teorioita.....	134
3.6.5	Sokit ja suhdannevaihtelut.....	135
3.6.6	Luonnollinen työttömyys.....	136
3.6.7	Työvoiman tarjontateoria.....	137
3.6.8	Kannusteet ja aktivointi.....	138
3.6.9	Yhteenvetoa.....	143
3.7	Työttömyyden ja työn psykologiaa.....	145
3.7.1	Evoluutiopsykologinen lähtökohta.....	145
3.7.2	Ihmisten identiteetti.....	147
3.7.3	Motivaatioiden perusta.....	150
3.7.4	Itseohjausteoria: yleinen teoria melkein kaikelle.....	152
3.7.5	Työn tekemisen motiivit.....	155
3.7.6	Työn hakemisen motivaatio.....	156
3.7.7	Työttömyyden psykologiset vaikutukset.....	158
3.7.8	Yhteenvetoa.....	159
4	Suosta ylös nopeasti.....	161
4.1	Tuottavuus ja kilpailukyky kuntoon.....	161
4.1.1	Voimavarat täyskäyttöön.....	161
4.1.2	Viisaiden mietteitä.....	162
4.1.3	Palkanalennus ja sisäinen devalvaatio.....	165
4.1.4	Hintojen lasku ja deflaatio.....	169
4.1.5	Fiskaalinen devalvaatio.....	170
4.1.6	Devalvaation määrä ja vaikutus.....	171
4.1.7	Yhteenveto.....	174
4.2	Rohkeaa elvytystä matalasuhdanteessa.....	175
4.2.1	Elvytys velaksi.....	175
4.2.2	Fiskaalinen kerroinvaikutus.....	177
4.2.3	Menoelvytys.....	178

4.2.4	Veroelvytys.....	180
4.2.5	Leikkaukset laman aikana.....	183
4.2.6	Yhteenveto.....	184
4.3	Keynesiläisyys punnitaan korkeasuhdanteessa.....	185
4.3.1	Nousukausi tulee vielä joskus.....	185
4.3.2	Kunnon veronkiristys.....	185
4.3.3	Julkisten menojen supistaminen.....	188
4.3.4	Yhteenveto.....	191
5	Kestävän kansantalouden luominen.....	192
5.1	Markkinasektorin vastuunpalautus ja tehostaminen.....	192
5.1.1	Riskisotalismista vastuutalouteen.....	192
5.1.1	Rahasektorin vakautus.....	193
5.1.2	Kasinotalous kuriin.....	195
5.1.3	Innovatiivisia elinkeinoja.....	197
5.1.4	Kansallinen voitto.....	200
5.1.5	Julkisen ja yksityisen sektorin työnjaon optimointi.....	203
5.1.6	Yrittäjyyttä lisää?.....	205
5.1.7	Tuhottomasti turhaa työtä.....	206
5.1.8	Johtamisen vaikeus.....	208
5.1.9	Yhteenveto.....	209
5.2	Työmarkkinoiden rakenneuudistus.....	211
5.2.1	Työlle markkinoita.....	211
5.2.2	Perustuslain mukainen työoikeus.....	211
5.2.3	NAURU: palkkojen maksimointi työttömyyttä kasvattamatta.....	214
5.2.4	Kestävästi määräytyvät palkat.....	216
5.2.5	Häiriöt ja niiden korjaukset.....	219
5.2.6	Vastuuhakuinen työttömyysturva.....	221
5.2.7	Työttömien aktivointi ja työtakuu.....	225
5.2.8	Aktiivinen työvoimapolitiikka.....	229
5.2.9	Yhteenveto.....	230
6	Johtopäätöksiä ja suosituksia.....	232
6.1	Talouden tavoitteet.....	232
6.2	NAURU pelastaa Suomen.....	233
6.3	Suhdanteen mukaista elvytystä.....	235
6.4	Fiskaalisella devalvaatiolla ylös vientilamasta.....	236
6.5	Talouden rakenteet kuntoon.....	237
6.6	Tuottavaa elinkeinoelämää.....	239
6.7	Korkeasuhdanteen tullen.....	240
6.8	Teoreettinen yhteenveto.....	241
6.9	Tämä ei ole vitsi.....	243
	Lähteitä.....	244

1 Johdanto

Suomen tila ei naurata. Taloutemme toimii tehottomasti. Syrjäytämme luvattoman paljon omia kansalaisiamme ja sinä sivussa vieraitakin sysäämällä heidät pitkän työttömyyden ja arvottomuuden alhoon. Työttömyys, arvottomuus ja syrjäytyneisyys eivät kuitenkaan seuraa luonnonlaeista vaan omista valinnoistamme. Toisilla valinnoilla voimme rakentaa tehokkaan ja oikeudenmukaisen maan, jossa kaikilla on mahdollisuus osallistua yhteisen hyvinvoinnin rakentamiseen ja nauttia siitä, jossa kaikki saavat nauraa sydämensä kyllyydestä. Tässä työssä esitän, kuinka voimme saavuttaa iloa ja onnea NAURUn avulla.

Reaalitalous perustuu ihmisen työhön ja reaalihyödykkeiden vaihtoon. Reaalitalous edistyy ja reaaliomaisuus kasvaa, kun

1. tehdään töitä enemmän, ja
2. tehdään töitä tehokkaammin.

Lisäksi vaurautta optimoidaan tavaroiden vaihdolla. Reaaliomaisuus laskee, kun kestohyödykkeet kuluvat tai tuhoutuvat. Talouden tuloksellisuutta mitataan loppuhyödykkeiden määrällä. Loppuhyödykkeillä tarkoitetaan ihmisiin kohdistuvia palveluita ja tavaroita, jotka lisäävät heidän onnellisuuttaan (vähentävät kärsimystä, poistavat riskejä). Niiden tuottamiseen tarvitaan välihyödykkeitä, joista voi olla yli- tai alikapasiteettia (välivelkaa).

Reaalitalous pitää erottaa finanssitaloudesta (rahataloudesta). Rahatalous perustuu kollektiivisiin uskomuksiin, jotka pohjautuvat paperille painettujen tai metallin lyötyjen symbolien taikka bittien merkitykseen, joskus jopa kirjoittamattomiinkin lupauksiin ja uskomuksiin. Kollektiivinen uskomus tarkoittaa, että ihmiset uskovat sekä asiaan että siihen, että toisetkin siihen uskovat. Uskomus toisten uskomuksesta on tietoa, kun se on totta (eli toiset todella uskovat) sekä perusteltua ja oikeutettua (rahan käyttö on järkevää nyt ja tulevaisuudessa).

Uskomukset eivät ole keijuja vaan vahvoja yhteiskunnallisia voimia. Uskomus konkretisoituu työksi ja työ materiaaliseksi vauraudeksi. Usko tulevaan voi jo itsessään luoda onnea, siinä missä epäusko ja pelko sitä vievät. Kollektiivinen usko saa talouden pyörimään.

Kollektiivinen uskomus voi mennä överiksi. Silloin ihmiset menettävät kosketuksensa reaali maailmaan toistelemalla toistensa uskomuksia. Taloudessa sellainen voi johtaa kuplaan, joka sitten voi puhjeta eli kollektiivinen usko romahtaa varsin yhtäkkisesti, kun ihmiset tajuavat uskon ontoutumisen (Anderssen 1837). Tämä johtaa talouden romahdukseen. Kollektiivinen usko voi kadota myös perusteetta valeutisten tai uskottavan kuuluisen vaihtoehto-opin myötä.

Tätä kirjoitettaessa (huhtikuu 2021) Suomi rämpiä koronakriisiin varjossa. Suomi joutui kriisiin housut kintuissa: vuosikymmenen jähkailun, vatuloinnin ja saamattomuuden seurauksena Suomella ei ollut puskureita, vaan Suomi joutuu velkaantumiseen, miten pystyy, EU:n sääntöjen kahlitsemana. Suomella ei ollut mitään valmiutta pahempaan eikä kriisiä varten koskaan laadittu strategiaa ennen eikä jälkeen, vaan päätöksiä tehtiin tempoilevasti, vaihtelevasti ja usein viivytellen päivä kerrallaan siinä toivossa, että huomina helpottaisi, mitä ei vielä ole tapahtunut. Tämä toistaa samaa kaavaa aiempien kriisien, kuten vuoden 2015 pakolaiskriisin kanssa, joten Suomen kansallisessa kriisinkohtaamiskyvyssä on jotain rakenteellisesti pielessä. Koronalamana ohella yllämme leijuu muitakin uhkakuvia, kuten kauppasota, Brexitin sekavuus, Kuningaskunnan eripura, transatlanttisten suhteiden epävarmuus, Venäjä, Kiina, ilmastonmuutos ja uudet pakolaiskriisit, jotka voivat eskaloituessaan rikkoa talouttamme rankasti.

Kansainvälisesti vertaillen Suomi on selvinnyt koronasta suhteellisen hyvin. Meille olisi voinut käydä paljon huonommin, mutta myös paremmin, niin etu- kuin jälkiviisaasti. Toisten suuri tupellus ei kuitenkaan oikeuta omaa pientä tupellusta, olkoonkin, että onni, sijainti ja kulttuuri ovat vaikuttaneet enemmän kuin hallitusten päätökset. Koronavirus on osoittanut yllätyksellisyytensä moneen kertaan, eikä kukaan osaa ennustaa, miten tulevaisuudessa käy. Ilmeisesti kaikki kriisin vaikutukset eivät jää väliaikaiseksi, vaan se voi aiheuttaa pysyviä vaikutuksia esimerkiksi matkustukseen. Ehkä lukija tätä lukiessaan jo tietää paremmin, miten selvisimme.

Suomen talous laahasi syvästi jo ennen koronaa. Suomi ei ikinä ehtinyt palautua vuoden 2008 tienoilla alkaneesta lamauksesta. Yhdysvallat toipui romahduksestaan nopeasti ja Eurooppakin pääsi vahvaan kasvuun, mutta Suomi ei koskaan päässyt siihen kunnolla mukaan. Pikkuhiljaa kansantuote pääsi kasvuun 2010-luvun loppua kohti, hitaasti mutta tilastollisesti merkittävästi (2-3 % vuosi-

vauhtia) ja vienti välillä sitäkin enemmän (Uusitalo et al 2018). Jotkut ehdivät jo tuudittautua uuteen nousukauteen, vaikka osa viennin kasvusta olikin näennäistä (esimerkiksi välityskauppaa tai ”lentokonevientä”). Kasvu hidastui kuitenkin jo ennen koronaa (Vilmunen et al 2020), mihin se sitten pysähtyi ja kääntyi syöksyyn. Vielä vähän ennen koronan tuloa lähes puoli miljoonaa suomalaista oli vastentahtoisesti työttömänä tai alityöllistettynä ja sen jälkeen sen on kasvanut sadalla tuhannella. Suomi toimii kroonisesti vakavalla vajaateholla.

Koronaa edeltävä lamaannus aiheutti kymmenien miljardien vajeen kansantuotteeseen. Vuoden 2013 bruttokansantuote oli reaaliarvoltaan yli 12 miljardia vähemmän kuin viisi vuotta aiemmin. Sitä edeltävänä viisivuotiskautena talous kasvoi 30 miljardia ja sen jälkeen poljimme paikoillamme ennen uutta romahdusta. Voinemme arvioida, että lamaannus laskee bruttokansantuotettamme jopa 40 miljardin euron verran vuodessa. Laman ja sitä seuranneen talousjämähäytymän tähänastiset kumulatiiviset vaikutukset lienevät jo lähes 200 miljardia euroa ennen koronaa. Siihen verrattuna joku miljardi Kreikalle on prosenttiluokkaa, ja maahanmuuttaneiden ja turvapaikanhakijoiden auttaminen vie vieläkin mitättömämmän osuuden. Tätä kirjoitettaessa (ja ehkä myös tätä luettaessa) hallitus riitelee neuvottoman tuntuisesti työllisyystoimista, mutta ei vaikuta löytävän yhteisymmärrystä edes talouden tilasta. Oppositio haukkuu hallitusta, mikä on sen tehtävä, mutta senkin esitykset jäävät hajanaisiksi ja sekaviksi. Oman epäonnistumisen pohjalta ei helposti tehdä uskottavia avauksia.

Työttömyys ei aiheuta vain köyhyyttä vaan myös erittäin vakavia inhimillisiä kärsimyksiä ja henkisiä ongelmia, jotka pilaavat monen ihmisen elämän lopullisesti ja heijastuvat vakavasti lapsiin (ks. esim. Helliwell & Huang 2011, Clark & Oswald 1994, Layard 2004). Käytännössä useamman vuoden työttömyys syrjäyttää yksilön työmarkkinoilta iankaikkisesti, todellisesta työhalusta ja osaamisesta riippumatta, koska työntajat huomaavat stigman. Piittaamattomuus tästä kurjuudesta osoittaa lähes rikollista epäinhimillisyyttä. ”Yhteiskuntamme huomattavimmat virheet ovat sen kykenemättömyys huolehtia täystyöllisyydestä sekä sen mielivaltainen ja epäoikeudenmukainen omaisuuden ja tulon jakautuminen,” lausui John Maynard Keynes 1930-luvulla, viitaten sen aikuisiin lähinnä anglosaksisiin talouksiin (Keynes 1951, s. 428). Nykypolitiikalla pitkäaikaistyöttömyys katoaa Suomesta pahimmillaan kuoleman kautta. Viime

vuosina Suomessa harjoitettua väärää politiikkaa voidaan siten pitää kirjaimellisesti murhaavana. Kaikki eivät sitä hyväksy: esimerkiksi hallituksen asettama talouspolitiikan arviointineuvosto (Vilmunen, Pirttilä, Ellison, Niemi, Vainiomäki, Orjasniemi & Kuusela 2021) suhtautuu sosiaalisiin vaikutuksiin hyvin vähätellen, todeten, että ”työhön osallistumisen sanotaan myös lisäävän sosiaalista yhteenkuuluvuutta,” ikään kuin eivät sitä hyväksyisi.

Talouden kriisit eivät johdu luonnon kiertokulusta vaan ihmisten päätöksistä. Ihmisten päätöksillä niistä myös nousee. Työttömyys seuraa valitusta politiikasta ja sen hyväksyminen on poliittinen päätös (Wray 1998). Toteutettu politiikka ei toki välttämättä seuraa kansan enemmistön tahdosta vaan valtaapitävien eliittien omista intresseistä, osin suoraan ja osin epäsuoraan. Valitettavasti niin Suomessa kuin maailmallakin, erityisesti Euroopan Unionissa ja Euroopan keskuspankissa harrastetaan katastrofaalisen huonoa politiikkaa ja jätetään tekemättä sinänsä yksinkertaisia päätöksiä, joilla kriisi voitetaan. En hyväksy monien poliitikkojen ja taloustieteilijöiden luovutusmielialaa, että työttömyyttä ei voitaisikaan poistaa, koska vastaan tulisi joku mystinen rakenteellisen¹ työttömyyden raja.

Länsimaisen talouskasvun heikentyminen itsessään ei yllätä. Suomen suuri talouskasvu 1900-luvun jälkipuolella johtui sotienjälkeisestä teollistumisesta ja kansan koulutustason noususta, jolloin korkeammin koulutetut pystyivät tekemään tuottavampia töitä. Suomella oli malttia vaurastua (Vrt. Kekkonen 1952). Nyt Suomi on kuronut takamatkansa umpeen eikä koulutustasoa voi enää nostaa, koska melkein kaikki korkeakoulukelpoiset korkeakoulutetaan eikä elinkeinoelämä vastaanota tohtoreita. Itse asiassa suurin osaajapula koskee kokeneita käsi-työläisiä rakennus-, asennus- ja hoiva-aloilla. Kasvu on löydettävä muilla keinoin. Erityisesti emme voi odotella, että sisältä tai ulkoa tuleva kasvu poistaisi työttömyyden, vaan työttömyys on poistettava itse.

Tarkastelen tässä esseessä Suomen ja vähän maailmankin taloutta, suhdanteita, talouskriisiä ja lamaa. Käsittelen lyhyesti talouden syy-seuraussuhteita sekä laman ja taantumien syitä. Pohdin lyhyen tähtäimen keinoja päästä irti lamasta ja nostaa Suomi nousuun mahdollisimman nopeasti, missä keskityn

¹ Solow (1993) huomautti osuvasti, että ”sanaa rakenteellinen näytetään usein käytettävän viestittämään, että henkilö puhuu jostakin syvällisestä tietämättä, mistä oikeasti on kysymys”. (Viit. Tuomala 2018)

raha- ja finanssipolitiikan keinoihin. Tarkastelen myös pitkävaikutteisempia mutta hitaampia keinoja talouden rakenteen korjaamiseksi, luottamuksen rakentamiseksi ja uusien kriisien estämiseksi.

Suomen kansantalouden korjaaminen sisältää kolme vaihetta:

1. Koronakriisistä toipuminen
2. Koronaa edeltävästä pitkästä vajaakaudesta nouseminen, ja
3. Vakaan ja kestäväen talousjärjestelmän luominen

Keskityn erityisesti kolmanteen, mutta käsittelen myös akuutteja keinoja nousta lamasta. Jos lama on ohitettu, niitä tarvitaan seuraavassa lamassa. Tätä lukiessasi Suomi on todennäköisesti jo päässyt eroon koronaviruksesta joko rokotusten ja tukahdutusten kautta tai sairastetun taudin tuottaman laumaimmunitietin kautta menetettyään sen hallinnan, ellei sitten uusi muunnos sekoita kuvioita.

Jätän tästä esseestä pois syvällisemmät pohdiskelut Euroopan Unionin, Euroopan rahaliiton ja Euroopan keskuspankin ongelmista ja rooleista sekä niiden parantamisesta. Suomen suurongelmat johtuvat ratkaisemattomasta ristiriidasta yhteisvaluutta-alueen sääntöjen ja politiikan sekä suomalaisen talousperinteen välillä. Euroopan tason ongelmien ratkaisut olisivat paljon tärkeämpiä ja kiireellisempiä, mutta mitä ilmeisemmin niiden pahojenkin vikojen korjaaminen on kaiken realismin tuolla puolen. Lähdän siis oletuksesta, että Suomi pysyy eurossa, vaikka itse pitäisinkin euroeron työkalupakissa edes uskottavana uhkauksena erityisesti Saksan painostamiseksi solidaariseen rahapolitiikkaan.

Essee jakautuu johdantoon, neljään pääosaan ja johtopäätöksiin. Aluksi koostan kuvaa nykytilanteesta ja pohdin, kuinka siihen on jouduttu. Seuraavaksi käsittelen yleisesti taloustiedettä ja sen teorioita sekä filosofioita ja ideologioita. Sen jälkeen pohdiskelen akuutteja toimenpiteitä lamaannuksen lopettamiseksi sekä keinoja kestävämmän talouden ja talousjärjestelmän luomiseksi, jotta välttyisimme tulevilta kriiseiltä. Viimeisessä osassa kokoan johtopäätökset ja kokoan valittujen arvojen ja teorioiden mukaisia politiikkasuosituksia.

Pyrin rakentamaan esseeni mahdollisimman tieteelliselle perustalle. Tämä ei kuitenkaan ole akateeminen opinnäyte eikä tieteellinen julkaisu, koska se sisältää sekä arvopohjaisia toimintasuosituksia että mielipiteitä. Kun kyse on pahan poistamisesta ja hyvän tuottamisesta, se ei enää ole puhdasta arvovapaata tieteilyä, vaan myös arvosidonnaista vaikuttamista eli politikointia.

Esitän työssäni heikkoa ja vahvaa kritiikkiä suomalaiselle valta-, sivu- ja vastavirtaiselle talousajattelulle. Mikä mitäkin virtaa on, lienee jatkuvasti kiistan-alaista. Kritisoin myös vastuullisia vastuuttomuudesta ehkä voimakkaammin, kuin tieteellisessä kirjallisuudessa on tapana. Pahoittelen, jos vahingossa haukun vääriä henkilöitä tai muuten vaan väärin, mutta en voi vaieta, jos näen tahallista typeryyttä, rakenteellista epäoikeudenmukaisuutta tai silkkaa ilkeyttä.

Työn arvoperusta pohjautuu klassiseen utilitarismiin (Bentham 1780, Mill 2000), kantilaiseen valtiokäsitykseen (Kant 1795) ja yksilöetiikkaan (Kant 1931) sekä rawlsilaiseen oikeudenmukaisuuteen (Rawls 1970). Näennäisistä ja myös periaatteellisista eroistaan huolimatta nämä eivät eroa käytännössä kovinkaan paljon: niin utilitaristinen rajahyötyperiaate kuin rawlsilainen eriarvoisuuskäsitys korostavat heikoimpien ja köyhimpien etujen turvaamista. Jokainen ihminen on tarkoitusperä itsessään eikä vain väline muun tarkoitusperän saavuttamiseksi. Periaatteellisesti asetan taloudellisen oikeudenmukaisuuden laskennallista bruttokansantuotetta tärkeämmäksi arvoksi, mutta tässä esseessä keskityn kokonaisvaurauden lisäämiseen, jotta en liiaksi sekoittaisi asioita. Käsittelen oikeudenmukaisuutta perusteellisemmin toisessa esseessäni.

Tarkastelen työssäni talouden moraalialia ja ”moraalikatota”. Moraalikatolla (englanniksi *moral hazard*, kirjaimellisesti moraalinen vaara) ei taloustieteissä tarkoiteta mitä tahansa moraalin löystymistä vaan mahdollisuutta ottaa itsekästä hyötyä toisten kustannuksella tai pelata toisen rahoilla: kruunalla minä voitan, klaavalla sinä häviät. Harvat ymmärtävät termin taloustieteellistä merkitystä, vaan sitä käytetään useimmin kuvaamaan yleistä moraalittomuutta, minkä vuoksi pitäisi käyttää yksikäsitteisempää termiä. Vastuupako, vastuuvaje tai vastuuhaje kuulostaisivat sopivammilta: kyse on siitä, että päätösvalta ja seurausvastuu erkanevat toisistaan. Tuomala on blogissaan huomannut saman käsiteongelman ja

puhuisi kannustinongelmasta, mutta se vaikuttaa liian yleisluonteiselta spesifiseen käyttöön. Arrow (1984) käytti käsitettä ”*hidden action*” (piilotettu toiminta), joka ei myöskään suoraan avaudu. Käytän tässä vastedes termiä **vastuuhaie**.

Asetan talouspolitiikan tärkeimmäksi mitattavaksi tavoitteeksi täystyöllisyyden. Sillä tarkoitan tilannetta, jossa ei esiinny merkittävästi suhdanne- tai rakennetyöttömyyttä taikka vastaavaa työvoimapulaa – pienestä kitkatyöttömyydestä tai -työvoimavajeesta ei päästä koskaan kokonaan eroon. Muut tavoitteet ovat keinoja täystyöllisyyden saavuttamiseksi tai seurauksia täystyöllisyyden saavuttamisesta. Esimerkiksi valtiontalouden alijäämä ja kestävyysvaje korjaantuvat lähes itsestään, kun työttömyys poistuu. Reaalinen kansantuote tulee työnteosta ja vain siitä, joten ensisijaisesti pitää lisätä työnteoa, toissijaisesti parantaa työn tehokkuutta ja tuottavuutta. Työn tehostaminen ei tarkoita työntekijän räähkäämistä – päinvastoin hyvä johtaminen tehostaa työtä työntekijän hyvinvoinnin ja onnellisuuden kautta (ks. Ahonen 2016, Peltoniemi 2014, 2016, 2019). Työllisyyden paraneminen ei sellaisenaan vaikuta luonnonvarojen loppumiseen tai ympäristön tuhoutumiseen, koska työtön syö saman kuin työllinenkin.

Pidän myös korkeaa palkkatasoa tavoittelemisen arvoisena arvona. Arvotan sen kuitenkin työllisyyttä alemmaksi, eli etsin talousmallia, jossa pyritään niin korkeisiin palkkoihin kuin on mahdollista vaarantamatta täystyöllisyyttä ja oikeudenmukaisuutta. Tästä talousopista käytän termiä **NAURU** (*Non-accelerating unemployment-rate utility*). Asetun täten vastahankaan eräiden uusklassisten taloustieteilijöiden kanssa, jotka nimenomaisesti haluavat tavoitella matalaa kustannustasoa eli alhaisia palkkoja. Se tietenkin riippuu, miltä kantilta asioita katsotaan.

Tunnustan tavoitteen valinnan arvovalinnaksi: toisilla arvoilla saadaan toisenlaisia toimintasuosituksia. Esimerkiksi hallituksen asettama talouspolitiikan arviointineuvosto (Vilmunen et al 2021, 10) antaa työvoimalle lähinnä välinearvon: ”Hallituksen työllisyyspolitiikassa ja siitä käytävässä julkisessa keskustelussa olisi neuvoston mielestä kiinnitettävä enemmän huomiota sen vaikutuksiin julkiseen talouteen täsmällisten työllisyyslukujen sijaan.”

Vaikka taloustieteen pitäisi olla poliittisesti neutraalia, poliittiset suunnat saattavat omaksua niiden agendaan sopivat paradigmat, arvot, teoriat ja tulokset. Koska en itse ole politiikassa mukana enkä kuulu mihinkään puolueeseen, en osaa

sanoa, ovatko valintani ja johtopäätökseni enemmän oikealle vai vasemmalle kallellaan. Oikeiston ja vasemmiston käsitteetkin ovat muuntuneet niin, ettei niistä selvää saa. Luultavasti sohaisten niin moneen suuntaan, että oikeistolaiset voivat perustellusti haukkua minua vasemmistolaiseksi ja vasemmistolaiset oikeistolaiseksi. Keskustalaisille jää valinnanvaraa.

Melkein kaikki tässä esseessä tehtävistä esityksistä on viisaammilta lainattuja. Pyrin antamaan näille tieteellisen krediitin, missä muistan. Yleiseen oppikirjatietouteen en aina viitsi viitettä antaa, mutta osa viitteistä jää sekundääri-lähteisiin. Moni idea saattaa olla esittäjänsä vanhempaa perua – varsinkaan vanhemmassa kirjallisuudessa ei aina välitetty ajatusten alkuperistä vaan esitettiin opittuja oppeja johonkin, mahdollisesti poliittiseen tarkoitukseen (kuten Chydenius 1765). Viittailen myös populaariteoksiin ja poliittisiin kirjoituksiin, mikä varmasti olisi kiellettyä akateemisessa työssä, mutta haluan kritsoida päättäjien käsityksiä omaksumistaan talousopeista sekä osoittaa erilaisten näkemysten olemassaoloa – ja niitä eroja totta vieköön piisaa. Kansanväliseen tieteelliseen kirjallisuuteen en pääse edes käsiksi. Osa ajatuksistani jää väkisin mielipiteen tasolle, koska en pysty kaikkiin löytämään riittävän tieteellistä perustaa. Jos jotain tieteelle kokonaan uutta teoriaa esitän, se on varmasti vahinko ja kenties virheellinen.

Kirjoitin tämän esseen yhtäältä parantaakseni maailmaa ja toisaalta oppiakseni taloustiedettä sekä ymmärtääkseni talouspolitiikkaa. Paljon olenkin oppinut, koska oppimiskäyrälläni olen muutaman kerran kääntänyt johtopäätöksetkin päinvastaiseksi. Tämä versio alkaa kuitenkin jo konvergoitua yhteen käsitykseen. Lukija on varmasti jo tässä vaiheessa arvannut sen pohjautuvan talusteorian osalta jonkinlaiseen keynesiläisyyteen, enkä siinä pettymystä tuota, vaikka pyrinkin välttämään jämähtämistä vanhaan oppiin. En yritäkään olla puolueeton kaikissa kiistakysymyksissä, vaikka pyrinkin esittämään eri näkemyksiä mahdollisimman objektiivisesti, vaan otan selkeän kannan oikeaksi kokemani näkemyksen puolesta.

Olen kirjoittanut tämän esseen ollessani työttömänä. Minulla on siten oma-kohtaista kokemusta aiheeseen ja siihen liittyviä havaintoja. Tätä lukiessasi saatan olla töissä, missä lie, tai sitten en, jos edes elossa, riippuen milloin tämän olet käsiisi saanut.

2 Missä ollaan ja miten tähän on tultu

2.1 Missä Suomi rämpiä? (huhtikuu 2021)

2.1.1 Talous tulee syvältä

Suomi ei toimi. Suomi ei ole toiminut aikoihin. Holmström, Korkman ja Vihriälä (2016) totesivat valtioneuvostolle antamassaan muistiossa Suomen olevan edellytyksiinsä nähden alisuoriutuja, mikä pitää edelleen paikkansa, jopa vahvemmin (Ala-Pietilä, Björklund, Hetemäki, Larma, Lundström, Mero, Sasse & Vihriälä 2021). Vaikka Suomi on todettu edellytyksiltään yhdeksi maailman kilpailukykyisimmäksi maaksi, talouteemme ei ole syntynyt sellaista dynamiikkaa, johon meillä pitäisi olla mahdollisuudet. Suomen talous ei kasvanut juuri lainkaan vuoden 2008 jälkeen, paria pientä hypähdystä lukuun ottamatta. Maailman talous on kuitenkin jo pitkään kasvanut yli 3 % vuosivauhtia, mistä Suomi jää jälkeen koko ajan. Vuonna 2020 bruttokansantuote laski alustavien arvioiden mukaan 4-5 %, suurelta osin pandemian ja siitä seuranneen kotimaisen kysynnän laskun vuoksi (Vilmunen et al 2021). Pandemiaa ei kuitenkaan voi kaikesta syyttää, koska ei Suomi lähtenyt ennen sitäkään kunnan nousuun ja pienoinen nousupyrähdys sakkasi jo ennen koronaa.

Vientitilastot paljastavat lohduttomasti Suomen talouden tilan. Pieni avo-talous tarvitsee vientiä maksaakseen tuonnin, koska maan ei kannata kaikkea itse tuottaa. Vientimme ei ole koskaan noussut samankaltaisten verrokkimaiden tasalle ja se suorastaan sakkasi vuonna 2007, toipumatta vielä kunnolla siitä. Saman-aikaisesti Saksa vain kasvattaa viennin osuuttaan, joka on bruttokansantuotteeseen verrattuna merkittävästi suurempi kuin Suomella. Saksan talous on kuitenkin kertaluokkaa suurempi kuin Suomen, joten sen odottaisi olevan vähemmän riippuvainen ulkomaankaupasta. Ilmeisesti se on pystynyt erikoistumaan tiettyihin tuotteisiin, joita tuotetaan massiivisesti, toisin kuin Suomi. (Stenborg et al 2020)

Poliitikot ja ekonomistitkin ovat kiistelleet kulloisestakin suhdanteesta. Kun muu maailma lähti kovaan nousuun viime vuosikymmenen loppupuolella, Suomenkin talous näytti ajoittaisia nousun merkkejä ja koki jopa pieniä nousupyrahdyksiä. Varsinaisen laskukauden selvästi ohitimme, emmekä olleet muodollisesti lamassa tai taantumassa ennen koronakriisiä. Silti resurssimme olivat pahasti vajaakäytössä koko 2010-luvun, vaikka esimerkiksi Spolander (2018) ja Määttänen (2019) väittivät sen enempää todeksi osoittamatta, että Suomen kapasiteetti olisi ollut täyskäytössä ja Åkerman (2018) kuvitteli jopa korkeasuhdanteen, kuten talouspolitiikan arviointineuvosto (Uusitalo et al 2019). Ehkä voimme puhua matalasuhdanteesta erotuksena aiemmasta syväsuhdanteesta. Kangasharju (2018) käyttää osuva termiä lamaannus. Seuraava neuvosto (Vilmunen, Pirttilä, Ellison, Niemi, Vainiomäki, Orjasniemi, Seuri & Ahonen 2020) myönsi nousukauden loppuneen, joskaan ei tunnustanut laskukautta, joka sitten alkoikin pandemian myötä. Sinänsä suhdannehuippu voidaan todeta vasta jälkeinpäin, joten ehkä se sitten oli nousukausi, jos nollassa skaalataan tarpeeksi alas.

Politiikan kannalta on hankalaa, pitääkö vielä elvyttää vai joko pitää kiristää. Tätä kirjoittaessani Suomi elää koronalamaa. Pohdin siksi keinoja laman voittamiseksi. Tätä lukiessasi taloustilanne voi kuitenkin olla jo toinen. Siksi päättäjien pitää varautua siirtymään elvyttävästä kiristävään talouspolitiikkaan tai päin vastoin suhdanteen mukaan. Kiristävään politiikkaan ei kuitenkaan pidä mennä ennen kuin ihan oikeasti ollaan korkeasuhdanteessa, mitä kuvaa talouden resurssien läheneminen täyskäyttöä eli työttömyyden poistuminen, mistä ollaan vielä kaukana. Ei pidä unohtaa, kuinka Eurooppa tyri alkavan nousun 2020 siirtymällä ennenaikaisesti elvytyksestä kiristykseen. Koko ajan tulee pitää mielessä, että maailman taloudessa piilee niin monta vaaratekijää, että se voi romahtaa yhdessä yössä.

Talouden suhdanteet seuraavat usein yhteiskunnallisia mielialoja taikka päinvastoin. Suomalaiseen taloussuhdanteisiin liittyvät vastaavat sosiologiset suhdanteet: kateuskausi, synnintunnonkausi, epätoivonkausi ja hillittömyyskausi. Nämä kärjistävät talouden suhdanteita joukkoilmioiden kautta. Suomalainen näkee liian usein kaikki vaiheet ja koko elämän kielteisesti, mikä saattaa tyypistää kannustuksen negatiiviseksi ja lietsoa vihamielisiä vuorovaikutuksia.

2.1.2 Historialliset rasitteet

Suomen elinkeinoelämän rakenne johtuu maamme uusiutuvista ja uusiutumattomista luonnonvaroista, historiallisista kehityspoluista, maailmantalouden eritahtisesta kehityksestä, sodista ja rauhoista, valtiollisesta sääntelystä, Kekkonen haluista sekä silkasta sattumasta. Ennen globalisaatiota Suomi pyrki ja oli pakotettukin suhteellisen suureen omavaraisuuteen, joten Suomessa tuotettiin sitä sun tätä, vaikka Chydenius opetti jo ennen Smithiä ja Ricardoa, ettei kansakunnan kannata tehdä mitä tahansa, vaan keskittyä tuottamaan sitä, mistä saa suhteellisesti suurimman tuoton.

Viennille tärkeimpiä erityisiä luonnonvarojamme ovat olleet kivet ja metsät. Näiden hyödyntäminen sekä ulkopuoliset vaatimukset johtivat suurteollisuuteen, pääosin suomenruotsalaisten sukujen, valtion sekä pankkien johtamana. Sotakorvaukset pakottivat luomaan metalliteollisuutta, joka kaupan luonteen vuoksi keskittyi muutamalle yhtiölle.

Sen enempää metalli- ja vaatetusteollisuuden idänkauppa kuin puunjalostuksen länsikauppa ei edellyttänyt suurta innovatiivisuutta tai ketterää markkinointia. Tuotanto jakautui aluksi monialaisille suuryrityksille ja niitä tukeville pienyrityksille, sittemmin rakennemuutosten jälkeen entistä suuremmille keskittyneille yksialayrityksille. Saksalaistyyllisiä keskikokoisia perheyrityksiä (*Mittelstand*) syntyi suhteellisen vähän. Käytännössä suurteollisuus työntekijäliittojensa avustuksella kahmi valtaa jopa eduskunnalta.

Neuvostoliiton murtuminen, EU-jäsenyys ja muu globalisaatio mursivat elinkeinorakennetta, järsivät maataloutta ja tuottivat joitain uusia menestystarinoita. Nokia nousi ja kaatui jättäen jälkeensä pöhinää ja pöljyyttä, millä ei enää nykyaikana nousta. Globalisaatio myös johti osittain tytäryhtiötalouteen, missä yhtiöiden johto ja tuotekehittäminen sijaitsee ulkomailla suomalaisen insinööriyön keskittyessä tuotannosuunnitteluun. Suomi ei kuitenkaan koskaan kunnolla sopeuttanut talouttaan uuteen Kekkonen ja Neuvostoliiton jälkeiseen aikaan, johon kuuluivat ihmisten ja pääomien liikkuvuus yli rajojen, yhteisvaluutta ja kova kansainvälinen kilpailu. Globalisaatio ei kohdellut kaikkia tasa-arvoisesti: häviäjiin kuuluvat maanviljelijät ja alempi keskiluokka taikka osaava työväenluokka (Wahlroos 2019).

Suomeen muodostuneen käytännön ja lainsäädännön mukaan useimpien työntekijöiden palkat määräytyvät työehtosopimusten mukaan. Sopimukset ovat yleissitovia, eli työmarkkinajärjestöjen jäsenyydestä riippumatta kukaan ei saa solmia alan työehtosopimuksia heikompia työsopimuksia, vaikka haluaisi ja vaikka se olisi yritykselle ainoa mahdollisuus harjoittaa kannattavaa liiketoimintaa ja työntekijälle ainoa mahdollisuus työllistyä. Yleissitovuus tuli lakiin vaivihkaa, ei niinkään SAK:n vaan suurteollisuuden toiveista: patruunat halusivat vaikeuttaa uusien, mahdollisesti kilpailevien yritysten perustamista ja kasvamista pienempien kustannusten turvin – suurteollisuus joutui joka tapauksessa maksamaan kovia palkkoja (Wahlroos 2019, 125).

Historia on siis tuottanut Suomelle jäykät työmarkkinat, suhteellisen keskittyneen ja pääomavaltaisen suurteollisuuden, korkean verotuksen, kadehditun hyvinvointivaltion sekä heikon innovaatioperinteen. Kekkonen jälkeinen kansanvalta on johtanut konsensukseen, jossa merkittäviä päätöksiä ja muutoksia ei voida tehdä, koska lukuisilla parlamentaarisisilla ja ulkoparlamentaarisisilla ryhmillä on tosiasiallinen veto-oikeus lainsäädäntöön. Kekkonen kuoltua vain kolme hallitusta on pystynyt tekemään merkittäviä päätöksiä ja uudistuksia: Holkeri, Aho ja Lipposen ykkönen, vaikka Holkeri ja Aho sortuivat ajoittain myös vakavaan päättämättömyyteen ja eräät päätökset olivat tunnetun tuhoisia. Sen jälkeen ainoastaan Sipilä edes yritti jotain, siinäkin pääosin epäonnistuen.

2.1.3 Suomen sammakkolama 2008–2018

Maa-ilmantalous romahti noin vuonna 2008. Syiksi osoittautuivat Yhdysvaltoihin rakentunut talouskupla, Euroopan pankkijärjestelmän systeemiset heikkoudet, Euroopan rahaliiton epätasainen kehitys ja jäykät säännöt, eräiden valtioiden holtiton, jääräpäinen taikka ylikurinen politiikka sekä valtioiden kyvyttömyys kontrolloida keinottelua (Krugman 2009, 2012, Rajan 2010, Quiggin 2014, Seppänen 2012, Roubini & Mihm 2010, Stiglitz 2010, 2012, 2016, Herrman 2015, Korkman 2015, Reinhart & Rogoff 2009, Hetemäki 2015, Harakka 2013, Rehn 2015, Baldwin at al 2015, King 2016, Galbraith 2016, Varoufakis 2016). Riskit sosialisoitiin kansoille ja valtioille, jotka eivät olleet valmistautuneet sitä kantamaan. Valta ja vastuu eivät kohdanneet.

Suomi näytti aluksi selviävän helpolla maailman talousmyllerryksestä, muun muassa vahvan pankkijärjestelmän ansiosta. Tämä ilmeisen väärä tilanne-arvio ruokki väärää ylpeyttä ja katteetonta uskoa: huhtikuussa 2010 taloustieteilijät pohtivat jo, mitä tehdään kriisin jälkeen (Rouvinen & Ylä-Anttila 2010). Muun muassa Suni (2010) arvioi kriisin olevan jo ohi ja Suomen pääsevän lievään kasvu-uraan. Syistäkin oltiin pihalla: Alho ja Kiander (2010) julistivat, että ”*työmarkkinat eivät ole millään muotoa syntyneen talouskriisin taustalla*” ja Rouvinen ja Ylä-Anttila (2010) kiistivät Suomen virheet kokonaan: ”*Suomella ei ollut osaa eikä arpaa...*”. Vielä 2012 Olli Rehn uskoi kriisin olevan voitettu ja Suomen selvinneen siitä.

Yleisen päättämättömyyden, hitaan kriisitietoisuuden ja väärän politiikan seurauksena Suomeen kuitenkin tuli vähitellen jatkuvasti syvenevä lama. Toisin kuin 1990-luvun romahdus, joka tuli lähes kertarysäyksellä, tämä lama tuli hitaasti hivuttaen, hiljaa kiihtyen, totuttaen kansan huonoihin uutisiin, laukaisematta suurta kriisitietoutta kansassa ja päättäjissä. Poliitikotkin ruokkivat käsityksiä fantastisesta menestyksestä: Eurooppa sortuu, mutta Suomi senkun porskuttaa. Vaivihkaista lamaanusta voitaisiinkin kutsua **sammakkolamaksi**.

Lamaa ruokkivat aiemmin kehittyneet talousrakenteet. Oikeastaan Suomen kilpailukyky alkoi heiketä jo vuonna 2002 (Maliranta 2014). Tuolloin eurosta tuli käteisvaluutta, maata johtivat Halonen, Lipponen ja Niinistö, Nokia jylläsi matkapuhelinmarkkinoilla ja hallitsi julkista innovaatiojärjestelmääkin. Paperi kävi kaupaksi, mutta huhut tiesivät kertoa metsäteollisuuden vähentäneen kehitysmenojaan.

Hallituksen asettama talouspoliittinen arviointineuvosto antaa valaisevia tilastoja ja käyriä talouden kehittymisestä (Uusitalo, Puhakka, Laakso, Kotakorpi, Andersen & Matikka 2016). Tilastojen mukaan Suomen reaaliyksikköpalkat kohosivat vuoden 2008 jälkeen lähes 25 %, pitkälti tuottavuuden laskun vuoksi – sitä ennen palkat seurasivat tuottavuutta varsin tarkasti (OECD 2016). Kangas-harju (2018) laskee palkkojen nousseen jopa 30 % vuodesta 2007 vuoteen 2017. Palkankorotuskierrettä johtivat lakkoilevat sairaanhoitajat vahvalla poliittisella tuella: jotkut asiantuntijat jopa syyttävät Kokoomuksen Sari Sairaanhoitaja -kampanjaa koko lamasta (ainakin Sailas). Suurin osa tuotannon ja tuottavuuden laskusta johtuu silti elektroniikkateollisuuden romahduksesta. Vain kemiallinen

teollisuus on kasvattanut viennin arvoa vuoden 2008 jälkeen, mutta yllättäen metsäsektorin osuus Suomen viennistä kasvoi samana aikana. Vapaavuoren (2016, 256) mukaan Suomi oli rauhanajan pahimmassa kriisissä. Vuoden 2016 nettovienti oli 4 % pienempi kuin vuonna 2007 (Vihriälä 2017).

Väärän politiikan taustalla vaikuttavat oikeiston ja vasemmiston stereotyyppiset tavoitteet: vasemmisto haluaa korottaa työläisten (ammattiyhdistysten jäsenten) etuja yli kestävyystason eikä suostu tinkimään ”saavutetuista eduista” (Koivisto 1978), kun taas oikeisto haluaa ideologisista syistä purkaa julkista sektoria ja leikata julkisia menoja jopa laman aikana ja sen varjolla. Molemmat näistä vain kiihdyttävät lamaa. Wren-Lewis (2016) arvioi, että lykkäämällä leikkauksia euroalueen talous olisi kasvanut 4 %, tosin erottamatta Suomen osuutta, mutta melkein koko euroalue noudatti samaa typerää leikkauspolitiikkaa osin eurosääntöjen johdattamana. Oikealla politiikalla emme olisi ikinä lamaan vaipuneet, oikealla politiikalla olisimme päässeet siitä ylös aikoja sitten ja oikealla politiikalla pääsemme siitä ylös nopeasti.

Malirannan (2014) mukaan Suomen kustannuskilpailukyvyn katoaminen johtui puoliksi innovoinnin vähenemisen aiheuttaman tuottavuuden kasvun hidastumisesta ja puoliksi työvoimakustannusten suhteellisesta noususta. Vuoden 2007 jälkeen Suomen kilpailukyky on heikentynyt 10-20 % kilpailijamaihin nähden. Erityisesti teollisuuden kate (ylijäämä per tuotto) putosi 12 %:sta 6 %:iin, ja työvoima väheni neljänneksellä. Vielä vuonna 2018 tuottavuus laski 0,7 % ja sen jälkeen vielä enemmän, eikä sen ennusteta lähtevän vielä aikoihin komeaan nousuun, koska innovaatioinvestoinnit vain laskevat: Kun T&K-menot olivat huippuvuonna 2010 jopa 3,8 % kansantulosta, ovat ne laskeneet vuonna 2019 niinkin alas kuin 2,4 % (Kiema 2019).

Lehmus ja Vihriälä (2016) arvioivat, että kaksi kolmasosaa työpaikkojen menetyksestä olisi ollut vältettävissä palkkojen jäädytyksellä vuoden 2010 tasolle ja Saksan mukaisella negatiivisella palkkaliukumalla. Ongelmat ovat rakenteellisia ja niiden ratkaisu vaatii rakennemuutoksia. Vuoden 2010 valinta hieman ihmetyttää: Suomen pahin palkankorotusvuosi oli 2009, jolloin palkat nousivat 5 % samalla, kun jakovara laski 8 % (Sauramo 2016). Sauramo (2015) myös yrittää puhua kilpailukykyvajeen kokonaan pois, mutta työttömyystilastot osoittavat lahjomattomasti Suomen kyvyttömyyttä. Syy ei sellaisenaan kerro, kuinka tilanne

korjataan. Usein ongelman ratkaisuun tarvitaan eri keinoja kuin sen aiheuttamiseen. Se ei onnistu helposti, koska OECD:n (2014) mukaan Suomen työmarkkinat ovat kehittyneiden maiden jäykimpiä.

Kilponen (2016) tarkastelee reaalista valuuttakurssia eli kotimaisten ja ulkomaisten hintojen kauppapainotettua suhdetta. Se määrittää hintakilpailukykyä suhteessa muihin kansantalouksiin. Suomen reaalinen valuuttakurssi vahvistui (eli kilpailukyky heikkeni) 18 % vuodesta 2000 vuoteen 2015. Samalla viennin osuus bruttokansantuotteesta laski 41 %:sta 37 %:iin ja yksityisen ja julkisen kulutuksen BKT-osuus nousi 70%:sta 80 %:iin, mikä ilmeisesti kertoo investointien heikkenemisestä.

Vartiainen (2019) arvioi menneiden vuosien talouspolitiikan kireyttä. Hänen mukaansa Suomi elvytti oikein vuosina 2008-2009, mutta sitten harjoitti koko 2010-luvun kiristävää taikka neutraalia talouspolitiikkaa. Lamaa edeltäneiden vuosien 2005-2007 finanssipolitiikkaa hän pitää liian löysänä, mikä johtui silloisista arviointivirheistä.

Toipumista haittasi hallitusten kyvyttömyys. Vanhasen kakkonen ei koskaan kunnolla huomannut maailman kriisiä ja Kataisen hallitus ei koskaan saavuttanut sellaista sisäistä toimintakykyä, että olisi pystynyt mitään päätöksiä tekemään tai edes ongelmia näkemään. Sipilälle lankesi epätoivoinen tehtävä pelastaa Suomi. Hallitus – tai joidenkin mielestä työmarkkinajärjestöt hallituksesta riippumatta – onnistuikin nostamaan kilpailukykyä lähes 4 %, kun olisi tarvittu 17 % (Kangasharju 2018). Kunnianhimoisemmat yritykset takkusivat poliittisen pelisilmän heikkouteen, näkemyksen ja osaamisen puutteeseen, poliittiseen pelkuruuteen sekä opposition epäisänmaalliseen vastustukseen ay-liikkeen avulla ja masinoimana. Monet suomalaiset politiikan kaikilta laidoilta ja keskeltäkin ovat valmiita uhraamaan itsensä ja toverinsa vain nähdäkseen hallituksen epäonnistuvan.

2.1.4 Tuottavuus ja tehokkuus

Suomi on jäänyt työn tuottavuudessa jälkeen. Suomen tuottavuus on useita prosentteja alhaisempi kuin verrokkimaissa, pahimmillaan yli kymmenen prosenttia. Niin on toki aina ollut, joskus enemmänkin, mutta Suomi kuroi etumatkaa kiinni, kunnes kurominen loppui vuoteen 2007, minkä jälkeen ero on taas

kasvanut. Näillä hetkillä Suomen tuottavuus laskee, kun verrokkimaiden tuottavuus kasvaa. Merkittävimmäksi yksittäiseksi tekijäksi tuottavuuden kasvuun ja romahdukseen nostetaan elektroniikkateollisuus eli Nokia, jota ei kuitenkaan juurisyyksi kelpuuta. (Stenborg et al 2020)

Stenborg ja kumppanit (2021) esittävät tuottavuudelle neljä toisiinsa kytkeytyvää lähdettä:

1. koulutus,
2. kone- ja laiteinvestoinnit,
3. teknologia ja
4. työn kohdentuminen.

He pitävät investointien heikkoutta pahimpana pullonkaulana. Tuotannollisten investointien kasvu Suomeen on pysähtynyt vuonna 2007 ja on edelleen sitä alhaisempi, kun verrokkimaissa investoinnit ovat samanaikaisesti kasvaneet lähes puolella, kiinnikurojamaissa jopa tuplaantuneet. Ilmeisesti sijoittajien nettotuotto-odotukset jäävät mataliksi, liekö korkeiden palkkakustannusten vaiko yritys- ja pääomatuloverotuksen syytä. (Stenborg et al 2020)

Stenborg ja kumppanit (2021) epäilevät työvoiman allokoinnin jäävän Suomessa heikoksi. Se tarkoittaa, että työvoima ei liiku riittävän nopeasti matalan tuottavuuden tehtävistä korkean tuottavuuden tehtäviin. Tämä johtuu ennen kaikkea työmarkkinoiden toimimattomuudesta, mitä voitaisiin kohentaa joustavammalla, työpaikkakohtaisella palkanmääräytymisellä. Heiltä jää kuitenkin huomaamatta, että melkein joka alalla on osaavaa työvoimaa kortistossa, kunhan he työnantajille vain kelpaisivat. He kyllä hoksaavat, että asuntokaupan varainsiirtovero jarruttaa muuttoliikettä, kuten kasvukeskusten asuntopula.

Suomen T&K-panostus on heikentynyt viimeisten vuosien ajan, niin julkisella kuin yksityisellä sektorilla. Erityisesti T&K-panostuksen tuottavuus on heikentynyt (Bloom et al 2019). Ilmeisesti osa yritysten tutkimuksesta valuu hukkaan niin, ettei se realisoidu kaupallisiksi tuotteiksi. Sijoitus tutkimukseen on aina riskisijoitus, koska tuloksia ei voi etukäteen tietää. Selvittämättömäksi jää, valitaanko väriä tutkimusaiheita vai pätkiikö ketju tutkimuksesta keksintöön, keksinnöstä innovaatioon ja innovaatioista tuotteeseen.

Julkiset tutkimusmenot ovat vajaat 0.8 % bruttokansantuotteesta. Niiden rakenteissa on tapahtunut muutoksia: valtion tutkimuslaitosten, Tekesin (tai mikä lie nykyisin) ja yliopistollisten keskussairaaloiden tutkimusmenoja on laskettu, mutta yliopistojen ja Suomen Akatemian menoja nostettu erityisesti vuosina 2014-2018 (Ala-Pietilä et al 2021). Ekonomistit pitävät julkisten innovointimenojen laskemista lamaannuksen aikana yleisesti karkeana virheenä (esimerkiksi Kangas-harju 2018, 108).

Kestävän kasvun työryhmä (Ala-Pietilä et al 2021) totesi Suomen innovoinnin vähäisyyden. Se kuitenkin nimesi puutteellisen kykymme jalostaa ja skaalata innovaatioita korkean arvonlisän tuotannoksi vähintään yhtä suureksi ongelmaksi. He väittivät Suomessa olevan kolme pullonkaulaa

1. innovaatiotoiminnan hajanaisuus ja liian pieni huomio korkean tuottavuuden ekosysteemien kehittämiseen,
2. kasvava osaajien vaje ja
3. riskinottoon kykenevän ”osaavan pääoman” vähäisyys.

Näiden ratkaisu vaatii poikkihallinnollisia toimenpiteitä. Ala-Pietilä ja kumppanit (2021) eivät kuitenkaan perustele näitä juuri muulla kuin mutulla. Erityisesti heidän puheensa osaajavajeesta kuulostaa taas halusta saada hyväksikäytettävää halpatyövoimaa, koska he väittävät, että ”ulkomaisen työvoiman lisääminen on ratkaisevan tärkeää useasta syystä” (ibid, 14). He eivät yritäkään spesifioida tarvittavaa osaajaprofiilia, vaan muistuttavat, että yritysten osaajatarpeita pitää kartoittaa tarkemmin, mitä ilmeisesti ei ole Suomessa vielä tehty. He huomaavat yhteistyön hiipumisen: esimerkiksi yritysten rahoittaman yliopistollisen tutkimuksen määrä putosi yli puolella vuodesta 2008 vuoteen 2017 (Ormala 2019). Suomalaisen innovoinnin tavoitetaso jää matalaksi: suurin osa erityisesti yksityisen sektorin innovaatiotoiminnasta keskittyy vanhan toiminnan kehittämiseen eikä uuden keksimiseen, minkä vuoksi innovoinnin työllisyys- ja liikevaihtovaikutukset jäävät vaatimattomiksi (Ala-Pietilä et al 2021).

Innovoinnin katoaminen vaatii selityksiä. En ole kuitenkaan nähnyt siitä kovin akateemisia pohdintoja. Pysähtyneisyyden henki on kuitenkin leijunut käsin kosketeltavana yliopistojen ja yritysten käytävillä ja kaupunkien kaduilla jatkuvasti sakenevasti koko 2000-luvun (k.s myös Vapaavuori 2016). Minä

hypotetisoisin, että se jotenkin liittyy suomalaiseen häpeän kulttuuriin, jossa ei suvaita epäonnistumisia. Ainakin kerran epäonnistuneen on turkasen vaikeaa saada uutta työtä Suomesta. Jätän sen pohtimisen tältä erää ja palaan asiaan myöhemmin. Ehkä Suomi ei vaan pystynyt muuntautumaan innovoinnin perässä-hiihtäjästä edelläkävijäksi.

Tuottavuusnäkökulmasta työt voidaan karkeasti jakaa hyötyä tuottaviksi ja hyötyä jakaviksi tehtäviksi. Ensimmäinen kattaa valmistavan työn suurimmaksi osaksi sekä useimmat ihmiseen kohdistuvat palvelut, myös julkisella sektorilla, kun turvallisuuden, luottamuksen ja oikeudenmukaisuuden tuottaminen hyödyksi lasketaan. Myös logistiikka voidaan laskea tähän. Jälkimmäiseen kuuluu suuri osa myynti- ja markkinointityötä ja rahoitusala, joka työllistää Suomessa yli puoli miljoonaa henkilöä. Osa tästä on toki hyödyllistä ja jopa välttämätöntä tuotannon järjestämiseksi, markkinoiden toiminnan takaamiseksi ja riskin tasaamiseksi. Kansantalouden näkökulmasta Suomi kuitenkin tuhlaa valtavasti voimavaroja turhuuteen.

Mikrotason tehokkuutta ja hyödyn tehokasta jakautumista haittaavat erilaiset lukkeumat. Esimerkiksi tavarat ja hyödykkeet eivät aina vaihdu mahdollisimman tehokkaasti, vaikka käytetylle tavaralle tulee uusia kanavia. Pahimmat lukot kohdistuvat asumiseen. Varainsiirtoverot hillitsevät omistus-asunnoissa asuvien muuttohaluja muiden osto- ja myyntiriskien ohessa. Vuokra-asumiseen voi liittyä pahempiakin lukkoja, jos vääristynyt säännöstely rikkoo markkinat ja johtaa kierouttavaan piilotukseen, jonka muuttamalla menettää. Vuokrasopimuksiin voi liittyä ylipitkiä irtisanomisaikoja, jotka saattavat hidastaa asunnon vaihtoa. Työn, koulun, päivähoiton t.m.s. vaihtoon liittyy myös tehottomuuksia.

2.1.5 Yhteenveto

Suomen talous on juuttunut lamaannukseen. Suomi joutui vaivihkaa sammakko-lamaan, jonka vakavuutta ei koskaan ymmärretty. Siksi siitä ei ole kunnolla yritettykään ylös, vaan hallitukset yksi toisensa jälkeen yrittävät puhua sen pois. Vasta koronakriisi kunnolla paljasti, että nyt tarttis tehdä jotain.

Sekä investoinnit että innovoinnit ovat laskeneet. Kumpaakin tarvittaisiin lisää. Erityisesti tutkimusmenot ovat romahtaneet sekä julkisella että yksityisellä sektorilla, mutta innovoinnin tehokkuus saattaa olla sen vähäisyyttä suurempi ongelma.

Kaikki ei ole Suomen vikaa. Euroopan rahaliitto rakennettiin väärän tiedon varaan katteettoman poliittisen euforian vallitessa – kyse ei ole mistään satunnaisesta valuviasta, vaan huonosta suunnittelusta. Saksalaisten käsittämätön inflaatiopelko on johtanut katastrofaaliseen deflaatiokierteeseen, joka hyydyttää kaiken talouden jopa Saksaa myöten. Toisten syytely ei kuitenkaan mitään auta, vaan meidän tulee sopeutua epäedullisiin olosuhteisiin ja toimittava olevan ympäristön ehdoilla, jos emme sitä muuttaa voi.

Useimpien ongelmien äiti on vastuuhaje. Joillain on enemmän valtaa kuin vastuuta. Riskit, ongelmat ja ikävät seuraukset voidaan siirtää toisille, joskus jopa heitä siitä syyttäen. Länsimaiseen demokratiaan on pesiytynyt kuvottava piirre, että politiikassa pärjää se, joka onnistuu syyttämään omista ongelmista mahdollisimman ulkopuolisia tahoja eikä se, joka yrittää ongelmat ratkaista. Koska en ole poliitikko, yritän tässä keskittyä enemmän Suomen ratkaisuihin kuin euron ja EKP:n syytelyyn.

2.2 Työllisyys Suomessa

2.2.1 Työttömyys jatkuu

Työttömiä tilastoivat useat viranomaiset eri tavoin. Tilastokeskus tekee haastattelututkimuksia vajaan 10 000 otoksen pohjalta, mitä yleistetään väestöön sopivasti kalibroiden. Tilastokeskus laskee työttömäksi työnhakijaksi kokonaan työtä vailla oleva henkilön, joka on hakenut työpaikkaa eikä opiskele. Työlliseksi tilastokeskus laskee henkilön, joka tekee yhdenkin tunnin palkkatyötä kuukauden aikana. Sitäkään ei tarvitse tehdä, jos on lomalla, perhevapaalla tai sairaana. Työttömäksi ei lasketa henkilöä, joka ei ole hakenut työpaikkaa, vaikka sopivia työpaikkoja ei edes olisi avoinna². Tutkimus siten aliarvioi todellista työttömyyttä.

Tilastokeskuksen mukaan kokonaan työttöminä työnhakijoina oli vuoden 2020 lopussa 212 000 henkeä (virhemarginaali 18 000). Se vastaa 7,8 % työttömyysastetta (trendiluku 8,2 %). Työttömien määrä on noussut 48 000 hengellä edellisestä vuodesta. Työllisten määrä on laskenut 74 000 hengellä ja on 2 496 000 (70,7 % 15-64-vuotiaista, 44 % koko väestöstä). Näistä 2 134 000 on palkansaajia ja 361 000 yrittäjiä. Työvoiman ulkopuolella olevia oli 1 421 000 henkeä, joista 129 000 lasketaan piilotyöttömiksi (eli eivät täytä edellä mainittuja virallisen työttömän kriteereitä). Todellinen työttömyys olisi siten vähintään 341 000.

Työ- ja elinkeinotoimistoissa oli vuoden 2020 lopussa 357 400 työttömäksi työnhakijaksi tilastoitavaa ihmistä. Vuodessa työttömyys on kasvanut 99 700 hengellä, missä on mukana lomautetut. Suurin osa työttömyyden lisäyksestä tulee koronaviruksen kautta, mutta Suomen talouden jäykkyys edistää työttömyyssokkeja. Kaiken kaikkiaan työvoimatoimistoissa on työnhakijoita vuoden 2020 lopussa 690 500, missä on mukana työllisiä (160 000 henkeä, kenties alityöllistettyjä) sekä työvoiman ulkopuolella olevia. Kun lasketaan työllistymispalveluksessa olevat, laaja työttömyys oli vuoden 2020 lopussa 465 100. Se on 96 500 enemmän kuin vuotta aikaisemmin. Kokonaistyöttömyysaste sisältäen tekotyöllistetyt ja piilotyöttömät on siten yli 17 %. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2021)

² Haettavien työpaikkojen määrä vaihtelee toimialoittain. Oman kokemuksen mukaan minulle realistisia paikkoja tulee auki harvemmin kuin kerran kuussa. Kaikki muu hakeminen on vain epätoivoista näennäispuuhastelua omantunnon ja työvoimatoimiston tyydyttämiseksi.

Suurin epävarmuus liittyy tilastoissa työvoiman ulkopuolella olevan väestön työhaluihin ja -kykyihin. Tilastoja myös kaunistellaan tarkoitushakuisesti. Merkittävä osa työllisyyden näennäisestä kasvusta ennen koronaa johtunee tilastollisten määritelmien muuttumisella ja näennäisaktivoinnilla: tilastoissa 1 tunti työtä kuukaudessa riittää ”työllistämään” ja mikä tahansa työnhaun webinaari siirtää työttömän kategoriaan ”koulutuksessa”. Hallitukset pyrkivätkin kaunistamaan tilastoja aktivoimalla ja piilottamalla työttömiä yhä enemmän merkityksettömiin silpputöihin tai työnhakukursseille, missä Sipilän hallituksen aktiivimalli osoitti tehonsa.

Eurostatin mukaan Suomen työvoimaan kuuluva teki työtunteja viikossa keskimäärin 24,3 (n. 65 % kokoaikatyöstä). Vertailun vuoksi Ruotsissa tehtyjen työtuntien keskimäärä oli 26,2 ja Saksassa 26,0, mutta euroalueella keskimäärin vain 23 ja Yhdysvalloissa Ruotsiakin enemmän (Kauhanen & Vihriälä 2016). Eurostatin vuoden 2019 tilaston mukaan Suomen työllisyysaste oli 72,9 %, Ruotsissa 77,1 %, Tanskassa 75 % ja Saksassa 76,7 %. Muissa pohjoismaissa kuitenkin 5 % enemmän työntekijöitä työskentelee julkisen sektorin palveluksessa, joten yksityisen työllisyyden osalta ollaan aika tasoissa (Tuomala 2019).

Kansanvälisiin vertailuihin liittyy aina ongelmia ja virheitä erilaisten tilastoinnin ja erilaisen työkuultuurin vuoksi. Joka maassa käytetään omanlaisia työllistämistemppuja, joiden kohteet voidaan tilastoida monin eri tavoin. Suomen työllisten näennäistä lukumäärää voitaisiin kasvattaa kansainvälistä tapaa noudattavalla tilastokikkailulla jopa 250 000:lla laskemalla varusmiehet ja siviilipalvelusmiehet (25 000), sopimuspohjaiset omaishoitajat (48 000), hoitovapaalla olevat (40 000), ulkomailta pendelöivät (100 000) ja suojaosan verran työtä tekevät työttömät (40 000) työllisiksi, joskaan se ei yhtä uutta oikeaa työpaikkaa toisi, sanoo Myrskylä (2019).

Tilastokeskuksen mukaan vuoden 2020 lopussa osa-aikaisesti työskenteli 444 000 henkeä. Suurin osa näistä (Haaviston 2018 mukaan 69 %) teki osa-aikatyötä omasta halusta, mutta vähintään neljännes tahtoisi kokoajatöihin. Kauhasen (2020) mukaan noin 5 % työssä käyvistä on alityöllistettyjä eli henkilöitä, joilla haluaisivat ja pystyisivät tekemään enemmän töitä. Alityöllistettyjä Suomessa lienee siten noin 140 000 henkeä. Nämä muodostavat noin 2 % lisäreservin

henkilötyövuosiin, minkä tarkka arviointi sisältää epävarmuuksia. Jakonen (2018) arvioi, että Suomessa on eri tavoin prekaariksi luokiteltavaa työvoimaa noin miljoona henkilöä.

Haavisto (2018) arvioi, että vuoden 2016 lopussa koko väestöstä 41 % oli töissä, 6 % työttöminä, 24 % lapsia ja opiskelijoita ja 29 % eläkeläisiä tai muita. Mikään taho ei liene laatinut kattavaa väestötilastoa, josta selviäisi riittävällä tarkkuudella eri väestöosien osallistuminen tuottaviin ja kehittäviin aktiviteetteihin. Työllisistä noin 2 miljoonaa (vuoden 2020 lopussa 1 950 000) ansaitsee kuussa yli 1000 euroa (Vilmunen et al 2021). Myrskylä (2019) vertasi eri tilastoja ja huomasi muun muassa, että tilastokeskuksen ja työvoimatoimistojen tilastot saivat aivan päinvastaiset erot miesten ja naisten työttömyydelle, mikä viittaa tunnistamattomiin virhelähteisiin.

Koulutus vaikuttaa merkittävästi työttömyysasteeseen. Korkeakoulutettujen työllisyys on 80 %, mutta kouluttamattomilla vain 45 %. Työttömistä 68 000:lla ei ole minkään valtakunnan ammattitutkintoa. Näiden työllistäminen ei onnistune ilman erillistoimia.

Kaikki työkelpoiset työttömät ja alityöllistetyt mukaan lukien Suomessa lienee yli puolen miljoonan ihmisen (tai henkilötyövuoden) työntekijäreservi³. Jos töitä olisi, niin suurin osa saataisiin käyttöön sopivin motivointikeinoin – vain muutama kymmenen tuhatta työvoimaan laskettavaa ihmistä voitaneen luokitella toivottomiin tapauksiin. Koko työvoimareservin hyödyntäminen lisäisi työntöön määrää jopa 20 %:lla. Kansantuote ei välttämättä lisäänty samassa suhteessa, koska suurin osa työttömistä työllistyisi keskimääräistä vähemmän tuottaviin tehtäviin, mutta kuitenkin yli 10 %:lla.

Uusitalo ja kumppanit (2017) arvioivat, että Suomen tuolloinen työttömyys oli lähes kokonaan rakenteellista. Heidän mukaansa suhdannesokin vaikutukset olivat jo suurimmaksi osaksi liunneet pois ja taloustilanne vakiintunut. Silloin paremman suhdanteen odottaminen saati elvytys ei auta, vaan pitää tehdä jotain järeämpää. Uusitalo ja kumppanit (2017, 55) eivät kuitenkaan

3 Lisäksi ulkomailla lienee kymmeniä tuhansia suomalaisia, jotka tahtovat palata tai olisivat houkuteltavissa takaisin Suomeen, jos heille olisi tarjolla kelvollinen työpaikka. Tarkkaa määrää ei liene tutkittu. Vieläkin enemmän olisi potentiaalisia maahanmuuttajia – myös korkeasti koulutettuja, erityisesti tohtoreita – jotka mielellään ottaisivat työtä Suomesta. Heille kieli kuitenkin muodostaa työllistämisen ja tehokkuusesten tai ainakin -hidasteen.

jaa pigoulaista (1930) käsitystä tai määritelmää rakenteellisesta työttömyydestä, vaan suhtautuvat siihen lähinnä pysyvänä työelämästä poistumisena, ikään kuin rakenteellisesti työtön julistettaisiin ikuisesti työkelvottomaksi. Tätä määritelmäänsä he eivät uskottavasti perustelee, pitäen sitä lähinnä itsestään selvyytensä. Se vie uskottavuuden koko raportilta, koska kyse on raportin kaikkein keskeisimmästä kohdasta.

Juuri ennen koronakriisiä hallituksen talouspoliittinen arviointineuvosto (Vilmunen et al 2020) väitti työllisyyden kasvaneen erittäin korkeaksi. He väittävät saman tien työttömyyden olevan ”rakenteellisella tasolla tai jopa sen alapuolella”. Jos työttömyyden rakenteellinen taso tarkoittaa massatyöttömyyttä, niin meillä on käsissämme erittäin vakava metarakenteellinen ongelma. Huomattakoon, että Rinteen/Marinin hallituksen ohjelmassa kirjataan työllisyystavoitteeksi vaatimattomat 75 % ja työttömyyden vähenemisen naurettavaan 4,8 %:iin, mikä on etukäteen luovuttamista, kuten oli Sipilän hallituksellakin.

Työllisyystilanteen tilastoinnin selkeyttämiseksi olisi syytä määritellä käsitteitä tarkemmin. Erityisesti pitäisi määrittää tosi-työttömän ja tosi-työttömyyden laajat ja suppeat käsitteet. Tosityöttömäksi laskettaisiin työtä vailla oleva ihminen, joka on halukas ja kykenevä tuottamaan työhön. Suppea tarkoittaisi niitä, jotka eivät tee työtä eivätkä ole toimenpiteiden kohteena ja laaja sisältäisi uudelleen koulutettavat ja tempputyöllistetyt. Ehkä työtä vailla olevat voidaan jakaa työllistettäviin (työkykyiset ja työhaluiset työttömät) ja ei-työllistettäviin (opiskelijat, työkyvyttömät, työhaluttomat) ja työssä olevat työllistyneisiin (oikea työpaikka) ja työllistettyihin (tuella työtä tekevät). Silloin tavoiteketju menisi työllistettävä → työllistetty → työllistynyt. Nimitykset ja luokittelu vaativat kyllä parempaa harkintaa, ettei ketään turhaan halvenneta.

2.2.2 Työttömyyden hinta

Suomessa maksetaan työttömyyskorvauksia 3-5 miljardia euroa vuodessa⁴. (Vuonna 2017 maksettiin ansiosidonnaisia korvauksia 2,3 miljardia (Kotamäki 2019)). Helsingin Sanomien mukaan vuonna 2015 työttömyyden sosiaali-kustannukset olivat kokonaisuudessaan 7,6 miljardia euroa jakaantuen seuraavasti: ansioturva 3 miljardia euroa, perusturva 2,1 miljardia euroa, ansio-

4 Vertailun vuoksi, valtion bruttopalkkakulut ovat 4,5 G€.

turvan työeläkemaksut 0,8 miljardia euroa, asumistuki työttömille 0,6 miljardia euroa, toimeentuloturva työttömille 0,34 miljardia euroa ja työvoima- ja yrittäjäyyspalvelut 0,6 miljardia euroa.

Työttömyyden todelliset kustannukset ovat paljon maksettuja työttömyyskorvauksia suuremmat, koska työttömät saavat muutakin sosiaaliturvaa ja kuormittavat terveydenhoitosektoria, poliisia sekä oikeuslaitosta paljon enemmän kuin työtä tekevät. Jossain tutkimuksessa työttömien nuorten rikollisuus oli kaksinkertainen työllistettyihin verrattuna (hävitin viitteen – auttakaa minua). Junatkaan eivät enää kulje aikataulussaan, kun aina joku hyppää kiskoille. Työttömyyden inhimilliset kustannukset hirvittävät.

Kauhasen ja Vihriälän (2016) arvion mukaan työttömyyden lasku yhdellä prosenttiyksiköllä vaikuttaisi julkisen sektorin taseeseen suoraan puolen miljardin verran, epäsuoraan vielä puolet enemmän. Rinteen hallitusohjelmassa on arvioitu, että yhden prosenttiyksikön nousu työllisyysasteessa vähentää alijäämää noin 0,5 prosenttiyksiköllä BKT:hen suhteutettuna, mitä arviointineuvosto pitää oikeaan osuvana (Vilmunen 2020). Alasalmen ja kumppanien (2020) mukaan työttömyyden laajat kustannukset ovat noin 10 miljardia euroa. Kasvaneet verotulot mukaan laskien täystyöllisyyden saavuttaminen tuottaisi jopa 10 miljardin lisän julkisen talouden taseeseen. Kaikkien työhaluisten työttömien työllistäminen minimipalkalla julkiselle sektorille maksaisi nettomääräisesti selvästi alle 5 miljardia vuodessa, mikä tuottaisi pidemmän päälle paljon suuremmat säästöt. Hieman suuremmalla panostuksella saisi luultavasti enemmän tulosta.

Sitra (2021) päätyy paljon suurempiin arvoihin. Heidän arviolaskelmien mukaan työn ulkopuolelle jäämisen kustannukset Suomen julkiselle taloudelle olivat jopa 18 miljardia euroa vuonna 2019, vaikka siinä ei ole otettu rikollisuudesta ja sairastuvuudesta aiheutuvia kustannuksia. Suurin osa tästä tulee nuorista, jotka jäävät ilman ammatillista koulutusta ja työelämän vaatimaa osaamista.

2.2.3 Työmarkkinoiden dynamiikka

Stagnaatiosta huolimatta Suomen työmarkkinat toimivat varsin dynaamisesti. Malirannan (2014) mukaan uusia työpaikkoja syntyi vuodessa suunnilleen 5 % kaikkiin työpaikkoihin nähden, mutta samalla vanhoja työpaikkoja katosi 12 % vuosivauhdilla. Maunu ja Räisänen (2016) arvioivat, että vuoden 2015 aikana

syntyi 216 000 uutta työpaikkaa, mutta samalla katosi 226 000 vanhaa työpaikkaa. Suuri osa uusista työpaikoista on määräaikaisia – ilmeisesti varsin suuri osa dynamiikasta selittyy joidenkin alojen kausi- ja projektiluonteisuudella. Lisäksi työvoiman liikkuvuus ja vaihtuvuus johti yli 250 000 vanhan työpaikan uudelleen-täyttöön, minkä tarkkaa määrää on vaikea arvioida, koska osa näistä täytetään sisäisesti tai muuten hiljaisesti.

Eniten työpaikkoja on syntynyt sosiaali- ja terveyssektorille, niin julkisella kuin yksityisellä sektorilla. Teollisuudesta katosi kriisin aikana neljännes työpaikoista, mutta sittemmin sinne on alkanut syntymään uusiakin työpaikkoja (Maliranta 2014). Suurin osa uusista työpaikoista tulee kuitenkin pk-yrityksiin, kun taas suuryritykset vähentävät työvoimaansa (Makkula 2018, 113). Yleensä OECD-maissa työpaikoista noin 20 % luodaan tai tuhoaan vuoden aikana ja kolmannes työpaikoista täytetään uudelleen työntekijän siirryttyä toiseen tehtävään tai työmarkkinoiden ulkopuolelle (OECD 2019, 119, viit. Räisänen & Ylikännö 2021). Eniten työpaikkoja luodaan ja myös tuhoaan pienyrityksissä. Kauhasen ja kumppanien (2015,12) mukaan Suomen yritysten keskimääräinen työpaikan luonti- ja tuhoutumisvauhti on 12 % vuodessa ja keskimääräinen työntekijävirta 26 %.

Räisänen ja Ylikännö (2021) tarkastelivat työmarkkinoiden dynamiikkaa vuonna 2019, eli viimeisenä vuonna ennen koronakriisiä. Työnantajille (8 076 toimipaikkaa) tehdyn kyselytutkimuksen mukaan Suomessa haettiin vuoden aikana 760 000 työntekijää, joista 567 000 määräaikaisia. Yrityksistä 28 % palkkasi uusia työntekijöitä ja kunnista vähän yli puolet kuten valtion yksiköistäkin. Noin puolet työllistämistä liittyivät uuteen tehtävään tai organisaation kasvuun, reilu neljännes poistuneen työntekijän korvaamiseen ja vajaa neljännes sijaisuuteen. Kunnilla korostuvat korvaavat rekrytoinnit poistuman vuoksi ja yrityksissä uudet työpaikat, selkeimmin rakennusosalalla (79 %, ilmeisesti alan projektiluonteisuuden vuoksi). Yrityksissä suurin osa työntekijöistä palkattiin vakinaiseen työsuhteeseen, julkisella ja kolmannella sektorilla määräaikaiseen. Ammatti- ja toimialaluokitukset ovat sen verran epämääräisiä, ettei niistä saa juuri tolkkua.

Myrskylä (2019) tarkasteli tarkemmin liikkuvuutta eri kategorioista. Kun vuoden 2017 lopussa Suomessa oli 296 496 työtöntä, niin vuoden 2018 loppuun mennessä heistä 84 077 työllistyi, 18 990 aloitti opiskelun, 15 682 jäi eläkkeelle, 2000 kuoli ja 36 176 siirtyi hoitovapaalle tai aloitti varusmiespalveluksen. Työttömyys jatkui 139 509 työttömällä.

TE-toimiston tilastojen mukaan Suomessa on lähes aina ollut noin 50 000 työtöntä (2 % työvoimasta), joiden työttömyys kestää alle 4 viikkoa. Näiden määrä pysyy varsin vakaana suhdanteista riippumatta. Se voidaan lukea kitka-työttömyyteen, jota on vaikea vähentää. Pitempien työttömyysjaksojen määrä taas vaihtelee suhdanteittain. Eniten vaihtelee pitkäaikaisten, yli vuosi työttömänä olleiden määrä. Nopeiten suhdanteita ja myös kausia seuraa 5-26-viikkoa työttömänä olleiden määrä.

Niin työttömyys- kuin työllisyysaste kertovat talouden tilasta, mutta hieman eri tavoin. Monet taloustieteilijätkin (Uusitalo et al 2017) käsittelevät mielellään työllisyysastetta, koska kansantuote riippuu siitä melko suoraan. Minä pidän kuitenkin tahdonvastaista työttömyysastetta parempana kriteerinä talouspolitiikan onnistumiselle. Se kohdistuu selkeämmän ihmisten tilanteeseen ja toiveisiin, siinä missä työllisyysaste kohtelee ihmisiä välineellisemmin. Kukaan kansalainen ei kuitenkaan voi olla valtiolle pelkästään väline, vaan jokaisen tulee olla päämäärä itsessään. Lopullisesti valtionkin pitää tavoitella kansalaisten onnellisuutta, ei pelkästään vaurautta.

Hallitukset kehuvat työllisyystoimillaan. Melkein kaikki näistä ovat kuitenkin näennäistoimia, joilla ollaan tekevinään jotain taikka painostetaan työttömiä kilpailemaan vähenevistä työpaikoista entistäkin enemmän. Ainoa edes jossain määrin merkittävä toimi viime aikoina oli kiky-sopimukseen liittynyt yksikköpalkkakustannusten alennus, joka tosin syntyi liittojen sopimuksella eikä hallituksen esityksellä, mutta kuitenkin hallituksen painostuksella. Se jäi kuitenkin aivan liian lieväksi tilanteeseen nähden. Aktiivimalli ei mitään auttanut: työttömään kohdistuvat yksilölliset painostus- ja tukitoimet saattavat marginaalisesti edistää hänen työllistymistään, mutta se tapahtuu jonkun toisen työttömän kustannuksella. Yksikään hallitus ei ole välittänyt hankkia luotettavaa tietoa päätösten tueksi, vaan kaikki luottavat mutu-tietoon yli kaiken.

2.2.4 Työvoiman tarve, vaje ja pula

Täystyöllisyydellä tarkoitetaan tasapainotilaa, jossa ei esiinny merkittävästi työttömyyttä tai työvoimapulaa. Käytännössä täystyöllisyyden vallitessakin esiintyisi jonkin verran ($> 2\%$) työttömyyttä sekä työvoimapulaa, erityisesti työllistämiskitkan vuoksi. Kitkaa laajemman yhtäaikaisen työttömyyden ja työvoimapulan tilannetta kutsutaan kohtaanto-ongelmaksi, mitä väitetään Suomessa olevan.

Lehtien palstoilla lukuisat yritykset valittavat jopa ”huutavasta” työvoimapulasta. Myös ekonomistit sillä pelottelevat (esim. Kangasharju 2018). Suurin osa työvoimapulasta selittyy kuitenkin työnantajien⁵ osaamispulasta rekrytoinnin-, johtamisen ja henkilöstökehityksen alueilla. Jos yrityksen liikeidea perustuu halvan työvoiman hyväksikäyttöön, siinä voi olla jotain vikaa. Markkinatalouden lakien mukaan sellainen yritys saakin kaatua.

Talouspolitiikan arviointineuvosto (Uusitalo et al 2019, Vilmunen et al 2020) käsittelee hieman mystistä termiä *output gap*. Suomeksi se käännetään yleensä termiksi tuotantokuilu, millä tarkoitetaan vallitsevan tuotannon ja kansakunnan resurssien (työvoima, tuotantovälineet, tukipalvelut, kuljetusinfrastruktuuri, raaka-aineet) teoreettisen täyskäytön välistä eroa. He arvioivat sen olevan tällä hetkellä lähellä nollaa, kun se aiemmin tällä vuosisadalla on vaihdellut välillä $-6\% \dots +6\%$. Jos se on voinut olla noinkin paljon plussalla aikana, jolloin Suomessa työttömyys ei ollut lähelläkään nollaa, mittausta voi ihmetellä ja kritisoida. Ilmeisesti kuilun määrittää joku pullonkaularesurssi, joka ei ainakaan ole työvoima. Hämäräksi jää, mihin resurssiin nousu tökkää. Ainakaan arviointineuvostot eivät välitä sitä etsiä, vaikka luulisi sen olevan nousun kannalta ensiarvoisen tärkeää. Sen selvittämisen luulisi olevan yksi arviointineuvoston tärkeimpiä tehtäviä.

Täyttämättömiä työpaikkoja ei kuitenkaan tilastoida, kuten työttömiä. Siten työvoimapulalle ei ole saatavilla vastaavaa indikaattoria. Työvoimatoimiston tilastoimat avoimet työpaikat tarkoittavat vain nettisivuille jätettyjä työ-

5 Työnostaja voisi olla täsmällisempi termi, koska eivät yritykset ”anna” työtä vaan palkkaa työntekijän antamaa työsuoritusta vastaan. Työläinen tarjoaa työtä, tai antaa työsuorituksen, ”työnantaja” sitä kysyy. Työmarkkinateoriassa voidaan käyttää nimityksiä työntarjoaja ja työnkysyjä, etenkin haku- ja neuvotteluvaiheessa. Käytän kuitenkin vakiintuneita termejä, etten turhaan sekoita. Toisaalla työntarjontateoriassa niitä sitten sekoitetaan niin, että ainakin kansa tippuu kärryiltä.

paikkailmoituksia – joista suuri osa on provisiopalkattuja puhelinmyyjiä ja muita epätöitä, joten se ei juurikaan kerro todellisesta työvoiman tarpeesta saatikka hakijoiden puutteesta johtuvasta täyttämättömistä työpaikasta. Monet yritykset eivät myöskään ilmoita avoimesta työpaikasta työvoimatoimistoon – ja toiset jättävät vilpillisiä työpaikkailmoituksia markkinointisyistä tai kalastellakseen tietoja. Koska työpaikka on ”avoin” ilmoituksen jättöpäivästä viimeiseen hakupäivään riippumatta hakijoiden määrästä ja täyttöprosessista, ei ”avoimuuden” kesto tai päättyminen kerro oikeastaan yhtään mitään työpaikan täyttymisestä taikka rekrytoinnin vaikeudesta, vaikka monet asiaa julkisesti käsittelevät henkilöt, jopa tutkijat, esimerkiksi Kauhanen (2021) niin näyttävät uskovan. Räisänen ja Tuomaala (2007) kuvaavat prosessin käsitteitä tarkemmin.

Julkisesti avoimissa paikoissa on ollut nähtävissä kasvua. Mahdollinen kasvu avointen työpaikkojen määrässä voi selittyä pikemmin määräraikaisten työpaikkojen osuuden nousulla (→ 15 %, Tilastokeskus 2018) taikka muun dynamiikan kasvulla kuin työpaikkojen lisääntymisellä.

Räisänen ja Ylikännö (2021) yrittävät arvioida työvoimapulaa tilastokeskuksen työnantajille tekemän kyselytutkimuksen avulla. Tulokset on arvioitu noin 8000 vastauksen perusteella niitä hurjasti yleistämällä. He arvioivat, että vuonna 2019 jäi 65 000 työpaikkaa täyttymättä, koska tehtävään ei saatu rekrytoijaa tyydyttävää hakijaa. Syyt rekrytoinnin epäonnistumiseen jäivät kuitenkin selvittämättä. Jotain osviittaa antaa, että vaikeiksi luokitelluista ammateista korostuvat hoitaja-ammattit, myyjät sekä sekalaiset duunari-työntekijät. Hoitoalalla lienee koulutustulppa, myyjillä tarkoitettaneen provisiopalkattuja puhelinmyyjiä ja duunarialoilla epäilisin yritysten rekrytointitaitoja, ylikoulutus- ja kammioita taikka palkanmaksuhaasteita. Räisänen ja Ylikännön (2021) selvityksestä ei paljastunut eläinlääkäreitä lukuun ottamatta juurikaan pulaa yliopistollista koulutusta vaativista asiantuntija-ammateista. Osaajapulaa huutava IT-alakaan ei päässyt kymmenen kärkeen. Myöskään aiempi Maunun (2018) katsaus ei yritä paljastaa rekrytointiongelmien syitä.

Selvityksissä puhutaan myös vaikeasti täytettävistä työpaikoista ja rekrytointivaikeuksista. Niitäkään ei määritellä. Eräiden työnantajien puheista olen huomannut, että työnantajat saattavat puhua rekrytointivaikeuksista, jos lähipiiristä ei löydy sopivaa hakijaa. Julkista työpaikkailmoitusta ei uskalleta laittaa,

koska pelätään hukkumista soittoihin ja hakemuksiin – työvoimapulaksi tulkittu ”rekrytointiongelmia” saattaakin tarkoittaa hakemusten määrän aiheuttamaa työkuormaa. Työnantajistakin vain alle puolet käyttää TE-toimistoa rekrytointikanavana, ja vieläkin vähempi sosiaalista mediaa tai lehti-ilmoituksia⁶ (Räisänen & Ylikännö 2021, Larja 2019) – kuitenkin yli puolet raportoi rekrytointiongelmista, mikä kielii ristiriidasta. Toisaalta lienee mahdollista, että varsinkin pienyritykset pelkäävät kovin erilaisia työntekijöitä, kenties ollen liian epävarmoja omasta johtajuudestaan.

Ala-Pietilä ja kumppanit (2021) toistavat käsitystä lähes 10 000 ohjelmointiosaajan puutteesta. Siihen nähden, että vaadittavaa osaamista ei missään spesifioida, voi epäillä, onko kyse prinsessojen prinssipulasta. IT-alan palkkatasosta en tiedä muuta kuin että anekdoottisesti yli 2000 euron palkkatavoille naureskellaan, vaikka toiset keuhuvat jopa 7000 euron kuukausipalkalla. Nettivalitusten mukaan it-firmat hylkäävät yli 40-vuotiaiden hakemukset lukematta ja potkivat ikääntyvät työntekijät viimeistään 50-vuotiaina, mistä on vaikea löytää faktatietoa. Faktaksi voin määritellä, että ohjelmistofirmat yleensä eivät vastaile työhakemuksiin edes haastattelun jälkeen – olen itsekin runsaasti hakemuksia jättänyt. (Osaan kuitenkin ohjelmoida aika monella kielellä ja minulla on ymmärrystä liiketoiminnasta ja monesta muusta, joten varmasti tuottava olisin.)

Keskuskauppakamari (Valtonen 2021) arvioi jäsenyritystensä osaajatarvetta kyselytutkimuksin. Heidän tutkimuksensa ei viittaa suureen pulaan, mutta esitetyt arvot ovat kuitenkin keskiarvoja, jotka eivät kerro yksittäisen työnantajan tarpeista. Yllättääkö vai ei, että ammattikoulun käyneitä tarvittiin useammin kuin yliopistosta valmistuneita ja pelkän peruskoulun varassa olevia enemmän kuin tohtoreita. Toimialoista tekniikan osaajista todettiin eniten kysyntää, ICT-alalle vähemmän kuin muille aloille. Kaikkein vähiten tarvetta oli lääketieteen osaajille, mikä kuvastaa kohderyhmää ja tutkimustulosten esitystapaa.

⁶ Minulle tehokkain työnsaantikanava on ollut ammatilliset ja muut suhteet. Varsinaisista hakupalstoista selvästi hyödyllisimpiä ovat olleet TE-toimiston sivut, kakkosena ammatilliset sivut. Selvästi turhin on LinkedIn, joka ei ole tuonut edes yhtä ainuttakaan oikeaa haastattelua, ainoastaan ajanhukkaa ja harmia puhelinmyynnistä. En ymmärrä, miksi sitä hypetetään.

Työvoimatoimistot julkaisevat kahdesti vuodessa työvoimabarometreja. Viimeisimmän barometrin (maaliskuu 2021) mukaan paljon pulaa oli sairaanhoitajista, terveydenhoitajista, sosiaalityön erityisasiantuntijoista, kuulontutkijoista, puheterapeuteista, lähihoitajista sekä lastentarhanopettajista. Pulaa oli lisäksi yleislääkäreistä, ylilääkäreistä, erikoislääkäreistä, hammaslääkäreistä, erityisopettajista, psykologeista, kodinhoitajista, maansiirtokoneiden kuljettajista, kattoasentajista sekä suuhygienisteistä. Pulaa ei erityisemmin kvantifioitu, vaan sen sanotaan perustuvan kyselyihin ja asiantuntijoiden arvioihin. Entisenä yliopiston opettajana en pidä uskottavana tilastoa, jossa yliopistojen ja ammatti-korkeakoulujen opettajien tilanteen väitetään olevan tasapainossa.

Työnantajapuoli kaipaa kovasti ulkomaalaisia työntekijöitä helpottamaan osaajapulaa (ETLA, Kangasharju et al 2021, Rommakkaniemi & Kotamäki 2021). ETLA etsii keinoja houkuttaa ulkomaisia huippuosaajia ja kuuluttaa apuun valtion verotukea, mikä vihjaa, että juurisyynä olisi rahapula.

2.2.5 Määritellään oikea työvoimapula

Johdonmukaisuuden vuoksi työvoimapula pitäisi määritellä tarkemmin. Pula on erittäin vahva ilmaisu, eikä ravintopulastakaan voi valittaa vain sillä, jos ei kaurapuurosta ja hernekeitosta tykkää. Pulasta voi puhua, kun ollaan lähellä epätoivoista tilannetta, kun työpaikasta ilmoitellaan näkyvästi ja ollaan valmiita maksamaan minimiä enemmän tai ottamaan täydellistä inhimillisempi hakija, joka koulutetaan tehtävään. Sitä ennen voi puhua kasvaneesta tarpeesta tai vajeesta, kenties rekrytointiongelmista.

Ryhdytään hakemaan kunnan määritelmää työvoimapulalle. Sallisin puhua pulasta, jos työnantajalla jää tehtävään pätevien ja sopivien hakijoiden puutteesta täyttämättä oikea avoimeksi julistettu työpaikka, joko uusi tai vanha, jolle pätee:

1. Työstä maksetaan asiallinen palkka, joka ylittää merkittävästi työehtosopimuksen minimipalkan, taikka sellaisen puuttuessa alan keskipalkan. (Mielellään reilusti – ei se pulaa ole, ellei siitä ole valmis maksamaan. Rahapulaa ei tule sekoittaa työvoimapulaan.)
2. Työ on riittävän pitkäaikainen ja varma.

3. Työolosuhteet ovat kunnossa, johtajuus asiallista, perehdytys ammatillista ja työ kunniallista.
4. Työnantaja on valmistautunut kouluttamaan realistisen ammattitaitoisen hakijan tehtäväänsä.
5. Työnantaja on valmis joustamaan työajoissa ja mahdollisesti työntekopaikassa, jos työn luonne sen sallii.

Lisäksi rekrytointi tulee suorittaa kunnolla:

1. Työpaikasta ilmoitetaan vähintään työnantajan omilla nettisivuilla, TE-toimiston sivuilla sekä yhdessä parhaiten soveltuvassa paikallisessa tai ammatillisessa mediassa, tarvittaessa jatkaen hakua yhteensä vähintään kuukauden mittaiseksi.
2. Työpaikkailmoitus on asiallinen ja houkutteleva sekä antaa riittävät ja rehelliset tiedot tehtävästä, pätevyysvaatimuksista sekä organisaatiosta.
3. Tehtävän vaatimukset ovat asiallisia, eivät kohtuuttomia tai syrjiviä.
4. Ketään hakijaa ei perusteetta hylätä iän, sukupuolen, sukunimen, etnisen taustan, työttömyyden, kokemuksen, ylikoulutuksen, ulkonäön, uskonnon, vakaumuksen, jäsenyyden tai muun vastaavan syyn vuoksi.
5. Työnantaja myös itse etsii aktiivisesti työntekijöitä työnhakusivujen profiileista taikka hakukonsulttien tietokannoista.

Muuten puhuttakoon vain heikentyneestä työvoimantarjonnasta.

Pulaa ei pidä perusteetta huutaa. Työvoimapulasta on turha puhua, jos se on itseaiheutettua mainehaitan, nirsoilun, joustamattomuuden, rekrytointiosaamattomuuden taikka pihtailun vuoksi, jos tarjottu työ on niin lyhyttä tai epävarmaa, että sen vastaanottaminen aiheuttaa kohtuuttoman riskin hakijalle tai jos työnantajalta puuttuu kyky antaa tehtävän vaatima työpaikkakohtainen perehdytys ja koulutus. Ei työtöntäkään pidetä kelpollisena työnhakijana, ellei hän ole valmis vastaanottamaan mitä tahansa työtä, myös edellistä työtä heikommin palkattua ja koulutusta vastaanottamatonta, jopa toiselta paikkakunnalta. Työttömän pitää myös laatia julkiset työnhakuprofiilit ja hakea aktiivisesti työpaikkoja eri lähteistä. Vastaavaa voi odottaa työnantajaltakin – jotkut yritykset ovat vaan oppineet aivan liian helpolle epätoivoisen työttömyyden aikana.

2.2.6 Funktionaalinen tulonjako

Perinteisesti palkankorotusvaraa on arvioitu funktionaalisen tulonjaon pohjalta (Sauramo 2016). Funktionaalinen tulonjako tarkoittaa, kuinka yritysten tulot jakautuvat palkkatulojen ja pääomatulojen kesken. Tällä hetkellä palkkatulojen osuus Suomessa (n. 70 %) on jonkin verran pitkäaikaisen keskiarvon alapuolella. Sellaisenaan se voisi johdattaa palkankorotusvaatimuksiin. Sauramo (2016) ei kuitenkaan etsi selitystä pääomatulojen osuudelle eikä edes selitä sen koostumusta tai suhdetta investointeihin, saati esitä kansainvälistä vertailua. Varmasti suuri osa pääoman osuudesta selittyy investointien täysin legitiiminä tuottona tai sijoitetun pääoman palautuksena sekä uusina investointeina.

Suomi seuraa tulonjaon maailmanlaajuisista trendiä: Euroopassa luodun taloudellisen lisäarvon palkansaajaosuus laski vuosisadan vaihteen tienoilla 70 %:sta 65 %:iin ja nykyisin on jo lähes 60 % (ILO 2013). Pääoman kansainvälinen kilpailuvoima ylittää työvoiman painostuskyvyn, joka rajoittuu kunkin maan kotimarkkinoille. Tässä ei lakkoilu auta. Investoinnit ajautuvat sinne, missä niille parhaimman tuoton saa. Odotettua tuottoa tai korkoa – riskipreemiolla skaalattuna – voi pitää ulkoa annettuna suureena, johon on sopeuduttava. Siihen nähden, että Euroopan korkotaso on nollassa, pääomatulojen osuus kummeksuttaa.

Kansainvälistä vertailua kuitenkin vaikeuttavat erilaiset laskentamallit. Eräällä laskutavalla Suomen palkansaajaosuus (*labour share of income*) jäi vuonna 2010 heikommaksi kuin Saksan, Britannian, Ranskan, Yhdysvaltain ja Italian vastaavat osuudet (Schneider 2011). Se voi kieliä Suomen tuotantoa hallitsevan suurteollisuuden investointivaltaisesta rakenteesta, siinä missä muiden maiden talous on palveluvaltaisempi. Se voi myös vihjata epätäydelliseen kilpailuun, protektionismiin tai jopa kartelliin. Pieneen maahan voi syntyä monopolistisia käytäntöjä, joskin monet tulevat ulkomailta, erityisesti IT-alalta. Voimme arvailla, mikä osuus tulee yrittäjätulosta ja verokeinottelusta, kun työtulo muutetaan vähemmän verotetuksi pääomatuloksi.

Suuri osa pääomasta on kuitenkin eläkerahastoja, joten eläketulot mukaan laskien työntekijöiden kumulatiivinen, elinaikainen osuus nousee suuremmaksi. Tulonjakoon vaikuttavat myös verot ja tulonsiirrot. Edellä mainitut luvut lienevät bruttoarvoja.

Nimelliset palkankorotukset muuttavat funktionaalista tulonjakoa heikosti (ks. Koivisto 1978). Suljetussa taloudessa ja kelluvan valuutan taloudessa ne johtavat vain kohoavaan inflaatioon, koska yritykset vain nostavat hintoja vastaavasti (ellei sitä rahapolitiikalla sählätä työttömyydeksi). Avoimessa taloudessa yhteisvaluutassa tai kiinteässä kurssissa palkankorotukset syövät vientisektorin kannattavuutta ja johtavat työttömyyteen. Ne voivat toki nostaa työläisten jako-osuutta, jos kumulatiiviset pääomatulot pienentyvät palkkatuloja enemmän.

Funktionaalista työnjakoa parantaa parhaiten markkinoiden toimivuuden ja joustavuuden parantaminen, kuten kovempi kilpailu, kilpailunrajoitusten poistaminen, uuden yritystoiminnan tukeminen sekä vapaampi ulkomaankauppa. Tehokkaammalla lainsäädännöllä tulisi estää kuppaaminen.

2.2.7 Yhteenvetoa

Suomen työvoimasta 7-17 %:lta puuttuu oikea työpaikka. Tarkka määrä riippuu siitä, kuinka työttömyys määritellään, mihin on useita vaihtoehtoja, joista osa seuraa kansainvälisistä vertailustandardeista. Kun kitkatyöttömyys liikkuu välillä 2-4 % ja työttömyys on pysynyt korkeana vuosikymmenen, suurin osa työttömyydestä johtuu rakenteellisista syistä. Suomen työvoimareserviin kuuluu noin puoli miljoonaa ihmistä ja prekaariin työvoimaan toiset puoli miljoonaa.

Suomessa esiintyy työvoiman alitarjontaa terveydenhoitosektorilla sekä eräillä niche-teknologioilla. Näissä pullonkaulana on vaadittava muodollinen koulutus sekä työkokemus, jota vaaditaan jopa kymmenen vuotta. Normityötöntä ei siten voida suoraan tai edes lyhyellä muuntokoulutuksella näihin tehtäviin työllistää. Muuta merkittävää ”kohtaanto-ongelmaa” ei Suomessa esiinny, ellei sellaiseksi lasketa ikäsyrijintää: suurin osa työnantajista halunnee alle 40-vuotiaan työntekijän, mutta suurin osa työnhakijoista lienee jo 40 vuoden pahemmalla puolen. Kauhanen (2019) toteaa, että kohtaanto-ongelmasta ei ole saatavilla luotettavaa tietoa, koska tilastollinen aineisto jää huteraksi eikä empiiristä tutkimusta voida järkevästi tehdä erilaisista poliittisista ja juridisista syistä. Työntajilta ei edes kerätä riittävän tarkkoja tietoja täyttämättä jääneistä työpaikoista eivätkä nämä jostain syystä halua sellaisista itse kertoa.

2.3 Ei syytä velkapaniikkiin

2.3.1 Kestävyyssvaje uhkaa

Ammoisen talouskriisin seurauksena julkisen sektorin osuus kansantaloudesta on noussut merkittävästi. Tämä johtuu kuitenkin enemmän yksityisen sektorin supistumisesta kilpailukyvyttömyyden vuoksi kuin julkisen sektorin paisumisesta saati sen tarkoituksellisesta paisuttamisesta elvytyksen nimissä. Pitemmän päälle julkinen sektori ei kuitenkaan voi pysyä kestävämmällä tasolla, mikä sellainen liekään. Julkisen sektorin suhteellisen koon arvo riippuu kovasti laskutavasta.

Suomen julkisen sektorin netto-osuus suhteessa bruttokansantuotteeseen on 48 %. Vertailukelpoinen arvo esimerkiksi Yhdysvalloissa on 43 %, Ruotsissa 47%, Ranskassa 52 % ja Kreikassa 50 % (ks. esim. Uusitalo, Puhakka, Laakso, Kotakorpi, Andersen & Matikka 2016). Tasapuolinen vertailu eri maiden välillä vaatisi, että käytännössä pakollinen eläke- ja sairausvakuutus lasketaan mukaan, vaikka kuuluisikin yksityisen sektorin vastuulle. En ole aivan varma, mitä noihin on laskettu.

Suomen julkinen sektori itsessään ei ole vajonnut suureen kriisiin. Suomen julkishallinto toimii tehokkaasti kansainvälisesti vertailtuna, eräiden väitteiden (Palkansaajien tutkimuslaitos 2015) mukaan jopa maailman tehokkaimmin. Englantilainen Legatum Institute (2016) väitti Suomen julkishallintoa maailman parhaaksi.

Kestävyyssvaje eli ennustettujen menojen⁷ ja tulojen ero johtuu erityisesti eläkekustannusten noususta eläkkeensaajien määrän kasvaessa. Rahamääräiset sosiaalikulut (yli 40 G€) ylittävät reilusti julkisen sektorin palkkakulut (bruttona 23 G€ ilman sivukuluja). Mitään helppoja säästöjä ei kuitenkaan ole saatavilla – julkiselta sektorilta on ajat sitten otettu pois kaikki löysät, mistä kohtuudella saa, ja matalasuhdanteen aikana toteutetut leikkaukset ja säästötoimet vain lisäävät ongelmia. Uudet säästöt vaativat perusteellisempaa analyysiä yksityiskohtaisista prosesseista sekä innovatiivisia ratkaisuja.

7 Julkisen sektorin sulautetut kokonaismenot ovat reilut 110 miljardia euroa, mistä rahamääräiset sosiaalikulut 40 miljardia, muu sosiaali- ja terveydenhoito 30 miljardia, opetus- ja kulttuuritoimi 20 miljardia, kunnallistekniikka 5 miljardia, yövartijavaltio 6 miljardia, EU-maksut 2 miljardia, maataloustuki 1 miljardi, muu maataloustoimi ja elintarvikehuolto 1 miljardi, muu elinkeinojen edistäminen 3 miljardia, valtakunnalliset liikenneväylät 2 miljardia, korkokulut 2 miljardia ja muu hallinto muutama miljardi.

Valtio paikkaa budjettiaan velaksi. Velka mahdollistaa muuttuvien suhdanteiden tasaamisen. Valtiot saavat velkaa edullisesti, koska niiden takaisinmaksukykyyn luotetaan ja monet haluavat jopa maksaa varmasta keinosta säästää rahaa vanhuuteen. Eräissä maissa laki vaati eläkerahastoja hajauttamaan sijoituksiaan niin, että niiden tulee sijoittaa tietty osa valtioiden velkakirjoihin. Kohtuullinen velka itsessään ei haittaa kansantaloutta – toimiva yksityistalous jopa vaatii valtion velkaa käyttöaineekseen, joten bruttovelaton valtio ei edes toimisi (paitsi toisten valtioiden siivellä). Haaparanta, Kanninen ja Taimio (2019) eivät kuitenkaan pelkää velkaantumisen tuomaa kestävyysvajetta, vaan ennustavat jopa kestävyysylijäämän.

Halpa velka voi kuitenkin vietellä löysään budjettikuriin. Korkea velkaantuminen vie rahallisesti epäsuvereenilta valtiontaloudelta liikkumavaraa. Se ei tuota ongelmia vahvan talouskasvun aikaan: jos talous kasvaa velkaantumisvauhtia nopeammin, niin velka vähän kuin itsestään laimenee. Heikko talouskasvu tai talouden taantuma sen sijaan vievät velanmaksuvoimaa. Euroaikainen eurovaluutassa otettu valtionvelka vastaa ulkomaan valuutassa otettua velkaa, jota valtio ei voi maksaa rahaa painamalla.

Valtiolla on velkaa valtiokonttorin [www-sivun](http://www.sivun) mukaan 123 miljardia euroa (01/2021). Yksityisen ylläpitämä velkakello.fi tikittää 109 miljardia (19.2.2021). Velan suhde bruttokansantuotteeseen oli ennen koronakriisiä yksi Euroopan pienimmistä, vuoden 2019 maaliskuussa 45 %, mistä se kohosi koronan vuoksi lähelle 60 %. Toisaalta valtion velasta lähes 90 % on ulkomaista, mikä voi huolestuttaa enemmän (tosin osa siitä on kiertoteitse kotimaista muun muassa EKP:n ja Suomen Pankin kautta). Maailman velkaantuneimman valtion, Japanin jättiläismäinen valtionvelka (230 % suhteessa bkt:hen) on pääosin (95 %) kotimaista, mikä on osaltaan maan epävirallinen tapa selvitä tulevista valtaisista eläkevastuista. Japanin valtionvelan kasvu ei ole nostanut korkoja juuri lainkaan.

Tilastokeskuksen (2020) mukaan julkisyhteisöjen EDP-velka eli nimellishintainen sulautettu bruttovelka oli vuoden 2020 syyskuussa 159,2 miljardia euroa. EDP-velasta on siis poistettu julkisyhteisöjen keskinäiset velat ja saatavat. Vuoden takaiseen ajankohtaan verrattuna julkisyhteisöjen velka on kasvanut 15,6 miljardia euroa. Suhteessa bruttokansantuotteeseen julkisyhteisöjen velka oli 67,1

%. (vrt. Alankomaat 57 %, Saksa 63,9 %, Yhdistynyt Kuningaskunta 87,4 %, Ranska 98,5 %, Espanja 98,1 %, Italia 131 %, kreikka 176 %, ennen korona-kriisiä).

Toisaalta valtiolla on velkavastuuseen rinnastuvia takuita ja vakuuksia lähes 60 miljardin edestä (Vilmunen et al 2021). Ne ovat budjettitalouden ulkopuolella, mutta saattavat pahoina aikoina realisoitua massiivisesti. Nyt eletään juuri sellaisia aikoja. Tähän mennessä takuita ei kuitenkaan ole realisoitunut lähellekään miljardia euroa vuodessa. Takuumaksuista tulee myös tuloja valtiolle.

2.3.2 Julkinen omaisuus ja saamiset

Suomen valtiolla on myös saamia ja omaisuutta. Valtion viimeisimmän tilinpäätöksen (2019) mukaan valtiolla on vastaavaa yhteensä 56 miljardia euroa, mistä 8,7 miljardia vaihto- ja rahoitusomaisuutta (likviditeetin arvo vaihtelee rajusti muun muassa velkojen aikataulujen mukaan). Helmikuussa 2021 valtio-neuvoston kanslian www-sivujen mukaan valtion kaikkien pörssiosakkeiden pörssi-arvo olisi lähes 38 miljardia euroa, mistä puolet Nesteessä. Yhdessätoista rahastossa on omaisuutta noin 30 miljardin euron arvosta. Valtio omistaa noteeraamattomia yhtiöitä (perinteisiä valtionyhtiöitä), joille ei ole määritelty markkinahintaa. Arviointineuvosto (Vilmunen et al 2021) arvioi listaamattomien osakkeiden ja muiden osuuksien arvoksi 13-15 miljardia euroa. Rakennusten ja muun käyttöomaisuuden tasearvoksi on joskus määritelty 21 G€. Valtion koko omaisuuden todellinen arvo lienee suuruusluokkaa 100 miljardia. Suurin osa siitä ei ole realisoitavissa, mutta kuitenkin käytettävissä, ja se periytyy tuleville sukupolville siinä missä velkakin.

Kuntien kiinteistöomaisuus on noin kaksinkertainen valtioon nähden eli suuruusluokkaa 40 miljardia euroa.

Kaikkien Suomen julkisyhteisöjen kokonaistase nousee kuitenkin positiiviseksi eläkerahastojen valtaisan varallisuuden ansiosta (yli 200 miljardia)⁸. Julkisyhteisöjen nettorahoitustase (ilman kiinteää omaisuutta) oli 137 miljardia euroa plussan puolella vuoden 2020 kolmannella vuosineljänneksellä Tilasto-

8 Velkakelloa kritisoiva ”saatavakello” <http://ketoharju.info/saatavakello/> näyttää julkisen sektorin velaksi 210 G€ ja saataviksi 339 G€ (15.3.2019), mutta ilmeisen vanhentunein tiedoin (2015) ja epätarkoin skriptein. Kumpikin kello on ideologisesti väritynyt, hyvin vastakkaisiin suuntiin.

keskuksen mukaan. Vaikka eläkerahastoja sen enempää kuin merkittävää osaa julkisyhteisöjen kiinteästä omaisuudesta ei käytännössä voidakaan realisoida valtion velan maksamiseksi, ne periytyvät tuleville sukupolville ja omalla olemassaolollaan vähentävät valtion tulevia menoja ja lisäävät tulevia verotusmahdollisuuksia. Siten kansainvälisissä vertailuissa ne tulee perustellusti laskea osaksi julkisen sektorin varallisuutta, jotta ollaan samalla viivalla muiden kanssa. Siksi Suomella ei ole mitään hätää velan suhteen ja korot pysyvät matalalla vielä pitkään, kunhan omaa taloutta ei itse sössitä.

Julkisen sektorin nettotaseen mukaan Suomen julkinen sektori on Uusitalon (2015) raportoiman tilaston mukaan maailman seitsemänneksi varakkain. IMF:n tietokannan mukaan edellä ovat vain öljymaat Norja, Yhdistyneet Arabiemiraatit, Qatar, Libya, Saudi-Arabia ja Oman – perässä kahdeksantena tulee Ruotsi, jo selvästi Suomelle jääneenä. Näiden lisäksi vain Kazakstan, Algeria ja Chile ovat selvästi positiivisia. Iran ja Viro ovat aika lailla nolllilla. Kaikki muut valtiot ovat nettovelkaantuneita, Sveitsikin parilla kymmenellä miljardilla eurolla ja Saksa tuplasti enemmän. Lukuihin tulee toki suhtautua tietyin varauksin, koska eri valtioissa ja eri kulttuureissa eläkevastuihin varaudutaan hyvin eri tavoin, myös yksityisesti, mutta kyseinen tilasto perustuu niin vertailukelpoisiin tietoihin kuin on mahdollista saada, eri valtioiden erilaiset tilastointitavat huomioon ottaen. Läheskään kaikista valtioista ei kuitenkaan ole saatu vertailukelpoista dataa, esimerkiksi Kiinasta. Kiinan valtaisien ylijäämien sijoitus ulkomaille on osaltaan johtanut kuplakeinotteluun.

Uusitalo ja kumppanit (2017) pitävät valtion nettovelkaa jopa haitallisena. Matalan koron aikana myös pääoman tuotto jää alhaiseksi. Vaikka osinkotulot eivät suoraan riipu valtion lainojen korkotasosta, näiden välillä vallitsee vahvoja korrelaatioita. Saamisiin liittyy myös riskejä. Siten turvallisinta olisi pyrkiä mahdollisimman neutraaliin taseeseen.

Joskus tulevat eläkevastuut lasketaan valtion vastattaviin todellisten velkojen rinnalle (esim. Uusitalo et al 2018, Vilmunen et al 2020). Jostain syystä nämä tekijät unohtavat tulevat työttömyysmenot, muut sosiaalimenot ja yli-päätänsä kaikki pakolliset budjettimenot vastattavista, vaikka johdonmukaisuuden vuoksi niin pitäisi. En minä toki vaadi sellaista tekemään, kunhan haluan osoittaa

ajattelun epäjohdonmukaisuuden. Kansantaloudellisesti eläkevastuut ovat nollasummapieliä, koska kyse on täysin kotimaisesta vastuusta, mitä nyt muutama eläkeläinen muuttaa ulkomaille.

Eläkerahastot ja -vakuutukset itsessään vain varaavat nykyisille ja tuleville eläkeläisille heikon juridisen ja psykologisen oikeuden eläketuloon. Reaalitaloudessa eläkeläiset elätetään aina työikäisten reaalityöllä eikä rahalla, eikä rahamääräinen varautuminen vaikuta kuin kirjanpidon kautta. Kaikki raha ja velka ovat vain yleisiä uskomuksia tulevista sitoumuksista ja ilman muodollista velkaakin meillä on moraalinen velvoite huolehtia vanhoista ja heikoista, mikä lienee näennäisjuridiikkaa vahvempi. Ikääntyneiden osuus toki nousee, mutta siihen ei voi oikein varautua säästämällä. Edes tuottavuuden kasvu ei sitä helpota, ellei hyväksytä suhteellisesti matalampaa elintasoa eläkeläisille.

2.3.3 Kansantalouden tase

Tilastokeskuksen mukaan Suomen koko kansantaloudella, yritykset ja kotitaloudet mukaan laskien, oli ennen koronakriisiä eli vuoden 2019 viimeisellä neljänneksellä ulkomaisia bruttosaamisia 804,5 miljardia euroa ja ulkomaisia bruttovelkoja 800,4 miljardia euroa. Ulkomainen nettovarallisuusasema, eli koko kansantalouden saamis- ja velkakannan erotus, oli siten plussan puolella 4,1 miljardia euroa, kun saamisia oli velkoja enemmän.

Yksityisten nettovelkaantuminen osin säästämisen vähentymisen kautta lisää kansakunnan velkaantumista (Suomen Pankki 2016), mutta toki samalla kasvattaa kansantuotetta. Ulkomaisiin saamisiin liittyy aina riskejä, toivottavasti ei kuitenkaan systeemistä vaaraa, kuten oli Saksalla vielä kymmenisen vuotta sitten (ks. Herrmann 2015). Kansantalouden nettovelka tai tase kuvaa kansakunnan kestävyyttä paljon tarkemmin kuin valtion tai julkisen sektorin tase saati bruttovelka eikä siinä näy huolen häivää.

2.3.4 Yhteenveto

Poliittisena strategiana velkapelottelu saattaa puolustaa paikkansa. Suomi tarvitsee rakennemuutoksia ja mieluummin ennemmin kuin myöhemmin. Ilman niitä saamme ottaa velkaa maailman tappiin saakka. Talouden toimivuuden korjaamiseksi kaikki jääpäät tulee saada uudistuksen taakse, vaikka kaikkia kriisejä hyväksi käyttäen. Koronakriisinkin jo missasimme.

Suomi ei ole vielä ajautunut velkakriisiin. Julkisen sektorin massiivinen omaisuus tekee Suomesta yhden kestävimmistä kansantalouksista.

Velka puolustaa paikkansa elvytysvälineenä. Velkakirjat toimivat markkinoilla finanssivarallisuutena kuten rahakin, joten kohtuullinen valtionvelka on vaan hyväksi, mitä jäljempänä perustelen. Velkaelvytys vaatii kuitenkin rinnalleen aina rakenteellisia toimia, koska ikuisesti emme voi velalla elää. Rakenteellisten toimien puute tässä enemmän huolettaa kuin velka itsessään.

3 Talous, tiede ja filosofia

3.1 Taloustieteen filosofiaa ja ideologiaa

3.1.1 Mitä tekee kansantaloustiede

Kansantaloustiede kuuluu yhteiskuntatieteisiin. Nykyään puhutaan yleensä vain taloustieteestä, erottamatta kansantaloustiedettä liiketaloustieteestä tai liittämällä liiketalous kauppätieteisiin. Ulkopuolisten silmissä taloustiede on saanut varsin pahan maineen (ks. Kanninen 2008, Vartiainen 2019), ja sitä pidetään usein jopa epätieteenä, vaikka se ei missään nimessä poikkea muista yhteiskuntatieteistä epätieteellisempään suuntaan, pikemminkin päinvastoin.

Pahaa mainetta ylläpitävät monet julkisuudessa esiintyvät ekonomistit (esim. Puttonen 2018), jotka toimivat pikemmin omien tai taustayhteisöjensä etujen vartijoina kuin totuuden etsijöinä. Moraalista välittämättä nämä sitten pyrkivät pukemaan poliittisen ohjelmansa tieteen kaapuun. Esimerkiksi julkista velkaa ja korkeita veroja kauhistelevat rahatieteilijät edustavat pääosin vain äveriäiden etuja, joko tahallaan tai vahingossa sosialisoiduttuaan näiden kulttuuriin (ks. esim. Stiglitz 2012). Toisaalta ammattiliittojen ekonomistit saattavat sosialisoitua liittojen vastakkainasetteluun niin, että näkevät toisen osapuolen tappion omana voittonaan, vaikka itsekin jäisi vähemmälle.

Schumpeter (1954) erotti taloustieteen ja talousopin. Hänelle taloustiede koostuu teorioista, mittausdatasta sekä menetelmistä. Talousoppi sisältää myös arvoja, ideologioita sekä historiallisia kokemuksia. Se on siten altis muutoksille moraalisten näkemysten vaihtuessa, mutta samasta syystä myös jäykkä uusien tosiasioiden paineessa. (Korkman 2015)

John Kenneth Galbraith väitti, että taloustieteilijät ovat kaikkein taloudellimpia ideoiden suhteen: He saavat yliopistossa oppimansa ideat kestäväksi koko elinikänsä ajan (Nader 2006).

Suomalainen akateeminen taloustiede ei voi juhlia suurella menestyksellä. Nobelin muistopalkintokin meni oleellisesti ulkomaille. Suomi panostaa taloustieteiden tutkimukseen noin puolet enemmän kuin fysiikkaan (vuosikymmen sitten 120 vs 82 miljoonaa euroa, uudempaa tietoa etsin), mutta tulokset eivät vakuuta. Taloustieteilijöiden kiistelyä voi seurata alan lehdistä, esimerkiksi eräät Kansantalouden aikakauskirjassa esitetyt näkemykset poikkeavat toisistaan niin raskaasti, että selvästikin joku kirjoittaa vilpillisin mielin. Ulkopuolisena en kuitenkaan voi ketään suoraan tutkimusvilpistä syyttää. (Taloustieteilijät kirjoittavat pahempaakin, kuten Viren (2016), mutta se onkin kirjoitettu mielihopepalstalle, jonne saa vapaasti kirjoitella omiaan.)

Monet kansantaloustieteilijät irtautuvat kansan taloudesta. Usein humanistit (esimerkiksi Ylirönni 2019) ovat siitä paremmin perillä kuin kansantaloustieteilijät, jotka tarkastelevat kansantaloutta talouseliitin näkökulmasta, pitäen kansaa lähinnä välineenä. Tietyt talouden osat, kuten työmarkkinat jäävät Suomessa tutkimuspaitsioon muun muassa rahoituksen suhteen ja valtion tilaamat tutkimukset ovat lähinnä selvityksiä (Koistinen 2015). Ilmatilaa hallitsevat järjestöjen tutkijat, joiden näkökulmat ovat biasoituneet.

Yhteiskuntatieteissä vallitsee kaksi suurparadigmaa, positivistinen ja metafyyminen (sekä lukuisia välimuotoja, jotka jätän yksinkertaisuuden vuoksi välistä). Positivistinen paradigma korostaa empiirisiin havaintoihin perustuvaa kausaalista teoriaa. Metafyysiset käsitykset muodostavat laajemman kirjon: äärimmäinen postmodernismi jopa sortuu relativismiin, jossa jokaisella on oma totuutensa, mutta tällaista esiintyy paljon vähemmän kuin huhutaan. (Hermeneuttinen paradigma kuuluu humanistisiin tieteisiin, jota en tässä käsittele.)

Yhteiskuntatieteissä positivistinen paradigma pohjautuu metodologiseen individualismiin: kaikki yhteisöjen toimintaa kuvaavat lainalaisuudet voidaan periaatteessa palauttaa yksilöiden käyttäytymiseen ja kollektiivikäsitteet ovat vain malleja, joilla todellisuutta yksinkertaistetaan poistamalla epäolennaiset yksityiskohdat. Esimerkiksi kulttuuri muodostuu ihmisten käsityksistä maailmasta, toisista ihmisistä ja toisten ihmisten käsityksistä. Ihmisten sosiaaliseen käyttäytymiseen vaikuttaa suuresti, mitä kukin uskoo toisten heiltä odottavan. Raha ja valtio ovat kollektiivisiä uskomusjärjestelmiä, joiden voidaan katsoa olevan

olemassa, koska suurin osa ihmisistä uskoo niihin. Suuri osa toisiin ihmisiin ja heidän uskomuksiinsa liittyvistä uskomuksista ja käsityksistä on kuitenkin harhaisia, mikä voi johtaa haitalliseen toimintaan.

Metafyysinen paradigma taas olettaa, että on olemassa todellisia kollektiivisia käsitteitä, joita ei voi palauttaa yksilöihin. Sellaisia ovat Hegelin objektiivinen henki tai Marxin historian vääjäämättömyys. Usein sosiaalisia suhteita ja kulttuuria käsitellään varsin metafyysisesti. Nykyajan taloustieteissä myös monet pseudopositivistiset teorit sisältävät tieteellisesti perusteettomia oletuksia, kuten ajatuksen ihmisistä samanlaisina rationaalisina omaa taloudellista tuottoa maksimoivina tietokoneina. Samaten käsitykset kasvottomista markkinavoimista tai markkinoiden luottamuksesta voivat valua perusteettoman metafysiikan puolelle. Kollektiivikäsitteitä toki voi ja tuleekin käyttää approksimaatioina, koska mikään malli tai ihminen ei pysty käsittelemään kaikkia osallisia ihmisiä yksilöinä intellektuaalisten voimavarojen rajallisuuden vuoksi.

Metodologista individualismia ei sovi sekoittaa egoismiin taikka individualistiseen kulttuuriin tai persoonallisuuteen. Metodologinen individualismi ei myöskään liity valintaan kahden ihmisten välisen toimintastrategiaan, yhteistyön ja kilpailun välillä. Kannianen (2008) mukaan useimmat taloustieteilijät ovat individualisteja, mutta hän ei tee selväksi, minkä sortin individualismia hän tarkoittaa.

Chicagolainen koulukunta (Friedman 1956) suuntautui instrumentalistiseen (tai empiristiseen) positivismiin. Se pyrki luomaan fenomenologisia makrotaloudellisia malleja, joiden mikrotaloustieteellisestä tai psykologisesta perustasta ei edes välitetä, kunhan malli sopii havaintoihin. Perustaan tukeutuva syvempi lähtökohta kuitenkin auttaa luomaan tarkempia hypoteeseja, joita voidaan testata luotettavammin. Myös varhaiskeynesiläinen makrotaloustiede perustui pitkälti yleisiin makrotason lainalaisuuksiin, kunnes Lucasin (1976) kritiikin⁹ jälkeen niitä jouduttiin tarkentamaan yksilötason kautta.

9 Lucas kritisoi vallitsevia teorioita, jotka pitivät yksilöiden käyttäytymistä muuttumattomina politiikkamuutoksissa. Hänen mukaansa poliittiset päätökset saavat yksilöt muuttamaan käyttäytymistään päätösten odotettujen seurausten mukaan, joista hän nosti esimerkiksi inflaatio-odotukset, kumoten siten naiivin Phillipsin käyrän perustan.

Täsmennetään hieman positivistisia teorianäkemyksiä. Instrumentalisteille teorit ovat välineitä havaintojen ja kokemusten jäsentämiseksi. Teoreettisten käsitteiden ei tarvitse olla olemassa tai niistä ei välitetä. Teorian selitysvoimaa pidetään totuutta tärkeämpänä. Teoriarealisteille taas teorian käsitteet edustavat todellisuutta, vaikka niitä ei suoraan havaittaisi. Empiristeille teorit merkitsevät vähemmän. Huomattakoon, että kyseisille termeille on ladattu monta muutakin merkitystä, joten on syytä olla tarkkana, missä yhteydessä ja merkityksessä niitä käytetään. (Niiniluoto 2006)

Minä tarkastelen tässä ja muissakin esseissä taloustiedettä positivistisesti metodologisen individualismin pohjalta ja hylkään kaikki metafysiset elementit, joita ei voi teoreettisesti ja empiirisesti todentaa. Erityisesti lähdän yksilöistä ja heidän osin irrationaalisesta käyttäytymisestä, puhtaan ja likaisen järjen sekä viettien, vaistojen ja tunteiden johdattamana. En hyväksy mitään kollektiivista etua, kuten valtion, puolueen tai yhtiön etua. Kaikki edut ja haitat kohdentuvat viime kädessä ihmisiin (joskus myös eläimiin, tulevaisuudessa kenties mihin avaruusolioihin, yksilöihin kuitenkin) organisaatioiden jäsenenä tai niiden toiminnan kohteina. Käytännössä mallinnuksessa pitää kuitenkin usein käyttää kollektiiveja approksimaatioina, koska muuta ei voi. Tutkijan tärkein taito onkin löytää riittävän tarkka malli, joka sisältää olennaiset seikat mutta jättää epäolennaiset.

Talusteorit – kuten muutkin teorit – tarkastelevat tapahtumien kausaalisuhteita ($A \rightarrow B$). Tieteellä ja teorialla on tyypillisesti ainakin kolme funktiota: selittävä (deskriptiivinen), ennustava (preskriptiivinen) ja rakentava tai normatiivinen. Tyypillisesti tiede kysyy, mistä tapahtuma B johtuu tai mitä teosta A seuraa. Vastaavasti tieteeltä kysytään, mitä pitää tehdä tilanteessa X, jotta päästään tilanteeseen Y, mikä on valittu ei-tieteellisin perustein, yleensä arvo- tai tunnepohjalta. Muissa tieteissä se voi tarkoittaa kestävästä siltaa, sairauden poistamista taikka puhtaampaa palokaasua, taloustieteissä yleensä jonkun vaurastumista. Tieteen pitäisi myös vastata, mitä sivuvaikutuksia teosta tulee, vaikka sellaista harvemmin kysytään (Popper 1995). Taloushistoriassa pohditaan, mistä joku tapahtuma johtui, mitä olisi voinut tehdä toisin ja mitä siitä olisi seurannut.

Talousoppineet myös opettavat taloudellista käyttäytymistä ihmisille suoraan tai epäsuoraan. He kertovat, millaisia päätöksiä vallitsevan opin mukaan kussakin tilanteessa kannattaisi tehdä oman etunsa maksimoimiseksi. Kaikki ihmiset eivät kuitenkaan opi tai edes välitä hakea oppia. Varmasti talousopettajaa pännii, jos ihmiset toimivat toisin, kuin on opetettu. Kenen vika se sitten on, jos ihmiset eivät toimi teorian mukaan ja kumpaa pitää säätää, teoriaa ja ihmisiä? Monet kuitenkin mallintavat ja suunnittelevat yhteiskunnan toimintaa olettaen, että ihmiset oppivat toimimaan vallitsevan tai valitun teorian mukaan.

Makrotaloustieteissä on käytetty erilaisia numeerisia mallinnuksia (ks. Kiema 2016). Mikään malli ei kuitenkaan voi olla tarkempi kuin sen oletukset. Käytännössä kaikki käytössä olevat makrotalouden numeeriset mallit vaativat parametreja, joiden arvot arvioidaan mielivaltaisesti taikka säädetään kalibroimalla dataan, jolloin niiden alkuperäinen mikrotaloudellinen merkitys katoaa. Niitä käytetään, koska kriitikoilla ei ole tarjolla parempaa (Blanchard 2016). Mallit itsessään voivat olla lähes eksakteja, mutta tarkan mallin käyttö epä-tarkkaan dataan perustelemattomilla aksioimilla on lähinnä matemaattista masturbointia.

Kansantaloustiede on siis ensi sijassa käyttäytymistiedettä eikä matemaatiikkaa (Keynes 1951, Krugman 2010, von Hayek, Friedman, Shiller y.m.). Useimmat talouden lainalaisuudet voidaan johtaa yksilöiden psykologiasta, ainakin periaatteessa, joskaan ei aina käytännössä (Mill 1971). Ihmisten vapaan tahdon vuoksi lainalaisuuksia ei voi ilmaista deterministisesti vaan mahdollisuuksina ja odotuksina¹⁰. Joskus jopa yhden ihmisen mielen vaihtelut voivat ratkaista, mihin suuntaan talous ja muukin maailmanmeno ajautuu. Tälläkin hetkellä olemme sellaisessa tilanteessa (olemme olleet vuosia – vaarallisimman ja epävakaimman miehen titteli vain vaihtuu). Yksilöiden vajavaisuudet, erilaisuudet, väärinkäsitykset ja vaistomaiset, näennäisen irrationaaliset toimintatavat ja laumakäyttäytyminen tekevät taloustieteistä haastavan mutta samalla erittäin mielenkiintoisen tieteenalan, jossa riittää tutkittavaa vielä pitkään (Ks. Akerlof & Shiller 2009). Jotkut taloustieteilijät (Vartiainen 2019) kuitenkin pitävät kiinni yksilön rationaalisesta, johdonmukaisesta ja itsekkästä talouskäyttäytymisestä – ikään

10 Todennäköisyyksistä puhuminenkin lienee liioittelua, koska yksilöiden käyttäytymistä ja yhteisöjen toimintaa harvoin voi ilmaista numeerisina todennäköisyyksinä, muuten kuin tapauskohtaisina fenomenologisina malleina, joiden parametrit määrätään tilastollisin tutkimuksin.

kuin tunteilla (positiivisilla ja negatiivisilla), arvoilla ja moraalilla ei olisi merkitystä. Jostain syystä olen saanut vaikutelman, että tällainen kuuluu oikealle kallellaan olevien talousviisaiden ohjelmaan.

3.1.2 Arvot arvovapaassa tieteessä

Taloustieteet kuuluvat soveltaviin tieteisiin. Sellaisiin kuuluu yleensä vahva arvotilataus. Esimerkiksi lääketieteessä sairautta pidetään pahana ja terveyttä hyvänä. Taloustieteissä yleensä vaurautta pidetään hyvänä ja puutetta pahana. Taloustieteiden akateemisissakin piireissä pidetään lähes kiistattomasti hyväksyttävänä pyrkiä esittämään keinoja vaurauden saavuttamiseksi ja kurjuuden kitkemiseksi. Kiistat alkavatkin siitä, miten vaurautta ja kurjuutta jaetaan yksilöiden ja ryhmien kesken. Oikeudenmukaisuudesta vallitsee monia ristiriitaisia näkemyksiä. Monet ihmiset ja ihmisryhmät jopa uskovat, että he ovat oikeutettuja suurempiin etuihin ja heidän etujensa vahvistaminen hyödyttää koko yhteiskuntaa (Korkman 2015). Erilaisten arvojen ja intressien rauhanomaista yhteensovittamista kutsutaan politiikaksi.

Humen lain mukaan arvo- ja tosiasiakysymykset ovat toisistaan riippumattomia. Tosiasioista ei voi johtaa arvoväittämiä eikä arvoista tosiasiaväittämiä. Taloustieteissä nämä usein sekoittuvat.

Yleensä tieteen ja politiikan välille pyritään jättämään hajurakoa. Toki tieteenharjoittajat saavat yksilöinä osallistua politiikkaan siinä missä muutkin ja antaa asiantuntevia ohjeita oman arvomaailmansa pohjalta. Hyviin tapoihin kuuluu tehdä selväksi, milloin kyseessä on neutraali tieteellinen esitys ja milloin arvoperustainen poliittinen kannanotto. Toisaalta puhtaassa tieteessäkin odotetaan tutkijoiden noudattavan tieteen omaa arvopohjaa (esim. Merton 1967), vaikka muuten tulosten pitäisikin olla arvovapaita, eli empiiriset havainnot taikka tieteelliset teoriat eivät saa riippua tekijöidensä arvoista, uskonnoista ja vakaumuksista (esim. Weber 1904). Tutkijan arvopohja toki aina vaikuttaa siihen, mitä hän ryhtyy tutkimaan.

Monet klassisista taloustieteilijöistä tutkivat myös etiikkaa. Adam Smith (1759) piti itseään ensisijaisesti moraalifilosofina. Liberaalit David Hume, James Mill, Jeremy Bentham (1789) ja John Stuart Mill (2000) kehittivät utilitarismin, jota pidetään teleologian eli seurausetiikan tärkeimpänä suuntana. David Ricardo

ja John Maynard Keynes huolestuivat tulonjaosta ja tasa-arvosta, kuten Karl Marx omalla tavallaan. Keynesille taloustiede oli oleellisesti moraalitiede (Löppönen 2017, 38). Myös uusliberaalit, Friedman, von Hayek ynnä muut ovat tarkastelleet talousjärjestelmän moraalista perustaa, varsin erilaisista lähtökohdista (Lagerspetz 2004). Nozick (1974) perusti oman minarkistisen järjestelmänsä semikantilaisuuteen ja ei-aggressioperiaatteelle, jonka mukaan väkivalta voidaan hyväksyä ainoastaan välittömänä puolustautumisena toisen väkivaltaa vastaan, minkä pohjalta hän ei hyväksynyt pakollisia veroja ja velvollisuuksia, joita ei ilman väkivaltaa tai sen uhkaa voida panna toimeen. Toisaalta klassiset filosofit pohtivat myös suhdetta rahaan, usein hyvinkin kriittisesti, kuten Aristoteles (1989), joka tarkasteli rahaa vaihdannan välineenä ja arvon mittana, kuitenkin kritisoiden voitonpyyntiä ja koronottoa.

Adam Smith (1759) tarkasteli etiikkaa vapauden ja egoismin näkökulmasta. Hän ei halveksinut altruismia, mutta piti sitä riittämättömänä kestävä ja kehittymättömän yhteiskunnan perustaksi. Hän pyrki kehittämään järjestelmän, jossa yksilö maksimoi yhteisen edun maksimoidessaan oman etunsa. Selvästikin sellainen edellyttää vahvaa sääntelyä ja kontrollia, jolla sanktioidaan sääntöjä rikkoneita. Muuten ihmisten rajaton itsekkyyden romahduttaisi yhteiskunnan toimivuuden. Erityisesti Smith (1759) vaali puolueettomuutta siten, että päätöksentekijällä ei ole omaa intressiä päätökseen. Sitten eräät ääri-liberaalit ovat laajentaneet itsekkyyden ja ahneuden oikeutusta, joskaan ei eettisesti tai taloustieteellisesti kestäväällä tavalla (ks. esim. Löppönen 2017). Smith (1759) käsitteli itsekkyyttä ihmisen ja yhteiskunnan erottamattomana ominaisuutena, jopa paheena eikä hyveenä tai tavoitteena, kuten jotkut hänen seuraajansa sen ovat ymmärtäneet.

Monet oikeudenmukaisuuskäsitykset perustuvat tasavapauteen. Toisaalta yhteiskunnalliset kannusteet puoltavat vapautta palkkiona uurastuksesta, sikäli jos se kannustaa, ja sellainen jopa tuntuisi jossain määrin oikeudenmukaiselta. Lisäksi yhteiskunnan toimivuus puoltaa vallan ja vapauden jakamista kunkin kyvykkyyden sekä vastuunkantokyvyn perusteella. Autonomia itsessään kuuluu yksilöiden psykologisiin perustarpeisiin (Deci & Ryan 2000), joten sitä ei pidä suotta riistää keneltäkään. Ihminen voi hyvin, kun hän saa vapautta ja itsenäisyyttä, kykyä hallita ympäristöä sekä rakkautta ja hyväksyntää.

Tarkastellaan talouden koulukuntia, jotka eroavat toisistaan mikrotalous-psykologisesti yksilöiden motivoitumisen suhteen. Siinä vastataan usein kolmeen kysymykseen:

1. Mitkä asiat tosiasiallisesti eli tieteellisten tutkimusten perusteella motivoivat ihmisiä taloudellisessa päätöksenteossa?
2. Minkä asioiden minä uskon motivoivan ihmisiä taloudellisessa päätöksenteossa?
3. Minkä asioiden minun mielestäni pitäisi motivoida ihmisiä taloudellisessa päätöksenteossa?

Tyypillisesti nämä motivoivat asiat vaihtelevat yksilöllisen ja yhteisöllisen, itsekkyyden ja epäitsekkyyden, ahneuden ja rakkauden välillä.

Tieteessä kohtaa 2 ei saisi esiintyä, mutta silti sitä näkyy ja varsinkin talouspolitiikassa se jopa dominoi (esim. Wahlroos 2019, Vartiainen 2018, Lepomäki 2018, Kangasharju 2018). Silloin oppi perustuu omiin luuloihin ja odotuksiin – tutkija saattaa itsestään selvyytensä projisoida omat käyttäytymis- ja päättelymallinsa kaikkia ihmisiä koskeväksi. Toiveajattelu jyrää helposti järjen ja havainnot, mutta myös toisinpäin: pettynyt ja kyynistynyt ihminen voi sortua yli-raadolliseen ajatteluun. Tunnustan itsekkin sellaiseen helposti sortuvani, mutta yksin en ole: koko uusklassinen taloustiede vaikuttaa perustuvan empiirisesti todentamattomaan uskoon talousatomien johdonmukaisesta ja laskelmoivasta käyttäytymisestä.

Kolmas kohta sisältää arvolatauksen, mutta sitä ei voida pitää puhtaana arvokysymyksenä. Siihen liittyy lisäkysymys, miten ihmisiä kasvatetaan vallitsevaan arvomaailmaan tai miten heitä voidaan kasvattaa toivotunlaiseen arvomaailmaan. Kasvatusyhteisön kulttuuri vaikuttaa: kollektiivinen kulttuuri tukee yhteistyötä ja individualistinen kulttuuri kilpailua. Suomessa perinteisesti lapsia on kasvatettu kilpailemaan keskenään jopa perheen sisällä.

Itsekkyyslähtöisiä teorioita pidetään usein realistisina ja epäitsekkyyttä idealistisena. Poliitikassa usein individualistiset, kilpailulliset ja laskelmoivat motiivit dominoivat oikeistolaisessa ajattelussa, kun taas kollektiiviset, yhteisvastuuseen ja huolenpitoon liittyvät motiivit liitetään vasemmistolaisuuteen.

Reaalipolitiikassa on kuitenkin paljon muita ulottuvuuksia, eikä perinteinen, käytännössä yhteiskuntaluokkaan perustuva oikeisto-vasemmisto-erottelu läheskään kaikkia kuvaa.

3.1.3 Etiikan mallit

Tarkastellaan hieman tarkemmin kahta eettistä lähtökohtaa, seurausetiikkaa, jota edustaa klassinen utilitarismi, sekä velvollisuusetiikkaa, jota edustavat Kantin ja Rawlsin filosofiat.

Klassisen utilitarismin (Bentham 1780, Mill 1863) mukaan niin yksilön kuin valtion tulee pyrkiä maksimoimaan yleinen hyöty (henkilökohtainen vs. poliittinen utilitarismi, Herne 2012, s. 66, Kumlicka 2002, s. 21, Häyry 1994, 122-123). Negatiivisen utilitarismin mukaan pyritään minimoimaan yksilöiden kärsimysten summa ja positiivisen utilitarismin mukaan maksimoimaan onnellisuussumma kaikille vaikutusvallassa oleville henkilöille. Yleisesti tavoitellaan kumpaakin. Singerin (2007) mukaan hyvinvoinnin maksimointi voidaan laajentaa jopa eläimille. Utilitaristinen oikeudenmukaisuus toteutuu sillä, että kaikilla on yhtäläinen, universaali oikeus onneen eikä kenenkään onni ole muita arvokkaampaa.

Utilitaristit eivät mittaa onnea rahalla, jota he pitävät vain välineenä. Erityisesti Mill (1861) pyrki selkeästi erottamaan utilitarismin egoismista ja materialismista. Utilitarismin keskeisiin käsitteisiin kuuluu rajahyödyn periaate, eli se, jolla on yllin kyllin jotain resurssia ei saa yhtä suurta hyötyä resurssin lisäyksestä kuin puutteessa elävä. Siten utilitarismi automaattisesti suosii resurssien tasausta. Koska työttömyys on merkittävin köyhyyden lähde, utilitaristi pyrkii poistamaan työttömyyden vaikka inflaatiotavoitteista tinkien. Pelkkä köyhänapu ei utilitaristille riitä, vaan kynnelle kykeneviä kannustetaan työhön, koska työ tuottaa toisille hyötyä tuloksillaan, usein myös itselle sellaisenaan.

Utilitarismin soveltaminen jää väistämättä arviopohjalle. Objektiiivisten olosuhteiden (resurssien) muuntaminen subjektiiviseksi hyvinvoinniksi (onnellisuudeksi) riippuu yksilöistä vaikeasti mitattavalla ja mallinnettavalla tavalla. Erityiseksi ongelmaksi jää, että yksilö voi saada antisosiaalista hyötyä, jos hän nauttii toisen kärsimyksestä (sadismi, kostonhimo, vahingonilo) (Harsanyi 1982, Herne 2002, s. 72), mutta voi myös kohdata antisosiaalista haittaa, jos hän kärsii

toisten menestyksestä kateuden tähden. Mittaus-, kateus- ja vapaamatkustusongelmien vuoksi yhteiskuntaa ei voi rakentaa puhtaan utilitaristisesti yksilöiden subjektiivisten kokemusten mukaan.

Utilitarismia kritisoidaan, koska sen uskotaan voivan johtaa siihen, että yksi yksilö uhrataan yleisen edun vuoksi (esimerkiksi Nozick 1974). Talouspolitiikassa tällaista riskiä tuskin tulee, mutta joissain turvallisuuskysymyksissä voidaan joutua arvottamaan eri ihmisten elämää. Yleensä tällaiset kritiikit pohjautuvat kuitenkin turhan pinnalliseen analyysiin.

Utilitarismin pohjalta nousivat egalitarismin, prioritarismin ja suffisientalismin aatteet. Egalitarismin mukaan resurssit ja hyvinvointi tulisi tasata mahdollisimman tasaisesti eli vähäosaisimpien hyvinvointia pitäisi lisätä, prioritarismin mukaan vähäosaisia suositaan, mutta hyväosaistenkin hyöty tunnustetaan ja suffisientarismin mukaan kaikille tulee taata riittävän hyvään elämään riittävät resurssit. (Herne 2012)

Ronald Dworkin (2000) tarkasteli resurssien jakoa hyvinvoinnin sijaan. Hän vaati, että resurssien jaon tulisi olla riippumaton seikoista, joihin yksilö ei voi vaikuttaa. Näitä ovat syntyperäinen lahjakkuus, vanhempien asema ja muu elinympäristö. Jako voi kuitenkin riippua yksilön omista päätöksistä, kuten työnteosta, kulutuksen lykkäämisestä taikka panostuksesta opiskeluun. Aiemmin Barry (1989, s. 142) määritteli sattuma-egalitarismin periaatteet:

1. Jokainen vastaa omien valintojensa seurauksista.
2. Yhteiskunnan tulee kompensoida sattuman aiheuttamaa huono-osaisuutta.

Andersonin (1999) mukaan ihmisten päätöksentekokyvyt kuitenkin eroavat toisistaan ja omien päätösten seuraukset voivat olla ennakoimattomia ja sattumanvaraisia. Käytännössä kohtia 1 ja 2 ei voi aukottomasti erottaa toisistaan.

Amartya Sen (2009) tarkasteli toimintakykyjen (*capability*) jakautumista. Ihmiset syntyvät ja kasvavat erilaisiksi, eivätkä lahjakkuudet riipu omista valinnoista tai tahdosta. Tämä asettaa yksilöt syntyperäisesti eriarvoiseen asemaan. Mahdollisimman oikeudenmukaisessa yhteiskunnassa luontaista eriarvoisuutta pyritään kompensoimaan antamalla heikommille erioikeuksia ja vahvemmille erivelvollisuuksia. Tästä voi koitua tehokkuustappioita taloudelle.

Samoihin päätelmiin voi päästä kantilaisen velvollisuusetiikan pohjalta. Sitä edustaa John Rawlsin (1971) oikeudenmukaisuusteoria. Rawls määritteli filosofiansa menetelmäoikeudenmukaisuuteen, missä pyritään valitsemaan periaatteet toiminnalle. Rawlsin oikeudenmukaisuusteoria perustuu periaatteille:

1. Jokaisella on oikeus laajimpaan perusvapauteen, joka on sovitettavissa muiden samanlaisten vapauksien kanssa.
2. Eriarvoisuudet liittyvät asemiin, jotka ovat yhtäläisesti kaikille avoimia.
3. Yksilöiden välinen eriarvoisuus sallitaan, jos sellainen hyödyntää heikoimmassa asemassa olevaa. (Eroperiaate)

Siinä missä ensimmäinen seuraa suoraan Kantin näkemyksistä, viimeinen eli eroperiaate henkilöityy Rawlsiin ja oleellisesti määrittelee Rawlsin teorian. Eroperiaate sallii palkkaerot siltä osin, kun ne kannustavat panostamaan kehittymiseen ja vastuunkantoon, mikä nostaa yhteiskunnan tuottavuutta. Se myös tukee yrittäjyyttä ja kohtuullista voittoa palkkiona ja kannustimena. Minimikannustetta suuremmat palkkaerot taikka kohtuuttomat voitot ja pääomatulot eivät enää sovi Rawlsin ideologiaan.

Kakkoskohta vaatii aika yksikäsitteisesti kaikille mahdollisuutta ansio-työhön. Sellaisesta tulee saada kohtuullista palkkaa.

Rawls (1971) esitti vertauksen tietämättömyyden verhosta. Sen mukaan yhteiskuntajärjestelmän perusteet tulisi säätää ikään kuin sen laatijoilla ei olisi tietoa, mihin asemaan he joutuvat yhteiskunnassa. Monet sairaus- ja työttömyysvakuutukset perustuvat oletukselle, että kuka tahansa voi sairastua tai menettää työpaikkansa. Rawls (1971) tarkasteli erityisesti taloudellista eriarvoisuutta, varsinkin varallisuuden jakoa. Hän pohti omista valinnoista riippumattomien tapahtumien vaikutuksia ja kompensointia. Tällaisia luonnonarpajaisia edustavat geeniperimä, perheen sosiaalinen asema, onnettomuudet ja sairaudet.

Palataan vielä itseensä Kantiin. Kantin (1795) filosofia pohjaa kategoriseen imperatiiviin. Se voidaan muotoilla usealla tavalla, mutta sopivin kuuluu: Kohtele jokaista – myös itseäsi – kuin hän olisi päämäärä sinänsä eikä vain väline päämäärän saavuttamiseksi. Tämä kieltää käyttämästä toisia hyväksi. Sinällään työelämässä työläinen on aina väline työnantajan tavoitteiden saavuttamiseksi – ja

johtaja on väline välineen käyttämiseksi eli toisen kertaluvun väline – mutta jokainen on myös päämäärä itsessään eli työläisen tulee saada palkkansa sekä asiallista kohtelua.

Yhteenvetona kaikki käsitellyt eettiset näkemykset tukevat taloudellista toimeliaisuutta ja työntekoa. Toisten riistoa pidetään epäeettisenä, mutta suhtautumisessa eriarvoisuuksiin on painotuseroja. Niin utilitarismin kuin kantilaisen etiikan mukaan jokaisen kykenevän tulisi ansaita leipänsä työnteolla ja yhteiskunnan pitäisi tarjota kaikille siihen mahdollisuus. Mikään etiikka ei suoraan arvota rahoitusta ja inflaatiota, vaan ne pitää tarkastella erikseen.

3.1.4 Uskonnot ja työmoraali

Suomen kansan työmoraalin perustaa voidaan etsiä Lutherin taikka Paavalin kirjoituksista. Luther korosti työntekoa, piti kaikkia töitä tärkeinä ja pyhinä sekä vaati kaikkia tekemään työnsä kunnolla ja kunnialla. Toisaalta hän myös painotti kohtuullisuutta ja lepoa eikä vähätellyt ilottelua. Luther varoitti mammonan ahnehtimisesta liiallisella työllä. Weberin (1905) mukaan protestanttinen etiikka loi kapitalismin hengen korostamalla työntekoa sekä investointeja tulevaisuuteen. Se kuitenkin perustui kalvinismiin.

Sananlaskuksikin muodostuneet raamatulliset työnsanat ymmärretään usein asiayhteydestä irrallaan, joskaan ei täysin väärin. Paavalin (2020) toinen kirje korinttolaisille sanoo:

”Veljet ja sisaret, me käskemme teitä Herramme Jeesuksen Kristuksen nimissä sanoutumaan irti jokaisesta veljestä tai sisaresta, joka elää kurittomasti eikä noudata meiltä saamiaan opetuksia. Te tiedätte, miten teidän on otettava meistä mallia. Kun olimme luonanne, emme käyttäytyneet huonosti emmekä syöneet ilmaiseksi kenenkään leipää. Me näimme vaivaa ja **ponnistelimme yötä päivää ansiotyössä, ettemme olisi olleet kenellekään vaivaksi**. Olisi meillä toki ollut siihen oikeus, mutta halusimme antaa teille hyvän esimerkin. Kun olimme luonanne, me määräsimme, että **jos joku ei tahdo tehdä työtä, ei hänen pidä syödäkään**. Kuulimme näet, että jotkut teistä elävät kurittomasti. He eivät tee työtä vaan pyörivät toisten jaloissa. Sellaisia me käskemme ja kehotamme Herran Jeesuksen Kristuksen

nimissä rauhoittumaan ja **hankkimaan leipänsä omalla työllään.**”

Näköjään työttömyyttä esiintyi jo Raamatun aikoihin, vaikka työttömyyskorvauksia ei tunnettukaan. Jotkut kuitenkin elivät toisten kustannuksella toisten nurkissa, elleivät peräti varastaneet syödäkseen. Paavali ottaa itsestään selvyytenä, että jokainen halutessaan saisi töitä, jolla voi leipänsä hankkia, vaikka ilmeisesti työsopimuskäytäntö olikin erilainen eikä työstä välttämättä rahapalkkaa maksettu. Paavalin parhaana työn lopettaminen ei välttämättä johtunut laiskuudesta vaan Jeesuksen tulemisen odottamisesta. Siitä huolimatta nykyajan kristitylle tahattomasti työttömäksi jääminen ja vastikkeettomien työttömyyskorvausten kerjääminen voi tuottaa suuria synnintunnon kärsimyksiä.

Useimmat muut uskonnot antavat ohjeita taloudellisesta toimeliaisuudesta. Koraanin koronkiskontakielto vaikeuttaa pankkitoimintaa islamilaisissa maissa. Tulojen elinaikaiseksi tasaamiseksi sekä riskien hallinnaksi on kehitetty erilaisia luovia ratkaisuja, kuten asunnon osto leasing-sopimuksella. Laiskuuteen suhtaudutaan yleisen tuomittavasti. Etelä-Amerikan ketsualaisten alkuperäiskansojen uskonperinteeseen kuuluu kolme käskyä: *Ama Sua* (älä varasta), *Ama Llulla* (älä valehtele) ja *Ama Quella* (älä laiskottele).

Melkein kaikki uskonnolliset ohjeet kohdistuvat yksilöön, eivät varsinaisesti valtioon. Niiden soveltaminen talouspolitiikkaan vaatii pohdintaa ja tulkintaa. En tässä työssä lähde analysoimaan uskonnollisia ohjeita tämän tarkemmin, koska liberaalin valtion tulisi olla uskonnollisesti neutraali kunnioittaen uskonnonvapautta. Totean vain, että järkevä hallitsija ottaa huomioon kansan uskonnolliset käsitykset eikä perusteetta vaadi uskonvastaista käytäntöä.

3.1.5 Moraalinen dissonanssi ja pseudomoralismi

Talouden moraaliset ristiriidat johtavat helposti sisäiseen ahdistukseen. Kutsutaan sitä moraaliseksi dissonanssiksi. Siinä menestynyt yksilö kokee syyllisyyttä omasta menestyksestään, mutta ei kuitenkaan halua luopua omastaan toisten hyväksi. Yksilö ratkaisee ongelman kiertämällä sen eli syyllistämällä menestymät-

tömät omasta epäonnistumisestaan. Tässä tapauksessa kyse on nimenomaan moraaliseen ristiriidasta eli omantunnon vaimentamisesta tai oman moraalittomuuden selittelemisessä muille näennäisen rationaalisesti ja uskottavasti.

Festinger (1956) kehitti (”ufotutkimuksista”) käsitteen kognitiivinen dissonanssi. Se tarkoittaa, että ihmiset kieltäytyvät muuttamasta todellisuuskäsityksiään uuden, aiemman käsityksen kanssa ristiriitaisen tiedon myötä, vaan päinvastoin pyrkivät tulkitsemaan uutta tietoa ja jopa muuttamaan todellisuutta aiempien käsitystensä pohjalta. Talousopissa todellisuuden muuttaminen voidaan delegoida kulloisellekin hallitukselle.

Monen mieli haluaa kieltää toisten ihmisten ilmeisen ansiottoman hyötymisen näennäisesti moraalisiin perusteisiin taikka rangaista toisia heidän heikkoudestaan. Tätä voitaisiin kutsua pseudomoralismiksi. Pseudomoralismia ei voi johtaa utilitaristisesta taikka kantilaisesta (teleologisesta tai deontologisesta) moraalikäsityksestä, vaan se syntyy emotionaalisesti laukaistusta, vääristyneestä sisäisestä oikeudenmukaisuuskäsityksestä, jonka mukaan jokaisen tulee ansaita etunsa. Pseudomoralisti ei kuitenkaan tunnusta itse saaneensa mitään epäoikeudenmukaista etua, vaan kokee oman menestyksensä olevan itse ansaittua (vrt attribuutioerhe). Voi se joskus ollakin – monet ovat saavuttaneet tavoitteensa suurin uhrauksin. Yleensä menestyminen johtuu kuitenkin sattumasta ja toisten avusta paljon enemmän kuin kukaan uskaltaa itselleen myöntää.

Pseudomoralismi näkyy suhtautumisessa köyhiin ja työttömiin. Pseudomoralisti yleensä olettaa työttömyyden johtuvan laiskuudesta ja köyhyyden omasta valinnasta. Pseudomoralisti vaatii, että sellaisesta pitää rangaista. Pseudomoralistin mukaan elämä on vaihtokauppaa, jossa palkkion saa vasta tehdystä työstä. Tosin yleensä työnantaja saa työsuorituksen ennen, kuin siitä maksaa, joten ei vaihto tasa-aikaisesti tapahdu, vaan vahvempi ottaa ensin. Pseudomoralisti kauhistuu ilmaista rahaa.

Pseudomoralismi menee luterilaisen työmoraalin tuolle puolen. Se istuu kuitenkin syvälle suomalaiseen kansanluonteeseen. Se näkyy joka elämän alalla: Esimerkiksi energiapitoisia rasvasokeriherkkuja saisi syödä vasta töiden jälkeen itsepalkkiona iltapalaksi, vaikka vähiten epäterveellistä olisi napata ne aamupalaksi ja syödä vihannekset ja proteiinipalat illalla.

Tähän liittyy vastaava käsite moraalipaniikki. Se kuvaa suurta tunne-reaktiota, jos jotkut kokevat toisten saaneen ansiotonta etua. Tavallaan se liittyy kateuteen, mutta ilmenee moraalisenä närkästyksenä tai tuohtumuksena, joskus jopa raivona.

Tyypillisesti ”oman onnensa seppä” -ajattelu kuuluu oikeistolaisiin ideologioihin sekä niiden pohjalta muodostuneisiin koulukuntiin kuten libertarionismiin tai itävaltalaisuuteen. Poliitikot menestyvät uskottelemalla uskottavasti äänestäjilleen heidän menestyksensä oikeutuksen.

3.1.6 Onnistumisen mittarit

Millä mittarilla mitataan talouspolitiikan onnistumista?

Useimmin viitataan bruttokansantuotteeseen. Se mittaa kansakunnan tuotantoa, lähinnä reaalityalouden osalta. Nettokansantuote ottaa tuotantovälineiden kulumiset ja muut poistot huomioon. Kansantulo taas tarkastelee tuotantoon liittyviä rahavirtoja. Jos maksut vastaavat tuotantoa, kansantulo on olennaisesti kansantuote lisätynä rajat ylittäville rahavirroilla. (Kansantaloustieteen oppikirjoista löytyvät täsmällisemmät määritelmät).

Bruttokansantuote ei sisällä palkatonta työtä kotitalouksissa tai vapaaehtoisjärjestöissä (30-70 %, Coyle 2014), ei myöskään varallisuuden tuhoutumista, ympäristön saastumista tai onnellisuuden katoamista. Itse asiassa suuret katastrofit ja sodat ovat aiheuttaneet merkittävän lisän bruttokansantuotteeseen, kun pitää rakentaa tuhoutuneet rakenteet uudelleen. Yleensä bruttokansantuotteeseen sisällytetään tuottamattomat (lähinnä varallisuuden siirtoon liittyvät) nolla- tai nollasummatyöt, kuten mainonta ja rahoitusala, vaikka BKT:n keksijä Simon Kuznets varoitti niitä laskemasta (Coyle 2014). Virallisissa yhteyksissä bruttokansantuote pyritään määrittelemään täsmällisesti, koska monet kansainväliset maksut määräytyvät sen pohjalta. Viimeksi siihen on pyritty arvioimaan harmaata taloutta, jopa rikollisuutta, mikä kasvattikin Italian kansantuotetta jopa 20 % (Coyle 2014).

Bruttokansantuotetta kansakunnan tuottavuuden mittarina on arvosteltu (Stiglitz 2012). Robert Kennedyn suuhun pistetään lausuma, että bruttokansantuote mittaa kaikkea, paitsi sitä, mikä tekee elämästä elämisen arvoista. Brutto-

kansatuotteen tilalle on esitetty lukuisia vaihtoehtoisia mittareita, kuten bruttokansanonnellisuus. Onnellisuuden mittarit voidaan liittää utilitaristiseen etiikkaan (Bentham 1780, Mill 2000), jonka tarkoituksena on maksimoida kansakunnan kokonaisuonnellisuus ja minimoida kärsimys. Rahanarvoiset tulot vaikuttavat onnellisuuteen omalta osaltaan, mutta eivät mitenkään lineaarisesti tai muutenkaan yksikäsitteisesti. Tulovaikutus johtuu osin vertailuefektistä, eli muita paremmin menestyneet kokevat itsensä onnellisemmiksi kuin epäonnistuneet, mutta osin suurempi vauraus sallii parantaa omaa absoluuttista onnellisuutta ja ainakin vähentää kärsimystä muun muassa terveydenhoidon kautta (Korkman 2015).

Tulojen osuutta onnellisuuteen voitaisiin karkeasti approksimoida logaritmillä, eli sen osuus olisi

$$O_R = \sum \log\left(\frac{T}{T_0}\right) ,$$

missä T kattaa rahatulon sekä rahalla mitattavat luontaisedut, myös julkis palvelut ja summa summataan yli koko kansan. Tässä T_0 tarkoittaa jotain normitustekijää, luonnollisimmin eksistenssiminimiä, jolloin sitä pienempi tulo eli logaritmin negatiivinen arvo johtaa kuolemaan tai ihmisarvottomaan elämään. (Ei ole aivan tarkka, koska kaikki kuolemme joskus.) Utilitaristinen onnen maksimointi johtaisi siten varsin tasa-arvoistavaan tulojakopolitiikkaan rajahyötyperiaatteen mukaan eli euro köyhälle lisää hänen onnellisuuttaan enemmän kuin euro rikkaalle. Kaava itsessään ei sisällä oikeudenmukaisuuden tunteiden tai kannustuksen vaikutuksia, jotka pitää arvioida subjektiivisemmin.

Kansakunnan toimintaa voidaan myös tarkastella bruttokansantyönä, jossa otetaan huomioon kaikki toisille (ja myös itselle) lisäarvoa (välittömästi tai välillisesti onnellisuutta) tuottava työ ja toiminta riippumatta palvelussuhteesta ja palkasta. Sellainen ei kuitenkaan mittaa työn tuottavuutta erityisen hyvin. Sinänsä työllisyys- tai työttömyysaste mittaavat erityisen hyvin kansakunnan talouspolitiikan onnistumista. Pitäisin sitä yksinkertaisimmista mittareista ensisijaisimpana.

Talouden toimivuutta voidaan mitata kansantehokkuusasteella. Se kertoo tehdyn työn määrän suhteessa teoreettiseen maksimiin. Teoreettinen maksimi sisältää työikäisen väestön normienmukaisen kokoaikaisen työpanoksen vähennettynä työkyvyttömillä, opiskelijoilla ja muilla, jotka mistä tahansa syystä eivät ole välittömästi työllistettävissä ilman pakkoa tai muita erityisiä toimia. Osa-aikainen työ lasketaan osa-aikaprosentilla – vastaavasti vähennetään toiselta puolelta, jos ihminen pystyy tekemään vain osa-aikatyötä. Silloin 100 % tarkoittaa, että kansakunnan henkilövoimavarat ovat täyskäytössä, mikä lienee mahdotonta tosimaailmassa, mutta taloustieteilijät voivat laskea tarkemmin, kuinka korkealle on mahdollista päästä. Maksimikaan ei ole vakio, vaan siihen voidaan pitkäaikaisin toimin vaikuttaa.

Pelkkien materiaalien summamittareiden lisäksi kokonaispolitiikan onnistumista voidaan mitata tasa-arvo- tai oikeudenmukaisuusindekseillä sekä rehellisyystilastoilla. Käyttäisin talouspolitiikan arviointiin seuraavia mittareita, joita toki voidaan yhdistellä sopivasti ”bruttokansanonneksi”.

1. Turvallisuusindeksi (sodanuhka, rikollisuus, onnettomuus- ja luonnonmullistusvaara)
2. Työttömyysaste
3. Talouden tasa-arvomittari (Gini-indeksi tai vastaava)
4. Bruttokansantuote
5. Kansanvarallisuus
6. Vakausaste

Vakausaste kuvaisi kykyä välttää romahdukset ja välttää kuplat. Se kuvaisi jotenkin jäykkyyksiä ja kykyä sopeutua muutoksiin. Lisäksi pitäisi sisällyttää johonkin ympäristövaikutukset. Sinänsä ihmisen työhön ja työn tuottavuuden parantamiseen perustuva talouskasvu ei kuluta ympäristöä sen enempää kuin työttömyyskään, joten ympäristösyöt eivät kelpaa syyksi tai tekosyyksi talouskasvun jarruttamiseen.

Yleisen politiikan onnistumista mitattaisiin ehkä parhaiten sopivalla kurjuusindeksillä, millä mitattaisiin kaikenlaista pahoinvointia. Gini-indeksi antaa varsin hyvää osviittaa yhteiskunnan tasa-arvosta. Kaikkia onnellisuusmittareita

vaivaa mittausongelma, eli subjektiivista onnellisuutta ei voi mitata millään yksinkertaisella mittarilla, vaan on käytettävä keskimääräistäviä näennäismittareita. Se ei toki oikeuta kansan johtajia luopumaan kaikkien kansalaisten onnen tavoittelusta, koska näennäismittaritkin voivat antaa tarkemman kuvan kansan olotilasta kuin joku bruttokansantuote. Bruttokansantuote kuitenkin mittaa taloudellista toimeliaisuutta, mitä talouspolitiikalla pyritään maksimoimaan. Sitä paitsi melkein kaikki muut mittarit korreloivat vahvasti bruttokansantuotteen kanssa (Kangasharju 2018, 54)

3.1.7 Yhteenvetoa

Taloustiede tutkii ihmisten taloudellista toimeliaisuutta. Minä käsittelen sitä positivistisesti, metodologisen individualismin ja teoriarealismin pohjalta. Taloustiede poikkeaa kuitenkin luonnontieteistä esimerkiksi siinä, että teorit eivät ole riippumattomia todellisuudesta, vaan ihmiset voivat muuttaa käyttäytymistään teorioiden pohjalta. Taloustiede onkin ensi sijassa käyttäytymistiede.

Taloustiede kietoutuu etiikkaan. Vaikka tosiasia- ja arvokysymykset tulee pitää erillään, talousoppi pohjautuu aina arvoasetelmiin. Yleisesti varallisuutta ja varallisuuden tuotantoa pidetään hyväksyttävänä ja tavoiteltavana asiana. Varallisuuden jakaantumisesta ja uudelleenjaosta sitten vallitsee erilaisia käsityksiä. Tiede voi tarkastella näitä eri vaihtoehtoina, mutta talouspolitiikka lähtee toivottavasta tulonjakotavoitteesta.

Emotionaaliset moraalikäsitteet sekoittavat taloudellista päätöksentekoa. Moraalipaniikki saattaa estää järkevän talouspolitiikan noudattamisen ja pseudo-moralismi voi johtaa perusteettomaan sortoon ja syrjäyttämiseen. Tehokas ja oikeudenmukainen talouspolitiikka edellyttää eettisten kysymysten perusteellista rationaalista analyysiä.

3.2 *Liberalismin markkinat*

3.2.1 *Vapauden kaiho markkinoilla*

Tarkastelkaamme hieman tarkemmin markkinatalouden arvoperusteita ymmärtääksemme markkinoiden merkityksen sekä mikrotalouden perustan. John Locke, Anders Chydenius, Thomas Malthus, Adam Smith, David Hume, David Ricardo, James Mill, John Stuart Mill ja monet muut tunnetut ja erityisesti tuntemattomat valistusajan ajattelijat loivat taloudellisen liberalismin aatteen, teorian ja käytännön pääosin 1700- ja 1800-luvuilla. Monet pikemmin kirjoittivat muistiin toisilta kuulemiaan, mahdollisesti pitkäänkin piireissä kulkeneita ajatuksia kuin keksivät omiaan, joten teorioiden isyydestä voidaan kiistellä. Liberalismin nousu kytkeytyi ajallisesti feodalismiin ja merkantilismin murenemiseen Euroopassa.

Liberalismi syntyi jossain määrin elitistisenä liikkeenä. Siitä on sittemmin muodostunut rahvaanomaisempiakin muotoja, mutta tulkinnaksi jää, mitä ideologiaa pidetään liberalismin ja mitä jonkun vastakkaisen aatteen haarana. Liberalismi kytkeytyy enemmän tai vähemmän voimakkaasti muihin valistusajan ihanteisiin, kuten järjenkäyttöön, demokratiaan, oikeudenmukaisuuteen, tasa-arvoon, uskonnonvapauteen ja oikeusvaltioon, jotka nykyisin mielletään itsestään selvyyksiksi. Kuitenkaan kaikki alkuliberaalit eivät tunnustaneet köyhien, naisten tai mustien oikeuksia, mikä näkyi eksplisiittisesti liberalismin prototyyppivaltion, Yhdysvaltain perustuslaissa. Sinänsä jokainen järjestäytynyt yhteiskunta jakautuu eliittiin ja rahvaaseen, joilla on enemmän ja vähemmän valtaa ja vapautta. Jako voi perustua syntyperään tai valintaan, voi olla pysyvä tai purettavissa.

Yhteiskunnassa vapaus itsessään ei ole absoluuttinen vaan suhteessa johonkin. Vapauden (tai vallan) säilymislain (Steiner 1974) mukaan yhdelle annettu vapaus (valta) on pois toiselta. Kyse on siitä, miten vapaus jaetaan. Ranskan vallankumouksen perinteiden mukaan vapaus on oikeus tehdä mitä tahansa, joka ei loukkaa toisten oikeuksia. Kant (1931) formuloi vapauskäsitteensä siten, että jokaisella on oikeus kaikkeen vapauteen, joka on yhteensopiva toisten ihmisten samanlaisten vapauksien kanssa.

Käytännössä eri yksilöiden vapaudet ja oikeudet törmäävät koko ajan. Sen arvottaminen on politiikkaa, mitä lainsäädännöllä ruoditaan. Kantin (1931) mukaan lakien tulee estää vapauden estämistä tarvittaessa pakolla. Omistusoikeus rajoittaa toisten vapauksia suomalla omistajalle yksinoikeuden päättää omaisuuden käytöstä. Onko maanomistajalla vapaus rajoittaa toisten vapautta oikaista hänen maansa kautta? Mitä enemmän korostetaan omistusoikeutta ja omistajan vapautta, sitä enemmän poljetaan köyhien ja varattomien vapauksia. Nozick (1974) korostaa, että jokaisella on oikeus käyttää omaisuuttaan haluamallaan tavalla, kuten lahjoittaa valitsemalleen taholle. Hahnel (2012) vastustaa väittäen, että omaisuutta ei saa käyttää toisia vahingoittavalla tai eri-arvoisuutta lisäävällä tavalla, kuten antamalla ansaitsemattoman lahjan tai perinnön.

Voidaan erottaa vapaus johonkin tai vapaus jostakin (Berlin 1958, Mill 1859, Sen 2009). Juridinen (negatiivinen) vapaus eli mahdollisuus tehdä jotain ilman rangaistusta ei vielä takaa todellista mahdollisuutta tehdä, jos teko edellyttää resursseja. Positiivinen vapaus voi edellyttää, että yhteiskunta takaa heikommille riittävät resurssit vapauksiensa toteuttamiseen. Klassinen liberalismi perustuu pitkälle negatiivisiin vapauksiin, kun taas 1800-luvulla siitä kehittynyt uusi liberalismi tarttui myös positiivisiin vapauksiin, mitä jotkut pitivät paternalistisena ellei totalitaristisena (Berlin 1958). Kantilaisen liberalismiin voidaan tulkita tukevan yhteiskunnan velvollisuutta tarjota vapautta kaikille tarvittaessa yleisellä sosiaaliturvalla, joka ei suotta alistaa yksilöitä valtion tai toisten kontrollin tai hyväntahtoisuuden alle (Mertsola & Lundqvist 2020). Uudesta liberalismista kehittyi sittemmin sosiaaliliberalismi, joka korosti hyvinvointivaltiota ja lähestyi sosialismia. Vastaavasti klassisesta liberalismista kehittyi uusliberalismi, joka näitä vastusti.

Positiivista ja negatiivista vapautta ei pidä sekoittaa positiivisiin ja negatiivisiin oikeuksiin. Nämä liittävät oikeudet velvollisuuksiin. Negatiivisiin oikeuksiin liittyy toisen velvollisuus sietää kyseistä käyttäytymistä, positiivisiin oikeuksiin velvollisuus edesauttaa toisen oikeuksien toteutumista. Esimerkiksi oikeus elämään asettaa toisille hengenpelastusvelvollisuuden. Koska elämän suojeleminen ja muidenkin oikeuksien toteuttaminen vaatii yhteistoimintaa, yhteisö voi

asettaa jäsenilleen toimintavelvollisuuksia, joiden laiminlyönnistä voidaan rangaista (ilmeisesti vastoin edellä mainittua Nozickin (1974) ei-aggressio-perustaista filosofiaa).

Taloudellinen liberalismi liittyy läheisesti mutta ei täysin kulttuuri- ja arvoliberalismiin. Kaikki korostavat yksilönvapauksia, mutta arvoliberalismi menee usein pitemmälle korostaessaan vapautta olla erilainen, kun taas talousliberalismi rajoittuu taloudellisiin oikeuksiin, joita arvoliberaalit eivät aina yhtä lailla arvota. Liberalismiin kuuluu ajatuksen vapaus, joten lähes jokainen liberaali ajattelee liberalismista omalla tavallaan. Aatehistorian oppikirjoista voi lukea aatehistorian oppikirjoista.

3.2.2 Uusliberalismi, markkinaliberalismi tai libertarismi

Uusliberalismista (*neoliberalism*) on tullut populaaritalouden kirosana. Sillä tarkoitetaan uuteen klassiseen teoriaan perustuvia talousoppeja, joihin liittyy vahva yksilönvapautta ja omistusoikeutta korostava ilmeisen oikeistolainen arvopohja. Nimitys on vahvasti politisoitunut ja jopa demonisoitunut, eivätkä sellaiseksi luokiteltavat yleensä itse kyseistä nimitystä käytä. Eihän se ole edes kovin uusi eikä liberaali (Tuomala 2017a). Esimerkiksi Bagus (2011) puhuu klassisesta liberalismista, mitä monet alkuperäiset uusliberalistit käyttivät, korostaakseen 1800-luvun juuria – vapaakauppaa, vapaita markkinoita ja pientä valtion budjettia – ja erottuakseen uudesta liberalismista (*new liberalism*). Myös monet siihen kriittisesti suhtautuvat välttävät uusliberalismin nimeä. Quiggin (2014) käyttää termiä markkinaliberalismi ja keynesiläinen liberaali Krugman (2012) käyttää nimitystä likvidationalismi. Tuomalan (2019) mukaan akateemisessa filosofiakeskustelussa käytetään mieluummin termiä libertarismi.

Uusliberalismin käsite on hajaantunut ja olkiukkoistunut. Siitä huolimatta Löppönen (2017, 182) väittää löytävänsä selkeän uusliberaalin ideologian ja sitä tukevan järjestelmän, erityisesti von Misesin, von Hayekin ja Popperin ideologisten perintöjen sekä heidän perustamansa, ideologiaa aktiivisesti levittävän Mont Pélerin Societyn ympäriltä. Kyseinen, vuonna 1947 perustettu yhteisö oli

varsin vaikutusvaltainen, onnistuen käännyttämään Thatcherin ja Reaganin toteuttamaan ideologiaa. Löppönen (2017) ei kuitenkaan pidä uusliberalismia yhtenäisenä teoriana.

Ideologisesti markkinaliberalismiin sisältyy muutakin kuin uusi klassinen talousteoria ja suunnitelmatalouden tai keynesiläisyyden vastustus. Käytännössä uus- tai markkinaliberalistinen politiikka määrittäytyy selkeimmin seuraavien vaatimusten kautta:

- kaiken protektionistisen säätelyn purkaminen,
- valtion ja kuntien toimintojen yksityistäminen ja
- työmarkkinoiden vapauttaminen

(Friedman & Friedman 1982, von Hayek 1998). Kuitenkin useimmat nykyajan liberaalit ja libertarionistit hyväksyvät valtion roolin lakien säätäjänä, oikeuden jakajana ja tiettyjen julkispalvelujen tarjoajana. Verotuskin yleensä hyväksytään välttämättömänä pahana. Kuulusimmista libertaareista von Hayek edustaa selvästi äärimmäisempää linjaa: hän pitää Milton Friedmania itseensä verrattuna lähes keynesiläisenä (Rehn 2012, 247). Hayekin haaveileman yhteiskunnan perustan muodostaa minimalistinen oikeusvaltio (*rule of law*), joka sisältää rikos- ja yksityisoikeuden.

Saksassa liberalismi ilmeni 40-luvun lopulla kehitettynä ordoliberalismina (Löppönen 2017, 14). Ludwig Erhardiin henkilöitynyt ideologia ja politiikka vaikuttaa edelleen Saksan ja euroalueen rahapolitiikkaan. Ordoliberalismi tukeutuu vahvaan valtioon, joka ylläpitää vapaita markkinoita, siinä missä amerikkalainen ja itävaltalainen uusliberalismi suhtautuvat valtioon paljon kielteisemmin. Ordoliberalismi korostaa järjestystä (*Ordnung* → *Ordo*) ja sääntöjä aina joustamattomuuteen saakka, erityisesti keskuspankin riippumattomuutta ja rahavakauden ylläpitämistä sekä tasapainotettuja budjetteja.

Uusliberalismia vastustetaan ankarasti Suomessa (Patomäki 2012, Sipola 2015, Löppönen 2017) ja maailmalla (Klein 2008). Uusliberalismin käsite onkin osin sen vastustajien luoma viholliskuva. Vastaavasti Smith määritteli vastustamansa merkantilismin ja Marx kapitalismin (tosin Marx ei juurikaan käyttänyt termiä kapitalismi, Engels hieman useammin, ja ilmeisesti vasta Sombart (1902) vakiinnutti termin), ja oikeistolaisetkin ovat rakentaneen niin paljon sosialismin

olkiukkoja, että menköön perinteen piikkiin. Toisaalta liberaalitkin osaavat olkiukkojen rakentamisen, esimerkiksi Kannianen (2008) julistaa useimpien taloustieteilijöiden olevan liberaaleja ja pitää liberalismia vastustajia totalitaristeina, sitä sen enempää määrittelemättä. Samaa harrasti aikoinaan myös Hayek (1995). Euroopan ennätyksen tekee Bagus (2011), joka näkee sosialismin mörköjä niin Euroopassa kuin kauhean keynesiläisissä Yhdysvalloissa. Suomessa jopa Libera-pajan blogeissa solvataan erimielisiä totalitaristeiksi. Siihen nähden, että liberalismia lähes määrittelee ajatuksen vapaus, toisinajattelijoiden pilkkaaminen vaikuttaisi liberalismia kieltämisenä.

Käytännössä monet markkinaliberalistit katsovat taloutta pankkien ja rahaeliitin näkökulmasta (esim. Wahlroos 2015). Tähän voi jopa liittyä käsitys ihmisistä vain välineinä eikä päämäärinä itsessään, esimerkiksi työttömien odotetaan patistavan valtiota muuttamaan lakejaan ja pakottavan ammattiliittoja hyväksymään alhaisemmat palkankorotukset (esim. Vartiainen 2019).

Monet markkinaliberalistit osoittavat hämmästyttävää naiiviutta uskoessaan (Smithin ja Chydeniuksen tavoin) vapaiden markkinoiden tuottavan lähes kaiken hyvän ilman valtion puuttumista muuhun kuin sisäiseen ja ulkoiseen turvallisuuteen ja oikeuden käyttöön sekä hyvin rajoitettujen julkis palvelujen tuotantoon (Friedman & Friedman 1982, von Hayek 1998). Uusliberalismiin liittykin vahva epäluulo demokraattista päätöksentekoa ja valtion virkakoneistoa kohtaan, ikään kuin hallitus ja virkamiehet patologisesti pyrkisivät vain omaan eikä yhteiskunnan etuun (monin paikoin epäluulo tätä kohtaan voi olla perusteltukin) mutta vapaat yksilöt toimisivat aina lain ja moraalien mukaan (mikä ei yleensä ole kovin perusteltu). Erityisesti Hayekille markkinat suovat vapautta yksilöille, koska inhimillinen järki ei niitä hallitse (Löppönen 2017, 111). Hayek (1944) pitää eriarvoisuutta välttämättömänä ja toivottavana. Hänen mukaansa tasa-arvo tuhoaa oikeusvaltion, markkinat ja moraalien (Löppönen 2017, 29). Hän uskoo markkinoiden muodostuneen pikku hiljaa evoluution johdattamana eikä sitä pitäisi demokraattisesti muuttaa.

Kuisman (2016) mukaan historia ei kuitenkaan tunne ainuttakaan menestynyttä yhteiskuntaa, jossa valtio olisi pieni, heikko ja talouselämään puuttumaton. Käytännössä toimiva markkinatalous edellyttää valtiota, joka puuttuu markkinoiden epäonnistumisiin, suojelee heikkoja ja korjaa ulkois-

vaikutuksia (Korkman 2015, 42; Stiglitz 2000). Markkinat toimivat parhaiten, kun valtiot ovat vahvoja (Rodrik 2016, 18). Itseään säätävät markkinat ovat jääneet utopiaksi. Kapitalismin perusta on luotu politiikalla, oman tai vieraan valtion toimesta (Polanyi 2009). Jo Smith puolusti hallitusten toimia köyhyyden vähentämiseksi ja vastusti oman aikansa valtiota, joka pyrki maksimoimaan eliitin voiton kuppauksella (Löppönen 2017, 52).

Sinänsä uusliberaali markkinatalous voi toimia talouden kannalta paljon paremmin kuin korruptoitunut valtiojohtoinen komentotalous. Kumpaankin voi liittyä vakavia ihmisoikeusongelmia, joita en tässä käsittele. Esimerkiksi latinalaisessa Amerikassa on tehty tuhoa niin suunnitelmatalouden (Hayek 1998) kuin chicagolaisen opin nimissä (Klein 2007). Toisaalta Thatcher toteutti uusliberalismin opein valtaisan rakennemuutoksen Britanniassa, joka oli juuttunut menneeseen ja jäänyt taantuneiden elinkeinojen ja ammattiliittojen vallan alle. Rakennemuutos onnistui, mutta hirveällä hinnalla suurtyöttömyyden ja ratkaisemattomien sosiaalisten ongelmien kautta. Hayek (1998) perustelee uusliberaalia markkinataloutta useilla muilla historiallisilla esimerkeillä, mutta useimmat liittyvät esidemokraattiseen aikaan, mikä ei suoraan yleisty nykyaikaiseen kansalaisyhteiskuntaan.

Uusliberalismin vapaus tuskin ulottuu kaikkiin. Käytännössä se tarkoittaa vapautta tehdä omaisuudellaan mitä vain, miten vain sen olikaan saanut. Se ei kuitenkaan voi suoda vapautta kaikille, vaan vastaa omalla tavallaan kysymykseen, kenen vapaus tulee ensin (mistä Sen ja Friedman ovat kiistelleet, Hahnel 2012, 65). Tarkastelkaamme esimerkiksi tapausta, että paikkakunnalla on kaksi lääkäriä, joilla kummallakin on vapaa aika yhdelle potilaalle, ja kaksi potilasta, jotka tarvitsevat kiireellisestä lääkäriä. Kuka näistä neljästä valitsee ensin? Kun yksi tekee valinnan, kolme muuta menettää vapautensa sillä sekunnilla.

Miten liberalismi liittyy totalitarismiin? Ihan määritelmästä riippuu, ovatko ne vastakohtia vai synonyymejä. Totalitarismia voi harjoittaa sosialistisesti kuten Itä-Euroopassa, fasisistisesti kuten Italiassa tai uusliberalistisesti kuten Etelä-Amerikassa. En tiedä, kuinka käytännössä toimisi liberaalikomunismi, mutta käsitteellisesti se ei olisi mahdotonta. Äärimmäiset klassiset liberaalit (Bagus 2011) leimaavat jopa Euroopan Unionin ja EKP:n sosialistisen imperialismin

edustajiksi. Friedman (1964) väittää kapitalismin ratkaisevan lähes kaikki ongelmat, kuten vähentävän ennakkoluuloja. Jos niin tapahtuu, se tapahtuu aivan liian hitaasti. Monet muut väittävät päinvastoin kapitalismin kasvattavan ennakkoluuloja (esim. Hahnel 2012, 93), mutta toki sekin riippuu siitä, millä säännöillä pelataan.

Liberalistit yleensä kammoavat holhousta. Eettinen liberalismi sallii paternalistisen puuttumisen neljässä tapauksessa (Häyry & Takala 2010):

1. yksilö ei iän tai vajavaisuuden vuoksi pysty harkittuun tahdonmuodostukseen,
2. yksilöllä ei ole riittävästi tietoa toiminnan seurauksista,
3. tilapäisen tunnetilan tai vastaavan vuoksi yksilö ei pysty harkittuun tahdonmuodostukseen, tai
4. yksilöä painostetaan ulkoisesti.

Toisaalta Kantin mukaan kaikkea järjenvastaista toimintaa pitääkin rajoittaa, koska hänelle vapaus tarkoittaa käytännöllisen järjen ohjaamaa eettistä ja rationaalista toimintaa. Mielenkiintoisesti mielipiteet hajoavat jopa Libera-pajan julkaisuissa: esimerkiksi Mertsola ja Lundqvist (2020) vastustavat jyrkästi kaikkea holhousta, mutta Lundstedt (2021) hyväksyy ainakin työttömiin kohdistuvan holhouksen.

3.2.3 Konservatismi, populismi ja mitä lie

Talousliberalismin taikka libertarismin kanssa erityisesti porvariensa sieluista kamppailee talouskonservatismi. Sekin voidaan määritellä ja käsittää eri tavoin, tässä viitataan taloudelliseen ajatteluun eikä aatelistaantumukseen, josta konservatismi alkunsa sai. Konservatiivit eivät siedä yllätyksiä ja epävakautta eivätkä suvaitse varkaita, etuilojoita, vapaamatkustajia ja laduillakävelijöitä. Heidän maailmassaan jokaisen on ansaittava elantonsa ja jokaisen tulee saada ansionsa mukaan. Se tarkoittaa, että hyvistä teoista palkitaan ja pahoista teoista rangaistaan, mahdollisimman välittömästi ja eksplisiittisesti. Sitä voisi jopa nimittää sanktionismiksi.

Konservatiivit uskovat enemmistödemokratiaan. He tarvitsevat vahvaa valtiota kasvatukseen, valvontaan ja sanktiointiin. He kannattavat yhtenäisiä sääntöjä paitsi oikeudenmukaisuuden ylläpitämiseksi myös käyttäytymisen yhdenmukaistamiseksi ja ennakoitavuuden lisäämiseksi. He hyväksyvät myös subjektiivisen moraalin ja enemmistön preferenssien vastaisen käytöksen sanktioinnin, toisin kuin liberaalit, jotka sallisivat rangaistukset vain toisten vapauksien loukkaamisesta, suhtautuvat kriittisesti uhrittomiin rikoksiin ja suovat kullekin oikeuden itseään (ja siinä sivussa jopa toisia) vahingoittavaan käytökseen.

Konservatiivit kannattavat holhoavaa sosiaaliturvaa ja kannustavaa työttömyystukea. Perustuloa he kavahtavat. He eivät luota heikkojen, köyhien tai työttömien kykyyn nousta itse, vaan hyväksyvät kovankin kepin käyttämisen.

Konservatiivisuus ei rajoitu oikeistoon. Voidaan erottaa työläiskonservatismi, talonpoikaiskonservatismi ja porvarikonservatismi. Työläiskonservatiivin mukaan jokaisen kynnelle kykenevän tulee ansaita leipänsä omalla työllään, mutta koroilla eläjiä sekä perinnön saajia pidetään vapaamatkustajina. Talonpoikaiskonservatiivi arvostaa yrittäjyyttä ja ylisukupolvisuutta, mikä tarkoittaa mahdollisuutta luovuttaa tila tai yritys jälkeläisille ilman kohtuuttomia veroseuraamuksia. Porvarikonservatiivi arvostaa koulutusta ja kannattaa tuloeroja koulutuksen kannustimena.

Äkkinäinen voisi yhdistää edellä mainitut konservatiivit SDP:hen Keskustaan sekä Kokoomuksen. Hän ei varmasti täysin harhaan arvaa. Yhtä hyvin ne yhdistyvät SAK:hon, MTK:hon ja Akavaan. Konservatiivi tukee vakaata sopimusyhteiskuntaa, jonka perustan omiensa puolta pitävä etujärjestö luo. Selvästikään konservatiivisuus ei katso puoluerajoja, vaan käy liberalismia vastaan kunkin edellä mainitun puolueen sisällä. Vasemmistossa työläiskonservatismi kilpailee erityisesti vahvaa hyvinvointivaltiota kannattavan sosiaaliliberalismin kanssa.

Käytännössä kisa ei mene ihan niin, vaan sosialidemokraateissa on käyty kisaa ay-siiven ja markkinataloudesta jotain ymmärtävien jäsenten kesken. Jälkimmäisiä tavataan sanoa oikeistodemareiksi, joka vaikuttaa katoavalta luonnonvaralta. Lepomäki (2019) väitti, että Suomea on useimmin viety eteenpäin oikeistodemarin johdolla. Hän lukee myös Sipilän oikeistodemariksi, vaikka moni

muu koki hänen menneen Kokoomuksesta ohi oikealta. Ymmärrän kuitenkin Lepomäen (nykyisin Valtosen) pitävän myös Kokoomuksen ay-, hyvinvointi- ja vihersiipiä oikeistodemareina. Kuka lie sanoikaan Kokoomusta Suomen suurimmaksi sosiaalidemokraattiseksi puolueeksi. Wahlroos (2019) väittää SDP:n harpanneen niin vasemmalle, että Kokoomus täyttää vapautuneen tilan, samalla etäännyen klassisesta liberalismista Lepomäen (2019) mukaan.

Ehkä voitaisiin vielä erottaa kapitalistikonservatismi ja sosialistikonservatismi. Kapitalistikonservatiivi kannattaa vahvaa valtiota, joka tukee yritysten vakautta. Käytännössä se tarkoittaa, että valtio turvaa yhtiöiden voitot suojelemalla kotimaisia yrityksiä, varsinkin suuryhtiöitä, työläisten mielivallalta ja liialliselta kilpailulta, erityisesti ulkomaiselta. Protektionismi ei ole muillekaan konservatiiveille vierasta. Sosialistikonservatiivi taas uskoo vahvaan ja vakaaseen valtioon niin lujasti, että antaisi valtiolle vastuun suunnitella koko tuotannon ja jakelukanavat. Hän arvostaa yhtäläisyyttä, vakautta ja ennakoitavuutta niin paljon, että hyväksyy suunnitelmataloudesta koituvan hyvinvointitappion.

Käytännössä edellä mainitut arkkityypit ovat stereotyyppisiä ja useimmat ihmiset lilluvat näiden välillä. Liberalismi ja konservatismi eivät edes ole saman akselin ääripäitä, vaan muodostavat erillisiä ulottuvuuksia. Tyypillinen porvari on liberaalikonseratiivi. Muina akseleina tai ääripäinä voidaan nähdä totalitarismi, autoritarismi, radikalismi, progressionismi, regressionismi tai mikä lie, mikä ei ole niin yksikäsitteistä, koska aatteetkin voidaan määritellä kovin monin eri tavoin. Yleensä kannattajat ja vastustajat määrittelevät ideologiat hyvin eri tavoin eikä kukaan ota todesta neutraalia tarkkailijaa, jos sellaista edes on.

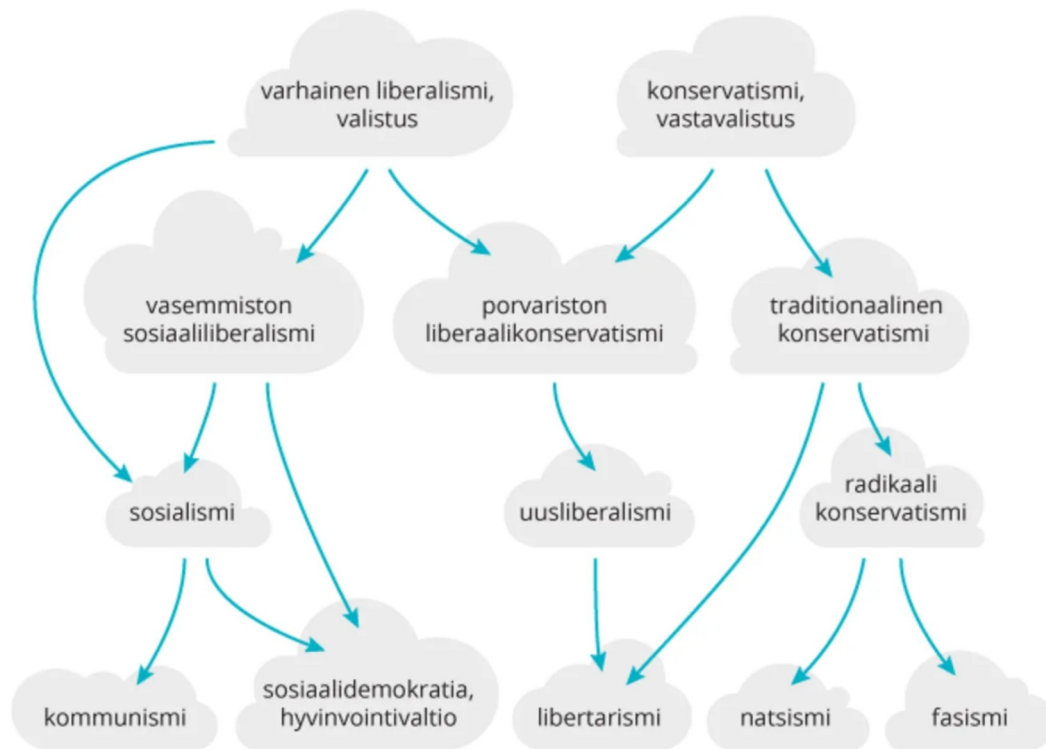
Nationalisti- ja populistikonseratiiveista ei kannata tässä yhteydessä liikaa puhua, koska ne liittyvät talouteen vastin etäisesti, kuten useimmat yhden asian liikkeet. Populismi on hämärtynyt yleisesti haukkumasanaksi, jolla tarkoitetaan eräänlaista simplismia, jossa asioita yksinkertaistetaan liikaa. Täsmällisemmin populismilla voidaan tarkoittaa ideologiaa, että on olemassa aito kansa – usein vähemmistö – jota koulutus ja kansainvälisyys ei ole turmellut ja joka siksi on moraalisesti turmeltumattomana oikeutettu ja velvoitettu hallitsemaan valtakuntaa. Nationalistikonservatismia kuvaa toive yksi kansa, yksi kieli, yksi kulttuuri ja yksi uskonto, mutta ei välttämättä yksi johtaja. Populisti- ja

nationalistikonservatiivit harvoin välittävät taloudesta, mutta simplistit voivat särkeä kansantalouden ajamalla liian yksinkertaistettua politiikkaa (kuten kotitalousmallilla).

Talouspolitiikkaakin häiritsevät monet ei-liikkeet. Nämä vastustavat tiettyä kohdetta tai tasapuolisesti kaikkea. Usein ne kritisoivat kapitalismia, vaikkakaan eivät aina esitä mitään uskottavaa vaihtoehtoa tai sellaiset ovat lähinnä kirjeitä joulupukille. Huomattavan suuri osa kansanedustajista on saanut mandaattinsa vastustamalla jotakin (suo, ydinvoimala, turvapaikanhakijat, EU/EEC, YYA, kapitalismi, kommunismi, rasismi, miehet). Ei-edustajilla ei usein ole koherenttia ohjelmaa muihin asioihin eikä aina edes halua ymmärtää taloutta, joten kovin paljon ei kannata odottaa rakentavia ehdotuksia. Useimmat ei-liikkeet kuuluvat vasemmistoon, vaikkakin eräät luokitellaan oikeistoon.

Yhteiskunnallisia aatteita voidaan käsitellä myös ihmiskäsityksen mukaan. (Vrt. Carl Schmitt 1922). Positiivinen ihmiskäsitys eli antropologinen optimismi, (esim. Mill 1859, Marx 1907, Bakunin 1868, Rousseau 1762) olettaa ihmiset hyviksi, tarmokkaiksi, luotettaviksi ja oppiviksi. Negatiivinen ihmiskäsitys eli antropologinen pessimismi (esim. Hobbes 1651, Burice 1790, de Maistre 1795, osin myös Locke 1689, Aristoteles, Platon) pitää heitä lähtökohtaisesti pahoina, laiskoina, oppimattomina ja epäluotettavina. Kaikki pelkästään antropologiseen optimismiin perustuvat yhteiskuntajärjestelmät (esimerkiksi anarkismi, ideaalinen kommunismi, eräät liberalismien variantit) ovat epäonnistuneet eli joko romahtaneet taikka ajautuneet komentovaltaan. Empiria osoittaa, että yhteiskunta tarvitsee välttämättä virallista väkivaltakoneistoa itsesuojeluun.

Liberalismin ja konservatismien kehitys 1700-luvulta nykypäivään

Koonnut: Marianne Sandelin, grafiikka: Ilkka Kempainen / Yle

Kuvitus 1: Aatteiden kehitys 1700-luvulta nykypäivään Sandelinin (Yle 2021) mukaan.

3.2.4 Vallanvastuuperiaate

Liberalismi pohjautuu eettiseen individualismiin. Sen mukaan yksilö vastaa yhteiskunnalle kaikista tahdonalaisista teoistaan, jotka vaikuttavat toisiin jäseniin. Liberalismi siten korostaa yksilönvastuuta – ainakin periaatteessa. Joskus vastuu unohtetaan, erityisesti käytännössä, mutta minä lähden tarkastelemaan vastuukysymyksiä eksplisiittisemmin. En tiedä, onko vastuulähtöiselle liberaalille aatteelle varsinaista tai virallista nimeä vai pitäisikö pikemmin vastuupakoista liberalismia kutsua epäliberalismiksi.

Vastuu voidaan ymmärtää eettisesti, juridisesti tai psykologisesti. Se voi tarkoittaa kokemusta velvollisuudesta huolehtia tehtävästä. Oikeustieteellisesti vastuu tai edesvastuu merkitsee erityistä velvollisuutta, joka henkilölle aiheutuu hänen tekemisensä tai tekemättä jäämisensä vuoksi. Erityisesti korvausvastuu tarkoittaa velvollisuutta korvata aiheutetut vahingot. Laajasti ymmärrettynä

kunnon liberaali liikemies kantaa vastuun kaikista liiketoiminnan ulkoisvaikutuksista ja hyvittää siitä koituneet vahingot pyytämättä. Rikosvastuu liittyy rangaistavuuteen lain rikkomisesta.

Pohdiskelen erityisesti vallan ja vastuun kohdistumista. Valta tarkoittaa kykyä vaikuttaa toisten tekemisiin, klassisesti A:n kyky saada B tekemään jotain, jota B ei ilman A:n vaikutusta tekisi (Dahl 1969). Vastuulla tarkoitan tässä yhteydessä erityisesti sitä, kehen päätösten seuraukset kohdistuvat.

Idealisessa yhteisössä jokainen vastaa päätöstensä seurauksista. Jokaisella pitää silloin olla riittävästi itsenäistä päätösvaltaa omiin asioihinsa. Tätä korostaa erityisesti taloudellinen liberalismi. Liberaalit kiistelevät paternalismin asteesta – konservatiivisemmat hyväksyvät valtion ohjauksen pois itsetuhoisesta käyttäytymisestä, mutta äärimmäiset liberaalit eivät salli yhteiskunnan puuttua omaehtoiseen itsensä vahingoittamiseen. Millin mukaan itsetuhoista käyttäytymistä ei saa lailla kieltää, mutta yksityisesti sellaisesta saa moittia. Yleensä liberaalit olettavat aikuiset ihmiset järkeviksi ja kykeneviksi huolehtimaan itsestään ja siten vastustavat kaikenlaista valtiollista puuttumista pitäen sitä holhouksena (esim. Mertsola & Lundqvist 2020), mutta selvästikin yhteiskunnassamme elää ihmisiä, joilla ei ole riittäviä kognitiivisia edellytyksiä selvittää monimutkaisessa maailmassa ilman ohjausta ja tukea. Eihän meitä ole luotu post-moderniin maailmaan, vaan evoluutio on sopeuttanut meidät kivikauteen.

Vallanvastuu kattaa myös tekojen ja päätösten positiivisten ja negatiivisten vaikutusten kytkennän. Keskiajalta perustuvassa tuomarinohjeessa (Olaus Petri) todettiin, että *hyödyn saaja kärsiköön vaaran ja vaaran kärsijä saakoon hyödyn*. Käytännössä päätöksiä tehdään vuorovaikutuksessa ympäristöön: monet tahot vaikuttavat päätöksiin ja päätökset vaikuttavat moniin tahoihin – useimmat täysin tietämättään.

Vallanvastuuperiaatteen mukaan viimeinen päätösvalta kuuluu sille, joka kantaa konkreettisimmin vastuun eli kärsii vaaran. Osakeyhtiölaki lähtee juuri siitä, että vararikossa yhtiön päätösvaltaiset omistajat saavat rahansa kaikkein alhaisimmalla prioriteetilla, kaikkien muiden velallisten jälkeen. Yhtiön työntekijät saavat palkkasaatavansa korkeimmalla prioriteetilla, viime kädessä julkisen palkkaturvan kautta. Se ei toki poista sitä, että työpaikan menetystä ei voi helposti korvata, jos alalla tai alueella ei ole toisia työnantajia, joilla olisi tarvetta samalle

osaamiselle. Työntekijän koko osaamispääoma voi siten romahtaa arvossaan, kuten myös asunnon arvo ja sosiaalinen pääoma. Toisaalta valtaa käyttävät johtajat saattavat luistaa vastuusta pöhöttyneen tilipussin kanssa.

Samaa voidaan tarkastella sosiaalisen dilemman (vangin dilemman) avulla. Yhteisön jäsenillä on usein mahdollisuus valita kahdesta vaihtoehdosta tai ääripäästä: itsekäs ja epäitsekkäs. Kaikkien yhteiskunnan jäsenten kokonaisuus yleensä maksimoituu, kun kaikki toimivat mahdollisimman epäitsekästä ja tekevät yhteistyötä. Monessa tilanteessa jäsen kuitenkin maksimoi oman etunsa toimimalla itsekästä, riippumatta toisten valinnasta. Kaikkien itsekäs käyttäytyminen taas minimoi kokonaisedun.

Itsekyyden eliminoimiseksi ja sosiaalisen vastuun korostamiseksi järjestyneissä yhteisöissä sanktioidaan itsekäs toiminta, kuten vapaamatkustus. Isommassa yhteisöissä käyttäytymisen valvonta ja sanktiointi edellyttää siihen erikoistuneita henkilöitä eli virkavaltaa. Tämä vie yhteisöltä resursseja joskus merkittävästikin. Niiden säästämiseksi salaisen poliisin tehtävät voidaan kätevästi ulkoistaa jumalalle, joka kaikennäkevänä viimeistään tuonpuoleisessa palkitsee oikeamieliset ja rankaisee pahantekijöitä ja uskottomia. Toisaalta evoluutioteoria ennustaa ihmisten kokevan syntyperäistä altruismia lähisukulaisia ja sellaisilta vaikuttavia ihmisiä kohtaan, koska sellainen lisää samankaltaisen geeniperimän leviämistä.

Poliittisesta vastuusta en sen koommin tässä yhteydessä puhu. Poliittisella vastuullahan ymmärretään julkisessa keskustelussa vaatimusta eroamisesta luottamustoimesta ensimmäisen epäonnistumisen jälkeen, mitä maallikko ei aina rintamakarkuruudesta erota.

3.2.5 Yhteenveto

Liberaali talousoppi perustuu itse kunkin vapautteen tehdä taloudellisia päätöksiä. Siihen liittyy myös vastuu päätösten seurauksista. Seurausvastuun kantaminen, antaminen tai välttäminen liittyvät talousjärjestelmän toimivuuteen.

Oikeudenmukaisuuskäsitysten ohella ihmisten mieltymykset poikkeavat muutosten toivottavuudesta, epävarmuuden tasosta sekä hyväksyttävästä erilaisuudesta. Nämä liittyvät talousoppeihin sekä poliittisiin kantoihin, osittain

määritellen puoluevalintaa ja äänestyskäyttäytymistä. Taloustiede itsessään on sen verran vaikeaa ja monimutkaista, että yksikään puolue tai poliitikko ei tohdi tieteellisesti järkevää oppia esittää, koska sellainen olisi arkijärjen vastaista, mikä tuhoaisi poliitikon uran nopeammin kuin väärän politiikan tuoma taantuma.

Ihmiset arvottavat vapautta ja järjestystä eri tavoin. Diktaattorit mielellään esittävät, että ihmiset kaipaavat turvallisuutta ja järjestystä eivätkä välitä vapaudesta. Se toki riippuu siitä, mitä ihmisiltä eniten puuttuu ja mitä he itsestäänselvyytenä pitävät. On ymmärrettävää, että sekasorrossa elävät ensiksi kaipaavat järjestystä. Ilman lakia ja järjestystä ei voi toteuttaa vapautta – lain nimenomainen tehtävä on turvata ihmisten vapaudet. Ilman vapautta ei voi rakentaa onnellisten ihmisten valtakuntaa.

3.3 Talusteorioiden tilannekatsaus

3.3.1 Koulutaloustiede ja koulukunnat

Taloustieteet ovat kehittyneet luonnontieteitä myöhemmin. Se johtuu ennen kaikkea siitä, että luonnonlait säilyvät, mutta talouden lainalaisuudet selviävät vasta talouden kehittymisen myötä. Koulutus ja kulttuuri vaikuttavat taloudelliseen käyttäytymiseen merkittävästi ja vaikeasti ennustettavasti. Siksi taloustiede kehittyy edelleen, mikä juuri tekee siitä mielenkiintoisen verrattuna fysiikkaan, jota voi opiskella maisteriksi isoisältä perityn kirjallisuuden turvin.

Taloustieteissä vallitsee edelleen erilaisia teoreettisia käsityksiä. Joistain asioista ollaan kuitenkin varsin yhtä mieltä. Vartiainen (2019, 43) määrittelee osuvasti käsitteen koulutaloustiede: ”kokoelma sellaisia talouspoliittisesti olennaisia väitteitä, joista taloustieteilijät ovat pääosin samaa mieltä”. Käytännössä se tarkoittaa normaalia oppikirjamateriaalia. Erotuksena luonnontieteisiin, yhteiskuntatieteellisissä julkaisuissa pitää viitata myös koulutieteen väitteisiin, kun taas luonnontieteissä hyviin tapoihin ei kuulu viitata oppikirjamateriaaliin, joka oletetaan yleisesti tunnetuksi. Siten koulutaloustiedettä ei vielä pidetä niin vakiintuneena, että sen voisi kiveen hakata.

Koulukunnat perustuvat erilaiseen teoreettiseen perinteeseen taikka ideologiseen vääristymään. Erityisesti koulukuntien tavoitteet vaihtelevat. Kenen etuja ajetaan ja kenen kustannuksella? Tyypillisesti koulukunnat omaksuvat oman oikeudenmukaisuuskäsityksen, mikä jää väistämättä subjektiiviseksi, vaikka sitä ei aina esitetä eksplisiittisesti.

Koulukunnat värittyvät kulttuurisesti. Ihmisten taloudellinen käyttäytymisen riippuu niin laillisista ja sosiaalisista reunaehdoista kuin heidän omaksu- mistaan opeista ja käsityksistä, myös vääristä. Nämä vaihtelevat ympäri maailmaa. Useimmat talusteoriat ja -opit on kehitetty angloamerikkalaisissa kulttuureissa, eräät Manner-Euroopassa, eivätkä ne välttämättä suoraan yleisty muualle, vaikka niitä on usein eri puolille maailmaa viety, joskus väkisinkin.

Talouden teorioihin liittyy usein tiedostettuja ja tiedostamattomia, jopa kyseenalaistamattomia taustaoletuksia sosiaalisen todellisuuden toiminnasta (Ahokas, Alaja & Eskelinen 2018). Ne saattavat kohota empiirisiä tuloksia merkittävämmiksi, jos ne omaksutaan osaksi arkijärkeä. Erot taustaoletuksissa saattavat määritellä koulukuntia enemmän kuin teoreettiset erot.

3.3.2 Uusklassinen teoria vapaista markkinoista

Klassisen markkinatalouden teoria perustui alun perin talonpoikaisen maataloustuotannon ja torikaupan mallille, missä yksityiset ihmiset ostivat, myivät ja vaihtoivat hyödykkeitä keskenään. Teoriaan sisällytettiin pian pienteollisuus, liikkuvat kauppiat ja kansainvälinen kauppa. Suuret yhtiöt tulivat kuvaan mukaan teollistumisen aikakaudella. Kapitalismi varsinaisesti syntyi, kun Bessemer-menetelmän keksimisen jälkeen terästeollisuudessa siirryttiin valtaviin masuuneihin, jotka vaativat suuria pääomia ja jyräsivät pientuottajat tehokkuudellaan (Herrmann 2015).

Klassinen talousteoria kehittyi 1800-luvun loppuun mennessä muotoon, jota nykyään kutsutaan uusklassiseksi teoriaksi. Suokko ja Partanen (2017) pitävät näiden suurimpana erona suhtautumista kasvuun: yleisen niukkuuden kyllästävä klassinen talousteoria oletti kasvun rajojen tulevan vastaan nopeasti, kun taas teollisen vallankumouksen vauhdittama uusklassinen talousteoria oletti kasvun jatkuvan rajatta ainakin ennustettavana olevan tulevaisuuden verran. Myös uusklassinen teoria olettaa hypoteettisen tasapainotilan, jota kohti systeemi pyrkii, jos ei siinä ole.

Tavaroiden ja palvelujen vaihto kuuluu ihmisten luontaisiin sosiaalisiin käyttäytymismodeihin yhteistyön ja kilpailun ohella (vrt. Fiske 1992). Yleensä emotionaalisen yhteisön sisällä toimitaan yhteistyömoodissa mutta ulospäin käydään kauppaa, ellei sodita. Kauppaa on käyty ihmiskunnan esihistoriasta alkaen, myös läpi kulloinkin tunnetun maailman. Kaupankäynti mahdollistaa tehokkaan työnjaon eli erikoistumisen siihen, missä kukin on suhteellisesti paras (Chydenius 1765). Työnjako ja erikoistuminen luovat vaurautta ja vakautta ja edistävät osaamisen kehittymistä, mikä edelleen edistää tuotannon tehostumista.

Vapaat markkinat luovat omanlaatuisen markkinademokratian. Siinä kukin voi äänestää rahoillaan siitä, mitä hän haluaa. Markkinat tuovat ja luovat tietoa kysynnästä ja tarjonnasta, mitä välittää hyödykkeen markkinahinta. Juuri vapaille markkinoilla vapaiden ostajien ja vapaiden myyjien vapaan keskinäisen kilpailun pohjalta vapaasti määräytyvä hinta tekee taloudesta markkinatalouden. Tätä kuvaava uusklassinen (mikrotalous) teoria perustuu oletuksille, että yksilöt toimivat rationaalisesti ja päätösvalta ja seurausvastuu kuuluvat yhteen (Korkman 2015, 78).

Toimiva vapaa ja vakaa markkinatalous johtaa melkein itsestään yhteiskunnan voimavarojen optimaaliseen kohdentumiseen tarpeisiin nähden (taloustieteen kielellä resurssien allokointiin). Hayek (1998) käytti tästä mekanismista nimitystä hajautettu järjestys. Tarkemmin sanottuna yhteiskunta kehittyy (evoluutiivisesti) kohti Pareto-optimia, jossa kenenkään tilannetta ei voi parantaa kahdenkeskisillä vaihdoilla. Matemaattisesti Pareto-optimi edustaa lokaalia maksimia, joka ei välttämättä ole globaali maksimi. Globaalin maksimin saavuttaminen voi edellyttää epäjatkuvuuden ylittämistä, mikä vaatii Pareto-ekstremaalin ylitystä teoreettisen tiedon ja yhteisen johdon suunnitelman mukaan.

Uusklassista taloustiedettä kuvaa metodologinen individualismi, metodologinen instrumentalismi sekä oletus, että talous hakeutuu aina kohti tasapainoa (Arnsberger & Varoufakis 2006). Yksilöiden oletetaan käyttäytyvän suhteellisen rationaalisesti maksimoidessaan taloudellista hyvinvointiaan. Yritykset toimivat erityisen rationaalisesti maksimoidessaan voittoa.

Uusklassisen teorian aksiomaattista oletusta yksilöiden rationaalisuudesta on sittemmin haastettu runsaasti. Niin arkihavainnot kuin empiria toteavat, että ihminen toimii tunteella. Tunteista negatiiviset tunteet vaikuttavat vahvimmin: esimerkiksi kauna, kateus ja katkeruus voivat johtaa rankkoihin kostotoimiin, joita ei millään taloudellisen rationaalisuuden perusteella voi perustella. Markkinoilla-kin monet ihmiset eivät periaatteessa osta sitä tai tee tätä – ja periaatteet voivat kummuta niin jalosta maailmanparannuksesta kuin halusta kostaa tai hyvittää koetut vääryydet, jopa ihan silkasta haluttomuudesta oppia uutta tai myöntää olevansa väärässä. Ei noita toimintaestoja opetettu ainakaan markkinoinnin ja

kulutuskulttuurin syventävissä opinnoissa, joissa keskityttiin positiivisiin sosiaalisiin kannustimiin, mutta psykologian kirjallisuudesta voi niiden jäljille päästä.

Uusklassinen teoria selittää suhteellisen hyvin ideaalisen markkinatalouden toimintaa pitkällä aikavälillä. Huonommin se selittää tilapäisiä ja pysyviä häiriötiloja, joita markkinoilla esiintyy. Erityisen kehnosti se sopi työmarkkinoille, vaikka jotkut (esim Vartiainen 2019) sitä sinne varta vasten tunkevat. Poliitikkojen usko markkinoiden tehoon, voimaan ja oikeudenmukaisuuteen vaihtelee puoluekentän mukaan, ellei peräti määritä sitä. Esimerkiksi Lepomäki (2018, 105) väittää, että jos markkinoiden toiminta on kilpailtua ja läpinäkyvää, niitä ei voi käyttää väärin. Onko se sellaista? Voiko se edes olla sellaista?

3.3.3 Markkinoiden häiriöt

Käytännössä markkinat eivät koskaan toimi ideaalisesti. Ideaalinen markkinatalous vaatii riittävää määrää ostajia ja myyjiä sekä symmetristä asetelmaa näiden välille. Ideaalisilla markkinoilla ei myöskään esiinny ulkoisvaikutuksia. Jo Adam Smith (1776) ymmärsi hyvin, kuinka markkinat voivat häiriytyä salaliittojen ja epäsymmetrisen informaation vuoksi, mitä sittemmin on tarkemmin mallinnettu (Stiglitz 2000). Hieman paradoksaalisesti yhtäläinen tietämättömyys johtaa parempiin markkinoihin kuin toispuoleinen lisätieto (Holmström 2010).

Erilaisten positiivisten ja negatiivisten ulkoisvaikutusten (Pigou 1920) vuoksi markkinatasapaino harvoin vastaa yhteiskunnallista optimia. Siten säätelemätön markkinatalous voi siirtää riskit ja haitat sivullisille tai yhteiskunnalle. Negatiivinen tai positiivinen ulkoisvaikutus tarkoittaa, että joku kolmas osapuoli kärsii tai hyötyy liiketoimesta. Nykyajan kietoutuneessa taloudessa ulkoisvaikutukset ovat pikemmin sääntö kuin poikkeus (Stiglitz 2012, Hahnel 2012, 104).

Periaatteessa ulkoisvaikutukset voidaan sisäistää markkinaehtoisesti määrittelemällä kaikille hyödykkeille, kuten ilmalle, vedelle ja maisemalle omistajat, joilta käyttäjän pitää käyttöoikeutensa ostaa. Käytännössä se ei toimi, koska siihen liittyvät transaktiokustannukset ovat suuria ja yksittäiselle henkilölle koituvat haitta on varsin pieni (Hahnel 2012, 105). Positiiviset yhteiskunnalliset

ulkoisvaikutukset voidaan sisäistää tukiaisilla, mikä käy ehkä helpommin kuin negatiivisten ulkoisvaikutusten sisäistäminen, mutta tuottaa silti haasteita ja suunnittelukustannuksia. Yksityisiin positiivisiin ulkoisvaikutuksiin liittyy vapaa-
matkustusongelma eli ansiottoman hyödyn saaminen. Negatiivisia ulkois-
vaikutuksia voidaan sisäistää myös Pigoun verolla tai Coasen huutokaupalla. Maksuihin toki liittyy ongelmia ja keinottelun mahdollisuuksia, joiden suhteen pitää olla tarkkana. (Stiglitz 2000)

Myös markkinoiden manipulointi vaikuttamalla haluihin mainonnalla tai muulla epäeettisellä keinolla aiheuttaa häiriöitä (Galbraith 1967, Stiglitz 2012). Manipuloidut markkinat eivät johda yhteiskunnalliseen tai edes henkilökohtaiseen optimiin, koska manipuloitu hinta ei enää välitä tietoa hyödykkeen todellisesta tarpeesta. Manipulaatioon perustuva hinta ei enää ohjaa resurssien allokointia kansakunnan kannalta optimaaliseksi, vaan kaikki toimijat joutuvat tekemään päätöksensä virheellisen tiedon varassa, mikä johtaa epäedulliseen lopputulokseen. Manipulointi itsessään jo syö voimavaroja kohtuuttoman paljon. Mainontaa on kuitenkin vaikea rajoittaa sääntelytoimin.

Monopolit ja kartellit vääristävät markkinoita ja äärimmillään johtavat kapitalistiseen suunnitelmatalouteen. Kun demokraattisessa suunnitelmataloudessa pyritään suunnittelemaan taloutta yleiseksi hyväksi, kapitalistisessa suunnitelmataloudessa sitä suunnitellaan yksityiseksi hyväksi. Siitä huolimatta jotkut uusliberaalit (Wahlroos 2012) pitävät monopolisteja lähes hyväntekijöinä tai innovaatioiden lähteenä (Schumpeter 1943). Toki monopolit särkyvät ennen pitkää, mutta sinä aikana ne voivat tuottaa paljon tuhoa ja riistää ihmisiä. Esimerkiksi Bill Gates nousi maailman rikkaimmaksi mieheksi manipuloidun monopolin turvin (Stiglitz 2012), riistäen Suomestakin useita miljardeja euroja. Kurzin (2017) mukaan Yhdysvaltain IT-sektorin arvonnalisästä neljännes on monopoli-
voittoa (Tuomala 2019, 35).

Jotkut (esim. Wahlroos 2015) puolustelevat monopolisteja sillä, että tilastollisesti ne eivät saa kovin ylisuuria voittoja. Nämä jättävät kuitenkin tarkoituksella huomiotta, että myös monopolistin alihankintaverkosto ja työntekijät osallistuvat riistoon. Monopolisti tarkoituksellakin pyrkii piilottamaan voittoa, jotta sivulliset eivät huomaa omaa tilaisuuttaan. Kuluttajalle tilanteesta

koituu ihan yhtäläisesti haittaa riippumatta siitä, miten riistovoitto jakautuu monopoliyrittäjän, rahoittajan, työntekijöiden ja alihankkijoiden kesken. Toiseksi monopoli johtaa hyödyllisen hyödykkeen alituotantoon.

Reaalikapitalististen talouksien pahimpiin lieveilmiöihin kuuluu eliitin harjoittama kuppaus, englanniksi *rent-seeking*. Sillä tarkoitetaan epäoikeutettua voiton tavoittelua toisia hyväksikäyttäen, usein lain rajoilla tai jopa lain ulkopuolella, pahimmassa tapauksessa säädättämällä itselle sopivia lakeja. Kuppaukseen kuuluu monopolin tai määräävän markkina-aseman hyväksikäyttö, lain porsaanreikien hyödyntäminen, kaikenlainen huijaus epäsymmetrisen tiedon avulla sekä korruptio. Kuppajaat saattavat käyttää hyväkseen yhteistä omaisuutta, saastuttaa luontoa taikka kähmiä itselleen kansakunnan yhteistä tai valtiolle kuuluvaa omaisuutta sopivasti järjestetyn yksityistämisen kautta. Suuryhtiöt saattavat kupata kansaa estämällä pienyritysten syntyä ja tuloa markkinoille. Kuppauksen estäminen vaatii demokraattista lainsäädäntökoneistoa, kansalle vastuullista hallitusta ja rahasta riippumatonta oikeuslaitosta. (Stiglitz 2012)

3.3.4 Kansainvälinen kauppa ja globalisaatio

Edellä jo totesimme chydeniaanisen opin kansainvälisestä työnjaosta, joka tosin yleensä liitetään Ricardon nimiin. Kunkin kansakunnan kannattaa keskittää voimansa tekemään sitä, mistä se voi saada suurimman lisäarvon sille edullisten tuotannontekijöiden vuoksi (Chydenius 1765). Muut hyödykkeet kannattaa ostaa toisista maista, vaikka sen tekeminen olisi kotimaassa edullisempaa. Tuotantotekijöiltään osattomimman maan kohtaloksi jää kilpailla halvimmilla työvoimakustannuksilla. Siten mahdollisimman vapaa ja avoin kansainvälinen kauppa tuottaa suurinta vaurautta itse kullekin kansakunnalle, joskin se johtaa valtioiden eriarvoistumiseen, yleensä Rawlsin oppien rajoissa.

Alueen vauraus korreloi sen vientiosuuden kanssa. Korkea vienti suhteessa tuotantoon liittyy vahvaan erikoistumiseen, mikä tuottaa yleensä eniten lisäarvoa tehokkuusetujen kautta. Suhde ei ole aivan selkeä, koska suuri ulkomaankauppa voi johtua pakkotuonnista ja halpaviennistä taikka raaka-ainevaroista. Suhteettoman suuri riippuvuus ulkomaankaupasta tekee alueen haavoittuvaksi häiriöille ja painostukselle. Riski korostuu kriittisten hyödykkeiden osalta.

Reaalitalouden kannalta tuonti luo vaurautta ja hyvinvointia, mutta vienti vie sitä pois. Siinä mielessä kansantalouden alijäämä lisää vaurautta, mutta ylijäämä sitä laskee. Alijäämästä jää ulkomaille velkaa, joka tulee joskus maksuun ja ylijäämästä taas koituu saatavia (pois lukien kehitysapu, ryöstösaalis ja sotakorvaukset). Pitemmällä aikavälillä kansainvälisen kaupan siten tulee aina tasapainottua. Pitkä velkaantuminen voi johtaa vain siihen, että ennen pitkää velkoja menettää saatavansa eli velaksi ostanut sai hyödykkeitä ilmaiseksi.

Vahva vienti tietyllä toimialalla voi tehdä toisen toimialan kannattamattomaksi. Vahva vienti nostaa valuuttakursseja, hintoja, palkkoja ja heikentää automaattisesti yleistä kilpailukykyä. Vienti pitää maksaa tuonnilla ja jotain pitää tuoda ihan välttämättä. Se jotain voi viedä markinat toiselta kotimaiselta teollisuusosalta. Esimerkiksi Yhdysvaltain ase-, lentokone-, viihde- ja ohjelmistoteollisuuden vahva vienti teki paikallisen teräs-, auto- ja kulutuselektronikkateollisuuden kannattamattomaksi, mikä johti kaupunkien tuhoon ja populismin nousuun. Suomessa Nokia vei monen muun teollisuusalan tulevaisuuden. Ilmiö tunnetaan historiallisen hyvin Alankomaissa.

Käytännössä monet valtiot suojelevat teollisuuttaan protektionistisesti. Sellaisella suojellaan nimenomaan kyseisen teollisuuden (omistajien ja osin työläistenkin) etuja yleensä vastoin kansan kokonaisetuja. Protektionismi on siten kaikkien nykyaikaisten talousoppien mukaan pahasta. Joissain tapauksissa kansakunnilla voi kuitenkin olla strategisia syitä suojella tuotantoaan: kullakin kansalla ja alueella tulisi säilyä mahdollisuudet säilyä hengissä, vaikka ulkomaankauppa katkeaisi jonkun kriisin vuoksi. Siten voidaan hyväksyä, että kukin valtio pyrkii turvaamaan kotimaisen elintarviketuotannon minimitason sekä riittävän oma-varaisuuden välttämättömimmässä energiassa ja joissain muissa välttämättömyyshyödykkeissä, kuten lääkkeissä. Tuontikaupan vapauttaminen liian nopeasti voi myös tuottaa haittavaikutuksia kehittymättömälle taloudelle (Stiglitz 2002, Rodrik 2016), joten jonkinlaiset kohtuulliset siirtymäajat hyväksyttäkään. Kymmenien vuosien siirtymäaikoja ei kuitenkaan voi perustella.

Kansainvälinen kauppa toimii pääosin hyvin markkinaehtoisesti. Mikään ylivaltiollinen elin ei merkittävästi säätele markkinoita, vaikka joidenkin organisaatioiden (esim. WTO) kautta asetetaankin standardeja ja muita sääntöjä. Käytännössä valtion rajojen ylittävän kaupan valvonta kuuluu kullekin valtiolle

itsenäisesti, joissain tapauksessa keskinäisesti bilateraaliosopimuksin, paitsi EU toimii osin valtion tavoin. Valtioiden sekä yhtiöiden erisuuruinen neuvotteluvoima sekä ylikansalliset ulkoisvaikutukset kuitenkin aiheuttavat vakavia vääristymiä, joita ei voida helposti oman maan lainsäädännöllä paikata. Kansainvälistä kauppaa ohjaavan juridisen infrastruktuurin puutteen vuoksi sen liiketoimintakustannukset nousevat kotimaista (sis. EU) kauppaa korkeammiksi (Rodrik 2016, 43). Demokraattinen globalisaatio edellyttäisi maailmanlaajuisia poliittista yhteisöä. Ei-markkinaehtoista maailmankauppaa tapahtuu kehitysapuun liittyen. Sellaisen merkitys jää marginaaliseksi.

Viime aikojen globalisaatiokehitykseen kuuluu tavaran liikkuvuuden lisäksi ihmisten ja pääomien liikkuvuus. Ihmiset voivat hakeutua sinne, mistä he saavat työtä taikka paremman korvauksen työpanoksestaan ainakin tietyissä rajoissa. Suurempia kansainvaelluksia syntyy kuitenkin lähinnä vain vainojen ja sotien taikka ympäristökatastrofien vuoksi. Euroopassa kansalliseen ja alueelliseen identiteettiin ja kieleen liittyvät syyt sitovat ihmisiä kotimaihinsa varsin vahvasti. Euroopan Unioni ei siten voi pelkillä hallinnollisilla päätöksillä muodostaa yhtä tiivistä talousaluetta kuin Yhdysvallat, mikä osaltaan heikentää edellytyksiä yhteisvaluutalle.

Pääoman liikkuvuuteen liittyä kuitenkin vakavia riskejä ja sivuvaikutuksia. Koska monet suuryhtiöt ovat jopa suurempia kuin pienet valtiot, ne voivat kiristää valtioita. Yhtiöt pyrkivät siirtämään tuotantoansa sinne, missä se on edullisinta, mutta edullisuutta voidaan saada löperömmillä säännöillä sekä alemmalla verotuksella. Tämä aiheuttaa kilvan pohjalle (*race to bottom*), joka pakottaa valtiot alentamaan monikansallisten yhtiöiden verot minimiin sekä höllentämään ympäristö-, turvallisuus- ja terveyssääntöjä. Ilmiö on tunnettu jo vuosikymmeniä, mutta kansainvälisen yksimielisyyden puutteesta siihen ei ole pystytty kunnolla pureutumaan. Ilmeisesti pahimmat verokiertolaiset pystyvät lobbaamaan maidensa hallituksia niin rankasti, että hallitukset myöntyvät yhtiöiden toiveisiin. Tätä tapahtuu erityisesti kehitysmaissa (Klein 2007), mutta se tunnetaan myös Yhdysvalloissa (Stiglitz 2012).

Ulkomaankauppa altistaa avoimen kansantalouden maailman kriiseille. Suomi onkin joutunut niin usein ulkoperäisen laskusuhdanteen uhriksi, että olisi luullut Suomen jo oppineen sopeutumaan niihin. Niin ei ole käynyt, vaan Suomi päinvastoin heiluttaa itseään kriisien mukana.

Globalisaation hyödyt eivät jakaudu tasaisesti kansalle. Tyypillisesti korkeasti koulutettu väestönosa hyötyy enemmän kuin matalasti koulutettu. Ammattitaidoton työväestö lähinnä kärsii siitä, koska heidän työnsä voidaan siirtää halvemman työvoiman maahan, heidän tehtävänsä voidaan korvata roboteilla ja ulkomailta tulvii lisää kouluttamatonta työvoimaa kilpailemaan matalimmistakin palkoista. Kaiken maailman populistit ovatkin rynnänneet vastustamaan kaiken maailman vapaakauppaa – yleensä hyvin löyhin perustein (jätetään viittaamatta – hieman perustellummin sitä vastustaa Stiglitz 2002). Rodrik (2016, 19 & 26) väittää, että demokraattisella kansallisvaltiolla on oikeus varjella yhteiskuntaa maailmantalouden vaateiden kustannuksella ja globalisaa-tiota on suotavaa edistää vain niissä rajoissa, kuin on mahdollista luoda sääntelyä. Maailman pahuus ja riisto ei kuitenkaan johdu vapaakaupasta vaan väkivallasta ja sorrosta, olipa se paikallista tai maailmanlaajuisia.

Turha protektionismi aiheuttaa hallaa omalle taloudelle. Kansa menettää mahdollisuutensa saada paremman kansainvälisen työnjaon tuottamaa hyvinvointia. Erityisesti protektionismi sementoi tuotantoa ja jättää kansakunnan kehityksen jälkijunaan. Yksipuolisen vapaa valtio sen sijaan nousee pakostakin innovoinnin kärkeen, millä se kehittyy muita nopeammin ja terävämmin.

Pääoman vapaa liikkuvuus tasaa pääoman tuottovaatimukset lähes maapallon laajuisesti. Yksittäinen valtio tai sen sisällä toimivat etujärjestöt eivät voi vapaasti sopia palkkatasosta taikka funktionaalista rahanjaosta omistajien ja työläisten kesken. Käytännössä varsinkin pienen valtion tulee ottaa maailmanmarkkinoiden pääoman tuotto-odotukset annettuna ja säätää oma taloutensa sen mukaan. Myös hyödykkeiden maailmanmarkkinahinnat ovat pienelle maalle käytännössä annettuja. Siten pieni maa voi oikeastaan säätää vain työvoiman hintaa taikka määrää.

Työvoiman liikkuvuus tuottaa myös omat rajoituksensa. Pikkuhiljaa työvoima valuu sinne, missä on korkeimmat palkat tai ostovoima ja parhaat elinolosuhteet. Kansakunnan elintaso määräytyy pitkälle kaupan ja työnjaon

tehokkuuden mukaan. Se tarkoittaa erikoistumista tuottamaan sitä, missä paikalliset olosuhteet tuottavat eniten arvonlisää. Pelkällä palkalla ja osaamisella kilpailevat toimet valuvat sinne, missä ihmisten on mukavinta asua, mikä subjektiivisena tekijänä ei ole yksikäsitteinen vaan eri yksilöt voivat tykätä eri asioista ja haluta muuttaa eri maihin. Palvelut kuitenkin väijäämättä keskittyvät logistisesti sopivimpaan keskukseen yhteyksien parantuessa. Syrjäisen alueen väkimäärä määräytyy lopulta sillä, kuinka suuret mahdollisuudet sillä on erikoistua tuottamaan hyödykkeitä, joita juuri siellä voidaan tuottaa suhteellisesti kaikkein edullisimmin.

Suomea voidaan pitää kokonaisuudessaan syrjäisenä alueena, jossa ei yleensä ole kaikkein mukavinta ja edullisinta saati ekologisinta asua. Olemme erityisen haavoittuvia osaajavuodolle ja erityisen riippuvia nurkka-aloista. Suomen tulevaisuus riippuu siitä, löydämmekö tuotannonaloja, joissa Suomi saa pitkäaikaista kilpailuetua.

3.3.5 Suunnitelmatalous ja sekatalous

Kommunismi oli maailman ensimmäinen talousjärjestelmä ja se on vieläkin yleisin järjestelmä mikrotasolla. Miljardi perhettä soveltaa kommunismia kukin omalla tavallaan. Sukuyhteisöä suuremmalle tasolle kommunismi ei ole juuri koskaan kotoutunut. Kotikommunismi perustuu henkilötason luottamukselle sekä emotionaaliselle valmiudelle uhrata oma etunsa läheisensä hyväksi, mitä kansanomaisesti ja tieteellisestikin kutsutaan rakkaudeksi. Sellainen ei kestävästi ulotu anonyymiin yhteisöön kuten valtioon. Rajoitettu kommunismi saattaa toimia yhteisössä, jonka jäsenet identifioituvat yhteen erittäin vahvasti uskonnon tai muun kutsumuksen ja panostuksen kautta ja jossa yksilön arvo tai asema riippuu hänen maineestaan.

Sosialismin ja kommunismin teorioita kehitettiin jo kauan ennen Marxia, Marxin aikana ja sen jälkeen. Samoja asioita kuvattiin eri nimillä ja eri asioita samoilla nimillä, mikä sekoitti aikalaisia ja seuraajia, jopa Marxin itsensä, joka kertaalleen sanoutui irti marxismista. Marx (1818-1883) ja Engels kunnostautuivat ennen kaikkea heidän aikanaan rakentuvan kapitalistisen yhteiskunnan kuvaajina ja kriitikkoina. Marxilais-leninistinen valtionäkemys perustui keskusjohtoiseen suunnitelmatalouteen, jota usein myös komentotaloudeksi nimitetään. Siinä

poliittisella mandaatilla toimiva keskusjohto määrittelee tuotannon määrät ilman markkinoiden ohjausta. Toimiakseen se tarvitsee riittävän suuren suunnittelukoneiston, jolla on riittävästi tietoa ihmisten tarpeista sekä tuotannon edellytyksistä.

Sittemmin toiset teoreetikot (von Mises 1922, von Hayek 1995, 1998) osoittivat toimivan suunnitelmatalouden mahdottomaksi. Suunnitelmatalous vaatii valtaisan erillisen palautemekanismin. Ilman massiivista suunnittelukoneistoa päätöksenteko jää herkästi vaistojen ja keskinäisten kähmintöjen tasolle. Poliittisesti ohjattu päätöksenteko altistuu helposti korruptiolle. Sen sijaan markkinatalous ei tarvitse keskitettyä koneistoa, koska palautekoneisto on rakennettu sisään kysynnän ja tarjonnan lakiin – tuotteen markkinahinta sisältää oleellista tietoa, jolla tuotantoa voidaan suunnitella. Korruptiosta markkinat eivät tietenkään vapauta.

Suunnitelmatalous voi onnistua vain vakaassa yhteiskunnassa, jonka teknologinen kehitys on pysähtynyt ja jossa ihmisten halut ovat riittävän samankaltaisia ja muuttumattomia. Epäonnistuneista suunnitelmatalouksista löytyy esimerkkejä myös sosialistisen blokin ulkopuolelta: monet kartellidiktatuurit muistuttavat suunnitelmataloutta. Silti monet suunnittelevat edelleen uusia malleja uudelleenlaiselle suunnitelmataloudelle (esim. Hahnel 2012, 225), joskin ne vaikuttavat erilaisine yhteistyöneuvostoineen varsin tehottomilta ja liian monimutkaisilta ja jäykiltä muuttuvaan reaali maailmaan.

Suunnitelmatalous voi kuitenkin toimia onnistuneesti sekataloudessa markkinatalouden rinnalla. Missä markkinat epäonnistuvat – osapuolten epäsymmetrian, vakavien ulkoisvaikutusten tai muun syyn takia – on lähes pakkokin käyttää keskitettyä suunnittelua. Tyypillisesti suunnitelmataloutta käytetään sektorilla, missä palvelun kohteena olevan yksilön henkilökohtaisilla toiveilla ja mieltymyksillä ei ole niin suurta merkitystä tai tuotantoon liittyy vahva vastuu-hajeen vaara, joka estää toimien kattavan toteuttamisen markkinavetoisesti. Sellaisista käyvät esimerkiksi turvallisuus, opetus, sosiaalivakuutus ja terveydenhuolto (tätä tukivat jo Smith, Mill, y.m.). Ne kuuluvatkin nykyisissä sivistysvaltioissa julkisen sektorin vastuulle. Myös asuntotuotantoa ja -välitystä hoidetaan usein julkisena palveluna, vaikka sen voisi kuvitella kuuluvan paremmin

markkinasektorille, koska ihmisten asumistoiveet, -tarpeet ja -mieltymykset (koko, laatu, sijainti, naapurusto, lähipalvelut, harrastusmahdollisuudet, koulut, liikenneyhteydet, lähityöpaikat) vaihtelevat yksilöllisesti.

Useimmat nykyajan taloustieteilijät pitävät pohjoismaiden tyyppistä sekataloutta kestävimpanä järjestelmänä (Stiglitz 2000, 2012, Quiggin 2013, Tuomala 2009, Korkman 2012, Borg & Vartiainen 2015, Rehn 2012). Rinnakkaisten suunnitelma- ja markkinatalouksien optimaalista suhdetta ei kuitenkaan ole vielä täysin yksimielisesti määritetty – osin siitä syystä, että optimin määrittäminen edellyttää arvovalintaa. Rodrik (2016, 40) ja Cameron (1978) havaitsivat, että julkisen sektorin koko ja ulkomaankauppa korreloivat. Ilmeisesti valtiota ja sen takaamaa sosiaaliturvaa tarvitaan antamaan avoimille markkinoille legitimizeettiä ja ihmisille turvaa muutoksissa.

Esimerkiksi Yhdysvaltain yksityinen terveysvakuutusjärjestelmä on todettu paljon julkista tehottomammaksi (Stiglitz 2012). Vain kaikkein kovimmat oikeistoliberaalit (Friedman & Friedman 1982, Wahlroos 2012) kannattavat markkinaohjauksen tuomista koululaitokseen. Vapaa valinta koulutuksessa tarkoittaa yleensä rikkaiden vapauttaa ottaa lapsensa pois rahvaan kouluista.

Julkinen sosiaalivakuutus saattaa pelkällä olemassaolollaan piristää taloutta. Ilman luotettavaa vakuutusturvaa yksilöt ja perheet säästävät kohtuuttoman paljon rahaa pahan päivän varalle. Kun jokainen säästää pahan päivän varalle, kukaan ei oikeastaan säästä, koska yhteisen pahan päivän aikana ei säästöjä voi lunastaa. Kovina aikoina vain reaalisäästö voi auttaa, viime kädessä pysyy. Eräiden Aasian maiden suuret budjettialijäämät ja valtionvelat johtuvat yksityisten kovasta säästämisinnosta, mitä paikallinen puritanistinen kulttuuri saattaa tukea.

Kaikki kompromissit eivät välttämättä tuo onnea tai tehokkuutta. Tyypillistä kompromissia edustaa kilpailutustalous. Siinä julkisen sektorin yksikkö suunnittelee palvelun (laatu, määrä, asiakashinnoittelu) ja pyytää yksityisiltä yrityksiltä tarjoukset tuotannosta. Kilpailutus voi toimia silloin, kun normaalit yritystoimintaa koskevat ulkoistuksen ehdot toteutuvat (riittävästi ostajia ja myyjiä, tuottajan skaalaetu, ei-kriittinen toiminta), mutta läheskään aina nämä eivät päde. Erityisesti ydintehtävän ulkoistamiseen liittyy vaaroja, jotka ovat usein toteutuneet esimerkiksi sosiaalihoivassa.

Suomeenkin kaivattuun junakilpailuun liittyy vaaroja. Euroopan Unionin säännöt ohjaavat julkishallintoa kilpailuttamaan junaliikennettä. Kilpailun edistämiseksi on esitetty, että valtio tarjoaisi kaikille kilpailijoille kaluston valtion kalustoyhtiön kautta. Jos tilaaja päättää reitit, aikataulut, hinnat ja kaluston, ei yhtiöille jää mahdollisuutta kilpailla kuin voittojen ja palkkojen pienuudella. Tämä malli ei tue innovointia, mitä pidetään yhtenä kilpailun tarkoituksena. Suurin osa riskeistä jää tilaajan eli julkishallinnon kannettavaksi. Toki VR maksaa työntekijöilleen suhteellisen suuria, monen mielestä kohtuuttoman suuria palkkoja, joten siltä osin voi ymmärtää, jos tilanne jotakuta pännii.

3.3.6 Makrotalouden yleinen teoria

Klassiset ja uusklassiset markkinatalouden teoriat pohjautuvat mikrotalouteen. Mikrotalous tarkastelee taloutta talousyksiköistä käsin. Uusklassisen teorian pohjalta kansantaloutta pidetään lähinnä talousyksiköiden summana, jossa valtion rooliksi jää sääntöjen asettaminen ja valvonta. Makrotaloudessa tarkastellaan koko kansantaloutta, ottaen huomioon valtion roolin ja aktiivisen puuttumisen talouteen.

Vaikka taloustiede on pääosin empiiristä käyttäytymistiedettä, siinä vallitsee muutama tautologinen totuus. Näistä tärkeimmät ovat:

1. Yhden velka on toisen saatava.¹¹
2. Kaikki eivät voi yhtä aikaa säästää rahaa pankkiin (tallettaa käteistä tilille) vaan toisten tulee ottaa yhtä paljon velkaa (vaikka pankin tai valtion). (Ks. Krugman 2010)
3. Kaikki eivät voi myöskään velkaantua yhtä aikaa. (Velalla tarkoitan nettovelkaa – keskinäiset sitoumukset voivat aiheuttaa suurtakin yhtäaikaista bruttovelkaa kummallekin. Maailman bruttovelka vuonna 2012 (155 T€, valtioilla 41 T€) ylitti selvästi maailmantulon (70 T€) (Seppänen 2012).)
4. Kaikki maat eivät voi olla yhtä aikaa yli- tai alijäämäisiä, vaan yhden maan ylijäämä on toisen alijäämä, kokonaissumman ollessa aina nolla. (Huom: maa = koko kansantalous, ei vain valtio)

¹¹ Tätä äärimmäisen yksinkertaista asiaa eivät tunnu täydellisesti ymmärtävän edes kaikki pankkiirit (esim. Wahlroos 2015).

5. Mikään kansantalous ei voi olla kestävästi yli- tai alijäämäinen, vaan pitkällä ajalla vaihtotaseen tulee tasapainottua. Käytännössä jatkuvaa ylijäämää ylläpitävät maat lahjoittavat tuotantoaan ulkomaille, koska ennen pitkää ne menettävät saatavansa alijäämäisten maiden tai näissä olevien yhtiöiden ajautuessa maksukyvyttömyyteen.
6. Raha ei ole reaaliomaisuutta vaan julkinen velkasuhde.

Yhdessä ihmisen yksilöllisen ja yhteisöllisen käyttäytymisen perushavaintojen kanssa näistä voidaan johtaa makrotalouden lainalaisuuksia.

Viime vuosisadan merkittävin taloustieteilijä, makrotaloustieteen perustaja, englantilainen John Maynard Keynes (1883-1946) pureutui yhtäaikaisen säästämisen dilemmaan merkittävimmissä työssään *Työllisyys, korko ja raha* (suom. 1951). Alkuperäisen työn (1936) englanninkielinen otsikko oli *The General Theory of Employment, Interest and Money*, mutta suomesta jätettiin yleinen teoria pois, vaikka juuri se työtä parhaiten kuvaa.

Klassisesti tulon ja kulutuksen ero tarkoittaa säästämistä, joka on yhtä kuin sijoittaminen tai tallettaminen. Tämä riippuu tietenkin sijoittamisen määritelmästä. Säästää voi yhtäältä laittamalla rahaa (tai kultaa) sukanvarteen tai pankkiholviin tai toisaalta investoimalla tuotantovälineisiin suoraan tai epäsuoraan. Sukanvarressa raha jää nukkumaan eikä tuota kiertoa kansantalouteen. Sinänsä nukkuva raha vain vähentää kulloinkin kierrossa olevan rahan määrää, nostaen samalla kierrossa olevan rahan arvoa. Sellainen kuitenkin johtaa deflatoriseen kehitykseen, joka ei haittaa, jos raha lisääntyy muista syistä, mutta muuten deflaatio voi johtaa vaaralliseen taantumiaan, koska talous joustaa alaspäin hyvin hitaasti.

Keynesin (1951) oppien mukaan julkisen sektorin tulee kuluttaa, kun yksityisellä sektorilla säästetään eli vähennetään kulutusta. Yksityinen kulutus laskee yleensä ulkoisen suhdanteen tai muun sokin ja siihen liittyvän uskon puutteen, varovaisuuden ja ryhmäpaineen vuoksi. Yksityiselle voi olla ihan järkevää välttää riskejä. Valtio voi kuluttaa suoraan investoimalla reaaliomaisuuteen tai epäsuoraan jakamalla rahaa (tai peräti materiaalista apua) ihmisille, jotka sen kuluttavat, sitä nopeammin ja varmemmin, mitä köyhempiä he

ovat. Rahaa voi jakaa vastikkeetta sosiaalitukena tai vastikkeellisesti työpalkkana virkamiehille, mikä myös nostaa kansantuotetta virkamiesten työpanoksen tai sen tuloksen verran.

Vastaavasti Keynesin teorian mukaan valtion tulee vähentää kulutusta – ja kovasti – kun yksityinen sektori kulkee. Tällöin valtio vapauttaa resursseja yksityiselle sektorille. Tämä unohtetaan aivan liian usein: politiikassa keynesiläisyydestä on tullut pitkälti vain laman taloustiedettä, vaikka kovinta keynesiläisyyttä tarvittaisiin juuri vahvan suhdanteen aikana.¹²

Keynes haastoi omana aikanaan vaikuttaneet uusklassiset, itävaltalaiset ja marxilaiset koulukunnat. Mengerin (1892), Schumpeterin (1942, 2009) ja Hayekin (1995) edustaman itävaltalaisen koulukunnan mukaan valtio ei saa puuttua lamaan, vaan haitallisten rakenteiden tulee kaatua ja tappiollisten yritysten sortua. Schumpeter puhui luovasta tuhosta, Hayek likvidoinnista (tosin osin toisiaan vastaan). Ennen pitkää sellainen todennäköisesti johtaakin suurempaan vaurauteen, mutta voidaan kysyä, oikeuttaako se uhraamaan satunnaisten ihmisten elämät.

Keynesiläisyydestä on kehittynyt erilaisia suuntia, joista nykyisin tärkeimmät ovat jälki- ja uuskeynesiläisyys. Näitä edelsi uusklassinen keynesiläisyys, joka ajautui kriisiin 1970-luvulla teorian sisäisten epä johdonmukaisuuksien vuoksi. Jälkikeynesiläisyys (ks. esim. Ahonen & Holappa 2014) nojautuu vahvemmin Keynesin alkuperäisiin ideoihin ilman turhia kompromisseja uusklassisen teorian kanssa ja korostaa epävarmuuksia, irrationaalisuutta, kuplien muodostumista ja kysynnän tehokkuutta ja painottaa vahvaa elvytystä jopa setelipainon kautta. Sen rahanäkemys tukeutuu kartalismiin hyläten Hicksin (1937) (IS-LM) rahateorian, jota uuskeynesiläiset kannattavat¹³. Uuskeynesiläisyys liukuu lähemmäksi uutta klassista makroteoriaa korostamalla enemmän talousatomien rationaalista käyttäytymistä, mutta tunnustamalla markkinoiden epätäydellisyyden

12 En tiedä, onko Keynesin kuvaa koskaan painettu kolikkoon. Jos sellainen kolikko lyödään, Keynesin kuva pitäisi ehdottomasti lyödä kolikon kummallekin puolelle, symbolisoimaan Keynesin teorian vaatimuksia myös hyville ajoille, jotka usein unohtetaan.

13 Keynesiläiset yleensä ja jälkikeynesiläiset erityisesti eivät tunnu juurikaan välittävän mikro-taloustieteistä, vaikka eritoten jälkikeynesiläisyys pyrki luomaan makroteorialle uusklassista teoriaa pitävämmän mikro-taloustieteellisen perustan. Tämä on sinänsä ymmärrettävää, kun kyse on makrotaloudellisesta koulukunnasta. Kuitenkin jotkut jälkikeynesiläiset vaikuttavat yksinkertaistavan ja oikovan liiketalouden peruslakeja turhan paljon erityisesti kansainvälisen kilpailun osalta, mikä voi toki johtua siitä, että populaarisimpiin kirjoituksiin pakosta pitää yksinkertaistaa.

ja jäykkyyden. Uuskeynesiläisyys huipentui laskennallisiin DSGE-malleihin, joilla simuloitiin ja ennustettiin taloutta teoreettisten näkemysten ja empiiristen parametrien pohjalta. Nykyisin uuskeynesiläisyyttä pidetään kai valtavirtaisempänä – jälkikeynesiläisille ei ole myönnetty yhtäkään Nobelin muistopalkintoa. Keynes itse ehti kuolla yli 20 vuotta ennen kuin niitä ryhdyttiin jakamaan. (Korkman 2010, Krugman 2010, Alaja & Suominen 2013)

Uuskeynesiläisyys kuten uusi klassinen synteesi osin hyväksyvät korkean rakenteellisen työttömyyden hintana inflaation hallinnasta (Vartiainen 2019, 70). Jälkikeynesiläiset sen sijaan korostavat enemmän täystyöllisyyttä, mikä lienee osin arvovalinta. Usein jälkikeynesiläisyys liittyy uuskeynesiläisyyttä vasemmistolaisempaan politiikkaan, vaikka teoreettisen näkemyksen ei pitäisi arvoista riippua.

Keynesiläisyydestä tai sen varianteista muodostui akateemisen taloustieteen vallitsevin koulukunta Britanniassa, osassa Manner-Eurooppaa ja Yhdysvaltain rannikoita, toki ajallisesti vaihdellen. Keskisessä Yhdysvalloissa sekä Saksassa Keynes on kuitenkin jäänyt marginaaliin (Krugman 2010, Wren-Lewis 2016). Keynesin ajatuksiin pohjautuvat teoriat ovat kehittyneet merkittävästi sitten Keynesin päivien, koska Keynes itse tarkasteli varsin suljettua ja suvereenia valtiota omalla valuutalla, millaisia ei enää juurikaan ole. Keynes itse korosti, että teorioita tulee jatkuvasti uudistaa uuden tiedon pohjalta. Teorioiden jatkuva uudistaminen uuden tiedon pohjalta edustaa siten kaikkein vahvinta keynesiläisyyttä. Erityisesti keynesiläistä kansantaloustiedettä haastaa, ettei globalisoituneessa maailmassa toimivassa avoimessa yhteisvaluuttaa käyttävässä kansantaloudessa edes ole niin selvää, mikä ylipäätään on valtio ja mikä on kansa, saati kuka mistäkin saa päättää.

3.3.7 Kritiikkiä ja haasteita

Sittemmin (erityisen vahvasti vuoden 1975 jälkeen, Krugman 2010) uusi klassinen, monetaristinen ja chicagolainen (usklassinen puritanismi) koulukunta ovat haastaneet keynesiläisyyttä (näiden eroista ja määritelmistä ks. esim. Korkman 2015).

Uusi klassinen (*new classical*) teoria on makrotalouden oppi, joka rakentuu mikrotalouden usklassisen (*neoclassical*) teorian päälle. Se tyypillisesti lähtee mikrotalouden oletuksesta, että erilaiset ihmiset toimivat rationaalisesti ja pyrkivät maksimoimaan taloudellisen etunsa. Tämä johtaa makrotalouden hypoteesiin, että markkinat toimivat tehokkaasti ja määräävät oikean hinnan kaikille hyödykkeille. Tämä koskee erityisesti markkinatalouden fundamentaalisinta hyödykettä, ihmisen työtä.

Markkinatehokkuuden oletetaan pätevän myös arvopapereille, virtuaalisille vaihtokursseille ja futuureille. Monien empiiristen tutkimusten mukaan arvopaperimarkkinat todella seuraavat tarkasti saatavilla oleva julkista tietoa, joskus ei-julkistakin, mikä viittaa sisäpiiritiedon vilpilliseen käyttöön (Wahlroos 2012). Mitään odottamatonta markkinat eivät tietenkään ennusta eivätkä tehokkaimmakaan markkinat ole olleet suojassa kuplille ja joukkoilmiöille (Quiggin 2014, Krugman 2009, Roubini & Mihm 2010, Cooper 2008, Minsky 1975).

Koulukunnat eroavat merkittävästi kysynnän ja tarjonnan lain kausaliteettisuhteista. Klassisen Sayn lain mukaan tarjonta luo kysynnän (Smith 1776), mutta Keynesin (1951) mukaan kysyntä tulee ennen tarjontaa. Tuottajan näkökulmasta kysyntä tulee pääsääntöisesti ennen tarjontaa, mutta tuoteinnovointi lähtee siitä, että luodaan tarjontaa ennen kysyntää. Keynesiläisyys korostaa rahaa luottona (rahan tarjonta määräytyy endogeenisesti) ja etäännyy rahan neutraliteetista.

Toinen ero tulee oletuksista ihmisluonnosta. Uusi klassinen teoria korostaa yksilöiden rationaalisuutta ja rahajohteisuutta, kun taas Keynes (1951) puhui irrationaalisuudesta ja eläimellisistä vaistoista (ks. myös Akerlof & Shiller 2009). Keynes tunnusti palkkajäykkyyden, kun uusi klassinen teoria olettaa hintojen ja palkkojen säätävän vapaasti joka suuntaan. (Korkman 2015)

Kaikki mainitut koulukunnat toimivat pääosin saman (positivistisen) suurparadigman sisällä, joten ne pystyvät keskustelemaan keskenään ainakin periaatteessa – mahdollinen keskustelemattomuus johtuu tutkijoiden henkilösuhteista ja poliittisista vakaumuksistakin. Teoreettinen ristiriita oli vahvimmillaan 1985-2007 (Krugman 2010).

Koulukunnat eroavat lamasta toipumisen keinoista. Uusiklassiset taloustieteilijät olettavat – ilmeisen perustellusti – että ennen pitkää yhteiskunta toipuu kriiseistä ja matalasuhdanteista itsestään ilman valtion puuttumista, kun ihmiset järkiintyvät, nöyrytyvät tosiasioden edessä ja alkavat toimia uuden tilanteen mukaisella rationaalisella tavalla. Monetaristit kannattavat neutraalia rahaa – kenties hieman ylirationaalisesti – jolloin rahapolitiikan tärkeimmäksi ellei ainoaksi tavoitteeksi jää inflaation hillitseminen. Myös uuskeynesiläiset uskovat, että toimiva rahapolitiikka riittää estämään laman, jolloin valtiollista elvytystä ei välttämättä tarvita, joskin he sen yleensä hyväksyvät. Jälkikeynesiläiset olettavat – ilmeisen perustellusti – että ihmiset ovat liian irrationaalisia ja uppiniskaisia pystyäkseen sopeutumaan lasku- tai matalasuhdanteeseen saati noususuhdanteeseen riittävän nopeasti, joten valtion kannattaa nopeuttaa sopeuttamista puuttumalla asioihin sopivalla tavalla, usein hyvinkin vahvasti. Keynes itse korosti valtion investointeja, mutta uuskeynesiläiset tukevat myös verojen käyttöä suhdannepolitiikan välineenä. Monetaristit hyväksyvät, että lamassa keskuspankki lainaa rahaa pelastaakseen pankit, mutta myös useimmat keynesiläiset hyväksyvät keskuspankkirahoituksen elvytyksenä. Monetaristit pumppaisivat rahaa nimenomaan yksityiselle sektorille, joko yrityksille tai kansalaisille suoraan, kun keynesiläiset käyttäisivät valtiota välikappaleena. Itävaltalainen koulukunta ei hyväksy minkäänlaista valtion puuttumista ja sitoisi rahankin kultakantaan (Bagus 2011).

Euroalueen, Yhdistyneen Kuningaskunnan sekä Yhdysvaltain talouskehitys verrattuna Kanadaan ja Japaniin vuoden 2010 jälkeen osoitti, että leikkaukset tuhosivat taloutta, mutta niiden lykkääminen ei tuottanut merkittävää vahinkoa (Wren-Lewis 2016). Stiglitz (2014) väittää, että leikkauspolitiikka voi auttaa vain pienelle valtiolle, jonka valuuttakurssit kelluvat. Yksittäisille euromaille ja koko euroalueelle sellainen tuottaa turmiota, mikä on nähty. Kuitenkin Alesina ja kumppanit (2015) edelleen väittävät, että leikkausten ajankohdalla ei ole suurta väliä valtion talouden tasapainottamiseksi, jos inhimillisiä tekijöitä ei tarkastella.

Koulukuntien väliset erot ilmenevät paljon ilmeisimmin näiden soveltamisessa käytäntöön, yleensä enemmän kunkin arvojen ja intressien kuin tieteellisten näkemysten pohjalta. Tyypillisesti oikeisto (am. republikaanit¹⁴, eur. konservatiivit, uusliberaalit) kannattaa uusiklassisia (antikeynesiläisiä) oppeja, keskusta (myös sosiaalidemokraatit¹⁵, am. demokraatit) keynesiläisiä näkemyksiä ja vasemmisto marxilaisia teorioita, jotka ovat pitkälti kadonneet länsimaisen taloustieteen opetuksesta ja tutkimuksesta, mutta vaikuttavat vahvoina muissa yhteiskuntatieteissä (tosin kriittinen vasemmisto ei oikein kannata mitään, kunhan vaan vastustaa kaikkea kapitalismia). Oikeistot ajavat Keynesin vastaista lamanaikaista austeriteettipolitiikkaa ilmeisesti siksi, että lama tarjoaa parhaan tekosyyntä vähentää veroja ja pienentää julkista sektoria (Wren-Lewis 2016). Sinänsä tieteelliset koulukunnat eivät liity esimerkiksi tulonjakokysymyksiin, vaan näkemykset oikeudenmukaisesta tulonjaosta, yksilöiden vapauksien rajoista taikka maailmansuhteista muodostavat omat ulottuvuutensa. Poliitikot sekä eturyhmien etuja ajavat ekonomistit kuitenkin mielellään ottavat opeista itselleen sopivimmat puolet, kärjistäen eroja enemmän kuin taloustieteilijät tahtoisivat.

Useimmat länsimaat toteuttivat vuosien 1945-1975 aikana melko keynesiläistä talouspolitiikkaa, mikä johti pitkään nousuun ja vakauteen. Tämä johtui osin politiikasta riippumattomasta jälleenrakennuksesta, teollistumisesta ja väestökasvusta (Vartiainen 2019). Sitten 70-luvulla keynesiläisyys jäi unhoon, erityisesti sen epäonnistuttua selittämään 1973 öljykriisin jälkeen syntyneet talousongelmat, kuten väkevän inflaation ja työttömyyden yhtäaikaisen esiintymisen, jonka Friedman ennusti. Sen jälkeen chicagolaiset opit pääsivät valtaan erityisesti Reaganin ja Thatcherin hallintojen innostamana. Vuosikymmenen vaihteilla (n. 2010) Yhdysvalloissa ja Euroopassa koettiin pieni keynesiläisyyden buumi, joka vaihtui Euroopassa yhtä nopeasti antikeynesiläiseen kiristyspolitiikkaan. Yhdysvallat toipuivatkin nopeasti 2010 jälkeen, mutta Eurooppa juuttui matalasuhdanteeseen supistavan finanssipolitiikan vuoksi (Engler & Tervala 2018).

14 Trump näytti julistavan omaperäistä kompromissia, johon kuuluu keskuspankin alistaminen hallitukselle, investointielvytys sekä verojen alennus. Jotkut pitävät häntä keynesiläisenä, mutta en tiedä, kuuluuko elvytys enää Yhdysvalloissa vallitsevaan suhdannetilanteeseen.

15 Taloustieteissä sosiaalidemokratialla tarkoitetaan sosiaaliliberaalia kansanvaltaa, joka eroaa käsitteellisesti sosiaalidemokratiasta eli sosialistisesta demokratiasta, joka on Suomen Sosialidemokraattisen puolueen pitkälti unohdettu perusaate. Toki jotkut suomalaiset sosiaalidemokraatit (Alaja & Suominen 2013) pyrkivät omimaan jälkikeynesiläisyyttä, mutta puolueen ohjelmiin sellainen ei tietääkseni ole tietään löytänyt. Nykyinen SDP onkin ajautumassa siitä vasemmalle päin.

Suomessa keynesiläisyyttä on aina kartettu lähes vaistonvaraisesti (Koivisto 1978). Erityisesti velkaantumista on pelätty ja laman aikana on mieluummin langettu talonpoikais-luterilaiseen itseruoskintaan kuin elvytetty velaksi (Pekkarinen & Vartiainen 1993). Pelonlietsontaa ja petollista yksinkertaistusta edistää nyky-Suomessa muun muassa entinen ministeri Vapaavuori (2016, 199), väittäen ”vastuullinen perheenäiti tietää” (Vrt. *schwäbische Hausfrau*). Valtiontalous ei kuitenkaan ole kotitalous, vaan hallituksen pitää huolehtia koko kansantaloudesta, mihin kuuluu valtiontalouden lisäksi kotitaloudet ja elinkeinoelämä. Nyky-Suomi lienee chicagolaisempi kuin Chicago itse. Obaman aikaan Yhdysvallat saattoi olla jopa maapallon keynesiläinen maa, mutta Trumpin politiikka läheni merkantilismia, etäännyen samalla uusliberaalisuudesta vieläkin enemmän. Biden palanee jonkinasteiseen keynesiläisyyteen. Euroopassa Keynesiä kunnioitetaan kotimaassaan, mutta Saksassa¹⁶ ja EKP:ssä toimitaan täysin epäkeynesiläisittäin (Wren-Lewis 2016).

Tieteissä oppiriitojen taustalla voi olla henkilökohtaisiakin seikkoja. Usein vastustettava oppiala nimetään valtavirtadoktriiniksi, vaikka se olisi aikoja sitten jäänyt marginaaliin. Tätä esiintyy muissakin yhteiskuntatieteissä: Esimerkiksi jotkut johtamistutkijat pitävät taylorismia ”valtavirta-alana”, vaikka se katosi tutkimuksesta ja opetuksesta kymmeniä vuosia sitten. Sosiologiassa ja organisaatiotutkimuksessa vainotaan positivismia muka valtavirta-ajatteluna, vaikka kunnan positivistit ovat uhanalainen laji sosiaalisten konstruktionistien ja postmodernistien hallitsemisissa laitoksissa. Taloustieteissäkin vallitsevan talousajattelun kritiikki (esim Vartiainen 2019) edellyttää, että joku ajattelusuunta nostetaan vallitsevaksi, jotta saadaan tekosyy sitä kritisoida.

Krugman (2012) ja Patomäki (2012) nostavat uusklassisen tai uusliberaalisen koulukunnan taloustieteiden valtavirtatieteiksi Yhdysvalloissa ja Suomessa. Jälkikeynesiläiset (kuten Alaja ja Suominen 2013) niputtavat uuskeynesiläiset ja uusklassikot samaan valtavirtaan. Kangasharju (2018) pitää uuskeynesiläistä synteisiä valtavirtana. Kenties uutta neoklassista synteisiä (Woodford 2009) voidaan pitää lähimpänä eilispäivän valtavirta-ajattelua.

16 Yleensä kirjallisuudessa vaietaan, että kansallissosialistinen Saksa nousi syvästä lamasta hurjaan taloudelliseen nousuun varsin keynesiläisillä keinoilla. Tämä ei tietenkään ollut Keynesin syytä, mutta saattaa osaltaan vaikuttaa siihen, miksi keynesiläisyyttä edelleen kavahdetaan Saksassa.

Sekakeynesiläinen¹⁷ Krugman (2010) väittää, että uuskeynesiläinen teoria epäonnistui selittämään vuoden 2008 romahduksen, kuten myös uusi klassinen teoria. Siten vuodesta 1985 vallinnut teoreettinen ristiriita oleellisesti päättyi jälkikeynesiläisyyden voittoon 2007.

Toisaalta Wahlroos¹⁸ (2015) julistaa keynesiläisyyden talouden suurimaksi virheeksi. Syvintä chicagolaisuutta edustava Cochrane (2014) julkeaa tehdä sille ”ruumiinavauksen”. Kumpikaan kirjoitus ei osoita syvällistä ymmärrystä keynesiläisestä teoriasta tai politiikasta vaan ne sortuvat olkiukkojen rakentamiseen. Cochrane (2014) myös julistaa chicagolaisuuden näkemystä, että jos ihmiset eivät käyttäydykään teorian ennustamalla tavalla, vika on ihmisissä eikä teoriassa.

Minä uskallan väittää, että empiiriset havainnot kumoavat perusteellisesti uuden klassisen teorian. Se ei edes ole perusoletuksiltaan johdonmukainen, joten teoreettisesti sen ei siten voikaan odottaa toimivan. Teoriaa voidaan toki täydentää ja korjata, mutta vaadittavien korjausten jälkeen sitä ei enää voi kutsua miksikään klassiseksi teoriaksi, vaan se väistämättä lähestyy Keynesin ajatuksia enemmän kuin koulukunnan edustajat saattavat tunnustaa.

3.3.8 Yhteenveto

Tiivistän luvun siten, että keynesiläisyys johtaa vastasykliseen finanssipolitiikkaan, mutta antikeynesiläinen (kameralistinen, chicagolainen, uusi klassinen, markkinaliberaali, monetaristinen tai talonpoikais-luterilainen) näkemys tukeutuu myötäsykliseen jollei olemattomaan finanssipolitiikkaan ja talouden säätelyyn rahapolitiikan avulla. Itävaltalainen koulukunta ei salli valtiolle talouspolitiikkaa laisinkaan. Vastasyklinen tarkoittaa, että valtio lisää menojaan laskukaudella lainaa ottamalla ja vähentää menoja nousukaudella lainoja maksamalla tai rahaa säästämällä, myötäsyklinen että valtio skaalaa menonsa tuloihinsa jokaisessa suhdannevaiheessa ja odottaa talouden järjestyvän itseksensä uuteen tilanteeseen.

17 Wikipediassa Krugman luokitellaan uuskeynesiläiseksi. Joissain teoksissa hän asettuu minusta selkeästi jälkikeynesiläiseen koulukuntaan, mutta viimeisissä kolumneissaan taas ruoskii sitä. Saattaa olla, että minä en ole ymmärtänyt varianttien eroja, määritelmät ovat muuttuneet tai Krugman muuttaa käsityksiään uuden ymmärryksen tai mielipiteen myötä. Ehkä amerikkalaiseen keynesiläisyyteen kuuluu omaperäisiä traditioita.

18 Minua viisaammat ovat todenneet, että Wahlroos hyökkää löysin aseineen Keynesistä ja keynesiläisyyttä kohtaan käyttäen valikoitua dataa ja esittäen itselle sopivia johtopäätöksiä (Kiander 2015).

Moderni (jälki)keynesiläinen näkemys on osoittautunut empiirisesti ja teoreettisesti kestävimmäksi, toki merkittävin päivityksin. Klassinen talousteoria kaikkine uusvariantteineen ei kestä syvällistä teoreettista tarkastelua, koska se perustuu parhaimmillaan päättömille mikrotason oletuksille ihmisten rationaalista ja yksilöllisestä käyttäytymisestä ja pahimmillaan täysin perustelemattomille instrumentalistisille makrotason oletuksille, joita empiria ei tue. Taloustieteissä on lähdettävä realistisesti yksilöiden irrationaalisesta ja toisista riippuvasta käyttäytymisestä sekä epävarmuuksista, jotka johtavat jäykkyyksiin ja pöljyyksiin. Teorian tulee mukautua ihmisiin eikä ihmisten teoriaan.

Toki usealla vallitsevalla teorialla on aikansa ja paikkansa. Uusi klassinen teoria kuvaa vakaata tasapainotilaa ja sitä voi soveltaa joustavaan talouteen täys-työllisyystilanteessa. Suhdannevaihteluja se ei kuitenkaan selitä tai ennusta riittävällä tarkkuudella. Lamasta nousemiseen ja varsinkin ylikuumenemisen hillitsemiseen tarvitaan aina Keynestä, erityisesti jäykässä taloudessa kuten Suomessa.

Korostan vielä, että taloustiede on käyttäytymistiedettä. Pohjimmiltaan siinä pyritään ymmärtämään ja ennustamaan ihmisen käyttäytymistä sekä mallintamaan taloudellisen toimeliaisuuden käsitteitä. Sitä on vaikea tutkia empiirisesti, koska häiritseviä muuttujia on kamalasti ja ihmiset voivat muuttaa käyttäytymistään oppimiensa teorioiden mukaan. Usein päättäjät kuitenkin käsittävät asiat täysin väärin ja toimivat hyvää tarkoittaen täysin taloutta sabotoivasti. Kansalaisetkin tekevät jatkuvasti taloudellisia päätöksiä kaikesta opetuksesta huolimatta itse- ja toistuhoisasti.

Tarkastelen seuraavissa luvuissa hieman tarkemmin rahan merkitystä sekä työmarkkinoita, jotka muodostavat talouden perustan.

3.4 Rahan teoriaa ja käytäntöä

3.4.1 Klassinen rahakäsitys

Raha tuli käyttöön, jotta kaikki vaihdettava olisi jollain lailla verrattavaa (Aristoteles 1989, Menger 1892, Smith 1776). Ystävien ja sukulaisten suhteet määritellään sosiaalisella vaihdolla eli palveluksilla ja vastapalveluksilla: avulias ihminen voi kerätä itselleen sosiaalista pääomaa eli arvostusta, vaikutusvaltaa ja oikeutta pyytää ja saada apua tarvittaessa. Anonyymi materiaallinen vaihto kuitenkin vaatii mitattavaa yksikköä. Virallista rahayksikköä käytettiin myös hyvin varhaisessa historiassa verojen mittaamiseen (Wray 1998), kenties jopa ennen kuin se vakiintui kaupankäynnin välineeksi (Graeber 2004). Raha on voinut muotoutua varsin spontaanisti ja iteratiivisesti, joten emme voi varmasti väittää juuri mitään sen alkuperäisestä merkityksestä ja merkitysten muuttumisesta.

Kuva 2: Vanha Suomen markka, joka on sidottu hopeakantaan.

Maailmassa toimii kuitenkin paikallisesti rajoitettuja yhteisöjä ilman rahaa. Esimerkeistä käyvät monet armeijat, vankilat, työkomennuspaikat, tutkimusasemat, luostarit, leirit ja orjatyöpaikat. Näissä vallitsee rajoitettu omavapaus ja autonomia, mutta elämä voi olla huoletonta, jos isäntäorganisaatio huolehtii ylöspidosta. Varsinkin pakkolaitoksiin muodostuu hyvin usein rahalla tai pseudorahalla käyvä musta pörssi. Vaikka avaruudessa ei rahaa ole, voivat astronautit saada rahaa tililleen käytettäväksi maahan palattuaan.

Raha suo valtaa ja vapautta. Paksumpi lompakko antaa enemmän valinnanvaraa kaupassa, ellei veblenisoituminen pakota ostamaan kalleinta tavaraa. Vastaavasti velkaantuminen rajoittaa autonomiaa.

Raha itsessään ei ole ainetta eikä energiaa vaan luottoa tai uskoa (Innes 1913, Bell 2001). Raha ohjaa reaalityöntöä, joka tulee tavaroista ja palveluista. Rahaa ei ole helppo määrittellä – intuitiiviset käsitykset ovat yleensä täysin virheellisiä¹⁹, mutta rahaministerinkin tulee sellaisia julkisesti toistaa, jotta tulisi uudelleen valituksi. Voimme puhua eritasoisista rahakäsitteistä:

- Nollannen kertaluvun raha: vaihdon välineenä käytettävää reaalityöntöä, jota tuotetaan ja kulutetaan, kuten tupakka tai oravanahat. Arvo voi vaihdella rajusti. (Suomen kielen sana raha tarkoitti alun perin juurikin nahkaa.)
- Ensimmäisen kertaluvun raha: jalometallit, erityisesti leimatut, määräpainoiset harkot tai kolikot. (Etymologisesti monien rahayksikköjen nimet pohjautuvat painoyksikköön.)
- Toisen kertaluvun raha: Setelit, joita vastaan sen myöntäjä lupaa maksaa vastaavan summan kullassa tai muussa arvometallissa.
- Kolmannen kertaluvun raha: Institutionalisoitu tiliraha, jota vastaan pankki lupaa maksaa vastaavan summan seteleinä.
- Neljännen kertaluvun raha: muu vaihdettava velkakirja eli velallisen lupaus siirtää rahaa velkakirjan haltijan tilille.

Myös monet muut kahdenväliset velkasuhteet ovat rahamääräisiä, mutta yleensä rahana ei pidetä velkakirjaa, jota ei voida vapaasti vaihtaa. Tosin entisaikaan käytettiin usein sekkejä maksuvälineenä ja lunastamattomia haltijakohtaisia sekkejä – käytännössä yksityisen luomaa rahaa – saatettiin käyttää edelleen rahan kaltaisena maksuvälineenä (ja käytettiinkin runsaasti esimerkiksi pankkilakkojen aikana). Rahan ja muun finanssiomaisuuden ero jää määrittelykysymykseksi – rajatapauksia ovat esimerkiksi postimerkit ja matkaliput, joihin liittyy lupaus reaalityöntöä. Jo lupaus rahasta kuten työsopimus saa ihmisen tekemään töitä. Kunkin rahan tai ”rahan” myöntäjä vastaa sen kätteestä: jos kateketju jatkuu

¹⁹ Tästä kertoo ansiokkaasti muun muassa Iivarinen (2015), jonka käsitykset rahan ja velan olemuksesta ja pahuudesta menevät kuitenkin överiksi.

katkeamattomana kultaan tai muuhun reaaliomaisuuteen, rahalla on täysi kate. Virallisessa talousopissa määritellään M1, M2, M3 ynnä muut rahakäsitteet hieman toisin.

Fiat-raham eli katteettoman luottorahan arvo perustuu sosiaaliseen sopimukseen eli uskoon siitä, että toisetkin siihen uskovat. On meidän vallassamme muuttaa sitä tai tehdä se käymättömäksi (Aristoteles 1989). Kuka tahansa voi ”painaa rahaa” – eli antaa nimissään vaihdettavia luottokirjoja – mutta vain valtiot voivat antaa niille laillisen merkityksen, mikä seuraa ennen kaikkea niiden kelpoisuudesta väistämättömien verojen maksuun (Minsky 1986). Rahan käyttökelpoisuus seuraa sen hyväksyttävyydestä, mikä vaatii jotain pohjaa ja lupautta sen myöntäjältä. Toisaalta yksityinen kryptoraha (kuten Bitcoin) leviää yksityisen etäkaupan vaihtovälineenä ilman minkään valtakunnan katetta tai takuuta – ilmeisesti monelle ruohonjuuritason rahankäyttäjälle riittää oma kokemus rahan käyttökelpoisuudesta vaihtoon ja intuitiivinen uskomus sen käyttökelpoisuudesta tulevaisuudessakin.

Talouteen raha vaikuttaa kiertämällä. Ihmiset vaihtavat keskenään omaisuuksia kullekin tuottavimpiin tavaroihin ja tekevät työtä toisen hyväksi rahaa vastaan. Rahan tai rahanveraisen lupauksen merkitys taloudelle riippuu juuri siitä, pitääkö joku sitä riittävän uskottavana, jotta luovuttaisi toiselle omaisuutta tai ryhtyisi tekemään töitä toisen hyväksi muuten kuin pelkästä auttamisen halusta. Sinänsä suullinen lupaus maksaa rahaa voi monelle riittää, joten ylilaaajan rahan määrää ei pysty kovin varmasti arvioimaan. Kansantalouden todellinen varallisuus määräytyy reaaliomaisuuden kautta ja kansantuote reaalityön kautta. Toki tilillä tai taskussa oleva raha voi jo tuottaa onnea ylemmyyden ja turvallisuuden tunteiden kautta.

Käytännössä pankit voivat luoda uutta tilirahaa ilman katetta, koska pankin myöntämä velka on vain merkintä pankin tilikirjoissa (oikeastaan kaksi: debet ja kredit). Niin kauan kuin luotto pyörii merkintöinä pankin omassa järjestelmässä – tai pankkien yhteisessä järjestelmässä vastavuoroisesti – rahaa (teknisesti ihmisten välisiä rahamääräisiä velkasuhteita) voi luoda rajattomasti. Yleensä pankkien velanantoa ja rahanluontia kuitenkin rajoitetaan lain-säädännöllä, jolla vaaditaan tietty kate pankkitalletuksille (joka tarkoittaa pankin velkaa asiakkaalle eli lupautta maksaa tälle vaadittaessa virallisia seteleitä) ja joku

raja luotonannolle, mahdollisesti talletuskantaan, omapääomaan ja keskuspankki-varantoon kytkettynä. Valtiot antavat yleisimmille yksityishenkilöiden talletuksille tietyn takuun. Katteetonkin raha toimii, koska ihmiset (ja ihmisten muodostamat yhtiöt) tarvitsevat pankkeja maksujen välitykseen ja rahojen turvalliseen säilytykseen ja ovat sitä palvelua vastaan valmiita ottamaan riskin rahojen menetyksestä.

Kaikki eivät hyväksy katteetonta rahaa. Erityisesti itävaltalainen koulu-kunta kannattaa täysin kultakantaista rahaa, jonka arvoon valtio ei puutu millään lailla (Bagus 2011).

Täysreservirahajärjestelmä (Lainá 2018, 2019) vaatii pankkeja sijoittamaan yleisöltä saamansa talletukset joko keskuspankkitalletuksiin taikka konkreettisiin hyödykkeisiin. Käytännössä se rajoittaa rahanluontioikeuden julkiselle vallalle ja kieltää pankkeja luomasta rahaa, ellei sille ole katetta hyödykkeissä, kuten kullassa tai hopeassa. Tällaisia järjestelmiä on ollut käytössä perinteisissä pankkimaissa vuosisatoja sitten, mutta ne ovat murentuneet helppoon kierrettävyyteen. Pankkitilit ja pankkisiirrot sallivat pankeille helpon tavan luoda rahaa mielin määrin. Käytännössä täysreservirahajärjestelmä edellyttää täysin digitaalista rahaa (Carney 2016). Lainán (2018) teoreettisten tutkimusten mukaan täysreserviraha loisi vakautta, tasoittaisi suhdanteita, poistaisi tarpeen pelastaa pankkeja ja toisi merkittävää seigniorage-tuloa keskuspankille (Suomen tapauksessa jopa 6 miljardia euroa vuodessa). Ilman empiiristä kokeilua ei kuitenkaan voida ennustaa, mitä kaikkea tapahtuisi, koska se riippuu kovasti ihmisten käyttäytymisestä ja heidän uskostaan järjestelmään, mihin voivat vaikuttaa mallin toteutuksen yksityiskohdat, muut siihen liittyvät tai samanaikaiset uudistukset ja tapahtumat, satunnaiset virheet tai jopa yksittäisten poliitikkojen tai asiantuntijoiden puheet.

3.4.2 Moderni rahateoria

Modernin rahateorian (Knapp 1924, Mitchell-Inness 1914, Lerner 1947, Goodhart 1998, ks. myös Mosler 2010, Bell 2001, Kelton 2020) mukaan (fiat) raha on lykätyn reaalmaksun standardi ja siten luonteeltaan velkaa tai luottoa. Valtio luo julkista rahaa, jonka arvo määräytyy rahan käyttökelpoisuudesta verojen, sakkojen ja muiden julkisten maksujen ja ulosmitattavien velkojen maksuvälineenä (Smith

1776). Rahaa syntyy, kun valtio ostaa rahalla tuotteita tai työsuorituksia yksityiseltä sektorilta tai jakaa sitä yksityisille muista syistä. Rahaa häviää, kun valtio ottaa rahaa verona tai muuna maksuna – verojen tehtävänä ei edes ole rahankeruu valtiolle vaan rahan arvon määrittäminen (Wray 1998). Veroilla tietenkin pyritään myös muuttamaan tulon ja omaisuuden jakautumista oikeudenmukaisemmaksi, mutta se ei niinkään liity taloustieteeseen.

Moderni rahateoria pohjaa chartalismiin. Se joskus kirjoitetaan muodossa cartalismi tai kartalismi, joista viimeinen noudattaa suomalaista äänneasua. Se tulee latinan sanasta charta [karta], joka tarkoittaa alun perin paperinpalaa, myöhemmässä käytännössä yleensä asiakirjaa, jossa on merkityksellinen virallinen viesti kuten valtuutus tai oikeutus. Kartalismi eroaa metallismista siten, että se ei vaadi rahalle kultakantaa tai muuta reaalipohjaa. Kartalismi on modernia vanhempi teoria, joka osin pohjautuu jo yllä viitattuihin Aristoteleen näkemyksiin ellei peräti Platoniin (Schumpeter 1954, Vickers 1959, Bell 2001).

Modernin rahateorian mukaan valtio ei voi omistaa omaa rahaa. Kukaan ei voi olla velkaa itselleen. Valtion yksiköille voidaan toki myöntää budjetti- valtuuksia, jotka yksikön sisäisesti näyttävät niiden omistamana rahana.

Valtio ei myöskään voi velkaantua omassa valuutassaan. Valtion velka on luonteeltaan rahaa ja valtio voi luoda rahaa rajattomasti. Valtion ”velka” tarkoittaa vain yksityisen sektorin finanssivarallisuutta (Wray 1998). Valtion obligaatio (velkakirja, bondi) on yhtä lailla vaihdettava arvopaperi kuin setelirahakin ja oikeastaan vastaa suurensuurta seteliä. Kelton (2020) puhuu vihreistä ja keltaisista dollareista. Keltaisella dollarilla ei voi käytännössä ostaa jäätelöä kioskista, mutta se käy seteleitä paremmin maksuksi ostettaessa lentoyhtiö tai investoitaessa uuteen tehtaaseen. Pörssissä sen voi vaihtaa seteleihinkin ja pankissa se käy lainatakuusta. Mikään ei käytännössä muuttuisi, jos obligaatio muutettaisiin pankkitiliksi valtion pankkiin samalla korolla ja maturiteetilla. Yksityinen rahatalous vaatii joka tapauksessa finanssivarallisuutta eli julkista velkaa toimiakseen kunnolla, koska kaikki investoinnit ja useimmat liiketoimet perustuvat velkasuhteisiin. Rajoitukset rahan lisäämiseksi johtuvat yksinomaan poliittisista päätöksistä eikä konkreettisista rajoituksista. Vieraassa valuutassa otettu ulkomaanvelka kuitenkin tuntuu valtiollekin ihan konkreettisena velkana.

Moderni rahateoria esittää rahan hierarkkisesti (Bell 2001). Ensimmäisellä tasolla on valtion raha taikka velka. Toisella on pankkien velka, kolmantena yritysten velka ja neljäntenä kotitalouksien velat. Velan eli rahan määrä voi nousta hierarkian tasoilla, mutta sen luotettavuus ja käyttökelpoisuus vaihdannassa laskee, minkä vuoksi velan riski voidaan hinnoitella koroksi ja kustannuksiksi.

Tutkija ei voi noin vain valita itselleen mieluisinta rahateoriaa minkä tahansa talouden analysointiin. Valinta on sopeutettava todellisuuteen ja rahajärjestelmään, josta päättävät vallanpitäjät omien uskomustensa ja mieltymystensä mukaan. Moderni rahateoria pätee vain rahasuvereeneille valtiolle, kuten Yhdysvalloille tai Japanille, mutta ei euromaille. Rahasuverenilla valtiolla on oma kelluva valuutta ja se velkaantuu pääasiassa omassa valuutassaan. Ulkomaisen velan otto vie suvereniteettia kuten valuuttakurssin kiinnittäminen. Valtio voi tarvita ulkomaanvaluuttaa esimerkiksi aseostoihin ulkomailta. Yksittäisillä euromailla ei rahasuvereniteettia ole eikä oikein koko euroalueella eli Euroopan rahanliitolla, koska Euroopan rahaunioni on itse sellaisesta luopunut asettaessaan itse itselleen sääntöjä, jotka vievät sen toimintakykyä. Myös Yhdysvalloilla on lakeja, jotka rajoittavat hallituksen ja keskuspankin rahasuvereniteettia.

Modernia rahateoriaa on kritisoitu sen kyvyttömyydestä selittää ja estää inflaatiota. Sinänsä teorian tehtävä ei ole estää mitään vaan selittää ja ennustaa. Estäminen kuuluu politiikkaan. Modernia rahateoriaa vastaan hyökätään kuitenkin juuri väitteillä hyperinflaatiosta, joskin usein pikemmin selkäytimellä kuin perustellusti. Wrayn (1998) jälkikeynesiläisen rahateorian mukaan inflaatio voi kuitenkin nousta ongelmalliseksi vasta, kun kansakunnan resurssit ovat täyskäytössä eli talous elää korkeasuhdannetta. Kaikki tunnetut hyperinflaatiot ovat seuranneet tilanteesta, jossa kansakunnan tuotantoresurssit ovat romahtaneet sodan tai kehnon hallinnon vuoksi. Erityisesti pula välttämättömyyshyödykkeistä kuten elintarvikkeista (Weimarin tasavalta, Zimbabwe) räjäyttää inflaatiota.

Inflaation hallinta vapaan rahapainon kanssa vaatii suurta tarkkuutta – parhaiten sitä hillitään huolehtimalla markkinoiden toimivuudesta, erityisesti sallimalla uusien tuottajien tulo markkinoille. Erityisesti pitää huolehtia tehokkaasta verotuksesta ja kyvystä tehdä nopeita inflaatiota hillitseviä veropäätöksiä. Inflaatiovaaraa ei esiinny tavanomaisessa normilamaisessa länsitaloudessa, jossa resurssit ovat vajaakäytössä ja tuotantokapasiteettia on ylen

määrin erityisesti ruoan suhteen – energia voi muodostua kriittisemmäksi tekijäksi. Nousukauteen ja tuotantotulppiin pitää kuitenkin varautua. Useiden maiden, erityisesti Suomen inflaatio määräytyy kuitenkin palkkakartelleista, joita amerikkalaiset teoriat eivät ota huomioon.

Erityisesti amerikkalaiset tutkijat kiistelevät julkisesti modernin rahateorian soveltuvuudesta Yhdysvaltain rahalle. Esimerkiksi New York Timesin kolumneissa ja keskusteluissa (alkuvuosi 2019) Paul Krugman kieltäytyy edes ymmärtämästä koko teoriaa ja kevyellä nettihaualla ja wikipediasta selaamalla löytyy linkkejä, joissa rakennetaan olkiukkoa kumottavaksi. En välitä edes viitata niihin. Ilmeisesti teoria on politisoitunut Amerikassa niin, että se ei ole vain teoria, vaan oppi, johon kuuluu arvoja ja tavoitteita, joista kiistellään, valitettavan usein ei-tieteellisesti esimerkiksi kaatamalla olkiukkoja. Amerikkalaiset ja monet muutkin kytkevät moderniin rahateoriaan usein valtiollisen työtakuun ja eräänlaisen vasemmistolaisen politiikan (Sanders ?), joka korostaa työllisyyttä yli muiden tavoitteiden (Lerner 1947, ks. myös Wray 1998), vaikka nämä tieteellisesti eivät yhteen kuulu. Se herättää perusteltuja ja perustelemattomia pelkoja holtittomasta rahankäytöstä, jos päättäjät hoksaavat, että he voivat yhtä hyvin painaa seteleitä kuin valtion velkakirjoja. Uuden rahateorian soveltamiseen liittyy todellisia vaaroja, että se vedetään suoraksi ja överiksi, kun sillä tehdään politiikkaa, mutta niin on käynyt valtavirtataloustieteenkin kanssa, mikä lie se onkaan. On kuitenkin onnetonta, jos teorian avainkohdat tarkoituksella hylätään joidenkin niihin liittymättömien poliittisten kytkeyden vuoksi.

Modernin rahateorian (*Modern Monetary Theory*) nimitystä arvostellaan usein. Sitä ei pidetä kovin modernina – vaikka syntyi samoihin aikoihin modernin fysiikan kanssa. Se ei rajoitu rahaan, vaan laajenee yleisempään talouteen, joskin suomen substantiivi ”raha” viittaa vähän eri asiaan kuin englannin adjektiivi ”*monetary*”, jolle ei ole kehitetty hyvää suomenkielistä käännöstä. Teoria levenee, koska monet teorian tutkijat ja soveltajat liittävät siihen yleisempiä talouspoliittisia suosituksia, kuten työtakuu, joka ei sinällään liity tiettyyn rahajärjestelmään.

Onko moderni rahateoria edes teoria? Perustaltaan se on aksiomaattinen määritelmäjärjestelmä, jonka johtopäätökset seuraavat loogisesti oletuksista. Teoria taas tarkoittaa joukkoa yhteensopivia väitteitä, joiden todenperäisyys tai

tarkkuus pitää selvittää empiirisesti (ks. Peltoniemi 2016). Moderniin rahateoriaan voidaan kuitenkin liittää empiirisesti testattavia ennustuksia ihmisten käyttäytymisistä, mitä voidaan mitata esimerkiksi rahan arvon ja kierron taikka protestoinnin, politikoinnin ja äänestyskäyttäytymisen avulla. Sitä voisi sanoa vaatimattomammin malliksi, mutta kenties korskimpi ilmaisu paradigma sopisi juuri tähän – kyse on pitkälti ajattelutavasta ja sen muuttamisesta. Koska yhdenkään valtion rahajärjestelmää ei ole toteutettu uuden rahateorian pohjalta, ei siitä ole paljon empiiristä dataa. Ainakaan sitä vastaan ei ole esitetty kokeellista evidenssiä. Ei sen puoleen, en ole nähnyt teorian kannattajienkaan tuovan innolla esille mahdollisuuksia empiiriseen testaamiseen muuten kuin politiikkaa muuttamalla, mikä voi tietenkin selittyä sillä, että en ole vielä riittävästi perehtynyt asiaan. Rahaahan voi painaa ilman teoriaakin.

Inflaation pelosta ja monesta muustakin syystä euron hallinto järjestettiin kilpailevan Mengerin (1892) rahanäkemyksen pohjalta. Siinä rahan arvo määräytyy kaupankäynnin pohjalta ilman valtiota (Goodhart 1998). Se ei ole kovin viisaaksi osoittautunut. Emme kuitenkaan voi tietää, kuinka hyvin moderni kartalistinen euro olisi toiminut – senkin olisi voinut helposti sössiä. Suomessa emme siten voi itse tutkia modernia rahateoriaa kuin teoreettisesti.

Korostan vielä, että raha on kollektiivinen uskomus. Sen merkitys taloudelle tulee siitä, kuinka hyvin se auttaa motivoimaan ihmisiä tekemään työtä, vaihtamaan reaaliomaisuutta ja luottamaan toisiinsa. Tositalous tulee työnteosta, materiaaleista ja energiasta.

3.4.3 Inflaatio – ei vain pahaksi

Velka säilyy, raha ei. Vaiko joo? Velan säilymislain mukaan maailman kokonaisnettovelka on ikuisesti sama eli nolla, kun saatavat lasketaan negatiiviseksi velaksi. Bruttovelka tietenkin vaihtelee. Raha on luonteeltaan velkaa, mutta sen määrä ja yksikköarvo voivat muuttua. Rahan lisääntyminen valtion velkaantumisen, uusien rahainstrumenttien keksimisen, pankkien luomien yksityisten velkasuhteiden tai rahan painamisen vuoksi tuottaa inflaatiota (ainakin perinteisen määritelmän mukaan – taloustieteilijöillä ja -poliitikoilla on muitakin

määritelmiä). Vastaavasti rahan häviäminen tuottaa deflaatiota. Inflaatiota hillitsee, jos yksityinen sektori pystyy nopeasti lisäämään tuotantopanoksia niin, että lisääntyvä tarjonta tyydyttää kysynnän.

Uusklassinen talousteoria nojaa rahan neutraliteettiin, eli rahan määrän lisäys tai vähennys ei vaikuta pitkäaikaisesti talouteen tai kansantuotteeseen, kunhan skaalaa mittaria. Monetaristinen malli (Friedman 1968) korosti rahan kvantiteettiteorian kautta rahapolitiikan merkitystä yli finanssipolitiikan. Monetaristit kuitenkin keskittyivät liiaksi rahan määrään kiinnittämättä tarpeeksi huomiota rahan nopeuteen (Andresen 2013).

Inflaatio (hintainflaatio tai kvasi-inflaatio, jos halutaan saivarrella) voi syntyä myös ilman lisärahaa keinotekoisesti, jos hyödykkeiden hintoja nostetaan väkisin markkinahintoja korkeammaksi. Kartellit taikka tuotantoa rajoittavat säätelytoimet nostattavat inflaatiota. Pahiten keinotekoista palkkainflaatiota ruokkivat ammattiliittojen vaatimat palkankorotukset, jotka ylittävät työn tuottavuuden kasvun. Avotaloudessa palkkainflaatio ei kuitenkaan johda kaikkien tuotteiden hintainflaatioon, koska se myös aiheuttaa työttömyyttä, joka laskee kokonaiskysyntää. Ulkoisesti tuotettu hintojen nousu voi johtaa pahaan taantumiaan, stagflaatioon.

Voidaan kyseenalaistaa, voidaanko yhden yhteisvaluutta-alueeseen kuuluvan maan sisäistä hintojen tai palkkojen nousua edes kutsua inflaatioksi, koska ainakin uusklassisen teorian mukaan termillä pitäisi kuvata kyseisen rahan arvon globaalia muutosta (ks. esim. Wahlroos 2015). Käytän kuitenkin vakiintuneita termejä, koska en tunne parempia enkä viitsi itse keksiä uusia nimityksiä, jotka todennäköisesti sekoittaisivat lukijaa enemmän kuin selkeyttäisivät sanomaa.

Inflaatio liittyy talouden suhdanteisiin. Paikallisen suhdannevaihtelun kaava menee: halpa luotto → kasvu → yksikköpalkkainflaatio → hintainflaatio → kilpailuhaitta → alijäämä → velkakriisi & joukkotyöttömyys. Joustava talous korjaisi haitat nopeasti, mutta harva reaalityous joustaa alaspäin.

Kelluvan valuutan maissa inflaatio johtaa valuutan arvon laskuun lähes ”automaattisesti” (valuuttoja vaihtavien ihmisten rationaalisen toiminnan kautta). Tällöin inflaatio ei aiheuta merkittävää taloudellista riskiä, mutta tuottaa vaihua

ihmisille. Vanhat tiedot hinnoista eivät päde kovin kauan, vaan käsitys hintatasosta pitää tasauttaa jatkuvasti uudelleen. Yrityksille voi koitua ”menukustannuksia”, kun hinnastot pitää painaa uudelleen. Sellainen ei paljon merkitse, jos hinnat tai tuotteet joka tapauksessa vaihtelevat kausittaisen tarjonnan muutosten tai teknologian kehityksen vuoksi. Kaikesta inflaatiosta kärsivät konkreettisemmin ne, joilla on paljon käteistä rahaa. Nykyisin suuret käteissummat lienevät kuitenkin pääosin mustaa tai harmaata rahaa, joten niistä ei tarvinne paljon välittää. Sukan varteen säästävät vanhukset lienevät jo siirtyneet rahattomaan ikuisuuteen.

Ennustamaton inflaatio tai inflaatoriski tuottaa epävarmuuskustannuksia. Erityisesti lainan korkoon voidaan lisätä riskiprovisio. Ilman varaumia nopeasti nouseva inflaatio voi tuottaa korkotappiota ja jopa konkurssveja erityisesti rahoituslalle, mikä voisi jopa vaarantaa pankkisektorin toimivuuden. Velkaantuvalla valtiolla hallitsematon inflaatio voi siten tuottaa siten korkoriskejä ja jopa uhan pankkiromahduksesta. Inflaatio heikentää markkinoiden ohjautuvuutta ja tarkkuutta, jos se häiritsee markkinahintamekanismin toimintaa niin paljon, että markkinoiden toimijat eivät pysty luotettavasti käyttämään hintoja tuotannon ohjaamiseen tehokkaasti.

Toteutunutta inflaatiota enemmän talouteen vaikuttavat inflaatio-odotukset. Ne eivät aina ole kovin rationaalisia, mutta silti usein itseään toteuttavia ennusteita. Inflaatio-odotukset voivat johtaa yhtäältä haluun kuluttaa nopeasti säästöt, toisaalta korotettuihin hintapyyntöihin pitkäaikaisissa sopimuksissa. Jotkut yrittävät vakuuttaa menoja sitomalla hinnat tai palkat johonkin indeksiin, mikä voi tuottaa inflaatiota kiihdyttävän automaatin.

Inflaatio voi tuottaa illuusion rikastumisesta. Jatkuvat palkankorotukset siten tuottavat onnen pisaroita ja tyytyväisyyttä työhön ja itseen, minkä vastapainoksi hintojen korotukset voivat aiheuttaa ärtymystä. Tätä jatkuu niin kauan, kunnes ihmiset turtuvat inflaatioon ja alkavat pitää tulevia korotuksia saavutettuna etuna. Sellaisesta päästään progressiivisella inflaatiolla, mutta sitten pääseekin jo piru irti. Rahaillusio (Fisher 1928) on todettu lukuisissa empiirisissä tutkimuksissa (Wilkinson & Klaes 2012, Shafir, Diamond & Tversky 1997, Fehr & Tyran 2001, 2014, Weber, Rangel, Wibral & Falk 2009, viit. Vihanto 2016).

Kiinteän kurssin tai yhteisvaluutta-alueen maissa paikallinen palkka-inflaatio johtaa kilpailukyvyyn laskemiseen, jopa romahtamiseen. Ammattiyhdistykset toimivat yleensä hyvin konservatiivisesti ja suurella viipeellä, joten ne elävät nousukauden mallin mukaan vielä laman alettua. Suomessa kunkin viimeisen laman alla suhdanteiden jo käännyttyä jyrkkään laskuun monet liitot edelleen vaativat lisää palkkoja lakkouhkausten kera. Itse asiassa vihjeet tulevasta suhdannekäännöksestä vain ruokkivat liittojen aggressiivisuutta, koska liitot näkevät tilanteen viimeisenä mahdollisuutena saada itselleen vielä jotain ennen pitkää lamaa peläten, että myöhäiset jäävät ilman. Vuoden 2008 jälkeen Suomen palkkataso onkin noussut yli 20 %. Vuosien 2005-2015 aikana Suomen keskipalkat nousivat 15-20 % enemmän kuin työn keskimääräinen tuottavuus (Borg & Vartiainen 2015), joskin aiemmin ne kehittivät päinvastoin (Sauramo 2015).

Varsin perinteisen näkemyksen mukaan inflaatio korreloi työllisyyden kanssa. Sitä kuvataan Phillipsin (1958) käyrällä. Naivisti Phillipsin käyrää kertoo, että voisimme valita korkean inflaation ja matalan työttömyyden taikka alhaisen inflaation ja korkean työttömyyden. Korrelaatio ei kuitenkaan aina tarkoita kausaatiota, eikä inflaation tarkoituksellinen lisääminen välttämättä paranna työllisyyttä (Lucas 1976). Työllisyyttä parantavat keinot kuitenkin tyypillisesti ruokkivat inflaatiota ja korkea työllisyysaste johtaa korkeampiin palkka-vaatimuksiin ja sitä myötä myös hintojen nousuun.

Euroopan talouskehitys näyttää kuitenkin irtautuvan Phillipsin käyrästä (Rehn 2020). Mahdollisin syy on talouden vapaan kapasiteetin virhearviointi – ilmeisesti meillä on paljon enemmän vapaata työvoimareserviä eli kärsimme paljon kovemmassa todellisesta työttömyydestä kuin poliitikot ja tutkijat haluavat tunnustaa. Ehkä työttömyys on onnistuttu piilottamaan uudelleen koulutukseen ja työllisyystöihin niin hyvin, että sitä ei huomata. Toinen syy, jota Rehn (2020) pohtii, liittyy inflaatio-odotuksiin. EKP:n mandaattina on pitää inflaatio alle 2 %:n, ja ilmeisesti markkinat uskovat tätä liiankin hyvin.

Chicagolaisen rahateorian mukaan pitkällä aikavälillä korot ja korotukset ajautuvat reaaliarvoihin, kun ihmiset sopeutuvat odottamaan inflaatiota (Friedman 1968, Phelps 1968). Siten ekspanstiivisen inflaation politiikka johtaisi ennen pitkää vain korkeampaan inflaatioon ja työttömyys jäisi ”luonnollisen työttömyy-

den” tasolle. Tämän teorian pohjalta monen valtion ja valuutta-alueen keskuspankit on eristetty päivänpolitiikasta ja niille on annettu selkeä mandaatti pitää inflaatio kurissa muista seurauksista välittämättä.

Negatiivinen inflaatio eli deflaatio tuottaa pelkkää tuhoa ja kurjuutta kaikille²⁰ melkein kaikkien koulukuntien oppien mukaan (Keynes 1951, Friedman 1953, j.n.e.). Silloin kukaan ei halua kuluttaa enemmän kuin pakko, koska kaikki odottavat, että rahalla saa tulevaisuudessa enemmän. Sellainen hyydyttää talouden nopeasti ja perusteellisesti. Deflaatio saattaa tapahtua romahdusmaisesti, usein kuplan puhkeamisen yhteydessä (vrt. Minsky 1986). Koska kaikki hinnat ja kustannukset eivät voi laskea kyllin joustavasti, deflaatiosta seuraa kaikenlaisia vääristymiä.

Deflaatio ei kuitenkaan ole yksikäsitteinen asia edes valtion sisällä (kuten ei inflaatiokaan, tosin tarkasti ottaen vain valuutta-alueen laajuinen hintojen lasku on deflaatiota). Eri sektorien hinnat voivat kulkea eri tahtiin ja niillä voi olla erilaisia seurauksia. Kotitalouksien päivittäistavaroiden hintaodotukset eivät vaikuta paljonkaan kulutustottumuksiin: jokainen kuluttaa suunnilleen saman verran ruokaa, sähköä ja vessapaperia riippumatta siitä, paljonko uskoo niiden hinnan olevan ensi vuonna. Vessapaperia varastoidaan vain tautipaniikissa. Teknologiadeflaatioon on jo totuttu: kaikki tietävät, että uusi tietokone, televisio tai kännykkä vanhentuu muutamassa vuodessa ja viime vuoden huippulaite maksaa tänään vain puolet alkuperäisestä hinnastaan. (Tämän päivän Dacia vastaa ominaisuuksiltaan 20 vuoden takaista Volkaria, mutta maksaa puolet siitä.) Silti jotkut haluavat ostaa viimeistä huutoa olevia laitteita. Sen sijaan investointikohteiden hintaodotukset vaikuttavat ratkaisevasti, sitä enemmän mitä suuremmasta ja pitkäaikaisemmasta investoinnista on kyse. Kuluttajasektorilla tämä näkyy asuntomarkkinoilla, jotka heilahtelevat suuntaan tai toiseen suhdanneodotusten mukaan. Eniten kansantalouteen vaikuttavat yritysten investoinnit, jotka saattavat jäätyä kerralla. Niihin toisaalta vaikuttavat muut talouden odotukset enemmän kuin globaali tai lokaali hintojen nousu, mutta deflaatio – erityisesti deflaation odotus – voi vaikuttaa juuri näihin odotuksiin irrationaalisestikin.

20 Ehkä jotkut hämäämiehet voivat siitä hyötyä, jos heillä on paljon käteistä ties mistä lähteestä.

3.4.4 Rahapolitiikka ja optimaalinen inflaatio

Rahapolitiikalla tarkoitetaan talouden säätelyä ja inflaation ohjaamista rahan määrää, hintaa taikka kurssia säätelemällä. Rahapolitiikan tekeminen kuuluisi periaatteessa poliittisesti vastuulliselle hallitukselle ja eduskunnalle, mutta käytännössä monet maat ulkoistavat sen keskuspankilleen. Tämä voi johtaa ulko-parlamentaariseen politikointiin, jos keskuspankilla ja sen johtajilla on omia intressejä taikka ne antautuvat kaverien tai sidosryhmien painostukselle. Niin on käynytkin. Esimerkiksi Suomen Pankki yritti käyttää 90-luvun taitteessa vahvaa markkaa välineenä eduskunnan ja ay-liikkeen painostamiseksi pankkipiireille mieleiseen suuntaan ja 2000-luvulla Euroopan keskuspankki pyrki tarpeettomaan kuriin saksalaisten painostuksesta, millä se aiheutti Euroopan talouksia haittaavaa rahanpuutetta ja valuutan yliarvostusta ennen eurokriisiä (Wahlroos 2019, 94).

Keskuspankit voivat säädellä inflaatiota muuttamalla korkotasoa tai lisäämällä kierrossa olevaa rahaa. Rahan määrää voi säädellä joko antamalla pankeille keskuspankkilainaa taikka jakamalla rahan valtion budjetin kautta ”setelirahoituksena”. Laukkaavaa inflaatiota hillitään nostamalla korkoja ja liian matalaa inflaatiota taikka deflaatiota torjutaan laskemalla korkoja. Keskuspankin ohjauksen arvo säätää tehokkaasti liikkeellä olevan rahan määrää, vaikka keskuspankilla olisi rajaton rahareservi.

Korkoja ei kuitenkaan voi käytännön olosuhteissa laskea negatiiviseksi. Silloin ihmiset ja yritykset säilöisivät rahojaan omiin sukanvarsiin ja kassa-kaappeihin, mikä veisi rahaa pois kierrosta, kiihdyttäen deflaatiota entisestään. Negatiiviset korot toimisivat kunnolla vasta, kun rahankierto muuttuu kokonaan sähköiseksi. Emme ole siitä kovinkaan kaukana, mutta tähän kriisiin negatiivisista koroista ei vielä ole apua. Toki setelirahalle voi myös asettaa negatiivisen koron siten, että keskuspankki ilmoittaa lunastavansa suuria seteleitä takaisin jatkuvasti alenevalla summalla, samalla kun ne julistetaan pätemättömäksi laillisina maksuvälineinä. Itävallassa kokeiltiin joskus sotien välillä paikallisrahaa, johon piti ostaa säännöllisin väliajoin leimamerkkejä, mikä vastasi rahaveroa ja saikin paikallisen rahan liikkumaan monta kertaa nopeammin kuin virallisen rahan, ennen kuin se kiellettiin.

Jo ihan yleisen rehellisyyden nimissä EKP voisi lakkauttaa välittömällä yllätyspääöksellä 500 euron setelien käytön laillisina maksuvälineinä. Pankit voisivat sitten lunastaa niitä ihmisiltä, jotka pystyvät todistamaan henkilöllisyytensä ja selvittämään, mistä ovat rahan saaneet. Lunastukseen voisi lisätä negatiivisen koron eli käsittelymaksun.

Deflaatiota vastaan voi taistella tehokkaasti painamalla lisää rahaa. Rahan painaminen tarkoittaa yleensä hallituksen tai kansalaisten käyttöön annettua ilmaista rahaa, olkoonkin yleensä tilimuodossa eikä seteleinä. Erityisesti moderni rahateoria ei pidä rahantekoa lainkaan pahana vaan luonnollisena, valtiolle ominaisena toimena. Vaikka rahan painaminen on valtiolle ilmaista, se tuntuu kansalle rahaverona. Rahavero eroaa useimmista tulo- ja menoveroista siinä, että sitä ei voi helposti kiertää. Pimeä työ, pimeä kauppa ja jopa rehellinen naapuriapu ja kotityö jäävät normaaliverojen ulottumattomiin, mutta rahaverolta välttyy vain sosiaalinen velka/saatava.

Rahan painaminen deflaation torjumiseksi liittyy erityisesti monetaristiseen koulukuntaan ja rahan kvantiteettiteoriaan. Friedman (1969) keksi helikopterirahan, mitä myös sittemmin Bernanke (2002) tuki (ks. myös Buiter (2015)). Se tarkoittaa kansalaisille jaettavaa ilmaista rahaa, ikään kuin helikopterista pudotettua, joskin käytännössä järjestelmällisemmin jaettava. Helikopteriraha on todettu erittäin tehokkaaksi keinoksi nostaa kysyntää, torjua deflaatiota ja elvyttää lamaantunutta taloutta (Adair 2015). Melkein kaikki muutkin tunnetut koulukunnat pitävät deflaatiota niin pahana, että sitä vastaan voidaan taistella jopa rahaa painamalla, erona on, annetaanko sitä suoraan kansalaisille vaiko valtiolle. Toki kovimmat libertarionistit kuten von Hayek eivät olisi sellaista valtion puuttumista hyväksyneet (Rehn 2012, 247). Korostettakoon vielä, että monetaristit jarruttavat rahan jakoa heti deflaation taituttua, koska he pitävät inflaatiota tosi pahana juttuna, jota pitää vastustaa melkein hinnalla millä hyvänsä.

Teknisesti ”rahan painaminen” toteutetaan suorina tai epäsuorina siirtoina keskuspankin ja hallituksen välillä. Yleensä se näkyy kirjanpidollisesti valtion korollisena velkana keskuspankille. Euroalueella ei kuitenkaan voi noin vain painaa rahaa valtiolle eikä edes levittää helikopterirahaa, koska yksittäisellä euromaalla ei saa olla omaa rahapolitiikkaa, EKP ei saa jakaa rahaa eikä Euroopalla ole sellaista toimielintä, jolla olisi oikeutta harjoittaa toimivaa rahapolitiikkaa

demokraattisessa ohjauksessa. Yhdysvalloissa dollarien painaminen (*printing press*, hämäyskielellä *quantitative easing*) on juridisesti helpompaa, sopivan kiertotien kautta. Kiinteän kurssin maissa tai yhteisvaluutta-alueen sisällä yksittäinen valtio ei tietenkään voi painaa rahaa omin päätöksin murtamatta aiempia sitoumuksia.

Optimaalisesta tai siedettävästä inflaatiosta vallitsee hieman poikkeavia käsityksiä. Nollainflaatio toimisi ideaalisesti vain muuttumattomassa ja täydellisestä taloudessa. Todellisessa muuttuvassa maailmassa liian alhainen inflaatio (eli subflaatio) jäykistää taloutta, koska monet hinnat eivät jousta alaspäin eivätkä varsinkaan palkat (Akerlof 2002). Esimerkiksi Japanin talous on hyytynyt inflaation puutteeseen (Rehn 2020). Monetaristinen koulukunta kannattaa vakaampaa rahaa kuin keynesiläiset, jotka suvaitsevat kovempaa inflaatiota, kutsuen sitä joskus jopa humaniksi (Yellen). Monetaristit pelkäävät inflaation johtavan markkinoiden tehottomuuteen sekoittamalla markkinaohjauksen, siinä missä keynesiläiset pitävät työttömyyttä markkinoiden epäonnistumisena ja tehottomuuden lähteenä itsessään. Blanchard, Dell'Aricea ja Mauro (2010) pitävät yli 2 % inflaatiota optimaalisena ja Ball (2013) kannattaa 4 % inflaatiota. Suomessa esimerkiksi Korpinen (2017a, 2017b) kannattaa 2-4 % inflaatio-tavoitetta.

Ilmeisesti ainakin 5 % vuosittainen inflaatio voidaan vielä sietää ongelmitta, mutta tätä suurempi johtaa varautumistoimiin (Quiggin 2014). Kansa kestänee hetkellisesti jopa 10 % inflaation, jos se mielletään tilapäiseksi, mutta pysyvänä se tuottaa jo pelkoa hyperinflaatiosta. Korkean inflaation reaalihintaa kansakunnalle ei ole pystytty arvioimaan, mutta suurikin inflaatio lienee pienempi paha kuin työttömyys. Vaaraksi tulee hyperinflaatio, joka vie rahalta uskottavuuden vaihdon välineenä. Hyperinflaatioon ajaudutaan vain, jos valtio lankeaa kokonaan setelirahoituksen varaan eikä yksityinen sektori pysty lisäämään tuotantoaan jonkun tuotantotulpan tai rajoituksen vuoksi. Nykyaikaisissa kehittyneissä sivistysmaissa (vakaissa, rauhanomaisissa ja demokraattisissa oikeusvaltioissa) ei ole koskaan esiintynyt hyperinflaatiota ja hieman vähemmän sivistyneissäkin viimeksi nelisenkymmentä vuotta sitten (Stiglitz 2012). Yleensä hyperinflaatio on liittynyt sotaan, sotavelkoihin, vallankumouksiin tai luonnonmullistuksiin sekä toimimattomaan hallintoon, joka ei pysty keräämään laillisia

veroja tehokkaasti. Erityisesti niihin ovat liittyneet elintarvikkeiden tai muiden päivittäisten välttämättömyshyödykkeiden tuotantotulpat. Suurtyöttömyydestä kärsivissä sivistysmaissa ei ole vaaraa hyperinflaatiosta.

3.4.5 Seteleistä digirahaan

Rahapolitiikka helpottuisi merkittävästi luopumalla setelirahasta kokonaan ja siirtymällä yksinomaan elektronisen rahaan. Tällä ovat spekuloineet niin Stiglitz (2016) kuin Wahlroos (2015), mutta parhaan näkökulman antaa Andresen (2013). Elektroninen raha sinällään tulisi erityisen halvaksi – useimmilla on jo kotonaan ja taskussaan välineet sen käyttämiseksi. Elektroninen tili ei tarvitse pankkeja – kaikilla voi olla tili keskuspankissa – jolloin pankit keskittyisivät lainanantoon ja yritysrahoitukseen. Pankeilla itsellään olisi omat tilinsä keskuspankissa ja ne saisivat keskuspankkiluottoja siten kuin niistä säädetään.

Valtio voi helposti asettaa tilirahalle koron – myös negatiivisen. Valtio voi periä veroa kaikista transaktioista tai jopa maksaa niistä, mikä tietenkin on vain periaatteellista, koska se mahdollistaisi keinottelun. Koroilla ja siirtomaksuilla voi erittäin tehokkaasti säädellä taloutta niin matala- kuin korkeasuhdanteissa ja hillitä ylikuumenemista. (Andresen 2013)

Elektroninen keskuspankkiraha tuottaa muitakin etuja (Andresen 2013). Pankkipakoa ei esiintyisi eivätkä pankit voisi kaatua paniikkiin. Rahaa ei voisi ryöstää eikä väärentää. Harmaa talous vaikeutuisi merkittävästi eikä rahaa voisi helposti viedä mukanaan ulkomaille. Maksamattomat verot, sakot ja muut lailliset saatavat voitaisiin periä helposti. Toki samalla rahan käytön anonymiteetti vaarantuisi, mikä vaikeuttaisi muun muassa seksiin liittyvää laillistakin kauppaa. Luultavasti harmaa ja nolo talous dollarisoituisi, mikä voi toki tuottaa muitakin lievevaikutuksia, mitkä kannattaa selvittää etukäteen.

Tällainen elektroninen rahamalli sopii erinomaisesti yhteen modernin rahateorian kanssa. Sen sovittaminen yhteen itävaltalaisen koulukunnan kultakantaisen rahakäsityksen kanssa vaatii rahanluonnin siirtämistä yksityisille pankeille, jolloin ”raha” olisi tietty osuus pankin kultavarannosta.

Monessa keskuspankissa on vakavasti pohdittu digirahaa (Barrdear & Kumhof 2016, Grym, Heikkinen, Kauko & Takala 2017, Riksbank 2017, Norges Bank 2018). Aika näyttää, milloin siihen siirtymistä ryhdytään tosissaan valmistelemaan.

Yksityinen digiraha tai kryptovaluutta on vallannut markkinoita hajautetun kirjanpitojärjestelmän ja sitä välittävien lohkoketjujen kautta. Lohkoketju (*blockchain*) tarkoittaa vahvasti salattua verkoston yli jaettua digitaalista viestiä, joka sisältää tiedon maksusta eli tilisiirrosta koodattuna siten, että sen väärentäminen on äärimmäisen vaikeaa. Kryptoraha voi toimia täysin yksityisesti ja hajautetusti, kuten bitcoin, taikka jonkun organisaation hallitsemana, kuten monet yksityiset tilijärjestelmät. Bitcoin on saavuttanut suosiota erityisesti rikollisuuden ja harmaan talouden rahansiirtojärjestelmänä, koska mikään valtio ei voi siihen puuttua. Toisaalta sille ei ole minkään valtakunnan katetta ja turvaa, vaan se toimii lähinnä pyramidimallilla. Erityisen nurjana tuntuu siihen liittyvä ”louhinta”, missä ansaitaan kolikkoja varmentamalla toisten tilisiirtoja erittäin raskailla laskentatoimilla, jotka kuluttavat sähköä jo ties kuinka monen hiili-voimalan verran. Bitcoinin kanssa pelaaminen on siten yksiselitteisen epäeettistä toimintaa.

3.4.6 Rahoitusmarkkinat, markkinoiden tehokkuus ja kuplat

Ihmiset ja instituutiot sijoittavat rahojaan suoraan reaaliomaisuuteen taikka rahoilaitosten ja pörsien välityksellä yksinkertaisiin ja monimutkaisiin velka- tai toimintasitoumista määritteleviin arvopapereihin. Yritykset saavat sitä kautta pörseistä ja pankeista rahoitusta omille investoinneilleen. Klassisen talousteorian (Smith 1776) mukaan yksityishenkilöiden säästöt muuttuvat väistämättä rahoituslaitosten kautta yritysten investoinneiksi. Monimutkaisemmassa rahajärjestelmässä näiden yhteys jää etäisemmäksi, koska rahaa voidaan luoda lähes rajattomasti. Minsky (1977) väitti, että investointihalukkuus riippuu paljon enemmän odotetusta kysynnästä kuin käytettävissä olevista rahoista.

Rahasta ja rahoituksesta käydään kauppaa rahamarkkinoilla. Niillä markkinoilla hinnoitellaan riskiä. Merkittävä ydinosa rahoitusmarkkinoiden arvopapereista liittyy vakuutuksiin, jolla pyritään turvaamaan omaisuuden arvo.

Säästämällä – tallentamalla rahaa tai sijoittamalla – ihmiset lykkäävät kulutusta ja velkaa ottamalla aikaistavat sitä. Ennen vanhaan akuutista rahasta oli puutetta ja monet lykkäsivät kulutustaan saadakseen myöhemmin enemmän tai olivat valmiita maksamaan merkittävästi voidakseen kuluttaa nopeammin – yleisimmin ostaa asunnon. Nykyisin yleisemmin sijoitetaan turvaan, erityisesti vanhuuden varalle, ja useimmin instituutioiden välityksellä. Siksi nimellis- ja reaalkorot ovat laskeneet ja monet jopa maksavat siitä, että voivat säilöä rahaa mahdollisimman varmasti, jotta saavat sen käyttöönsä silloin, kun sitä eniten tarvitsevat.

Suuri osa pörssissä ja pörssin ulkopuolella tehdyistä arvopaperikaupoista liittyy lähinnä spekulointiin. Pörsseissä liikkuu käsittämättömiä määriä rahaa. Pörssien kokonaisvaihto on 64 T\$ vuodessa primaaristen arvopapereiden osalta, mutta johdannaiskauppoja käydään yli 700 T\$ arvosta ja spekulatiivinen valuutta-kauppa on vieläkin suurempi, yli 1000 T\$ (Seppänen 2012). Rahoitusmarkkinoilla tehdään joskus satumaisia voittoja: ennen finanssikriisiä Yhdysvalloissa rahoitusala ansaitsi 40 % koko valtakunnan kokonaisvoitoista (Alaja & Suominen 2013).

Johdannaismarkkinoilla pyörii paljon enemmän rahaa kuin osake-markkinoilla. Periaatteessa johdannaistalous auttaa arvioimaan riskejä ja siirtämään niitä sille, kenellä on parhaat edellytykset niitä kantaa (ks. Wahlroos 2012, 2015). Tähän riittäisi paljon pienempikin koneisto – suurin osa riskeistä liittyy odottamattomiin tapauksiin, joita keinottelijat eivät osaa mallintaa. Finanssitalous kuitenkin ei tuota kansoille juurikaan reaalista hyötyä, mutta rikastuttaa keinottelijoita ja tuottaa epävakauksia kansantalouksille, koska johdannaispörssit ovat erityisen alttiita kasinokuplien muodostumiselle, kun kasinopaperien arvot määräytyvät lähinnä odotuksista, kuinka paljon joku itseä hölmömpi on niistä vielä valmis maksamaan. Epäsuoria kustannuksia koituu siitä, että satumaiset palkat houkuttelevat kyvykkäimpiä ihmisiä pois oikeasti tuottavammista töistä (Stiglitz 2012). Sinänsä reaalitalous voi hyötyäkin, jos epäeettisimmät johtajat siirtyvät toisaalle, jossa heidän oksiinsa voidaan laittaa sellaiset leimat, ettei heitä oikeasti vastuullisiin töihin ikinä huolita.

Markkinaliberalismiin kuuluu oletus vapaiden rahoitus- ja jälleenrahoitusmarkkinoiden tehokkuudesta ja hyödyllisyydestä (esim. Fama 1970). Oletuksen mukaan vapaasti toimivat havittelijat ja keinottelijat tekevät hyvää asettaessaan yhdessä luotettavat markkinaperustaiset hinnat rahoitushyödykkeille, mitatessaan

riskit investoinneille, lainoille, vakuutuksille ja muille rahoitusinstrumenteille sekä siirtäessään riskit niille, joilla on parhaimmat valmiudet kantaa ne (ks. esim. Wahlroos 2010). Jossain määrin tämä pitääkin paikkansa. Vaikeaselkoiset vipurahastot tai monimutkaiset johdannaiset eli jonkun hyödykkeen hintakehityksestä matemaattisella kaavalla riippuvat arvopaperit johtavat kuitenkin helposti tehottomaan vedonlyöntiin, joka voi vääristää markkinoita ja tuottaa kuplia (Minsky 1986). Sellaiset myös helpottavat rahalaitoksen moraalittomien ja rikollisten toimien piilottamista, kenties samalla mahdollistaen asiakkaiden rahanpesua.

Tehokkaiden markkinoiden hypoteesiä on kritisoitu (Mill 1848, Keynes 1951, Minsky 1986, Roubini & Mihm 2010, Akerlof & Shiller 2011, Quiggin 2014, Stiglitz 2012, Krugman 2010, Cooper 2008), muun muassa sillä perusteella, että todellisessa elämässä havittelijat toimivat eläimellisten vaistojen varassa vajailla tiedoilla ja puutteellisella logiikalla. Havitteluun liittyy myös vastuuhaajaisia piirteitä, jotka saavat havittelijat ottamaan kohtuuttomia riskejä. Keynes (1951) vertasi rahoitusmarkkinoita kasinoon – Suomessa puhuttiin kasinotaloudesta 80-luvun hulluina vuosina ennen romahdusta. Keinottelu yhdessä irrationaalisen käyttäytymisen kanssa johtaa kuplaan, minkä purkautuminen laukaisee paniikin (Mill 1848, Minsky 1986, Roubini & Mihm 2010). Kupliin kannustaa, jos osapuolet uskovat jonkun toisen, tyypillisesti valtion, kantavan riskit. Esimerkiksi pankkisektorilla valtio takaa talletukset ja yleensä muutenkin vastaa, että pankkisektori pysyy toimintakunnossa. Valtiot eivät kuitenkaan aina valvo omaa vastuutaan kuten kuuluisi vastata omasta omaisuudestaan. Erityisesti Yhdysvaltain hallitus on perinteisesti laistanut valvontavastuustaan, vastoin kapitalismin teoriaa, joidenkin poliitikkojen vääristyneiden periaatteiden vuoksi.

Hyman Minsky (1977, 1986) laati maailmankuulun teorian rahoitusalan kuplista ja romahduksista. Pitkäaikainen vakaus johtaa liialliseen luottavuuteen, katteettomaan optimismiin ja hallitsemattomaan riskinottoon, jota tukee ihmisten sopulimainen tukeutuminen toisten samanlaiseen käyttäytymiseen. Reaali- tai finanssihyödykkeen rahallinen arvo nousee sen todellisen arvon yläpuolelle, kun ihmiset odottavat nousun jatkuvan ikuisesti ja jostain löytyvän sen hölmön, joka maksaa vieläkin enemmän. Jossain vaiheessa nousu taittuu, ihmiset hoksaavat hinnan järjettömyyden ja kupla puhkeaa, kun kaikki haluavat myydä yhtä aikaa. Samalla odotukset muuttuvat pessimistisiksi ja kaikki varautuvat entistä

pahempiin aikoihin, mikä kiihdyttää laskua ja johtaa pitkään taantumaan. Romahduspistettä kutsutaan nykyisin Minskyn hetkeksi. Minsky (1986) muotoili epävakaisuushypoteesin, jonka mukaan markkinamekanismi ei voi itsestään johtaa jatkuvaan, hintavakauden ja täystyöllisyyden luonnehtimaan tasapainoon.

Viimeisin finanssikriisi (n. 2008) sitten romutti säätelemättömän markkinaliberalismin ja laissez-faire kapitalismin perustan. Se kumosi oletuksen jatkuvasta vakauudesta (kuten Ben Bernanken ”*The Great Moderation*” -oletuksen) ja osoitti markkinoiden valtiollisen ja ylivaltiollisen säätelyn ja sääntelyn tarpeellisuuden. Ahneustalouteen perustuvilla elinkeinoilla ei ole riittäviä kannustimia itsesäätelyyn, sosiaalisen dilemman vuoksi, eikä näiden omilla organisaatiolla ole riittävää auktoriteettia sitoviin määräyksiin saati rangaistuksiin. Käytännössä vain legitiimi valtio voi laatia sitovia sääntöjä (lakeja) ja valvoa niiden noudattamista (poliisi) sekä sanktioida rikkojia (oikeuslaitos). Ilman vahvaa valtion säätelyä erityisesti yksityinen rahoitussektori ajautuu väistämättä kestävämmän epävakaaseen tilaan. Ilman vahvaa säätelyä vahvat syövät heikkojen eväät, turmelemalla ympäristön ja käyttämällä loppuun luonnonvarat. Ilman säätelyä yhteiskunta ajautuu keistolamaan, joka tuhoaa sukupolvet.

3.4.7 Yhteenvetoa

Suomen käyttämää rahaa voidaan käsitellä klassisella rahateoriolla. Siinä valtio ei hallitse valuuttaa eikä valuutta riipu valtiosta. Älyllisesti kaunis jälkikeynesiläinen moderni rahateoria toimii vain rahasuvereenille valtiolle, joita Suomi ja EU eivät ole, kun taas itävaltalainen rahanäkemyks toimii lähinnä kultakannassa tai käytettäessä siihen verrattavaa vierasta valuuttaa, mitä euro käytännössä Suomelle edustaa.

Raha itsessään on neutraalia – rahan arvon muutokset eivät. Koska jäykkä sopimustalous ei jousta alaspäin, vaan talous toimii tehokkaimmin kevyessä inflaatiossa. Keskuspankki ylläpitää tätä laskemalla liikkeelle rahaa sopivasti, jos sillä on siihen riittävä valtuus, mitä EKP:llä ei ole. Raha ei voi olla valtiolle päämäärä itsessään vaan väline jalompien päämäärien saavuttamiseksi. Nykyaikainen raha on pohjimmiltaan velkaa – mitta lykätyn reaalisin maksun suorittamiseksi. Sen arvo määräytyy rahavaltion – Suomen tapauksessa Euroopan keskuspankin – päätöksin ja maailman markkinoiden antamin reunaehdoin.

Rahan painaminen ei merkittävästi poikkea valtion velanotosta – vaihdettava velkakirja on rahanarvoinen maksuväline, joka eroaa setelirahasta oleellisemmin sille mahdollisesti maksettavan koron ja siihen mahdollisesti liittyvän riskin vuoksi. Suomessa valtiollinen velkakirja kuitenkin nauttii perustuslaillista suojaa, toisin kuin seteliraha, joten se on jopa rahaa varmempi sijoitus. Pankit ja jopa yksityiset ihmiset voivat luoda rahaa – eli rahamääräisiä yksityisiä velkasuhteita – niin paljon kuin kansalla riittää luottamusta fiatⁿ-rahaan.

Maksimoidakseen kansantuotteen sekä minimoidakseen inflaation ja työttömyyden valtion tai keskuspankin tulee säännellä ja säädellä rahamarkkinoita. Säätelyllä voidaan edistää myös muita arvoja kuten tulonjakoa ja yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta. Talouden tavoitteet ja keinot eivät välttämättä määräydy yksikäsitteisesti. Esimerkiksi inflaation sopivasta tasosta vallitsee erimielisyyksiä ja pankkipireissä suvaitaan tai jopa edistetään deflaatiota, mikä näkyy euron arvossa ja euroalueen hinnoissa, mutta myös talouden stagnaatiossa.

Yksityinen sektori sopeutuu muutoksiin niin hitaasti, ettei elpymistä voi sen varaan jättää. Henkinen hystereesi hidastaa muutoksia ja vahvistaa suhdannevaihteluita ja kansallinen ryhmäajattelu johtaa kestäättömiin kupliin, jotka varmasti puhkeavat ennen pitkää. Valtio voi estää ylisuhdanteita pro- ja pre-aktiivisella toiminnalla.

3.5 Työmarkkinoiden toiminta ja häiriöt

3.5.1 Työn markkinat vai markkinoiden puute

Varhaista markkinataloutta kuvaava klassinen talousteoria tarkasteli nimenomaan työsuoritusten markkinoita. Klassisen teorian (Smith 1776, Ricardo 1817) mukaan työn kysyntä ja tarjonta ajautuvat aina tasapainoon markkinoiden ehdoilla määräytyvän työn hinnan ohjauksella (olkoonkin että jo Smith ymmärsi markkinoiden epätäydellisyyden). Siten vapaassa ja vakaassa taloudessa vallitsee aina täystyöllisyys eli siinä ei esiinny vastentahtoista työttömyyttä. Uusklassinen teoria olettaa työmarkkinoiden muutosten ja häiriöiden korjaantuvan aina itsestään kohti täystyöllisyyttä, kun työntekijät pyrkivät optimoimaan työn ja vapaa-ajan suhteen ja työnantajat työn teettämisen kustannusten ja tuottavuuden eron. Työttömyyden käsite yleistyi vasta 1890-luvulla teollistumisen tuoman yhteiskunnallisen muutoksen myötä (Ylirönni 2019).

Työn käsite itsessään sisältää useita ulottuvuuksia. Se voi liittyä pelkkään tekemiseen taikka työsuhteessa palkkaa vastaan tehtävään suoritukseen. Tässäkin työssä viittasin työllä myös työn tulokseen eli parhailaan lukemaasi esseeseen. Jos ei toisin sanota tai kontekstista ilmene, tarkoitan työllä nimenomaan palkkatyötä (*employment*). Vastaavasti työttömällä tarkoitan ihmistä, joka ei tee palkkatyötä. Ehkä palkaton tai palkkaamaton olisi oikeampi termi. Ylirönni (2019) tuo esiin, kuinka eräissä varhaisissa kielissä oli kaksi eri työnsanaa (*labor* ja *opus* latinassa) kuvaamaan yhtäältä ponnistuksia, vaivaa ja orjatyötä ja toisaalta ylevää työtä.

Työmarkkinat ovat kuitenkin pahasti vääristyneet kartellisoitumisen, epäsymmetrisen tiedon ja eritasoisen neuvotteluvoiman vuoksi. Nyky-Suomen työmarkkinoita hallitsevat työvoiman osto- ja myyntikartellit eli ammattiliitot ja työnantajajärjestöt. Työnantajajärjestöt eivät kuitenkaan edusta koko työnantajakenttää, vaan toimivat suurteollisuuden komennossa. Neuvottelukartellien vuoksi työmarkkinat toimivat jäykästi ja muistuttavat enemmän suunnitelmataloutta. Oikeastaan ei voi edes puhua työmarkkinoista, koska kyse ei ole todellisista markkinoista vaan sopimustaloudesta.

Osapuolten tiedot työmarkkinoista ovat yleensä puutteellisia, jopa virheellisiä (esim Sihto 2018). Oma kokemukseni vahvistaa tämän. On äärimmäisen vaikeaa löytää luotettavaa tietoa edes oman alan työmarkkinoista, koska sellaista ei keskitetysti kerätä missään. Julkiset tilastot ovat aivan liian yleisiä ja epämääräisiä. Erityisesti tiedon analyysia vaivaa aivan valtava kohina. Tiedotusvälineistä tuputetaan pupputietoa ja propagandaa. Jokainen työtön on taatusti saanut tarpeekseen tutuista ja tuntemattomista, jotka tyrkyttävät neuvoja, vaikka olisivat viimeksi hakeneet töitä 70-luvulla. Netti on täynnä ristiriitaisia neuvoja jakavista blogipalstoista. Edes ammattimaisilta työvoimaneuvojilta ei saa kuin sääliä ja sympatiaa. Ilmeisesti mikään tahon maailmalla ei oikeasti tutki työmarkkinoita niin tarkasti, että pystyisi antamaan täsmällistä tietoa nykytilanteesta saati ennustamaan tulevaisuutta. Hypetystä kyllä riittää: erilaisilla tekoälykursseilla olen oppinut, kuinka tekoäly pian mullistaa työmarkkinat. Tai kurssien ja artikkelien päivämäärien mukaan niiden olisi jo pitänyt mullistaa ne, mutta eipäs näy. Koko tekoäly näyttää pikemmin vaipuvan unholaan, ainakin Suomessa.

Vääristyneet työmarkkinat epäonnistuvat henkilövoimavarojen tehokkaassa allokoinnissa. Markkinapalkat ohjaisivat työntekijöitä tehtäviin, joissa he voisivat toimia kykyjensä mukaan mahdollisimman tuottavasti. Kun palkat johtuvat osapuolten kollektiivisesta neuvotteluvoimasta eivätkä kysynnästä, niin kyvykkäät, ahkerat ja luotettavat ihmiset voivat hakeutua tai päätyä tehtäviin, joissa heidän kykynsä jäävät vajaakäyttöön tai kokonaan käyttämättä. Tämä väistämättä laskee kansakunnan tuottavuutta ja bruttokansantuloa. Käytännössä tilanne ei liene näin paha, koska mielekäs, kykyjä vastaava tehtävä vaikuttaa merkittävästi ammatinvalintaan ja harva jää tieteen tahtoon tylsään tehtävään, ellei perhetilanne pakota. Palkka motivoi kuitenkin kaikkein eniten nimenomaan työpaikan valintaan, joten ei sitä voi kokonaan pois puhua.

Työmarkkinoiden rakenteen sekä sosiaalisten turvaverkoston ja osin suurteollisuuden tuen vuoksi työntekijäpuoli on saanut Suomessa ja useissa muissakin länsimaissa työnantajia enemmän neuvotteluvoimaa. Se näkyy selvästi markkinahintaa korkeampina palkkoina (ks. esim. Blanchard 1997, McDonald & Solow 1981, Vartiainen 2019).

Työmarkkinat eriarvoistavat työhakijoita. Työnsaanti ei läheskään aina perustu hakijan kykyyn selviytyä työtehtävistään, vaan muihin ominaisuuksiin, kuten edellytyksiin toimia pomon kaljakaverina (ellei peräti petikumppanina). Monet nykyajan työpaikkailmoitukset muistuttavat enemmän treffipalstaa kuin perinteistä työpaikkojen ilmoitustaulua (Ylirönni 2019). Työhön haetaan usein ”hyviä tyyppejä” ymmärtämättä miksi (Keltikangas-Järvinen 2016)

3.5.2 Palkanmuodostuksen menetelmiä

Työmarkkinoilla hinnoitellaan työn hintaa. Työn tekijälle hinta näyttäytyy käteen tai tilille maksettavana nettopalkkana, työn teettäjälle tililtä lähtevänä bruttopalkkana sivukuluineen. Siitä välistä vedetään osa valtiolle, kunnille ja sosiaalivakuutukselle, millä ei ensimmäisessä ja toisessa approksimaatioissa ole väliä, mutta kolmannessa on, kun työvoima liikkuu yli rajojen. Käytännössä työn hinta määräytyy markkinoiden ulkopuolella neuvotteluteitse – keskitetysti, liittokohtaisesti tai paikallisesti. Markkinat asettavat kuitenkin reunaehdoja, joiden ylittäminen johtaa monenlaiseen pahaan, mitä on koettu. Poikkeama markkinapalkoista kumpaan tahansa suuntaan johtaa yhteiskunnan ja maailmankaupan epäoptimaaliseen toimintaan.

Neuvottelujärjestelmien työllisyysvaikutuksia ei ole kovin perusteellisesti tutkittu. Empiiristen tulosten tulkintaa häiritsevät erilaiset valikoitumisongelmat ja sekoittavat muuttajat. OECD:n (2017) tutkimusten mukaan työllisyys vaikuttaisi olevan korkeimmillaan maissa, joissa käytetään koordinoitua neuvottelujärjestelmää. Keskitetty liittyy pienempään työttömyyteen kuin hajautettu. Nämä selitetään sillä, että keskitetty ja koordinoitu järjestelmä pystyy parhaiten ottamaan huomioon makrotaloudellisen tilanteen ja tietyissä tapauksissa myös joustamaan sokeissa. (Kauhanen & Nevavuo 2021)

Liittokohtaisiin neuvotteluihin liittyy vaaroja. Liittojenväliset kisat saattavat provosoida työläiset ja liitot kilpailemaan keskenään arvioidusta palkankorotusvarasta, kunnes joudutaan kestävämmälle tasolle. Ei sinänsä ole liittojen vika, jos ne toimivat kuten toimivat, vaan vika on järjestelmässä, joka sen sallii ja siihen kannustaa. Liittokohtaiseen järjestelmään voi liittyä ongelmia, mitä sopimusta noudatetaan: kuuluuko puutehtaalla työskentelevä sähköasentaja puu-

vai sähköalan sopimuksen piiriin? Toisaalta alakohtaiset neuvottelut nostavat keskimääräistä tuottavuutta tuhoamalla matalan kannattavuuden yritykset (Kauhanen & Nevavuo 2021).

Teoreettisesti paikalliset, yritystason neuvottelut johtavat pienimpään työttömyyteen. Havainnot tätä tukevat, mutta eivät varsinaisesti todista. Saksalaisen tutkimusten (Addison et al 2017) mukaan yritystason työllisyys- ja kilpailukyky sopimukset saattavat parantaa työllisyyttä. Saksan talouden menestyksenä pidetään palkanmuodostuksen hajauttamista toimialasektorilta yritystasolle (Makkula 2018, ibid 115). Yrityskohtaiset palkat saattavat vääristää voimavarojen kohdentumista, jos ne haittaavat investointien kohdistumista tuottavimmille aloille.

Yritystason neuvottelut johtavat yleensä keskimäärin korkeampiin palkkoihin, tosin suurempien palkkaerojen kautta. Ne myös luonnostaan johtavat työläisten keskinäiseen eriarvoisuuteen, jos samasta työstä saa eri suurta palkkaa eri yrityksissä. Empiirisesti paikallinen palkanmuodostus ei ole johtanut palkkojen alennusmyyntiin, koska työntajat pelkäävät palkanalennusten vähentävät työmoraaia ja nostavan vaihtuvuutta. (Kauhanen & Nevavuo 2021, Maczulskij, Kauhanen & Riukula 2021)

Yrityskohtaiset palkkaneuvottelut saattavat johtaa työntekijöiden haluun ulosmitata firmojen voitot erityisesti investointivaltaisilla aloilla. Näillä voitot saattavat näyttää suurilta, koska sijoittajat tahtovat rahansa takaisin, mutta kerta-investointi on mennyt kustannus (*sunk cost*), jota ei enää lasketa hinnoitteluun. Sellainen voi kostautua myöhemmin investointien loppumisena, jotka koskevat tulevia työntekijöitä, joista ay-aktiivit eivät ehkä välitä, vaikka nämä myöhemmin kustantaisivat heidän eläkkeensä. Tämän estämiseksi omistajat saattavat kierrättää voittoja rahalaitoksen kautta velan korkona, kun yhtiön pääomarakenne järjestellään siten, että muodollisesti vieraan pääoman osuus korostuu muodollisesti oman pääoman kustannuksella, vaikka samat omistajat omistaisivat investointia rahoittavat rahalaitokset, yleensä kiertoteitä. Pitkäaikainen maltillinen palkkasopimus jo investointivaiheessa ei kuulu suomalaiseen työkuulttuuriin eikä lainsäädäntökään sellaista tue.

3.5.3 Järjestäytymättömät työmarkkinat

Nykyisin Suomessa jo 255 000 palkansaajan palkat määräytyvät täysin markkinaehtoisesti ilman työehtosopimuksia (Makkula 2018, 116). Markkinaehtoisessa järjestelmässä työntekijä ja työnantaja sopivat palkoista keskenään, tiettyjen reunaehtoisten varassa. Tyypillisimmin sitä esiintyy ohjelmistoalalla.

Idealisissa oloissa vapaat palkkamarkkinat eivät johda työvoiman riistoon. Vaikka Marxin teorian mukaan työläisen palkka jäisi aina eksistenssi-minimin tasalle, vapaassa yhteiskunnassa työntekijöiden valinnanvapaus johtaa marginaaliseen markkinapalkkaan (Kaldor 1955). Työnantajat joutuvat kilpailemaan hyvistä työntekijöistä, eivätkä ne huonoja ota missään olosuhteissa. Työnantajan ei kannata riistää työntekijää, koska riistetty työntekijä aiheuttaa poistuma- ja tuottavuusriskin. Siten ennen pitkää työntekijöitä hyväksikäyttävä työnantaja ajautuu heikompaan kilpailuasemaan. Riisto aiheuttaa motivaatiokatoa, joka tuntuu erityisesti asiantuntija- ja asiakaspalvelutehtävissä. Kriittisissä tehtävissä työntekijäriski voi vaarantaa koko yrityksen olemassaolon. Siten palkkataso ajautuu varsin nopeasti täystyöllisyyden ja maailmanmarkkinoiden määräämään tasapainoarvoonsa osapuolten toimiessa ideaalisesti (Vartiainen 2019, 147).

Järjestäytymättömät työmarkkinat eivät kuitenkaan täytä vapaiden markkinoiden edellytyksiä (sanoo muun muassa Herrmann 2015, joka muuten ei suostu ymmärtämään työmarkkinoiden tai muidenkaan markkinoiden syvintä olemusta, vaikka siitä kovasti saarnaakin, ks. myös Tuomaala 2019). Ilman liittoja yksittäiset työntekijät jäävät väistämättä heikompaan asemaan työnantajansa nähden, koska työnantajalla on yleensä paremmat tiedot taloudellisesta tilanteesta ja yleensä työnantaja tulee pitempään toimeen ilman työntekijää kuin työntekijä ilman työpaikkaa ja palkkaa (vrt. Manning 2006).

Yksilöllinen markkinaehtoinen palkkajärjestelmä johtaisi todennäköisimmin suurempaan työllisyyteen sekä työväestön suurempaan palkkasummaan. Toisaalta se sallisi kuihtuneiden alojen tai yritysten jatkaa toimintaansa pitempään, siinä missä keskitetty järjestelmä johtaisi nopeampaan resurssien vapautukseen eli tuhoon, jonka luovuus riippuu muista yhteiskunnallisista tekijöistä (Uusitalo et al 2017, Uusitalo & Böckerman 2006, Maczulskij 2016).

Uusitalo ja kumppanit (2017) kuitenkin sortuvat politikoimaan ay-jäsenyydellä, jota he pitävät itsetarkoituksena sitä perustelematta. Palkkajärjestelmän vaikutukset innovointiin, voimavarojen kohdentumiseen ja kokonaistuottavuuteen tunnetaan kuitenkin heikosti, koska niihin liittyy aika monimutkaisia riippuvuuksia ja vaikeasti arvioitavia oheisvaikutuksia.

Palkansaajat joutuvat toisiinsa nähden eriarvoiseen asemaan palkkojen määräytyessä yksilöllisesti. Samasta työstä voi saada erisuuruista palkkaa kunkin neuvotteluvoiman, tietojen tai luulojen mukaan. Myös työnantajat saattavat joutua keskenänsä eri asemaan.

Markkinaehtoinen järjestelmä voi aiheuttaa pitkittyvää kitkатыöttömyyttä. Osapuolet saattavat lähteä neuvotteluihin väärin tiedon tai pollein asentein tai vain aluksi testata markkinoita. Epärealististen vaatimusten renormalisointi voi viedä kohtuuttoman paljon aikaa.

Sinänsä heikommassa asemassa olevan työntekijän suojele voitaisiin toteuttaa lakiteitse. Valtiollinen sääteley vie liitoilta sananvaltaa jäseniinsä, mistä ne eivät pidä ja mitä ne vastustavat, vaikka se turvaisi rivijäsenten edut parhaiten. (Joku vuosi sitten ammattiliiton edustaja kauhistui vasemmistopoliitikon vaatimusta lakisääteisestä minimipalkasta.) Vaatinee aika perusteellista pohdintaa selvittää, millainen järjestelmä takaisi yhtäläisen neuvotteluvoiman kaikille osapuolille, koska kyse on äärimmäisen kompleksisesta riippuvuussuhteiden verkostosta.

Monissa yhteiskunnissa – entisissä feodaaliyhteisöissä hyvin systemaattisestikin – työntekijöiden vapautta on rajoitettu, mikä johtaa markkinahintaa alempiin palkkoihin. Sellainen yhteiskunta toki pysähtyy kehityksessä muutenkin. Kiinassa työntekijöiden palkat on pidetty järjestelmän avulla markkinapalkkoja alempina, mikä on johtanut valtaisiin ylijäämiin. Saksassa työntekijät ovat lähes vapaaehtoisesti alistuneet alipalkkaukseen (Herrmann 2015).

3.5.4 Työttömyyden syitä

Kansan hyvinvointi tulee työtä tekemällä (ja toisten työtä hyväksikäyttämällä, mielellään tasapuolisella ja vapaaehtoisella vaihdolla eli kaupankäynnillä). Reaalinen kansantuote nousee tekemällä töitä enemmän ja tuottavammin. Työnteon kautta tuleva talouskasvu ei vaadi riistämään ihmisiä, luontoa ja luonnonvaroja yli maapallon kestokyvyn.

Useimpia markkinatalouksia riivaa työttömyys. Työttömyys pienenee merkityksettömäksi vain satunnaisesti noususuhdanteessa. Korkeasuhdanteessa saattaa esiintyä työvoimapulaa, joskus molempia yhtä aikaa.

Kannattaa erottaa pitkä- ja lyhytaikainen työttömyys. Monet eivät saa työtä heti valmistumisen, määräaikaisen työsuhteen päättymisen tai irtisanomisen jälkeen, koska työpaikat aukeavat omalla rytmillään. Joku ei edes ota tai hae työtä ihan heti, kenties ihan hyvästä syytä. Varsinkin urakkaluonteisen työn jälkeen moni saattaa jopa haluta pitää lomaa. Tyypillisemmin joku ei hae tiettyjä avoimia paikkoja tai ota vastaan jotain tarjottua työtä, jos uskoo saavansa paremman työpaikan toisaalla, usein perustellusti. Voimavarojen allokoitumisen optimoimiseksi on hyväkin, että kaikki pyrkivät pätevyyttä vastaavaan tehtävään eivätkä tartu ensimmäiseen mahdollisuuteen, mihin he voivat juuttua.

Lyhytaikaista hyvänlaatuista työttömyyttä kutsutaan kitkatyöttömyydeksi. Sen aste on 2-4 % suhdanteista riippumatta. Rakennetyöttömyydellä tarkoitetaan kitkatyöttömyyden ylittävää työttömyyttä, joka johtuu työmarkkinoiden jäykkyydestä tai palkkamekanismin epäonnistumisesta markkinatasapainon löytämiseksi kautta. (Ahokas, Alaja & Eskelinen 2018)

Nykyisin täystyöllisyytenä pidetään tilannetta, jossa suhdanteellinen ja rakenteellinen työttömyys ja työvoimapula häviävät ja taloudessa esiintyy vain kitkatyöttömyyttä. Kitkatyöttömyys ja -työvoimapula kuuluvat lähes väistämättömästi dynaamiseen talouteen, jossa työpaikkoja syntyy ja tuhoutuu, tuotantorakenteet muuttuvat, ihmiset syntyvät, kuolevat ja vaihtavat työpaikkojaan ja siirtyvät välillä tilapäisesti pois työmarkkinoilta. Eri alojen tilanteet voivat poiketa jopa päinvastaisesti, mikä vaikeuttaa tilannekuvan hallintaa.

Pitkittyvä työttömyys tuottaa vahinkoa niin työttömälle itselleen kuin koko yhteiskunnalle. Kukin on varmaan työtön omalla tavallaan, mutta tyypillisimpiä syitä pitkittyvään työttömyyteen ovat:

1. Vapaaehtoinen työttömyys: Työtön tulee toimeen riittävän hyvin ilman ansiotuloja eikä koe työstä saatavaa palkkaa riittävänä korvauksena menetetyistä vapaa-ajasta tai autonomiasta. Hän voi saada riittävästi tuloja sosiaaliturvasta, mutta tyypillisemmin elää säästetyn, perityn tai voitettun pääoman taikka puolison palkan avulla tarvitsematta sosiaaliturvaa.
2. Klassinen työttömyys: Työvoiman bruttohinta eli palkkataso + työnantajamaksut on keinotekoisesti nostettu korkeammalle kuin kyseisen työvoiman tarvetta vastaava markkina- tai tasapainohinta. Vapaille markkinoilla työvoiman hinta seuraisi kysyntää, mutta korporatiivisessa kapitalismissa ay-kartelli nostaa hinnan liian korkeaksi, mikä laskee työvoiman kysyntää.
3. Vitkatyöttömyys: Ammattitaitoisen työvoiman tarve muuttuu teknologian kehityksen, globalisaation tai yhteiskunnallisen rakennemuutoksen vuoksi nopeammin kuin työvoiman tarjonta pystyy siihen vastaamaan taikka yhteiskunnan tarjoamat koulutuspaikat eivät vastaa työelämän tarpeita. Tarpeeseen vastaaminen voi edellyttää koulutuksen uudelleen suuntaamista sekä työvoiman tai työpaikan muuttoa paikkakunnalta toiselle ja mahdollisesti siihen liittyvän infrastruktuurien valmistamista, mitkä vaativat oman aikansa ja vaivansa.
4. Riskityöttömyys: Työnantajat eivät uskalla ottaa työntekijöitä työllistämiseen liittyvien riskien vuoksi. Tämä liittyy yleensä irtisanomisen vaikeuteen.
5. Työrajoitteisuus tai sopeutumattomuus: Jotkut työntekijät eivät pysty sopeutumaan tavalliseen työelämään tai työyhteisöön. Tätä ei pidä kummastella, koska ihminen on luontaisesti sopeutunut elämään kivi-kautisissa metsästäjä-keräilijäyhteisöissä, joissa palkkatyötä ei tunnettu. Joskus rajoittuneisuus voi johtua myös työnantajan ennakkoluuloista tai kyvyttömyydestä palkata erilaisia tai jossain suhteessa itseään parempia työntekijöitä.

Lisäksi suhdannesokit saattavat vaikuttaa jopa yhtäkkisesti, mihin työmarkkinat eivät pysty heti vastaamaan.

Erotan toisistaan kitka- ja vitkатыöttömyyden käsitteet. Yleensä näitä pidetään yhtenä taikka erillistä vitkатыöttömyyttä ei tunnisteta. Kitkатыöttömyys liittyy yksilön omaan tilanteeseen, mutta vitkатыöttömyys yhteiskunnalliseen jäykkyyteen. Klassisen teorian mukaan työvoima liikkuu kysynnän mukaan nopeasti työpaikasta toiseen ja ammatista toiseen. Matalan koulutuksen ammateissa niin voi tapahtuakin, jos uuden ammatin oppii nopeasti. Koulutusmotivaation löytäminen voi kuitenkin vaatia epätoivoisen pitkää työttömyyttä sekä tuskallista luopumista entisestä ammatti-identiteetistä.

Nykyajan ammatit vaativat entistä enemmän tietoa ja taitoa. Asiantuntijuus tyypillisesti edellyttää kymmenen vuoden kokemusta, sisältäen alan opinnot ja harjoittelun. Osa opitusta on siirrettävissä uuteen ammattiin, mutta väistämättä niissä pitää oppia uutta, mikä vaatii aikaa ja vaivaa. Erilaiset muodolliset pätevyysvaatimukset sekä koulutuspaikkojen puute tai numerus clausus hidastavat ja jopa estävät ammatillista liikkuvuutta. Myös työnantajien ennakkoluulot vaikuttavat. Väärän oppiaineen osaamista oikean ohella pidetään dismeriittinä, joko identiteettisistä taikka pelosta, että työntekijä palaa takaisin entiselle alalleen. Erityisen raskauttavana pidetään korkeampaa tutkintoa vieraalta alalta.

3.5.5 Työvoimavaje

Työttömyyden vastakohtana on työvoiman alitarjonta, joskus työvoimavaje tai jopa työvoimapula. Kansantaloudessa voi esiintyä yhtä aikaa sekä työttömyyttä että työvoimavajetta, jos työvoiman kysyntä ja tarjonta kohdistuvat eri aloille tai alueille. Työvoimavajetta ei vastaavasti tilastoida, vaan sitä pitää arvioida lähinnä lehtiotsikoiden mukaan. Koska palkat saavat joustaa vapaasti ylöspäin, yleistä työvoimapulaa ei voi koskaan esiintyä – työvoimakustannukset vain kasvavat markkinatalouden lakien mukaisesti. Alakohtaisesti voi kuitenkin tulla ylikysyntää osaajista, jos sellaisia ei kouluteta riittävästi.

Työvoimansaannin ongelmat voivat johtua työntajasta itsestään taikka työmarkkinoiden tilanteesta. Sähälys rekrytoinnissa voi tuottaa rekrytointiviivettä, jolloin paikan täyttö viivästyy suunnitellusta. Työnantaja voi vaikeuttaa rekrytointia liian alhaisilla palkoilla, epärealistisilla vaatimuksilla taikka

pilaamalla työnantajamaineensa kohtelemalla työntekijöitään huonosti. Monelta pk-yrittäjältä puuttuu rekrytointiosaamista ja työmarkkinatietoutta, mikä voi johtaa sähläykseen, ylioptimismiin taikka puutteelliseen tai väärin kohdistettuun työpaikkailmoitteluun. Jotkut eivät edes uskalla ilmoittaa, koska pelkäävät hakijoiden tulvaa. Alitarjonta voi johtua todellisesta työmarkkinatilanteesta, jolloin tulppana voi olla joko koulutus tai kokemus. Joillain aloilla kasvusuhdanne voi saturoida työmarkkinat.

Oma kokemuksen työnhakijana ei mairittele työnantajien rekrytointiosaamista. Olen lukenut lukemattomia työpaikkailmoituksia, joista ei saa selvää, mitä haetaan ja millaiseen tehtävään. Olen osallistunut haastatteluihin, joissa haastatteli ei tunnu ymmärtävän, millaista työntekijää etsii ja millaisia tehtäviä on tarjolla. Eräänkin kerran jouduin itse toimimaan haastattelun ”puheenjohtajana”. Toisen kerran minua haastateltiin aivan eri tehtävään, mitä ilmoituksessa haettiin. Rekrytointiosaamisen heikkous keskittyy pienyrityksiin, mutta sitä esiintyy myös suurissa organisaatioissa, jos rekrytointi hajautetaan pomoille ja projekteille.

Työvoiman tarvetta kuvataan usein ilmoitettujen avointen työpaikkojen määrällä. Se on virheellistä ellei peräti vilpillistä siihen liittyvien systemaattisten virheiden vuoksi, mutta tähän virheeseen lankeavat taloustieteilijätkin (Uusitalo et al 2018, 33). Vilmunen ja kumppanit (2020) ilmeisesti tarkoittavat samaa asiaa puhuessaan mystisestä vakanssiasteesta, jota he eivät välitä määritellä. Joka käyttää avointen työpaikkojen määrää taikka Beveridge-käyrää²¹ työmarkkinatilanteen selittämiseen ei ymmärrä työmarkkinoiden dynamiikasta yhtään mitään (esim. Tulo- ja kustannuskehityksen selvitystoimikunta 2017; Pehkonen, Huuskonen & Tornberg 2017). Uusitalo ja kumppanit (2017, 63) kyllä huomauttavat, että suurinta osaa työpaikoista ei ilmoiteta julkisesti avoimeksi, mutta väittävät, ettei siinä tapahdu merkittäviä muutoksia. Minun subjektiivisten, epätieteellisen havaintojeni mukaan siinä on kuitenkin tapahtunut hyvin dramaattisia muutoksia, kun määräaikaisten ja tilapäisten työpaikkojen osuus nousee ja tehtävät projektoituvat entisestään, mikä lisää vastaavasti päättyvien työpaikkojen määrää. Se on tietenkin vain yksittäinen havainto eikä tilastoa, mutta popperilaisen perinteen mukaan yksikin poikkeava havainto osoittaa väitteen vääräksi, mutta väitteen

21 Muun epämääräisyyden lisäksi Beveridge-käyrä sekoittaa virta- ja varantosuureet. Näiden eroista katso esimerkiksi Talonen (2021).

tueksi tarvitaan runsaasti sitä tukevaa aineistoa. Todistustaakka lankeaa nyt Uusitalon ja kumppanien päälle, mutta he vain jatkavat saman virheen toistamista (Uusitalo et al 2019, 44) vaivautumatta edes puolustautumaan kritiikiltä.

3.5.6 Työmarkkinoiden epätasapaino

Tarkastellaan vielä kumpaakin epätasapainotilaa työntekijän ja työnantajan kannalta. Näillä on suorien toimeentulo- ja kannattavuusseurausten ohella runsaasti epäsuoria vaikutuksia. Seuraavassa taulukossa plussalla merkitään hyvät puolet ja miinuksella huonot työntekijä- ja työnantajapuolelle.

	Työvoiman ylitarjonta	Työvoiman alitarjonta
Työntekijä	<ul style="list-style-type: none"> - työnsaanti vaikeaa - suuri riski työpaikan menetyksestä - työpaikan menetys katastrofaalista - pomot voivat simputtaa, hioistaa ja nöyryyttää työntekijöitä - työntekijä jää epämiellyttävän työpaikan ja kehnon pomon loukkuun - työntekijöiden työstressi kasvaa - työntekijät alkavat kilpailla keskenään - työntekijät puukottavat toisiaan - työviihtyisyys laskee 	<ul style="list-style-type: none"> + työnsaanti helppoa + riski työpaikan menetyksestä on pieni + työpaikan menetys on helposti korjattavissa + pomot eivät voi simputtaa, hioistaa ja nöyryyttää työntekijöitä + työntekijä voi helposti vaihtaa työpaikkaa, jos pomo tai tehtävä ei miellytä + työntekijöiden työstressi laskee + työntekijät tukevat toisiaan + työviihtyisyys nousee
Työnantaja	<ul style="list-style-type: none"> + uuden työntekijän saaminen helppoa + pieni riski työntekijän lähdöstä + työntekijän menetys on helposti paikattavissa + työnantaja saa sitoutuneita ja kuuliaisia työntekijöitä + työnantaja voi vaaratta potkia epäkelvon työntekijän pois, koska aina löytyy uusi tilalle + potkujen uhka tehoaa laiskureihin - simputuksesta ja riitelystä kiu-kustuneet työntekijät tuottavat keinoa laatua 	<ul style="list-style-type: none"> - uuden työntekijän löytäminen vaikeaa - suuri riski työntekijän menetyksestä - työntekijän menetys vaikeasti paikattavissa - työnantajan tulee käyttää voimavarojaan työntekijöiden henkiseksi sitouttamiseksi - työnantaja ei voi potkia kelvotonta työntekijää pois, koska uutta ei saa tilalle - potkujen heikentynyt pelotevaikutus laskee laiskojen työmoraalia - epäoikeudenmukaisen huono palkka voi laskea työmotivaatiota + työntekijöiden korkea työviihtyvyys nostaa luovuutta, laatua ja tuottavuutta

Työttömyys aiheuttaa siis runsaasti ongelmia myös vakinaisesti työllisille. Näennäisesti työnantajapuoli hyötyy merkittävästi työttömyydestä, jos vain talous kestää kovat palkat. Eri työnantajat voivat päätyä hyvin eri asemiin ja jotkut voivat jopa haluta tehdä kilpailijoille kiusaa hilaamalla palkkoja heille kestävämmiksi, mitä yleissitovat palkat juuri ovat (Wahlroos 2019).

Työvoimapulassa sen sijaan vallitsee työntekijän markkinat, mikä lisää työntekijöiden hyvinvointia. He voivat halutessaan vaihtaa työpaikkaa ja muuttaa toiselle paikkakunnalle mielensä tai puolison toiveiden mukaan. Tästä voidaan tehdä johtopäätös, että työntekijäpuolen olisi hyödyllistä välttää työttömyystilaa viimeisen päälle, vaikka tinkimällä pikkuisen kollektiivisista palkkavaatimuksista.

Yksilön kokonaisuonnellisuuden kannalta työelämä vaikuttaa hyvin merkityksellisesti. Esimerkiksi Csíkszentmihályi (1996) totesi, että ihmiset kokevat enemmän auvon (flow) kokemuksia työssään kuin vapaa-ajallaan. Ihmisten identiteetti liittyy työhön, joka antaa heille merkityksen. Onni tai epäonni työpaikalla heijastuu myös kotiin ja perhe-elämään sekä vapaa-aikaan. Henkisen hyvinvoinnin kannalta merkitsee ensiarvoisen paljon, että kukin voi hakeutua sellaiseen työhön, jossa viihtyy ja josta nauttii. Tämä onnistuu useimmille tilanteissa, jossa vallitsee työntekijän markkinat.

3.5.7 Yhteenvetoa

Suomen työmarkkinat eivät oikein toimi. Ne eivät ole oikeita markkinoita, koska ne perustuvat kartellien välisille sopimuksille, joiden lopputulos määräytyy osapuolten kollektiivisen neuvotteluvoiman eikä markkinatilanteen pohjalta. Siksi työvoima ei ohjaudu tehokkaasti siten, että se hyödyttäisi kansantaloutta tehokkaimmin tai että työntekijät löytäisivät itselleen mieluisimmat tehtävät. Itse asiassa hurjan suuri määrä ihmisiä jää kokonaan ilman työpaikkaa.

Tilanne ei myöskään tue työpaikkojen allokoitumista saatavilla olevan työvoiman mukaan taikka tuotannon luovaa uusiutumista. Työpaikkojen dynamiikka sisältää kuitenkin arvolatauksia: monet pitävät vakautta tavoitteena sinänsä, yli vaurauden maksimoinnin.

Seuraavassa luvussa tarkastelen tarkemmin teorioita työttömyyden syistä.

3.6 Työttömyyden teorioita

3.6.1 Klassisten teorioiden puutteet

Klassisen Pigoun (1933) teorian mukaan rakenteellinen työttömyys johtuu työvoiman hinnan nousemisesta markkinapohjaista tasapainoarvoa ylemmäksi. Teorian mukaan työttömyys poistuu, kun työväki skaalaa palkkavaatimuksensa sopivaksi – Pigoun (1933) edustaman uusklassisen opin mukaan niin tapahtuu nopeasti. Empiria ei sitä tue ainakaan Suomessa, jossa työttömyys vaan pitkittyy. Se saattaa päteä Amerikoihin, jossa vallitsevat vapaat järjestäytymättömät työmarkkinat.

Keynesin näkemysten mukaan palkat sopeutuvat huonoihin aikoihin hitaasti jos lainkaan. Eurooppalainen empiria tukee tätä vahvasti. Palkkojen laskemiseen tai edes jäädyttämiseen tarvitaan valtiollista säätelyä. Reaalipalkkojen keskitettyä säätelyä pidetään tehokkaana tapana sopeutua ulkoisiin kysyntäsokkeihin (Schmitt-Grohé & Uribe 2013, viit. Kauhanen 2019). Kaikki jälkikeynesiläiset eivät tätä hyväksy, mutta useimmat uuskeynesiläiset siitä lähtevät.

Tarkastelen seuraavaksi tarkemmin erilaisia teorioita, malleja ja hypoteeseja työttömyyden syistä. Nämä eivät ole toisensa poissulkevia, vaan pitkältä limittäisiä ja päällekkäisiä. Kyse ei ole ensisijaisesti siitä, mikä on oikea, vaan missä määrin mikin vaikuttaa missäkin tilanteessa.

3.6.2 Palkanasetantateoria

Moderni palkanasetantateoria hylkää klassisen teorian epärealistisen oletuksen palkkajousta ja tarkastelee ammattiliittojen toimintaa (esim. Holden 1996, Koistinen 2015, 206). Teoria liittyy yhteiskuntaan, jossa palkat määräytyvät kollektiivisesti liittojen ja järjestöjen välisten neuvottelujen ja työtaistelujen kautta. Teorian mukaan palkat nousevat ammattiliittojen neuvotteluvoiman ja palkkakilpailun vuoksi yli tasapainopalkkatason. Nimellispalkat eivät tule alaspäin edes laskukaudella. Tämä johtaa tahattomaan työttömyyteen.

Kansa saattaa pikkuhiljaa tottua työttömyyteen ja suvaita sitä. Työttömyys lakkaa olemasta uutinen eikä sitä enää pelätä henkilökohtaisesti. Se voi nostaa työntekijöiden ja liittojen palkkavaatimuksia. (Akerlof & Shiller 2009, 48)

Tilastot osoittavat erittäin selvän korrelaation yksikkötyökustannusten ja tehtyjen työtuntien välille. Esimerkiksi tuottavuuslautakunta (2020) esittää Suomen käyrän, jossa nämä seuraavat toisiaan siten, että siinä on havaittavissa pieni ja vaihteleva viive näiden välillä. Ymmärrettävästi tilaukset seuraavat viipeellä kustannusten muutoksia, koska niitä ei aina pystytä ennakoimaan riittävän luotettavasti (Stenborg et al 2021).

Ylettömistä palkkavaatimuksista ei kuitenkaan pidä syyttää yksittäisiä ammattiliittoja. Ne toimivat juuri siten kuin järjestelmä kannustaa niitä toimimaan eli optimoivat omaa toimialaansa. Yrityksetkin kilpailevat, mistä koituu yhteiskunnallisia etuja mutta myös ongelmia, joita pitää sääntelyin ratkaista. Osoptimien summa ei aina ole yhteiskunnallinen optimi. Työmarkkinaongelma lähtee järjestelmästä itsestään, johon on sisäänrakennettu työttömyysautomaatti. Sen korjaaminen vaatii työttömyysautomaatin eliminoinnin.

Lähden tarkastelemaan työväestön nimellistä kokonaisostovoimaa tai nettotuloa. Merkitsen sitä symbolilla O_T . Se voidaan lausua summana

$$O_T = \sum_i P_i$$

missä P_i on kunkin työntekijän nettopalkka. Tätä voidaan tähän tarkoitukseen riittäväällä tarkkuudella approksimoida kaavalla

$$O_T = \bar{p} N_t(\bar{p})$$

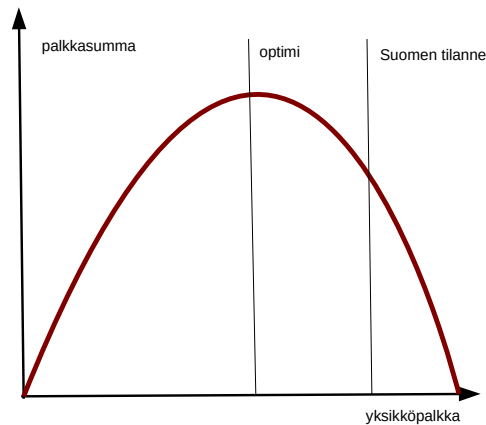
missä \bar{p} kuvaa työläisten keskipalkkaa ja $N_t(\bar{p})$ on työllistettyjen työläisen lukumäärä.

Jos $N_t(\bar{p})$ on vakio, työläisten kokonaisostovoima riippuu lineaarisesti keskipalkasta. Tällöin työläisten tietenkin kannattaisi vaatia lisää palkkaa itselleen. Pienillä \bar{p} :n arvoilla tämä pitääkin paikkansa riittävän tarkasti (vrt Marx 1863), koska markkinat saturoituvat. Pientä suuremmalla palkkatasolla valtakunnan taikka sektorin palkansaajien määrä $N_t(\bar{p})$ kuitenkin riippuu palkkatasosta, usein varsin jyrkästi ja epälineaarisesti eli kyetäkseen maksamaan suurempaa palkkaa työnantajien pitäisi korottaa hintoja, mutta se taas vähentää

kysyntää. Silloin yrityksen pitää vähentää tuotantoa ja vastaavasti työvoimaa, taikka pyrkiä tekemään tulosta pienemmällä työvoimalla investoimalla koneisiin. Kansainväliset yhtiöt siirtävät tuotantoaan matalamman palkkatason maihin. Joka tapauksessa matalapalkkamaat pyrkivät kilpailemaan omilla tuotteillaan samoilla markkinoilla, mikä vaikeuttaa kotimaisten yritysten toimintaa entisestään. Seurauksena voi olla tehtaiden lopettamisia ja yritysten konkurssseja.

Käytännössä ja teoriassa siis Suomen työllistettyjen, palkkaa nauttivien työläisten määrä riippuu vahvasti maassa vallitsevasta palkkatasosta. Toisin sanoen työläisten määrä $N_t(\bar{p})$ pienenee vahvasti keskipalkan \bar{p} :n kasvaessa. Työväenliikkeen materialistisena perustehtävänä olisi maksimoida työläisten yhteinen ostovoima, eli löytää palkkataso \bar{p}_o , joka maksimoi kokonaisostovoiman eli O_T :n. Lisäksi tulisi ottaa huomioon, että reaalin ostovoima riippuu myös tuotteiden hinnoista, jotka osaltaan riippuvat palkoista – yhden palkankorotus on toisen hinnankorotus.

Optimointi on esitetty seuraavassa kuvassa.

Kuvitus 3: Palkkasumman optimointi yksikköpalkan suhteen. Kuvio ei ole suhteessa eikä realistisessa muodossa. Ensimmäinen pystyviiva kuvaa työläisten optimia, joka maksimoi palkkasumman. Toinen viiva kuvaa Suomen tilannetta suunnilleen. Kansantulon maksimoiva yhteiskunnallinen optimi voi olla työväestön optimin vasemmalla puolen.

Nykyisessä tilanteessa Suomessa palkat ovat paljon koko työväestön palkkaoptimia suurempia. Sen vuoksi työväestöstä yli 10 % on työttömänä, tukityöllistetyt ja piilotyöttömät mukaan lukien ilmeisesti lähemmäs 20 %. Työllisyyden, kansantuotteen ja työläisten reaalisen ostovoiman kasvattamiseksi palkkatasoa tulisi siis alentaa reilusti, mutta vähemmän kuin työttömyysprosentti.

Työvoimakustannusten²² ja työllisyyden välistä kausaalisuhdetta (palkka-elasticisuutta) ei ole pystytty kovin tarkasti arvioimaan. Arviot työn kysynnän joustolle liikkuvat välillä -0,22 ... -0,7, missä alin arvo on Sipilän hallituksen ohjelmasta (Uusitalo et al 2016). Yläoutinen (2016) puolustaa arvoa -0,7 ... -0,8, mutta Uusitalo ja kumppanit (2017) liputtavat ylimmän arvon (-0,22) puolesta. Díez-Catalán ja Villanueva (2015) kuitenkin vihjaavat voimakkaamman elastisuus-

²² Suorista työvoimakustannuksista 78 % on palkkoja, sisältäen lomarahat ja bonukset, 21 % sosiaalivakuutusmaksuja ja 1 % muita (Haavisto 2018, 39). Siihen eivät sisälly työvälineet tai työhuoneet.

den puolesta. Elastisuus riippuu tilanteesta varsin vahvasti. Ilmeisesti suuri työttömyys liittyy suureen palkkaelastisuuteen ja työttömyyden puute tai työvoimapula pieneen palkkaelastisuuteen. Työvoimapulassa työvoiman tarjontaelastisuus merkitsee enemmän kuin kysyntäelastisuus.

Palkkaelastisuudelle ei ole saatu oikeastaan mitään luotettavaa eksperimentaalista arvoa. Sellainen koe vaatisi, että palkkoja säädellään keinotekoisesti ulkoa. Tilastollista korrelaatiota analysoitaessa on otettava huomioon, että tyypillisesti lama johtaa ensiksi matalapalkkaisimpien työläisten irtisanomisiin, mikä nostaa keskipalkkoja. Samoin noususuhdanteessa palkataan nopeammin matala- kuin korkeapalkkaisia työntekijöitä. (Uusitalo et al 2017) Yksittäistä liittoa tai toimialaa koskevasta palkkaelastisuudesta ei kuitenkaan voi tehdä johtopäätöksiä valtakunnallisen bruttopalkankorotuksen tai -alennuksen vaikutuksista, vaikka eräät viitteistä, ilmeisesti myös Uusitalo ja kumppanit (2017, 136) niin kuvittelevat, vaan sellaista pitää käsitellä sisäisenä revalvaationa tai devalvaationa. Ylipäättänsä palkanmuutoksesta voi koitua laajoja sekundaarisia vaikutuksia, jotka voivat näkyä työllisyyden muutoksina ihan eri toimialoilla, kuten rakennusalalla investointien myötä taikka alihankintaverkostossa.

McDonald ja Solow (1981) esittivät, että riittävän neuvotteluvoimaiset liitot voivat löytää Pareto-tehokkaan tavan lisätä työvoiman palkkaosuutta enemmän kuin kysyntäkäyrän tasapainotilassa. Teoria ei kuitenkaan toimi käytännössä (Schneider 2011), koska liitoilla ei ole riittävää neuvotteluvoimaa painostaa työnantajia työllistämään eivätkä liitot edes pyri maksimoimaan koko työvoiman tulo-osuutta vaan paljon suppeamman piirin etuja.

Koko kansantalouden optimaalinen palkkataso on vieläkin pienempi kuin koko työväenliikkeen optimi. Palkkasummaoptimi johtaa kuitenkin aina merkittävästi nollaa suurempaan työttömyyteen ja optimia pienempään tuotantoon, mutta kansantuote maksimoituisi täystyöllisyydessä. Täystyöllisyys saavutettaisiin hieman työväenliikkeen optimia pienemmällä palkkatasolla, mikä nostaa pääomatulojen osuutta. Erotus voitaisiin tietenkin palauttaa kansalle verotuksen kautta. Optimointi vaatii valtiollista puuttumista.

Vartiainen (2019) uskoo tai ei usko palkan vaikuttavan työllisyyteen. Hän jopa rohkenee väittää (212), että ”suomalaiset eivät voi millään kollektiivisella mekanismilla itse päättää palkoistaan”. Hän toki kumoaa itse itsensä jatkamalla,

että suomalaiset työntekijät hinnoittelivat itsensä ulos maailmanmarkkinoilta. Hänen väitteensä pätee siten vain tasapainotilanteessa, kun pidetään kiinni täys-työllisyydestä. Hän ei myöskään ymmärrä ammattiliittojen kilpailua, vaan jotenkin kuvittelee yhden suuren liiton neuvottelevan palkoista jotensakin järkevästi, vaikka onkin siinä oikeassa, että ennen pitkää markkinat toisivat työläisille ihan samat edut kuin mitä ammattiliitto on heille ”taistellut”.

3.6.3 Sisäpiiriteoria ja kilpailuteoria

Ammattiliittojen palkkavaatimuksia kasvattaa sisäpiiriläisten kohtuuton valta työväestön sisällä (Lindbeck & Snower 1989). Korkeampi palkkataso hyödyttää sisäpiiriä eli niitä työläisiä, joilla ei ole henkilökohtaista pelkoa työttömyydestä joko työnantajan vakaan aseman taikka oman henkilökohtaisen työaseman vuoksi. Näillä ei riitä solidaarisuutta ulkopiiriä eli heikoimmassa asemassa olevia prekaari- ja marginaalityöläisiä kohtaan.

Vastaavasti valta työnantajajärjestöillä luisuu vahvemmille jäsenille. Näillä on varaa suuriin palkankorotuksiin, toisin kuin heikoilla. Koska yritykset kilpailevat keskenään pyrkien maksimoimaan oman voittonsa, vahvat voivat pitää heikkojen kaatumista toivottavana, koska se vähentää kilpailua. Yritysten solidaarisuutta ei edes pidetä suotavana – kartellit on yleisesti kriminalisoitu. (Ahokas, Alaja & Eskelinen 2018)

Sisäpiiriteorian mukaan ammattiliitto ei edes pyri optimoimaan kokonaisostovoimaa O_T , vaan sisäpiirin ostovoiman,

$$O_s = \bar{p} N_s(p)$$

missä $N_s(p)$ on sisäpiiriläisten lukumäärä. Se riippuu hyvin heikosti palkkatasosta, ollen lähes vakio. Siten sisäpiirin etujen optimointi johtaa työväestön kokonaisoptimia korkeampaan palkkaan, korkeampaan työttömyyteen ja pienempään työväestön kokonaisostovoimaan, kuten myös pienempään tuotantoon ja pienempään bruttokansantuotteeseen.

Ennalta määrätty irtisanomisjärjestys tukee sisäpiirin valtaa. Esimerkiksi Ruotsissa tulee irtisanoa ensiksi viimeksi tulleet. Tämä asettaa uusimmat työntekijät lähtökohtaisesti huonompaan asemaan, mutta antaa vanhoille sitäkin enemmän valtaa sekä voimaa sitä käyttäen. Nuoret työntekijät joutuvat siten

helposti vanhojen työntekijöiden omanedunvalvonnan välikappaleiksi ja riskinkantajiksi. Työsuhteen pituudesta riippuvat oikeudet aiheuttavat lisähaittaa taloudelle jarruttamalla työpaikkakiertoa, koska työntekijät eivät uskalla saattaa itseään riskiasemaan vaihtamalla työpaikka. Siten ne heikentävät yhteiskunnallisten voimavarojen optimaalista kohdentumista.

Sisäpiiri-ulkopiiriteorian pohjalta on vaadittu järjestöjen vallan vähentämistä. Hajautettu, yritys- tai yksilökohtainen neuvottelujärjestelmä ottaisi paremmin huomioon heikoimmassa asemassa olevien edut eikä tekisi niistä vahvojen pelinappuloista. (Ahokas, Alaja & Eskelinen 2018)

Kilpailuteorian mukaan ammattiliitot kilpailevat keskenään, kuka saa suurimmat korotukset. Tasapainoisessa kellyvässä taloudessa yhden palkan korotus on toisten palkanalennus, mutta jäykässä taloudessa palkankorotus voi rikkoa tasapainon. Tämä muistuttaa Humen (1751) kuvaamaa yhteismaan ongelmaa: kun useampi ammattikunta kilpailee samojen työnantajien samoista palkkapoteista, jokainen pyrkii saamaan itselleen mahdollisimman suuren osan arvioidusta palkankorotusvarasta. Jos liitot eivät pääse keskenänsä yhteisymmärrykseen korotusvaran jakamisesta eikä kukaan liitto anna vapaaehtoisesti periksi, työnantajan palkkapotti ylilaidunnetaan eli palkankorotukset ylittävät kestokyvyn. Se johtaa tuotannon alentamisen ja konkurssien kautta työpaikkojen menetykseen. Erityisesti näköpiirissä oleva nousun taittuminen voi johtaa loppukilpailuun siitä, kuka saa viimeisimmän palkankorotusvaran.

Vertikaalisesti hajautetussa tuotantoketjussa kunkin lenkin omat työvoimakustannukset ovat suhteellisen pienet verrattuna liikevaihtoon. Siten yksinkertaisen peliteorian mukaan yksittäisen työnantajan tai lenkkiä edustavan työnantajaliiton kannattaa pikemmin taipua työntekijöiden vaatimukseen suuremmasta palkasta kuin ajautua lakkoon, joka tulisi sille erittäin kalliiksi. Ennen pitkää yhden työnantajaosapuolen antamat myönnytykset kuitenkin provosoivat ketjun muiden lenkkien työntekijät vaatimaan yhtä paljon, jolloin kustannukset kasvavat jokaisen lenkin osalta. Kustannusten kurissa pitäminen edellyttäisi siten työnantajiltakin keskinäistä sopimusta ja solidaarisuutta.

Pahimmillaan ammattiliittojen johtajat ajavat omaa egoaan ohi jäsentensä edun. Jotkut ay-pamput uskovat arvonsa riippuvan siitä, kuinka kovia he ovat ja kuinka valmiita ovat taistelemaan loppuun saakka. Työtaistelun tuloksellista

johtamista ja periksi antamattomuutta pidetään meriittinä suurempiin tehtäviin. Liittojen johtajat eivät kuitenkaan kärsi, vaikka jäsenet lakkoilisivat itseiltään työt alta, koska heidän asemansa ovat vakaita toverit hommaavat toisen viran tai toimen, jos kaikki menee pieleen. Monelle työmarkkinapukarille vastapuolen nöyryytyksestä tulee kaikkein pyhin tarkoitus, jopa pakkomielle. Ainakin sellainen kuuluu vasemmistopoliitikkojen perusretoriikkaan.

3.6.4 Muita teorioita

Modernimman amerikkalaisen teorian (Stiglitz & Shapiro 1984) mukaan työnantajat eivät uskaltaisi maksaa tarpeeksi pientä palkkaa, koska pelkäävät sen laskevan työmotivaatiota. Teoria ei soveltune hyvin Suomeen, jossa palkat määräytyvät paljon enemmän yleisten sopimusten kuin kahdenvälisen neuvottelujen pohjalta. Amerikkalaiset ylipäättänsä yliarvioivat palkan merkitystä motivaatiotekijänä systemaattisesti (eivät kaikki, ks. Deci & Ryan 2000, Ryan & Deci 2016).

Marxilaisen teorian mukaan kapitalistisen tuotantotavan luonteeseen kuuluu ylikuormittaa yksiä työläisiä ja samanaikaisesti ylläpitää varalla työttömien surkimusten vara-armeijaa (Marx 1863, 478). Työttömien kuuluu olla valmiina työstä uupuneen tai suuttuneen työläisen tilalle, millä kapitalisti voi työläisiä painostaa kovempaan raadantaan. Sillä myös pidetään kustannustasoa kurissa. Tämä teoria vaikuttaa yllättävän ajattomalta (vrt. Vartiainen 2019).

Vara-armeija kuitenkin hyyyty työttömyyden pitkittyessä. Jos merkittävä osa työttömistä tippuu työmarkkinoiden ulkopuolelle, tarvitaan lisää työttömiä vara-armeijan ylläpitämiseksi. Ainakin Suomessa puhutaan kymmenien tuhansien uusien työntekijöiden tuonnista Suomeen, mistä olen juuri kuullut niin työnantajien kuin poliitikkojen suista, esimerkiksi vihreiltä, keskustalta ja oikeistolta. Toisaalta Rehnin (1988) mallin mukaan työttömien vara-armeija voidaan korvata varatyöllistetyillä, jotka pystyvät siirtymään nopeasti uusiin tuottaviin tehtäviin (viit. Sihto 2018).

3.6.5 Sokit ja suhdannevaihtelut

Ulkoperäiset sokit ja suhdannevaihtelut laskevat tuotteiden kysyntää ja tuotannon määrää. Siten ne tuottavat ajoittain suurtakin työttömyyttä. Talous ei itsessään sopeudu sokkeihin ja häiriöihin riittävän nopeasti, koska käytännössä palkat eivät joustu alaspäin, vaikka uusklassinen teoria perustuukin täydelliseen joustokykyyneen. Vapaassakin palkan muodostuksessa palkat joustavat hyvin hitaasti alaspäin, mutta liittojen hallitsemassa taloudessa eivät juuri koskaan. Epävarmuuden tuottamat joukkoilmiöt hidastavat elpymistä, usein typerän politiikan avittamana.

Keynesin (1951) yleisen teorian mukaan työttömyys ei yleensä ole vapaaehtoista. Teoriaa ei vedetty hatusta, vaan sen taustalla oli ihan oikeita havaintoja. Keynesin mukaan työvoiman määrä skaalautuu enemmän kysynnän kuin tarjonnan mukaan, toisin kuin klassisen Sayn lain mukaan. Erityisesti tämä pätee nopeille muutoksille, joita yleensä kutsutaan suhdannevaihteluiksi tai sokeiksi.

Työntekijöiden toiveesta heidän turvakseen tai mukavuudekseen laaditut säännöt saattavat muodostua tulpaksi uudelle kehitykselle, jos työnantajat eivät uskalla palkata uusia työntekijöitä. Juvonen (2019) havaitsi jonkinlaisen yhteyden työmarkkinamuuttujien ja suhdannevaihtelujen välillä. Vahva työvoiman irtisanomissuoja aiheuttaa, että työttömyys palautuu kysyntäsokin jälkeen hitaasti tasapainotasoon. Yhteys on kuitenkin heikko ja merkittävien vaikutusten saaminen vaatisi suuria muutoksia työmarkkinainstituutioille.

Laman aiheuttama suhdannetyöttömyys voi tuottaa kroonista pitkäaikais-työttömyyttä. Pitkittyvä työttömyys laskee työvoiman tarjontaa pysyvästi, koska se väistämättä siirtää osan työvoimasta lopullisesti työelämän ulkopuolelle stigmatisoitumisen sekä ammattitaidon ruostumisen myötä (Keynes 1951). Tätä kutsutaan hystereesiksi. Kroonistunut työttömyys ei enää katoa parempien suhdanteiden myötä vaan vasta työttömien korkean kuolleisuuden tai ennenaikaisen eläköitymisen kautta (Keynes 1935, Haaparanta 2015).

Valitettavasti Sipilän hallitus pahensi tilannetta stigmatisoimalla työttömiä entistä enemmän eivätkä Rinteen ja Marinin hallitukset näytä mitään muuttavan. Hystereesin torjunta vaatii erittäin väkevää keynesiläistä elvytystä matala-suhdanteessa (Keynes 1951), mihin Suomelta puuttuu uskallus ja kyky.

Tarkastelen toisaalla suhdannevaihtelujen tasaamista talouspolitiikalla. Pitkä matalasuhdanne ei kuitenkaan enää johdu sokista vaan rakenteellisista tekijöistä. Työttömyys liittyy matalasuhdanteeseen kaksisuuntaisella kausaalisuhteella.

3.6.6 Luonnollinen työttömyys

Työttömyysteorioissa puhutaan luonnollisesta työttömyydestä (Friedman 1968) tai tasapainotyöttömyydestä. Sillä tarkoitetaan jotain väistämätöntä työttömyysrajaa, johon tasapainoinen talous ajautuu. Se liittyy erityisesti chicagolaisen koulukunnan kuvaamaan joustavaan talouteen. Taustalla vaikuttaa havainto inflaation ja työttömyyden suhteesta, niin sanottu Phillipsin käyrä.

Tasapainotyöttömyys ei kuitenkaan ole luonnonlaki vaan seuraus arvojärjestelmästä, johon voi päätöksillä vaikuttaa (Stiglitz 2012). Ylirönni (2019) puhuisi mieluummin yliluonnollisesta työttömyydestä, koska luonnollisen työttömyyden tasoa ei edes ole pystytty määrittelemään. Se riippuu tietenkin hyväksyttävän inflaation tasosta, mistä on yhtä vaikea löytää yksimielisyyttä.

Erytyisesti uuskeynesiläiset käyttävät vastaavaa termiä *NAIRU = Non-Accelerating Inflation Rate of Unemployment*, eli inflaatiota kiihdyttämätön työttömyys. Euroopan komissio määrittelee virallisemmin käsitteen *NAWRU = Non-Accelerating Wage Rate of Unemployment*, jota käytetään Euroopan vakauserä- ja kasvusopimuksen toteuttamisen analyysiin ja rikkomisen sanktiointiin. Kiema (2017) kääntää sen sujuvasti rakenteelliseksi työttömyydeksi. Teorian mukaan minimityöttömyyden alittaminen johtaa palkankorotuksiin, inflaatioon ja sitä kautta uudelleen työttömyyden kasvuun, mikä nostaa työttömyyden takaisin tasapainoarvoonsa tai sen yli talousoskillaatioiden vuoksi.

Luonnollisen työttömyyden taikka tasapainotyöttömyyden tasolle ei ole löydetty luotettavaa arvoa teoreettisesti tai empiirisesti. Työttömyyden minimitasoa väitetään olevan nyky-Suomessa niinkin suuren kuin 6-7 % (Borg & Vartiainen 2015, Uusitalo et al 2019). Kuitenkin 70-80-luvuilla Suomen työttömyys pysyi pääosin alle 5 %:n eikä koskaan ylittänyt 7 %:a ennen vuotta 1992. Aiemmin se oli vieläkin pienempi, vaikka työllisyystoimia tekevät laskettiin

työttömiksi. Ruotsissa ja Japanissa päästiin joskus jopa alle 2 % työttömyysasteen. Tosin silloin työllisyyskin oli pienempi naisten pienemmän osallistumisasteen vuoksi.

Työttömyyden jako rakenteelliseen ja suhdanteelliseen työttömyyteen hämärtää käsitteitä. Rakenteellisen määritelmäkin hukkuu helposti kaikenlaiseen kohinaan ja kiistelyyn (Räisänen 2018). Lyhytaikaista kitkasokkia lukuun ottamatta suhdanteet johtuvat nimenomaisesti metarakenteellisista ongelmista. Suhdannetyöttömyydeksi nimetty ilmiö on siten rakennetyöttömyyttä toiseen potenssiin.

3.6.7 Työvoiman tarjontateoria

Suomessa monet (Borg & Vartiainen 2015, Holmström, Korkman & Vihriälä 2016, Obstbaum 2017, Kauhanen 2019) levittävät täysin virheellistä ellei peräti valheellista työvoiman tarjontateoriaa. Se perustuu perusteettomille oletuksille, että työttömyys johtuu pääosin työvoiman tarjonnan puutteesta ja työvoiman tarjonnan lisääminen missä tahansa tilanteessa nostaa työllisten määrää.

Tarjontateorian mukaan työttömyyden ja työllisyyden vaihtelu johtuu lähes yksinomaan työntarjoajan (eli työntekijän eli palkansaajan) valinnoista. Esimerkiksi Obstbaum (2017) vertaa mikro- ja makrotaloudellista elastisuutta ikään kuin työn kysyntä olisi rajaton eikä työnkysyjällä (palkanmaksajalla) olisi vaikutusvaltaa työsopimuksen syntyyn. Talouspolitiikan arviointineuvoston taustaraportissa (Gäddnes 2019) tarkastellaan rakenteellista työttömyyttä sekä instrumentaalisesti makrotasolla että mikrotasolla oleellisesti työvoiman tarjontateorian ja taloudellisten kannustinten kautta, mainiten työmarkkinoiden jäykkyyden mutta niitä analysoimatta. (Kyseessä lienee oleellisesti pro gradu -työ – sellaisena erittäin ansiokas – joten siinä ei kaikkea voi käsitellä). Railovuo (2019) vaatii työn lisäämistä, mutta näyttää pitävän työttömyyttä lähes annettuna tosiasiana, jonka hän ennustaa jatkuvan. Kajanoja (2018) huomauttaa, että tarjontaa lisäävät toimet hyödyttävät vain nuorten aikuisten kohdalla.

Edellä mainittua teoriaa kutsutaan julkisuudessa usein työn tarjontateoriaksi. Se voi johtaa harhaan, varsinkin termin työnantaja yhteydessä. Kyse ei ole työpaikkojen tarjoamisesta, vaan työntönteon tarjoamisesta. Työpaikkojen tarjoamista kuvataan työn tai työntönteon kysyntänä.

Vartiainen (2019) saarnaa teoriaa tarkemmin. Hän todellakin väittää, että työvoiman tarjonnan lisääminen lisää työllisyyttä samassa suhteessa, ihan automaattisesti. Teoria perustuu siihen, että työmarkkinoille tulevat uudet työttömät painostavat ammattiliittoja maltillisempiin palkkavaatimuksiin. Se pitää varmaan paikkansa vakaasti kasvavassa taloudessa hyvin pitkällä ajalla, mutta silloin puhutaan yli kymmenen vuoden aikajänteellä, mikä on liian pitkä työttömän odottaa: vähemmästäkin syrjäytetään työmarkkinoilta pysyvästi. Sitä paitsi työttömien maastamuutto voi pilata pahan tarkoituksen kokonaan. Kellä on mahdollisuus, muuttaa maasta – Suomesta on muuttanut yli puoli miljoonaa ihmistä pääosin Ruotsiin tai Amerikkaan.

Tarjontateorian teoreettinen viitekehys perustuu uusklassiseen oppiin. Sitä voidaan pitää ehdottoman virheellisenä kuvaamaan suomalaisia työmarkkinoita, joista markkinat puuttuvat lähes kokonaan ja palkka määräytyy ay-liikkeen voiman mukaan eivätkä palkat koskaan jousta alaspäin, ellei lailla pakoteta. Uusklassisen teorian ja sitä tukevan politiikan mukaan työttömyys nimenomaisesti on väline työvoiman uudelleenallokoitumisen edistämiseksi, palkkaerojen ohella. Uudelleenallokoituminen edistää talouden uudistumista ja lisää yritysten tuottavuutta ja bruttokansantuotetta. Luova tuho siten vaatii heikkojen yritysten kaatumista ja työläisten irtisanomista.

Suomessa työttömiä välineellistävää uusklassista oppia edusta muun muassa Juhana Vartiainen. Hän väittää, että ”hallituksen on jarrutettava taloutta ja näin käytettävä työttömiä välineenä, jolla kustannustasoa painetaan alaspäin” (Vartiainen 2019, 238). Eli jos käytäntö ei toimi teorian mukaan, hallituksen tulee pakottaa käytäntö teoriaan vaikka heikoimpia hyväksikäyttäen. Tämä ei ole enää huonoa tiedettä vaan silkkaa pahuutta, ihan Marxin (1863, 478) oppien mukaan.

3.6.8 Kannusteet ja aktivointi

Vihriälä (2018, 2019) pitää ongelmana työn vastaanottamiseen riittämättömiä kannustimia. Hänen mukaansa Suomessa koko työväestö liikkuu suhteellisen sujuvasti työstä toiseen (Bassanini & Garnero 2013), mutta jäykästi työttömyydestä työhön. Hänelle ei kuitenkaan juolahda mieleen, että se voisi johtua siitä, että työnantaja torjuu työttömät stigman vuoksi. Haaviston (2018, 44) mukaan

työllistymistodennäköisyys puolittuu vuoden työttömyyden jälkeen. Myös Ala-Pietilä ja kumppanit (2021) tukevat työttömien kepitystä sitä mitenkään perustelematta.

Pehkonen, Huuskonen ja Tornberg (2018) havaitsivat pienen korrelaation kannusteiden ja työllistymisen välille. Mallin mukaan 10 % lisäkannustimella saadaan 500 lisätyöllistynyttä 100 000 työllistynyttä kohden, eli varsin marginaalisesti. Tilastollisesti kannustinten yhteys työllistymiseen on suurempi naisilla kuin miehillä. Tutkijat varoittavat tulkitsemasta korrelaatiota kausaatioksi.

Chicagolainen talousoppi korostaa työttömyyden vapaaehtoisuutta, ikään kuin suuri lama olisi vain suuri loma (esim. Lucas 1978, Cochrane 2014, Mulligan 2012) ja työttömyys poistuisi pakottamalla työttömät hakemaan töitä. Amerikkalaisissa tutkimuksissa (Hagedorn, Manovskii & Mitman 2016) toki löydetäänkin yhteyksiä työttömyyskorvausten ja työttömyyden välille, mutta Yhdysvalloissa ei tunnetakaan suomalaisia yleissitovia työehtosopimuksia. Esimerkiksi Krugman (2010) pitää tällaista logiikkaa täysin järjettömänä, ollen siinä täysin oikeassa.

Kyyrä (2018) havaitsi ansiosidonnaisen työttömyysturvan tason ja keston sekä työttömyyden keston välille pienen yhteyden (Kyyrä, Pesola & Verho 2016). Suurin osa työttömistä työllistyy paljon ennen ansiosidonnaisen työttömyysturvan loppumista, mutta työllistymiskäyrässä on kuitenkin nähtävissä selvä nousu ansiosidonnaisen loppumista edeltävinä viikkoina. Työllistyminen jopa kaksinkertaistuu ja työmarkkinoilta poistuminen kolminkertaistuu hetkeksi. Tarkempi analyysi kuitenkin paljastaa, että ainoastaan noin 0.4 % työttömistä onnistuu säätämään työttömyysaikansa strategisesti. Kyse on siis täysin marginaalisesta määrästä. Tämäkin toki joitain tyrmistyttää: Kangasharju (2018, 63) väittää, että ”tutkimukset myös osoittavat, että työttömyysjaksojen loppuminen keskittyy ansiosidonnaisen turvan loppumiseen, joten kaikki työttömyys ei ole vastentahtoista”. Myös Mykkänen (2021) väittää, että ”työttömyysjaksojen päätymisessä on selvä piikki ansiosidonnaisen päätymisen kohdalla”. Menee kyllä vääristelyn ellei valehtelun piikkiin väittää, että 0,4 % on selvä piikki saati keskittymistä.

Vartiainen (2017, 80) jopa leimaa ”hellyttäväksi kaistapäiksi” ihmiset, jotka uskovat, että työttömät kaipaavat töihin. Kannattaisi kansanedustajienkin lukea vähän motivaatiopsykologiaa ja säätää lakeja sen pohjalta. Järkeä käyttämällä ja tietoa soveltamalla ei tarvitse nöyryyttää ihmisiä ”kovakouraisilla reformeilla” (vrt Vartiainen 2017, 80). Mieluummin olen kaistapää kuin kusipää.

Kyyrä (2018) raportoi myös korrelaatioista työttömyysturvan tason ja työttömyyden välillä. Se liittyy erityisesti irtisanomisiin: ilmeisesti työnantaja irtisanoo helpoiten ne työntekijät, jotka pääsevät parhaimman työttömyystuen taikka putken piiriin. Irtisanotun halukkuus tai vapaaehtoisuus jää selvittämättä.

Aineiston pienuus ei kuitenkaan salli tehdä kattavia johtopäätöksiä kannusteloukkujen psykologisista lähteistä eikä siitä, mitä työttömien alaryhmiä nämä koskevat. Oletettavasti eri taustat vaikuttavat merkittävästi, kuten suhdante-tilanne: matalasuhdanteessa töitä ei saa, vaikka kuinka haluaisi, korkeasuhdanteessa ihmisiä haetaan kotoa töihin (viimeksi varmaan 80-luvun lopulla). Honkanen (2018) toteaa kannustinloukkujen merkityksen, erityisesti teoreettisesti, mutta korostaa kysyntäpuolen toimia.

Ervasti (2018) ei saa merkittävää tukea sanktio- ja kannustinvaikutuksille. Päinvastoin, hänen tutkimuksensa osoittavat, että Suomessa on tarjolla motivoitunutta, hyvää ja työllistettävissä olevaa työvoimaa. Suurin osa työttömistä ei edes syrjäydy. Pitkäaikaistyöttömistäkin vähintään kaksi kolmasosaa on täysin työkykyisiä (Kerätär 2016). Ihmiset syrjäytyvät, jos heidät syrjäytetään.

Harhaluulot valitettavasti toistuvat jopa hallitusten ohjelmissa, teoissa – kuten Sipilän hallituksen psykologiselta perustaltaan virheellinen ”aktiivimalli” – ja päätösten perusteluissa. Erityisesti se näkyy työttömien ylimielisenä solvaamisena ja ajojahtina (kuten Puttonen 2018, Vartiainen 2017), mitä motivoi hyväosaisten tarve vapauttaa itsensä syyllisyydestä syyllistämällä huono-osaiset omasta huono-osaisuudestaan. Myös suhdannetyöttömyys-termin käyttäminen viittaa vastuunpakoiluun, kun pyritään kieltämään itseaiheutettu metarakenne-työttömyys syyttämällä siitä ulkoisia suhdanteita.

Hallituksen talouspoliittinen arviointineuvosto (Vilmunen et al 2021) on langennut samaan ansaan. He viittaavat tilaamaansa työhön (Ollonqvist, Tervola, Pirttilä & Thoresen 2021), jossa simuloidaan työntekoa SISU mallilla. Malli

sinänsä lienee pääosin korrekti, mutta logiikka pettää. Ajatuskulku perustuu peruskaavaan $A \rightarrow B$, eli jos oletukset A pätevät, siitä seuraa vaikutus B. Työssä ilmeisesti oletetaan, että

1. Jokaisella on mahdollisuus valita vapaasti, kuinka paljon palkallista työtä tekee, vai tekeekö ollenkaan, tarvitsematta kysyä palkanmaksajalta (työnteettäjältä eli työkysyjältä eli työnantajalta) ja saamatta sanktioita mahdollisesta kieltäytymisestään.
2. Työvoima päättää osallistumisasteestaan välittömien taloudellisten vaikutusten pohjalta pystyen ne luotettavasti laskemaan.
3. Työttömät eivät arvioi työttömyyden pitkäaikaisia taloudellisia riskejä.
4. Sosiaaliset tekijät ovat merkityksettömiä.

Näitä oletuksia ei perustella, ei edes pohdiskella, kunhan sovitetaan pääosin ulkomaaisista tutkimuksesta saatuja lukuja instrumentaaliseen malliin. Äkkiseltään ajateltuna yksikään näistä oletuksista ei päde, ei lähellekään. Esimerkiksi Spinnewijn (2015) havaitsi, että työttömät vahvasti yliarvioivat mahdollisuutensa löytää työpaikka (viit. Tuomala 2019, 273). Näin ollen neuvoston johtopäätökset voidaan arvioida täysin pätemättömiksi, ellei peräti päättömiksi.

Alasalmi (2020, 27) väitti, että ”teoreettisesti työttömyysturvan enimmäiskeston tai tason lasku kasvattaa työttömän työnhakijan kannustimia työn hakemiseen ja työn vastaanottamiseen”. Sen enempää hän ei teoriaa pohdi, mutta jatkaa väittämällä, että ”aktiivisempi työnhaku ja alhaisempi kynnispalkka nostavat työllistymisen todennäköisyyttä ja siten lyhentävät hänen työttömyysjaksonsa pituutta”, ikään kuin Suomessa työttömällä olisi todellista mahdollisuutta asettaa kynnispalkkaa tai että epätoivoisten hakemusten lisääminen mitään auttaisi. Muuten hänen empiirinen katsauksensa työttömyysetujen kokonaisvaikutuksista työllistymiseen lähinnä tuo esille ulkomaisten tulosten laajan tuloskirjon, josta ei juurikaan voida tehdä johtopäätöksiä, joita voidaan Suomeen soveltaa.

Kangasharju (2021) jatkaa väittämällä, että ”ilman passiivisen työttömyysturvan muutoksia tai työn tarjontakannustimien parantamista ei päästä riittävän pitkälle”. Ei hänkään sitä perustele saati esitä, mistä näille kannustetuille työpaikka löytyisi muuten kuin jonkun toisen kustannuksella.

Työvoiman tarjonnan lisääminen varmasti hyödyttää joitain osapuolia. Erityisesti lisääntyneen tarjonnan lisäämä julkityöttömyys vähentää palkankorotuspaineita. Mitattava tarjonta helpottaa yritysten investointipäätöksiä, sitä enemmän mitä suuremmasta yrityksestä on kyse, koska suurella yrityksellä on suuret investoinnit. Siten pääomavaltaiset suuryritykset saattavat hyväksyä korkeammat palkankorotukset siitä hyvästä, että saavat enemmän liikkumavaraa investointeihin. Ne saattavat jopa toivoa työttömyyttä. Pienyritykset eivät suuryöttömyydestä hyödy laisinkaan, koska pientyöttömyyden ja jopa täys-työllisyyden aikana on aina tarjolla jonkin verran työvoimaa.

Kolsrud, Landais, Nilsson ja Spinnewijn (2018) väittävät empiirisen tutkimuksen pohjalta, että laskeva työttömyyskorvaus ei toimisi optimaalisesti, vaan mahdollisesti nouseva toimii paremmin kuin laskeva. Jotkut suomalaiset tutkijat (esim. Spolander 2018) kuitenkin väittävät päinvastaista – ilman perusteluja tietenkin. Myös Kotamäki (2020) esittää lukuisia päinvastaisia tuloksia väitteitä ja tuo esille, että empiria pätee vain Ruotsiin, jossa on antelias työttömyysturva, jota tulosten mukaan pitäisi alentaa. Ilmiön teoreettinen tarkastelu sortuu kuitenkin vähintään virheelliseen oletukseen, että työttömällä olisi mahdollisuus valita työttömyyden ja työnteon välillä, mikä ilmeisen harvoin pitää paikkansa²³. Tiede ei siten vielä pysty antamaan selvää vastausta työttömyyskorvausten ja työllistymisen välille – ilmeisesti riippuvuus rajoittuu marginaaliryhmiin tai ilmenee sekundaaristen vaikutusten kautta.

Toisaalta tiedetään, että nälän aiheuttama epätoivo saa ihmiset myös vähemmän kunniallisiin ja jopa laittomiin toimiin. Sitäkö herrat haluavat: naiset ilokaduille? Suomen sisällissotakin 1918 sai energiansa nälästä eikä luokkatunnosta.

Omasta halusta ilman palkkatyötä jäävä yksilö ei välttämättä koe sitä ongelmana itselleen. Tämän tien valinneet saattavat keksiä itselleen mielekästä tekemistä esimerkiksi harrastuksista, itsensä kehittämisestä, kodinhoidosta, omais-

23 Minä olen ollut vuosia pitkä- ja pätkätyöttömänä ja tutustunut lukuisiin muihin työttömiin. En tunne ketään, joka olisi vapaaehtoisesti työttömänä tai olisi kieltäytynyt tarjotusta asiallisesta työstä perusteetta, vaan kaikki etsivät töitä vimmatusti, kuten itsekkin. Tämä ei yksittäishavaintona vielä tietenkään todista mitään teoriaa oikeaksi, mutta riittää kumoamaan työttömyystaloustieteellisen yleisen oletuksen työttömän mahdollisuuksista optimoida työllistymistään.

hoidosta, politiikasta ja vapaaehtoistyöstä. Parhaimmassa tapauksessa sellainen voi hyödyttää yhteiskuntaa enemmän kuin palkkatyö. Moni ei siten edes tarvitse tai halua siihen ratkaisua.

Kaikki aktivistit (esim Vartiainen 2019) eivät ymmärrä substituutiovaikutusta. Vartiainen (2019, 258) jopa tukee työttömien kurjistamista ja pakottamista lisäämään ponnistuksiaan.

3.6.9 Yhteenvetoa

Työttömyys poistetaan periaatteessa erittäin yksinkertaisesti jakamalla yksilöiden oikeudet (tulot) ja velvollisuudet (työt) tasan. Suunnitelmataloudessa jaosta selviäisi osoittamalla suoraan kullekin tehtävät, mutta markkinataloudessa jaon odotetaan tapahtuvan itsestään. Reaalitaloudessa esiintyy kuitenkin häiriöitä, jotka estävät työn ja toimeentulon tehokkaan ja oikeudenmukaisen jakautumisen. Siksi sellaisessa pitää erikseen säätää huolella talouden parametreja, joilla korjataan niitä häiriöitä, jotka työttömyyttä aiheuttavat. Kaikki parametrit eivät muutu itsestään, ainakaan riittävän nopeasti ja oikeaan suuntaan.

Työttömien työllistäminen millä tahansa järkevällä toimella esimerkiksi valtiollisen työtakuun muodossa on selkeää plussumapeliä (Minsky 2013). Huonosti hallittuna sellainen voi toki johtaa epätehokkaaseen ja joustamattomaan resurssien allokointiin, mikä käytännössä nousee ongelmaksi vasta täys- tai ylitööllisyyden aikana. Sellaisesta ollaan kaukana, mutta sellaiseen pitää valmistautua ajoissa.

Työllisyyden taso riippuu enemmän kunkin maan omista valinnoista kuin maailman tilanteesta. Työttömyyden sietäminen on siten arvokysymys. Jotkut pitävät muita asioita, kuten hintavakautta tärkeämpinä. Esimerkiksi Vartiainen (2019, 66) julistaa, että ”vaikka kuinka haluaisimme 3% työttömyysasteeseen, sitä ei kannata tavoitella”. Inhimillisten tuhojen lisäksi tuollainen vaatimus voi johtaa talouden syöksykierteeseen: Jos tarkoituksella pyritään ylläpitämään tiettyä ”tasapainotyöttömyyttä”, työttömät voivat lähteä ulkomaille työnhakuun, jolloin työllisyyttä pitää jatkuvasti laskea toivotun työttömyyden saavuttamiseksi. Sen kompensoimiseksi halutaan sitten tuoda ulkomailta lisää työttömiä.

Ulkomaiset teoriat eivät sellaisenaan kuvaa Suomen taloutta riittävän hyvin. Suurin osa teorioista on amerikkalaisia tai brittiläisiä. Ne olettavat paljon Suomea vapaamman ja joustavamman talouden. Suomen talous seisoo vieraan valuutan ja työmarkkinajärjestöjen varassa, mikä jäykistää sitä ja altistaa inflaatio- ja deflaatiokierteille. Sen mallintaminen vaatii omintakeista talousteoriaa, josta ei nobeleita jaeta.

Erityisesti työttömyys harvoin johtuu vapaaehtoisuudesta. Melkein kaikki työttömät haluaisivat töihin, jos vain pääsisivät. Joillain voi olla omia vaatimuksia työpaikalle, jonka suostuvat ottamaan vastaan. Useimmiten nämä ovat täysin kohtuullisia ja ymmärrettäviä. Yhteiskunnan tuelle eläviä työnvieroksujia ja pinnareita on niin vähän, että sellaisia tulee käsitellä erityistoimin eikä yleistä politiikkaa tule perustaa syyttömien rankaisemiseen.

3.7 Työttömyyden ja työn psykologiaa

3.7.1 Evoluutiopsykologinen lähtökohta

Ihmisten käyttäytymiskaavat seuraavat evoluutiosta metsästäjä-keräilijäkauden olosuhteisiin (ks. esim. Buss 2008, Tooby & Cosmides 1990, Geary 2005). Aivomme ovat pääosin koodautuneet kivikauden vaaroihin – maanviljelyskauden vaikutukset ovat jääneet pieniksi ja teollisuusajan lähes olemattomiksi. Tiedämme kuitenkin, että vaalea iho ja kyky juoda lehmänmaitoa aikuisena ovat kehittyneet suhteellisen hiljattain, joten eivät kulttuuriajan vaikutukset aivan olemattomia ole. Ainakin vahingolliset ominaisuudet karsiutuvat nopeasti.

Biologinen ja psykologinen evoluutio kulki rinnan kulttuurievoluution kanssa. Kulttuurievoluutio selittää yhteistyötä (Boyd & Richerson 1985). Sota vaikutti merkittävänä evoluutiotekijänä niin kulttuuriin kuin yksilöihin.

Luonnossa vallitsee armoton eloonjäämiskamppailu. Luonnonvalinta sekä sittemmin myös sosiaalinen valinta ovat tuottaneet vaistoja ja viettejä, jotka tukevat henkiinjäämistä ja lisääntymistä. Evoluutiopsykologia ei suoraan ennusta nykyistä käyttäytymistämme, mutta se tuottaa propositioita, joita voidaan empiirisesti testata. Monet ovat osoittautuneet paikkansa pitäviksi. Eläimelliset vaistot vaikuttavat myös taloudellisiin päätöksiin (Akerlof & Schiller 2013, Keynes 1936). Evoluutiopsykologiaa on sovellettu erityisesti pelkotilanteisiin ja parinvalintaan liittyviin ilmiöihin sekä sukupuolten erojen selittämiseen, mikä herättää kiistoja sukupuolentutkimuksessa.

Kivikaudella ei tunnettu palkkatyötä. Kaikki tekivät kuitenkin työtä itsensä ja perheensä sekä kenties lähiyhteisön hyväksi kuten haluttiin, sovittiin tai pakotettiin. Tekemistä yleensä riitti, koska sitä ei säädelty. Työtä tehtiin usein tiimeissä: metsästäys vaati koordinoitua yhteistyötä, kuten myös puolustus tai rakennus, jossain määrin myös lastenhoito. Varsinaisia ammatteja ei tunnettu, joskin tapauskohtaista erikoistumista ja työnjakoa saattoi tapahtua. Luonnollinen työnjako sukupuolten välillä johti näiden erilaistumiseen, olkoonkin että miehen suuremmat käsivoimat ja naisen hoivavietti lienevät lähes ainoat mitattavat tekijät, joissa sukupuolten erot ovat keskihajontoja suuremmat. Toisaalta urosten variaatiot ovat suurempia melkein missä tahansa suureessa tai lajissa.

Johtajuus saattoi jakaantua ja vaihdella tiimin sisällä. Vasta kasteluviljely johti syvempään pysyvään hierarkiaan ja kontrolliin, koska siinä tarvittiin suurta yhteistyötä ja vapaamatkustuksen torjuntaa. Ihmisen asema yhteisöissä oli yleensä vakaa ja muuttumaton normaalia kasvukehitystä lukuun ottamatta.

Kivikauden koordinaatio-ongelmat poikkesivat nykyajasta (Van Vugt & Ronay 2013). Erityisesti metsästäjä-keräilijä ryhmä itse valitsi tavoitteet ja keinot sekä nosti joukostaan johtajan tilanteen mukaan. Ihmisille jopa muodostui vaistoja totella johtajaa, varsinkin kriittisessä tilanteessa, koska sellainen edisti henkiinjäämistä (Bastardoz & Van Vugh 2019). Koska tottelun tarve liittyi yleensä olemassaoloa uhkaaviin kriiseihin, ihmiset suosivat luontaisesti kovaa johtajaa, joka pistää rintamakarkurit ja vapaamatkustajat kuriin, vaikka sellainen ei olisi nykyolosuhteissa tuottavaa tai edes mukavaa. Liekö liberalismi sitten luonnonvastaista, jos luonto siten suosii järjestystä vapauden kustannuksella. Älkäämme kuitenkaan unohtako Humen lakia.

Nykyajan kulttuuriset johtamistilanteet poikkeavat luonnollisista. Organisaatioissa johtajaksi nimetään ulkoisesti ja tavoitteet annetaan ylhäältä. Johtaja ei siten luonnollisesti nauti alaiensa luottamusta, vaan se tulee ansaita. Evoluutioympäristöstä poikkeava johtamismalli voi estää joitakuista sopeutumasta nykyajan työelämään ja sen järjestykseen.

Luonnossa ja yhteisöissä käytiin kilpailua parinvalinnasta, mies miestä vastaan ja nainen naista vastaan. Kummallekin sukupuolelle muodostui näkyvän ja näkymättämän kilpailun kautta epämääräinen järjestys, kuka ensin pääsi valitsemaan puolison. Parhaimman puolison löytänyt maksimoi jälkeläistensä elinmahdollisuudet parhaimmilla geneilla. Hyvät taidot, hankitut resurssit ja arvostettu asema yhteisössä paransivat parinhankintamahdollisuuksia.

Evoluutiopsykologia ennustaa sosiaalisia motiiveja (Williams 1966, Sober & Wilson 1998, Wilson & Sober 1994). Ryhmän jäsenyys toi turvaa, sitä enemmän mitä vahvempi ryhmä oli (Buss 2008, 308). Yksinäisyys altisti vaaroille. Jokaisen kannatti pyrkiä jäseneksi mahdollisimman vahvaan ryhmään. Toisaalta ryhmässäkin saattoi ilmetä ristiriitoja ja tappeluita, isossa ehkä enemmän kuin pienessä. Ryhmän sisälle muodostui arvojärjestys. Valtaa kannatti tavoitella: vallan käyttäminen ja näyttäminen edisti erityisesti miesten

lisääntymismahdollisuutta, koska valta ja sosiaalinen asema toi parhaimmat mahdollisuudet saada resursseja ja apua hädässä niin itselle kuin perheelle (Buss 2008).

Toimettomuus altisti sosiaalisen arvon laskulle ja jopa ryhmästä erottamiselle. Ihmisille muodostui vahva vastavuoroisuusvietti, joka tuotti inhoa ja halveksuntaa ihmiseen, joka ei vastannut palvelukseen vastapalveluksella tai yritti elää toisten kustannuksella. Sosiaalisen arvon riisto heikensi kivikauden miehen pariutumismahdollisuuksia ratkaisevasti. Siten evoluutioteoria ennustaa, että nykymies kokee työttömyyden eksistentiaalisena uhkana. Nainen voi kokea uhan lievempänä, koska sosiaalisen arvon lasku ei laske hänen välittömiä lisääntymismahdollisuuksia. Kivikaudellakin melkein kuka tahansa nainen saattoi löytää miehen siittämään lapsia – lasten elättäminen yksin oli sitten toinen juttu.

Evoluutioteorian mukaan yksilö tukee geneettisten sukulaisten menestystä. Mitä lähempää sukua toinen on, sitä enemmän sillä on samoja geenejä. Sukulaisen auttaminen siten edistää oman geenin leviämistä. Siten teoria ennustaa ihmisten toimivan tunneperäisesti ja suhteellisen altruistisesti läheistensä kanssa. Kaukaisten kanssa sen sijaan tehdään materiaaliseen tai sosiaaliseen vaihtosuhteeseen taikka epäsuoraan vastavuoroisuuteen perustuvaa yhteistyötä (Alexander 1987). Ihmisille muodostui implisiittisiä vaistoja, jotka tuottivat vihaa, raivoa ja halveksuntaa vastavuoroisuutta rikkoneille, jopa valmiuksia tunnistaa huijarit.

3.7.2 Ihmisten identiteetti

Identiteetti tarkoittaa ihmisen omaa käsitystä itsestään. Identiteetti kehittyy koko elämän ajan vuorovaikutuksissa toisten kanssa. Se kytkee menneisyyden nykyisyyteen ja tulevaisuuteen. Rakentamalla identiteettiään yksilö luo minälle tarkoitusta ja yhtenäisyyttä elämänsä aikana (Erikson 1963, McAdams 2009). Voidaan puhua myös itsestä tai minästä, joka käsittelee yksilön tietoisuutta itsestään: *cogito ergo sum* (Hammock 2015, 12).

Persoonallinen identiteetti kuvaa yksilön eroavuutta muista. Se perustuu usein yksilön kykyihin ja taitoihin, erityisesti opittuun osaamiseen, mutta voi sisältää myös puutteita, vammoja ja vajavaisuuksia. Se liittyy myös haluun esittää itseä muille. Persoonallinen identiteetti rakentuu osin persoonallisuuden päälle.

Persoonallisuus tarkoittaa yksilölle tyypillistä tapaa käyttäytyä, ajatella, puhua, kokea ja suhtautua toisiin ihmisiin (Widiger, Verheul & van den Brink 1999, Ellis & Abrams 2007), mikä kattaa näkyvät ja näkymättömät, tiedostetut ja tiedostamattomat toimet. Identiteetti on subjektiivisempi ja persoonallisuus objektiivisempi käsite.

Sosiaalinen identiteetti kuvaa yksilön samankaltaisuutta muihin. Se ilmaisee, mihin ryhmään yksilö kokee kuuluvansa. Sosiaalinen identiteetti tekee ryhmän johtamisen mahdolliseksi. Sosiaalinen identifikaatio tarkoittaa tietoista tai tiedostamatonta samaistumista siten, että ryhmän onnistumista tai epäonnistumista pidetään omana menestymisenä tai tappiona. Voidaan erottaa myös suhteellinen identiteetti, joka kuvaa yksittäiseen henkilöön samaistumista. Ihmisellä voi olla rinnakkaisia sosiaalisia identiteettejä, jotka voivat liittyä erilaisiin rooleihin eri ympäristössä.

Identiteetin kehittymistä ja kypsymistä selitetään usein Marcian (1966, 2007) mallilla. Se sisältää kaksi ulottuvuutta, sitoutumisen ja etsimisen. Kehityskulkuun kuuluu neljä vaihetta: Epäselvän identiteetin vaiheessa yksilö ei ole käynyt läpi etsintävaihetta, eikä sitoutunut mihinkään. Identiteetin etsintävaiheessa yksilö kokeilee vaihtoehtoja ja etsii identiteettiä, mutta ei ole sitoutunut valintoihin. Identiteetin lainannut yksilö ei ole käynyt läpi etsintävaihetta, vaan on sitoutunut johonkin vaihtoehtoon ulkoisen roolimallin mukaisesti, kokeilematta muita. Identiteetin saavuttaneet yksilöt ovat käyneet läpi etsintävaiheen ja ovat sitoutuneet valintoihinsa.

Erikson (1963, 1968) kuvasi identiteettejä psykososiaalisen teorian avulla. Identiteettiä kuvaa tai jopa määrittelee ajallinen jatkuvuus – identiteetti kytkee yksilön menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden. Ihmisten kohtaamat sisäiset tai ulkoiset muutokset, kuten työpaikan menetykset, voivat aiheuttaa identiteettikriisejä. Ne voidaan määritellä identiteetin kehityksen normatiivisiksi kausiksi, jotka saattavat identiteetin epätasapainoon. Identiteettiristiriita tuottaa pahoinvointia ja ahdistusta sekä motiivin päästä siitä eroon. Identiteettikriisissä yksilöt aktiivisesti tutkivat ja kyseenalaistavat uskomuksiaan, pyrkimyksiään ja sitoumuksiaan erityisiin arvoihin. Tämä voi onnistuessaan johtaa identiteetin

uudelleenrakentamiseen. Koherentin identiteetin saavuttaminen johtaa taas hyvinvointiin, onneen ja tasapainoiseen elämään ja mahdollistaa rakentavan toiminnan yhteisössä.

Ihmisen identiteetti kytkeytyy vahvasti koulutukseen, ammattiin ja työpaikkaan. Siten työttömyys voi merkitä totaalista identiteettirikkoa varsinkin pitkittyessään. Yksilö menettää jäsenyytensä työyhteisössä, mahdollisesti koko ammattiyhteisössä. Mitä vahvemmin hän on ammattiinsa identifioitunut, sitä kovemmin sen kadottaminen iskee. Työttömyyteen liittyvän stigman vuoksi työtön voi jättäytyä muistakin sosiaalisista yhteisöistä enemmän tai vähemmän omatahtoisesti. Identiteetti jää epäselväksi ja sen rakentaminen pitää aloittaa alusta. Se tuskin onnistuu ennen uutta, riittävän pysyvää työtä. Uudelleenkoulutus ei välttämättä vielä tuota samanlaista ammatti-identiteettiä kuin ensimmäinen koulutus aiempien epäonnistumisen kokemusten aiheuttaman pessimismin vuoksi.

Yksilöt kiintyvät ryhmiin sitä kiinteämmin mitä pysyvämpinä he niitä pitävät (Sani, Bowe & Herrerra 2008). Yksilöllinen mahdollisuus siirtyä luokasta toiseen vähentää kollektiivista identiteettiä (Hogg 2012). Siten työttömät eivät muodosta samanlaista identiteettiyhteisöä kuin työyhteisö, koska jokainen pyrkii ulos työttömyydestä. Työttömyyttä ei koeta pysyväksi tai lopulliseksi kuten eläkeläisyyttä, joten se ei koskaan juurru osaksi identiteettiä. Harva kokee kutsumusta muodostaa työttömien yhteisöä muuten kuin ehkä välineellisistä syistä tai edes etsiä toisia työttömiä. Siksi työttömät eivät saa tai anna paljon vertaistukea toisilleen.

Työttömän identiteettikriisiä lietsoo nykyajan kulttuuriin kuuluva piirre määritellä ihmiset työn ja ammatin mukaan. Tutustuttaessa tuntemattomaan kysytään hyvin nopeasti toisen ammattia, mitä ei pidetä samalla lailla epäsovivana kuten iän, uskonnon, rodun tai perhetaustan kysymistä. Työtön ei lokeroidu mihinkään muuhun kuin työttömäksi, joka ei oikein ole mitään.

Työttömyys rikkoo itsekäsityksen, uskon omiin kykyihin ja mahdollisuuksiin. Työttömän persoonallinen identiteetti kietoutuu helposti itseinhon, itseään ja itseraivon ympärille. Työtön helposti uskoo vieraiden halveksivan ja välttelevän ja läheisten vähättelevän ja häpeävän häntä, eikä aina ihan perusteetta.

Itseiskierteestä on vaikea päästä pois, mikä altistaa itsetuhoiselle käyttäytymiselle. Heikko itsetunto häiritsee oppimista ja estää hakeutumasta työnsaantia tai oppimista edistäviin sosiaalisiin vuorovaikutuksiin.

Epävarmuus itsestä tuottaa kognitiivista kuormaa ja stressiä. Sellainen haittaa muuta ajattelua ja ylikuorma voi johtaa heuristiseen ajatteluun eli vaisto- maisten, intuitiivisten tai tunneperäisten päätösten tekemiseen rationaalisen pohdinnan sisään sekä ajatusvirheisiin (Tversky & Kahnemann 1974). Työttömyys voi laskea älykkyyssosamäärää mitattavasti. Varmasti se haittaa johdonmukaista työnhakua ja itsekehitystä.

Työtön voi kokea työttömäksi jäämisen yhteiskunnan harjoittamana syrjäyttämisenä. Siitä voi koitua vakavaa vaaraa. Monen kouluammunnan ja radikalisoitumisen takaa on löydetty torjunnan aiheuttamaa katkeruutta (Williams 2007). Sen sijaan työttömät eivät juurikaan aktivoitu saati järjestäydy poliittisesti, minkä vuoksi poliittiset puolueet aktiivisesti unohtavat heidät (Ylirönni 2019, 111).

Identiteettien yhteensopivuus ilmenee rekrytoinnissa. Rekrytoiva pomo odottaa tietoisesti tai tiedostamattaan, että työnhakija kuuluu samaan identiteetti- piiriin kuin hän itse. Samaistus herättää luottamusta, erilaistus epäilyjä.

3.7.3 Motivaatioiden perusta

Tarkastellaan motiiveja elämään, työhön ja työnhakuun. Motiivit voidaan jakaa ulkoperäisiin ja sisäperäisiin. Sisäperäisille toiminta on tavoite sellaisenaan, ulko- peräisille väline etäisemmän tavoitteen saavuttamiseksi. Sisäperäiset motiivit houkuttelevat oppimaan, tutkimaan, leikkimään ja luomaan. Sisäperäisiin motiiveihin kuuluvat halu tietää, oppia ja tutkia, halu suorittaa, saavuttaa ja ylittää itsensä sekä halu aistillisiin ärsykkeisiin ja nautintoihin (Vallerand, Blais, Brière ja Pelletier 1989). Ulkoperäisiin motiiveihin liittyy usein toisen ihmisen vallan- käyttö ja kontrolli, mikä koetaankin eri tavoin kuin luonnon aiheuttamat rajoitukset, jotka voidaan ottaa haasteina.

Samanaikaiset motiivit eivät kuitenkaan välttämättä tue toisiaan edes samansuuntaisina. Ulkoperäinen motiivi kuten palkkio voi sammuttaa aiemmin vallinneen sisäperäisen motiivin ja rangaistus tai uhka tuhoaa sen varmasti ja

kokonaan (Deci & Ryan 1985, Amabile 1996, Deci & Ryan 2000). Ainoastaan vapaavalintaisuuteen perustuva ulkoperäinen palkkio voi tukea sisäperäistä motivaatiota. Ylikannustus työntekoon tai työnhakuun saattaa siten laskea motivaatiota, erityisesti kontrolloivasti annettuna. Ennen kannusteiden asettamista pitäisikin selvittää olemassa oleva motivaatio. Jos sellaista ei ole, ei kannusteihin-kaan liity motivaatiokadon riskiä.

Motiivit voivat vaikuttaa positiivisesti tai negatiivisesti. Puhutaan saavutus- ja välttämismotiiveista (Lewin 1935). Paha voittaa hyvän eli negatiivinen motiivi ohittaa kaikki positiiviset motiivit (esim. Lewin 1935, Dollard & Miller 1950, Baumeister, Bratislavsky, Finkenauer & Vohs 2001). Negatiiviset motiivit liittyvät negatiivisiin tunteisiin, vahvimmin pelkoon. Ne ohjaavat pois vaaroista ja riskeistä. Positiiviset tunteet laajentavat mieltä, tuovat uusia kokemuksia, valmistavat tulevaisuuteen, antavat aikaa harkita ja miettiä. Positiiviset ja negatiiviset tunteet muodostavat erilliset ulottuvuudet eivätkä ole saman akselin ääripäitä (Fredrickson 2001). Sisäperäiset motiivit liittyvät positiivisiin tunteisiin ja negatiiviset tunteet ulkoperäisiin motiiveihin.

Jotkut yksilöt kokevat luonnostaan enemmän negatiivisia kuin positiivisia motiiveja ja ovat siten välttämissuuntautuneita, kun toiset ovat saavutussuuntautuneita. Dweck (1986, 1999) erotti vielä oppimissuuntautuneet.

Päämääränasetusteoria (Locke ja Latham 1990) tarkasteli tavoitteiden merkitystä motivaatiolle. Sen mukaan hyvin asetettu tavoite johtaa parempaan suoritukseen kuin epämääräinen tavoite ja oppimistavoite parempaan kuin suoritustavoite. Lähitavoitteet tukevat suoritusta – erityisesti oppimista – paremmin kuin etätavoitteet. Teorian mukaan kannustimet vaikuttavat suoritukseen vain siinä määrin, kuin ne johtavat päämäärän asettamiseen ja siihen sitoutumiseen.

Motiivien hierarkia liittyy ensisijaisesti henkiinjäämistarpeiden ja toissijaisesti lisääntymismahdollisuuksien välittömyyteen. Maslow'n motivaatiohierarkialle ei ole löydetty tieteellistä näyttöä, joten sen saa unohtaa.

3.7.4 Itseohjausteoria: yleinen teoria melkein kaikelle

Tarkastellaan motivaatiota itseohjausteorian mukaan (Deci & Ryan 2000). Englanninkielinen termi *self-determination theory* (SDT) on käännetty myös termeillä itseohjautuvuusteoria (Martela & Jarenko 2014; Mayor & Risku 2019), itseohjautuvuuden teoria (Handolin 2015), itsemääräytymisteoria (Ojanen 2007, Malmberg & Little 2005), tai itsemääräämisteoria (Nurmi & Salmela-Aro 2005, Honkanen 2017). Itse olen viimeksi käyttänyt nimeä itseohjausteoria, jonka koen kuvaavan sitä parhaiten, mutta sitä sopii kiistellä (Peltoniemi 2019). Teoria on vakiinnuttamassa paikkansa erityisesti johtavimpana työmotivaatioteorianana, mutta soveltuu kaikkiin muihinkin ympäristöihin.

Itseohjausteorian mukaan ihminen voi sisäistää ulkoperäisiä motiiveja eriasteisesti. Deci ja Ryan (2000) jakavat ulkoperäisen motivaation säätelyn neljään luokkaan sen mukaan, miten yksilö omaksuu ulkoisen säätelyn ja siihen liittyvät arvot ja normit osaksi itseään:

- Ulkoinen säätely: Ihmistä motivoi rangaistusten välttäminen ja palkitsemisen tavoittelu. Säätely riippuu kokonaan yksilön ulkoisista tapahtumista.
- Introjektoitu säätely: Yksilö sisäistää yhteisön säännöt mutta ei omaksu arvoja. Hän pyrkii täyttämään velvollisuuksia ja painostaa itse itseään häpeän ja syyllisyyden tunteilla. Hän saattaa tavoitella itsearvontuntoa tunteakseen itsensä hyväksi ja arvokkaaksi ihmiseksi. Yksilö kokee usein ristiriitoja omien halujen ja kokemiensa vaatimusten välillä.
- Identifioitu säätely: Yksilö omaksuu yhteisön päämäärät ja arvot. Henkilökohtaisten päämäärien ja identiteettien mukainen toiminta saa kokemaan vapautta. Eri rooleihin voi liittyä erilaisia identifikaatiota.
- Integroitu säätely: Yksilöt tuntevat päätöksensä ja käyttäytymistensä johtuvan heistä itsestään. Ulkoiset säännöt integroituvat yksilön omaksi koko elämän kattavaksi vakaumukseksi ja eri identifikaatiot (koti, työ, harrastus, usko j.n.e.) sulautuvat toisiinsa koherentisti ja ristiriidattomasti.

Nämä sulautuvat jossain määrin jatkuvaksi ja muuttuvaksi kirjoksi. Identifioitu ja integroitu säätely voidaan luokitella sisäperäisten motiivien kanssa autonomiseksi motivaatioksi, koska yksilö kokee päätösten lähtevän hänestä itsestään. Ulko-peräinen motivaatio ei kuitenkaan koskaan muutu sisäperäiseksi.

Sisäistämispöcessissa yksilöt pyrkivät muuntamaan yhteisön normit henkilökohtaisesti hyväksytyiksi arvoiksi ja itsesäätelyksi. Sisäistäminen lähtee tarpeesta kuulua yhteisöön ja riippuu sen tyydyttymisestä. Yhteisöllinen torjuminen estää sisäistämisen, samoin kuin kykenemättömyys saavuttaa roolin mukaista osaamista ja hallintaa. Identifioiminen onnistuu vain itsenäisesti ja vapaaehtoisesti, kun yksilö tiedostaa omat tunteensa ja arvonsa, ottaa vastuun omista asenteista, vapautuu psykologisista defensseistä ja onnistuu sovittamaan normit aiemmin omaksumiensa arvojen kanssa. Painostaminen pysäyttää sisäistuksen introjektion tasolle. Yksilö ei koskaan integroi ristiriitaisia tai vastenmielisiä arvoja.

Identiteetin muotoutuminen ja säätelyn identifioiminen riippuvat psykologisista perustarpeista. Näistä oleellisimmat ovat yhteenkuuluvuus, kompetenssi ja autonomia. Kompetenssi kuvaa, että yksilö kokee itsensä kyvykkääksi hallitsemaan itseään ja ympäristöään ja osaavansa selviytyä siinä. Autonomia kuvaa kokemusta ottaa vapaus ja vastuu omista päätöksistä, mutta ei välttämättä riippumattomuutta muista. Yhteenkuuluvuus kuvaa mahdollisuutta tuntea kuuluvansa ryhmään ja tulla hyväksytyksi, pidetyksi, arvostetuksi tai rakastetuksi. (Decy & Ryan 2000)

Identiteetin integroitumisastetta voidaan kutsua koherenssiksi. Koherenssi johtaa johdonmukaiseen toimintaan ja lisää kognitiivista voimaa, kun yksilö vapautuu pähkäilemästä ristiriitoja. Johtajalle koherenssi tuo karismaa. Epäkoherenssi kuluttaa kognitiivisia resursseja itsensä rakentamiseen ja turhaan märehtimiseen.

Autonomiset motiivit tukevat onnellisuutta. Ulkoperäiset motiivit johtavat useammin negatiivisiin tunteisiin. Negatiivisia tunteita aiheuttavat myös itseohjausteorian mukaisten psykologisten perustarpeiden riisto. Esimerkiksi autonomian riisto johtaa helposti amotivaatioon.

Introjektiivinen taso johtaa sisäisiin ristiriitoihin ja jäykkään käyttäytymiseen. Introjektoidut motiivit saattavat olla hyvinkin vahvoja ja voivat saada yksilön panostamaan täysillä resurssejaan tavoitteen saavuttamiseksi, mikä voi aiheuttaa jääräpäisyyttä, riippuvuutta ja työnarkomaniaa kuten myös joustamattomuutta ja suvaitsemattomuutta. Introjektio voi näkyä narsismina, persoonallisuudesta ja ehdollistumisesta riippuen, siten että positiivinen säätely liittyy huikentelemaan narsismiin ja negatiivinen säätely haavoittuvaan narsismiin taikka ekstraversio suurentelemaan ja introversio haavoittuvaan. (Sedikides et al 2019)

Introjektion olisi voinut julistaa Suomen kulttuuriperintökohteeksi. Niin syvällisesti häpeä-, nolaus- ja kilpailutuskasvatus on kansaamme juurtunut, joskin ajat ovat muuttumassa uusien tuulten myötä. Ainakin vielä sotien jälkeiset sukupolvet imivät perihäpeän äidinmaidossa, mikä jarruttaa kansainvälistä kanssakäymistä vielä tänäkin päivänä. Perihäpeä johtaa haavoittuvaan egoon, aggressiivisiin defenseihin, muita halveksivaan puhetapaan sekä heikkoon oppimiseen, mutta voi myös ilmetä rajuna kilpailuviettinä, voittamisen pakkona ja epätoivoisena häviämisen välttämisenä. Pahimmillaan ihminen kokee jokaisen sosiaalisen tilanteen kilpailuna. Tämä ruokkii kierrettä läpi yhteiskunnan.

Hyvinvoinnin kannalta introjektiot johtavat pahimpaan lopputulokseen. Vaihtosuhteisiin perustuva kanssakäyminen tuottaa paljon vähemmän vaurioita. Omistava äiti vaarantaa lapsen kehitystä enemmän kuin laiminlyövä isä, johon ei muodostu samanlaista kiintymyssuhdetta. Yhteiskunnallisesti introjektiot eivät toki aina ole pahasta, koska häpeän pelko estää monia lankeamasta rikosten ja rötösten tielle. Toisaalta sisäiset ristiriidat saattavat johtaa pahoihinkin tekoihin. Kuinka monen terroristin sisältä löytyy rikottu introjektiivinen identiteetti?

Erään teorian tai havainnon mukaan ihmiset pitävät tehokkaimpana vaikutuskeinona sitä, mikä heillä on käytössään. Monet elleivät useimmat ekonomistit näyttävät uskovan taloudellisiin kannusteisiin parhaimpana ellei yksinomaisena motivointikeinona. Muuta motivaatiota pahimmillaan pidetään psykologien pehmoiluna. Ihan tulosten kannalta olisi syytä päivittää näkemyksiä.

3.7.5 Työn tekemisen motiivit

Ihmiset valitsevat opiskelualansa yleensä kiinnostuksen mukaan laskelmoimatta palkkaa tai työnsaantimahdollisuuksia – muutenhan fiksuimmat pyrkisivät mahdollisimman nopeasti työelämään ammattikoulun kautta. Ammatin valintaan vaikuttavat myös sen prestiisi sekä oletetun työpaikan sijainti, eikä pidä vähätellä ulkoista kannustusta tai painostusta. Mahdollisuudet saattavat rajoittaa valinnanvaran enemmän tai vähemmän ahtaaksi.

Työelämässä materiaaliset, ulkoperäiset motiivit vaikuttavat paljon enemmän työpaikan ja tehtävän valintaan kuin tehtävän suorittamiseen. Palkka-järjestelmä, jossa otetaan työhön peruspalkalla ja sitten annetaan satunnaisia suorituslisiä tuloksellisuuden, budjetin tai esimiehen mielivallan perusteella, vaikuttaa siten juuri päinvastoin kuin teoriassa olisi optimaalisinta.

Tehtävän suorituksessa tyypillisesti kontrolloitu eli ulkoperäinen tai introjektoitu motivaatio vaikuttaa työn määrään ja autonominen eli identifioitu tai sisäperäinen motivaatio työn laatuun, erityisesti luovuuteen. Missä suoritusta mitataan laadulla taikka työssä tarvitaan erityistä luovuutta tai vastuunottoa, kannattaa panostaa arvojen integroimiseen. Työn ja suorituksen kontrollointi palkkiolla saattaa jopa laskea tuottavuutta, jos se romahduttaa autonomisen motivaation. Palkkiot saattavat korostaa liikaa mitattavaa suoritusta, mikä vie motiivit muilta työhön liittyviltä toimilta, jotka ehkä jäävät tekemättä (Holmström 1979). Erityisesti palkkiot johtavat mittarien manipulatioon.

Motivaatioteoria ei tue verotuksen kannustevaikutuksia työntekoon. En tiedä kenenkään kieltäytyneen työpaikasta, ylennyksestä tai palkkankorotuksesta verokiilan vuoksi saati tehneen sen vuoksi työnsä huonommin eikä teoria sellaista ennusta. Ylitöistä kieltäytymiseen olen joskus kuullut sitä käytettävän syynä tai tekosyynä, mutta se ei taloutta kaada.

Työmotivaatio voi joskus mennä överiksi. Identiteettiä tukeva sisäperäisesti motivoiva työ ei välttämättä kuluta, mutta introjektoidun motivaation tuottama työnarkomania johtaa stressiin ja uupumukseen (Taris, Van Beek ja Schaufeli 2014). Se voi johtaa vihreisiin, sähläykseen ja oppimisen laiminlyöntiin.

3.7.6 Työn hakemisen motivaatio

Mennään pääasiaan eli työttömän motivoitumiseen töiden hakemiseen. Siitä jokaisella tuntuu olevan oma käsityksensä ja päätöksiä tehdään usein ellei aina ilman tieteellistä pohjaa. Työttömän työnhakumotivaatio selvästikin sisältää kaikkia motivaatioiden ulottuvuuksia.

Yleensä melkein mikä tahansa puuha koetaan toimetttomuutta mielekkäämmäksi. Vankiloissakin toimetttomuutta käytetään rangaistuksena (Graeber 2018, viit. Ylirönni 2019). Siten jo sisäperäiset motiivit työntävät ylös sohvalta tekemään mitä tahansa puuhaa. Kyselytutkimusten mukaan ihmiset haluavat tehdä töitä, vaikka ei olisi taloudellista pakkoa (Jahoda 1982, 36; Sutela & Lehto 2014, 23 viit. Ylirönni 2019, 107). Moneen työhön liittyy sen verran kiinnostavia tehtäviä, että ne jo itsessään motivoivat. Työt kuitenkin kilpailevat harrastusten kanssa, joihin yleensä liittyy paljon vahvempi sisäperäinen motiivi (joskin rahapula tai puoliso voi sen kieltää).

Läheskään kaikki työt eivät kuitenkaan itsessään ole innostavia. Siten virallinen työ vaatii yleensä jotain ulkoperäistä kannustusta, joko sisäistettynä tai sisäistämättömänä. Sisäistetyt motiivit voivat tuottaa kutsumuksen, joka vetää työhön. Joskus pelkkä uteliaisuus – tyypillisin sisäperäinen motiivi – voi viedä töihin, mutta ei yksinään kauaa siellä pidä. Tyypillisesti työhön vetää suora ulkoperäinen motiivi eli palkka.

Suomessa Ervasti (2018) on ansiokkaasti tutkinut työttömien työmotivaatiota. Hän on havainnut työttömien työmotivaation olevan jopa korkeammalla tasolla kuin työssä käyvien ja työhaluttomuus on hyvin pieni. Kansainvälisten vertailujen mukaan antelias sosiaaliturva ei heikennä työmotivaatiota (van der Wel & Halvorsen 2015). Ansiosidonnaista saavat ovat sitoutuneempia työmarkkinoille kuin muut työttömät. Ervastin (2018) mielestä työttömät eivät yleisesti tarvitse erillistä kannustusta hakeutuakseen työmarkkinoille, vaan työhalun aleneminen on poikkeus ja usein johtuu silloisesta elämäntilanteesta. Erityisesti hän tukee näkemystä, että työhön liittyvä identiteetti, ystäväpiiri, ajankäytön jäsentyminen ja osallisuus yhteiskunnassa sellaisenaan kannustavat työhön ja huomauttaa, että sosiaaliturvan varassa eläminen ei tee ihmisiä tyytyväisiksi elämäänsä (Eichhorn 2014).

Palkka tuottaa kovan ulkoperäisen motiivin. Työttömyydestä maksettava korvaus sitä vähän vähentää, mutta yleensä minimipalkka ylittää työttömyyskorvauksen riittävän reilusti tuottaakseen motiivin, paitsi osa-aikatöissä. Joskus kuitenkin muu varallisuus sallii vapautuksen palkkatyönteosta. Silloin ulkoisen motivaation herääminen vaatii jotain kallista tarvetta ja siihen suhteutettua palkkiota. Myös lähipiirin painostaminen ellei jopa suoranainen pakottaminen voi tuottaa selkeän ulkoisen, negatiivisen motiivin mennä töihin, jos vain pääsee. Virallista pakkotyötä ei Suomessa tunneta, vaikka joskus sellaista älämölöä kuuluu, jos työttömyyskorvauksiin kosketaan.

Useimmat integroivat ammatin ja työnteon suureksi osaksi identiteettiään. Mitä pitempi koulutus ja mitä enemmän ponnisteluja ammattiin vaaditaan, sitä vahvemaksi identiteetti muodostuu. Silloin tarve identiteetin säilyttämiseksi saa hakemaan töitä omalta alaltaan varsin vimmatusti, kenties jopa tekemään töitä palkatta salaa tai julkisesti, jotta pysyy yhteyksissä alaan. Jos ammatillinen identiteetti ylittää paikkaidentiteetin eikä perhe paljon vastusta tai sitä ei ole, vahva ammatti-identiteetti saa hakemaan ammattia vastaavaa töitä toisilta paikkakunnilta, jopa ulkomailta, jos kotiseudulta ei identiteettiä vastaavia töitä tarjota.

Työnhaun epäonnistuminen tai ammatin katoaminen rakennemuutoksen myötä aiheuttaa ammatillisen identiteetin katoamisen tai särkymisen. Se laskee työnhakumotivaation alas identifioidulta tasolta. Tämä voi pahimmillaan johtaa apatiaan ja amotivaatioon, mutta ei välttämättä vie motivaatiota kokonaan, riippuen muun muassa työnulkoisesta identiteettirakenteesta sekä sosiaalisen ympäristön tuesta. Motivaatio tyypillisesti muuttuu työtä saavuttavasta työttömyyttä välttävään, ulkoiseen tai introjektoituun motiiviin. Usein ammatillisen identiteetin kato liittyy työnhaun laajentamiseen muille aloille, ja on joskus jopa edellytys sille. Luopumisvaihe voi kestää kuukausia, jopa vuosia.

Yleensä työnhakuun liittyy introjektoitu kontrolli. Silloin ihmistä ajaa työttömyyteen liittyvä häpeä, jonka välttäminen voi johtaa suuriinkin ponnisteluihin työn saamiseksi. Syyllisyydentuntoiset ponnistelut voivat kuitenkin jäädä jäykiksi, kömpelöiksi, näennäisiksi ja kaavamaisiksi ja siten todennäköisesti tuloksettomiksi. Erityisesti häpeä saa eristäytymään muusta yhteisöstä, mikä heikentää työnsaantimahdollisuuksia ja särkee itsetuntoa (mitä siitä vielä on

jäljellä) eikä tue oppimista, mikä estää itsekehityksen, jota työtön kipeimmin tarvitsisi. Työhaastattelussa hakijan epäkoherenssi väistämättä paistaa läpi, mikä vakavasti laskee mahdollisuuksia tulla valituksi.

Motivaatioteorian kannalta työtön ei todellakaan tarvitse lisää kannustimia työnhakuun. Toki pitää huolehtia siitä, että työttömyyteen itseensä ei liitetä turhia kannustimia. Työnsaantimahdollisuuksien parantamiseksi kannattaisi pikemmin löysätä painostusta ja panostaa työttömän osaamisen tunnustamiseen ja kehittämiseen, yhteisöllisen yhteenkuuluvuuden parantamiseen ja autonomian tukemiseen erityisesti välttämällä ristiriitaisia vaatimuksia. Nämä eivät kuitenkaan tapahdu noin vain eduskunnan päätöksillä, koska suurin osa painostuksesta, nolaamisesta ja häväistyksestä johtuu lähipiiristä kulttuurinormien kautta.

Julkista keskustelua häiritsee stigmatisoinnin aiheuttama kiertokieli. Suomessa on yksi asia, joka stigmatisoi työttömyyttä pahemmin, jota halveksitaan laiskuutta enemmän, jota pilkataan ja torjutaan: mielenterveysongelmat. Moni kokee miehekkäämmäksi sanoa, että pysyy työttömänä omasta halustaan kuin tunnustaa, että kärsii mielenterveysongelmasta. Moni jopa jättää hakemasta apua. Työelämän ulkopuolelle jääneeltä ei koskaan pitäisi udella sen syytä.

3.7.7 Työttömyyden psykologiset vaikutukset

Työttömyyden vaikutuksia kuvaa ansiokkaasti Ylirönni (2019). Siitä on tehty paljon muutakin sosiologista tutkimusta (Jahoda, Ervasti). Yhteiskunta suhtautuu työttömiin hyvin kaksijakoisesti. Maassa vallitsee kaksi tulkintaa: pinnarit ja uhrit (Vähätalo 1983, 129-131)

Työttömyys iskee miehiin pahemmin kuin naisiin (Ylirönni 2019). Miehen odotetaan tuovan leivän perheelleen ja tässä epäonnistuminen kastroi miehen henkisesti. Naiselle työttömyys ei merkitse samalla lailla epäonnistumista naisena. Kulttuuri sallii naisille kotipuuhastelua sekä harrastuksia ja sosiaalista elämää myös työttömänä, mutta miehelle vasta ammatti ja työ suo olemassaolon oikeuden. Miehen työttömyys lisää avioeroja, naisen ei (Koistinen 2015, 234). Yrittäjät ja itselliset naiset sietävät miehen työttömyyttä heikoimmin.

Jahoda, Lazarfold ja Zeisel (2002) erottivat neljä työttömyyden tyyppiä tai vaihtelua. Henkisesti ehjät huolehtivat perheistään ja hakevat uusia työpaikkoja. Alistuneet ovat menettäneet toiveensa, mutta voivat vielä suhteellisen hyvin. Epätoivoiset masentuvat eivätkä pyri enää hakemaan töitä. Apaattiset ovat täysin passiivisia, eivät huolehdi perheistään, vaan usein katoavat alkoholiin. Käytännössä persoonalliset ja kulttuuriset erot monimutkaistavat kaavaa. (Ylirönni 2019,116)

Työttömillä havaitaan kaikkia pahoinvoinnin ja itsetuhoisuuden muotoja merkittävästi enemmän kuin työllisillä. Näiden kausaalisuhteet jäävät usein epäselväksi. Esimerkiksi alkoholismi voi johtaa työttömyyteen tai johtua työttömyydestä. Työttömien miesten kuolleisuus on kolminkertainen ja naisten kaksinkertainen työllisiin verrattuna. Itsemurhien osuus nelinkertaistuu ja tapaturmien seitsenkertaistuu. Alkoholikuolleisuus jopa yhdeksänkertaistuu. (Ylirönni 2019, 122)

Useimmat työttömät kuitenkin säilyttävät työkykynsä. Riittävän sinnikkäs henkilö voi pysyä tolpillaan jopa vuosikymmenen.

Koistinen (2015, 235) tuo mielenkiintoisen luokkanäkökulman. Työläiset tarvitsevat työttömiä oman sosiaalisen asemansa pönkittämiseen. He peilaavat omaa onnistumista ja taloudellista tilaa työttömiin, mikä voi tuottaa heille onnistumisen tunteita. Koistinen (2015, 237) vertaa tätä siihen, kuinka valkoiset tarvitsivat mustia oman vapauskäsitteensä ja identiteettinsä vastakohtaksi. Tällöin työttömät voivat halutakin pitää suurta työttömien armeijaa itsetuntoaan tukemaan, ymmärtämättä sen heiveröisyyttä.

3.7.8 Yhteenvetoa

Ihminen on sopeutunut metsästäjä-keräilijä-yhteiskunnan olosuhteisiin. Sen karuissa oloissa henkiinjäämistä ja lisääntymistä edistävät eläimelliset vietit vaikuttavat edelleen taloudelliseen ja muuhun käyttäytymiseemme. Kaikki työtä ja taloutta käsittelevät teoriat tulee rakentaa näiden varaan. Useimmat päätökset tehdään tunneperäisesti. Järkipäiset perustelut ovat yleensä jälkipäisiä selityksiä.

Työttömyyspsykologian teoria kumoo lukuisia julkisia käsityksiä työttömistä. Ammatin antama identiteetti ja työttömyyden tuoma häpeä motivoivat useimpia ihmisiä ihan riittävän kovasti hakemaan töitä. Eivät työpaikat jää täyttämättä siksi, että työttömillä ei ole motivaatiota niitä hakea. Jos työpaikkaa ei haeta, joko haettavia henkilöitä ei työttöminä ole tai kyseiseen työpaikkaan liittyy erityisiä demotivoivia tai karkottavia tekijöitä. Työttömien lisämotivointi töitä hakemaan ei tuo uusia työpaikkoja.

Palkan ja osin verotuksen suuruus vaikuttaa merkittävästi työpaikan valintaan. Työsuoritukseen itseensä ne vaikuttavat vähemmän, vaan siinä korostuu identifioituminen ammattiin ja työnantajaan. Työpaikan jättämisessä korostuvat työpaikkaan ja esimiehiin liittyvät negatiiviset motiivit.

Koherentin identiteetin rakentaminen edellyttää riittävää vapautta ajatella, pohtia, uskoa, valita ja päättää. Usko omaan kykyihin selvitä sosiaalisessa ja luonnollisessa ympäristöstä tukee identiteetin rakentumista. Identifioituminen ryhmään edellyttää varauksetonta hyväksyntää sen jäseneksi taikka viiteryhmien osalta tunnetta siihen kuulumisesta.

Vapauden riisto alistamalla tai holhoamalla rikkoo koherenssia ja laskee autonomista motivaatiota (Deci & Ryan 2010). Se estää tai rikkoo identifioitumisen ryhmään tai henkilöön. Toisen ihmisen asettamat rajat koetaan aina rankempana kuin luonnon asettamat rajat, jotka otetaan usein pikemmin haasteena. Mahdollisimman laaja henkilökohtainen vapaus tukee yleistä onnellisuutta ja yhteiskunnan toimivuutta.

4 Suosta ylös nopeasti

4.1 Tuottavuus ja kilpailukyky kuntoon

4.1.1 Voimavarat täyskäyttöön

Ryhdyn tarkastelemaan konkreettisia keinoja nostaa Suomen taloutta ylös matala-suhdanteesta akuuteimman koronakriisin toivottavasti jäätyä taa. Jos suhdanne on kääntynyt jo vahvaan ja kestävään nousuun, nämä keinot jääköön seuraavaa lamaa varten.

Tässä luvussa keskityn välittömiin rahallisiin toimiin kansakunnan kilpailukyvyn parantamiseksi. Vauraus ei tule rahasta vaan reaalitaloudesta, mutta raha säätelee reaalitaloutta. Rahatalous on pitkälti henkimaailman asioita eli tieteellisesti psykologiaa ja sosiologiaa pikemmin kuin matematiikkaa. Yksi temppu ei varmasti riitä, vaan Suomen pelastaminen vaatii hyvin monipuolista keinovalikoimaa.

Suomi joutui muiden mukana kansainväliseen kriisiin ja jäi itsestään kriisitilaan. Talouden kääntäminen nousuun vaatii kovia ja kivuliaita päätöksiä. Ne varmasti sattuvat moniin vaikutusvaltaisiin ihmisiin. Toki toiset, tunnetuimpana Yhdysvaltain talousopporunisti Paul Krugman (2012), väittävät, että lamasta toivutaan hyvinkin helposti, kun vain tehdään oikeaa, elvyttävää politiikkaa. Suomessa vaaditaan kuitenkin hieman erilaisia otteita kuin Yhdysvalloissa, yhtäältä koska kansantaloutemme on jäykempi ja ihmiset ovat jäärpäisempiä, toisaalta koska Suomi on yksi avoimimmista ja ulkomaankaupasta riippuvaisimmista kansantalouksista ja kolmanneksi yhteisvaluutan vaikeasti korjattavien häiriöiden vuoksi.

Keinojen painopiste riippunee ongelman lähteistä. Jos tulppana ovat kotimarkkinat, kannattaa panostaa elvytykseen vaikka velaksi. Jos taas vienti tökkii, siihen auttaa kustannusten laskeminen eli lähinnä sisäinen devalvaatio. Yleensä molemmat tulevat yhtä aikaa. Joka tapauksessa voi ja pitää nostaa innovaatio-tasoa, lisätä kilpailua ja poistaa yrittämisen ja työllistymisen esteitä, jos osataan.

4.1.2 Viisaiden mietteitä

Suomessa on ilmestynyt useita ohjelmia ja esityksiä lamasta poispääsemiseksi. Useimpia ei ole toteutettu kokonaan saati lainkaan, onneksi tai valitettavasti tapauksesta riippuen. Kaikki eivät ole vanhentuneet, vaikka aikaa kulunut yli puoli vuosikymmentä. Osa toki oli jo syntyessään vanhentuneita tai muuten vaan kelvottomia.

Borg ja Vartiainen (2015) esittelivät pääministeri Stubbin tilauksesta ”Strategian Suomelle”. Samaa linjaa valtiovarainministeriön virkamiesten raportti (2015), joka perustuu samaan lähteaineistoon ja teoreettiseen viitekehykseen. Borg ja Vartiainen (2015) esittävät sinänsä ansiokkaassa kirjoituksessaan kilpailukyvyn nostamista uuden palkkaneuvottelurakenteen kautta, työn tarjonnan lisäämistä sekä harkittua finanssipolitiikkaa varoittaen katteettomasta velkelvytyksestä. Mielestäni he antavat liian pessimistisen kuvan Suomen nousupotentiaalista, liian optimistisen kuvan työmarkkinoista sekä epätoivoisen kuvan päättäjien vaikutusmahdollisuuksista. Suomi ei nouse ilman hevoskuuria, mutta kunnan lääkkeillä Suomi voi nousta paljon vahvemmin kuin kukaan asiantuntija uskoo. Kaikki riippuu ennen kaikkea kotimaisesta päätöksentekokyvystä.

Valtioneuvosto on nimennyt pääosin kotimaisista tutkijoista koostuvan talouspolitiikan arviointineuvoston. Vuoden 2015 raportissaan (Uusitalo et al 2016) se ruoski hallituksen talouspolitiikkaa varsin ankarasti, mutta hyvin vastaansanomattomin perusteluin. Arviointineuvoston vuoden 2016 raportti (Uusitalo et al 2017) suhtautuu hallituksen politiikkaan edellistä myöta-mielisemmin. Se tukee hallituksen leikkauspolitiikkaa, pelottelee julkistalouden tasapainottomuudella ja antaa lähes kokonaan periksi työttömyydelle, suhtautuen siihen lähes luonnonlain kaltaisena välttämättömyytenä. Vuoden 2017 raportti (Uusitalo et al 2018) varoittaa hallitusta liiallisesta elvytyksestä mahdollisen nousun alettua ja moittii toteutetuista veronkevennyksistä, joilla rapautetaan julkisen talouden vajetta.

Vuoden 2018 raportti (Uusitalo et al 2019) yllättyy talouden kehityksestä. Se ylistää hallituksen finanssipolitiikan viritystä, mutta varovasti kritisoi hallitusta ekspansiivisuudesta ”noususuhdanteen huipulla”. Rivien välistä voi lukea, että neuvosto uskoi seuraavan hallituksen vaihteeksi tuhoavan talouden, mitä jälki-

viisaasti ei täysin vääränä voi pitää, vaikka kaikki tapahtunut tuho ei olekaan hallituksen vika – sitä paitsi myös edelliset hallitukset kantavat suuren vastuun valmistautumattomuudesta.

Vuoden 2019 raportti (Vilmunen et al 2020) ajoi pahasti harhaan. Se uskoo kansantuotteen kasvun taittuvan, tuotantokuilun sulkeutuneen, mutta puhuu työvoimapulan jatkuvasta kasvusta mitenkään sitä perustelematta. Vetoaminen vakanssiasteeseen ja Beveridge-käyrään osoittaa lähinnä ymmärryksen puutetta, mikä vie uskottavuutta koko raportilta. He tuhlaavat aikaa sen analysointiin, missä ei ole järkeä, koska heidän käyttämänsä tilaston pohja ei kestä. Neuvostosta näyttää puuttuvan työttömyyden asiantuntija, koska he eivät esitä yhtäkään oikeasti tehoavaa toimenpidettä työllisyyden parantamiseksi, vaikka ilmeisen oikeutetusti moittivat hallitusta sellaisten puutteesta. He pitävät työttömyyskorvausten pienentämistä tehokkaana työmarkkinatoimena, sitä valikoiduin viittein perustellen. He jopa väittävät, että työllisyys on kasvanut erittäin korkeaksi ja työttömyys vaikuttaa olevan rakenteellisella tasollaan tai jopa sen alapuolella. Neuvosto suosittaa elvytyksen lopettamista ja kiristävämpää talouspolitiikkaa.

Vuoden 2020 raportti (Vilmunen et al 2021) keskittyy koronakriisistä toipumiseen. Se esittää kuitenkin myös tilanneanalyysiä ja neuvoja lyhyen ja pitkän aikavälin toimista. Neuvosto ei kuitenkaan ole täysin tasalla työttömyys- ja työllisyysasioista, kun se pitää massatyöttömyyttä väistämättömyytenä. Se suhtautuu varsin myötämielisesti työttömien ja omaishoitajien keppitykseen, mutta huomauttaa erilaisten aktivointi- ja kannustemallien vaikutusten näennäisyyksistä substituutiovaikutusten vuoksi. He kuitenkin vihjaavat, että työttömyyden kierrätys saattaa pienentää rakenteellista työttömyyttä. Ainakin pitkäaikais-työttömyyden vähentäminen estää lopullista syrjäytymistä.

Holmström, Korkman ja Vihriälä (2017) julistavat, että ”Työllisyysasteen pitkäaikainen alhaisuus muihin pohjoismaihin verrattuna kertoo, että työvoiman tarjonnan riittämättömyys on Suomen työllisyysasteongelman pääsyy”. Siitä he tekevät johtopäätöksen: ”Nyt ei ole aika löysätä aloitettuja toimia tarjonnan lisäämiseksi vaan kiihdyttää niitä”. Päätelmä pöyristyttää. Ei syitä löydä tutkimalla tilastoja norsunluutornissa vaan jalkautumalla kentälle tutkimaan. Joka ikinä on töitä hakenut, tietää, että työllisyysasteongelman pääsyy on työvoiman

kysynnässä eikä tarjonnassa. Ei tarjonnan lisäämisen kiihdyttäminen siihen auta mitään. Herrat erehtyvät nyt tosi rankasti, osin toistaen edellisvuoden virheitä (Holmström, Korkman & Vihriälä 2016).

Libera-pajan manifestissa Kanniainen, Ala-Peijari, Koskenkylä, Malinen, Mellin ja Miettinen (2015) esittävät erittäin johdonmukaisen analyysin talouden dynamiikasta ja Suomen tilasta. He antavat muuten pääosin järkeenkäyviä suosituksia nousuun pääsemiseksi, pitkälti samoja kuin itsekin jäljempänä, mutta samalla tekevät kyseenalaisia poliittisia ehdotuksia muun muassa tuki- ja veropolitiikasta enemmän oikeistolaiseen arvopohjaan kuin tieteellisiin tuloksiin perustuen. He päättävät raporttinsa populistiseen pohdintaan eduskunnan toiminnan parantamiseksi, soveltaen Bengt Holmströmin (1979) rahamaailmaa varten väsätyä ja siihenkin kyseenalaistettavaa agentti-päämies-teoriaa julkiseen luottamustoimeen, mikä on fundamentaalisen virheellistä.

Keskuskaupakamari (Rommakkaniemi & Kotamäki 2021) vähättelee Marinin hallituksen toimia. Hallitus on päättänyt lisätä 31 000 – 36 000 päätösperäistä lisätyöllistä, mutta kaupakamarin mukaan työllisiä on oikeasti tullut 10 000 vähemmän. He laskevat, että paikallinen sopiminen toisi 15 000 lisätyötöntä – niin vähän kaikesta rummutuksesta huolimatta – mutta kannustimilla tuotettaisiin jopa 70 000 lisätyöpaikkaa ja maahanmuutolla vielä 30 000. Mitään uskottavaa perustelua he eivät esitä, joten tämä jää toiveajattelun varaan, kuten heidän laskelmansa, että tuloveron alennus melkein maksaa itsensä takaisin.

Valtiovarainministeriön työryhmä (Stenborg et al 2021) kiteyttää valtiollisen viisauden: ”Yleisemmin tärkeässä asemassa työllisyyden nostamiseksi ovat toimet työttömyyden vähentämiseksi”. Toimet voidaan jakaa yleisiin ja yksilöllisiin. Yksilölliset toimet, kuten työnhaun tuki, kannustimet ja sanktiot saattavat auttaa yksilöä työllistymään verrokkeja paremmin, mutta vain verrokkien kustannuksella (esim. Kauhanen 2020). Erikoistapauksissa ne voivat kuitenkin estää syrjäytyvää syrjäytymästä, erityisesti nousukaudella. Käytännössä julkiset ja yksityiset työnhaun avustuspalvelut ovat vain tehneet työnhausta entistä vaikeampaa tuomatta yhtään uutta työpaikkaa muille kuin neuvojille. Tiedyt tukitoimet voivat kuitenkin laskea työllistämiskitkaa.

Haaparanta (2015) laskee, että velkaelvytys voi maksaa itse itsensä. Monet muut eivät usko (Borg & Vartiainen 2015). Joka tapauksessa laman pitkittäminen tuottaa hyvin paljon enemmän verta, hikeä ja kyyneliä kuin oikean politiikan harjoittaminen. Korkman (2015) tukee varauksin keynesiläistä elvytystä. Hän osoittaa pessimismiä Euroopan suhteen eikä pohdi euroeromahdollisuuksia, vaikka pitääkin euroa karkeana virheenä. Hänenkään teesinsä eivät sisällä radikaaleja toimia. Viimeksi hän kuitenkin esittää, että nyt on kiristämisen aika (Korkman 2018).

Poliitikot eivät pysty ymmärtämään tilannetta. Ainakin silloinen valtiovarainministerimme kuvitteli olevansa nousussa, mutta oli perusteellisesti pihalla erityisesti työmarkkinatilanteesta (Orpo 2017).

Edellä kuvattujen teesien, teorioiden, mielipiteiden, filosofioiden, vaihtoehtojen ja vaihtoehdottomien tosiasioiden pohjalta ryhdyn koostamaan keinoja talouden tervehdyttämiseksi. Suomi voi nousta kovaa ja korkealle: Vihriälä (2019) arvioi Suomella olevan edellytykset reilun 2 % kasvuvauhtiin seuraavien viiden vuoden aikana, mutta minä pidän nopeampaakin kasvua realistisena, jos vain politiikka ei sitä estä.

4.1.3 Palkanalennus ja sisäinen devalvaatio

Lamaantumisemme johtuu ensi sijassa vientisektorin sakkaamisesta. Vienti-osuutemme on selvästi verrokkimaita pienempi. Vientiä ei elvytetä velalla, vaan se vaatii kilpailukykyä kohentavia toimia. Näillä yhtäältä nostetaan tuotteiden arvoa ja laatua ja toisaalta alennetaan hintaa. Tarkastellaan nyt jälkimmäistä.

Suomi kuuluu Euroopan reuna-alueisiin, jotka kärsivät liian vahvasta eurosta. Suomen joukkoon kuuluvat Kreikka, Italia, Espanja, Portugali, Irlanti ja myös Ranska (vahvoja euromaita ovat Saksa, Itävalta, Alankomaat, Belgia ja Luxemburg sekä euron liitännäismaa Tanska). Suomi ei ole sopeutunut euron nykytasoon, mutta Suomen pitää jotenkin selviytyä. Eurokriisi ei ole vielä ohi (Taimio 2015), vaikka Rehn (2012) niin uskoikin. Fiksuinta olisi korjata euroa ja harjoittaa löysempää rahapolitiikkaa, mikä vaatii vahvaa yksimielisyyttä euro maiden kesken ja mahdollisesti sääntöjen muutoksia (Stiglitz 2016). Se ei kuitenkaan toteutune, joten Suomelle jää vaihtoehdoksi devalvoida omaa valuuttaansa, joka onnistuu vain sisäisesti, ellei erota eurosta, mitä en tässä pohdi.

Yritysten kilpailukyky kansainvälisillä markkinoilla riippuu suhteellisista palkkakustannuksista. Klassisen talousteorian mukaan palkat seuraavat työvoiman kysyntää ja tarjontaa. Siten työttömyyden kasvu johtaa palkkojen laskuun, mikä taas nostaa työvoiman kysyntää ja vähentää työttömyyttä, kunnes saavutetaan tasapaino. Tämä ei vaan pidä paikkansa empiirisesti: käytännössä nimellispalkat joustavat alaspäin hyvin hitaasti, jos lainkaan (Akerlof & Shiller 2009, 48; Keynes 1951). Ainoastaan yrittäjien palkat muuttuvat dynaamisesti markkinatilanteen mukaan. Määräaikaisilla tai keikkaluonteisilla yksilöllisillä sopimuksilla (urakka- ja projektityö, taiteilijat, ammattiuurheilijat) toimivien työntekijöiden palkat saattavat joustaa suhteellisen helposti, mutta yleissitovien työehtosopimusten puitteissa ei palkkoja ole Suomessa koskaan merkittävästi alennettu kuin yksittäistapauksissa toiminnan lopettamisen uhan alla.

Palkkojen suoriin alennuksiin liittyy vakavia psykologisia ja sosiologisia esteitä (Vihanto 2016). Palkanalennus koetaan menetyksenä (Shafir, Diamond & Tversky 1997) ja vaistonvaraisesti ihmiset puolustavat etujaan. Etujen menetykseen liittyvä uhka laukaisee aivan toisenlaisia käyttäytymisvasteita kuin uusien etujen tavoittelu tai muu toiminta (Wilkinson & Klaes 2012). Aivo-kuvauksissa on todettu eri aivoalueiden aktivoituminen tavoittelun ja puolustuksen tilanteissa. Palkanalennuksiin liittyy myös vahva epäluulo, että sillä pomot petkuttavat työntekijöitä (Akerlof & Yellen 1990). Palkanalennuksiin suostuville voidaan langettaa sosiaalisia leimoja – näiden pelko saattaa vaikuttaa enemmän kuin leimat itse. Käytännössä saavutettuihin etuihin voidaan tehokkaasti puuttua vain peitelystä tai väkijonolla.

Käytännössä bruttopalkkatasoa voidaan tehokkaasti alentaa vain pakko-toimella eli sisäisellä devalvaatiolla. Erityisesti alennuksella pyritään alentamaan avoimen sektorin palkkakustannuksia jollain keinolla, joka tekee sen kilpailukykyisemmäksi ulkomaisiin nähden. Suomessa eräät kriisialat ovatkin alentaneet omia palkkojaan, mutta yleinen palkanalennus ei onnistu vain työnantajien vaatimuksesta. Hallituksen tai eduskunnan määräämä palkanalennus voidaan hyväksyä helpommin kuin oman työnantajan kanssa neuvoteltu, koska se ei alenna omaa suhteellista asemaa eivätkä liitot ja liittojohtajat koe sitä yhtä kovana nöyryytyksenä. Toki kömpelösti toteutettu toimenpide johtaa pitkittyvään yleislakkoon, mistä voi koitua vieläkin pahempia seurauksia. Hallitusjohtoinen palkan-

alennus tarjoaa aina opposition populistipoliitikoille oivallisen keinon nostaa omaa profiiliaan. Mahdollisimman ulkoinen, luonnollinen ja näennäisen automaattinen devalvoituminen hyväksyttäisiin varmimmin.

Sipilän hallituksen toivoma, työmarkkinajärjestöjen sopima vesitetty Kiky-sopimus ilmeisesti tuotti symbolisen työvoimakustannusten ja myös nimellisettopalkkojen laskun (noin 3-4 %). Se tosin toteutui vasta vuosien viipeellä, sopivasti seuraavien vaalien alla. Kuluttajahintojen jatkuvan alenemisen vuoksi reaali-palkat eivät laskeneet merkittävästi, joten se ei kirpaissut kenenkään taloutta, ainoastaan egoa. Sopimus parantaneekin pitkällä aikavälillä kilpailukykyä tulevan palkkamaltin kautta eli lähinnä luottamalla siihen, että kilpailijamaissa toteutetaan suurempia palkankorotuksia kuin Suomessa. Sopimus tietenkin vesittyy, jos Saksa jatkaa omaa palkkamalttiaan (onneksi Saksassa on esitetty kovia palkankorotusvaatimuksia, mutta aika näyttää, saavatko työntekijät Suomen kannalta riittävän kova korotukset). Uusitalo ja kumppanit (2017) pitävät kilpailukyky-sopimusta merkityksettömänä, mutta heidän laskuissaan palkkakustannusten alennus ei muutenkaan juurikaan vaikuttaisi mihinkään.

Monet tutkijat ja poliitikot suhtautuvat palkanalennuksiin kriittisesti. Borg ja Vartiainen (2015) väittävät, että ei ole olemassa mitään suoria ohjauskeinoja, joilla päättäjät voivat alentaa työntekijöiden palkkoja tai nostaa tuottavuutta. Tässä he erehtyvät. Eduskunnalla on hallussaan erittäin tehokkaita keinoja alentaa palkkoja – niin työntekijän saamaa nettonettopalkkaa kuin työnantajan maksamaa bruttobruttopalkkaa – fiskaalisin toimin. Toki tuen Borgin ja Vartiaisen (2015) toivetta, että paremman palkkaneuvottelujärjestelmän kehittäminen kuuluu ennen kaikkea työmarkkinaosapuolille. Työttömillä ei kuitenkaan ole enää varaa odotella sitä. Työmarkkinajärjestöt eivät ole osoittaneet aloitteellisuutta sellaisen kehittämisessä, vaikka aikaa on ollut jo noin 30 vuotta: Yhteisvaluutasta sovittiin Maastrichtin sopimuksessa vuonna 1992, Suomi liittyi Euroopan Unioniin vuonna 1995 muodollisesti yhteisvaluuttaan sitoutuen, markka sidottiin Euroopan valuuttajärjestelmään 1996, Suomi valittiin euromaaksi vuonna 1998, euro tuli tilivaluutaksi 1999 ja käteisvaluutaksi 2002.

Stiglitz (2014) väittää sisäisen devalvaation vain haittaavan taloutta. Hän ei kuitenkaan esitä uskottavaa evidenssiä väitteensä tueksi, vaan käyttää varsin kyseenalaisia argumentteja työntekijöiden tuloista ilmeisen implisiittisellä ceteris

paribus oletuksella työttömyydestä. Väitän hänen erehtyvän tässä asiassa. Kangas-harju (2018) painottaa, että sisäinen devalvaatio ei toimi, jos tulppana on koti-mainen kysyntä, mutta auttaa, jos vienti tökkii, kuten nyt Suomessa.

Lehto (2018) vastustaa niin sisäistä kuin ulkoista devalvaatiota. Hänen mielestään se laskee kannustusta uudistumiseen, jota yhtiöiden romahtaminen korkeiden palkkojen alle edistäisi. Tuollainen uuslikvidationalistinen suhtautuminen pitää ihmisiä vain välineinä taloudelle: Miksi työttömän pitäisi uhrautua tulevan talouskehityksen puolesta? Lehto (2018) tukee innovointia, mutta näkee sen vaihtoehtona sisäiselle devalvaatiolle eikä tunnusta niitä toisiaan täydentäviksi keinoiksi.

Haaparanta (2020) jopa puolustaa palkkajäykkyyttä lamassa. Hänen mielestään se tuo vakautta, koska palkkojen lasku tuottaisi velkaongelmia, ihan niin kuin työttömäksi jääminen ei sellaisia tuottaisi. Galí ja Monacelli (2016) tutkivat erilaisia talouksia, ja päätyivät väittämään, että valuutta-alueeseen kuuluvassa avotaloudessa alaspäin joustavat palkat johtavat hallitsemattomaan deflaatiokierteeseen. Haaparanta (2020) viittaa metatutkimuksiin (Brancaccio, De Cristofaro & Giametti 2020), jotka saavat ristiriitaisia tuloksia, mutta jättää kokonaan huomiotta Suomen, joka rämpiä massatyöttömyydessä palkkajäykkyydestä huolimatta. Hän vastustaa palkanalennuksia myös poliittisista syistä, koska se asettaisi työläiset kantamaan yrittäjäriskiä, unohtaen samalla sujuvasti, kuinka hanakasti työläiset ovat työntajien taskuilla, kun yhtiö tuottaa voittoa. Hän ei tarkastele mahdollisuutta kompensoida deflaatiota veropolitiikalla – nostamalla arvonlisäveroa ja alentamalla tuloveroja, johon tuleekin mahdollisuuksia valtion tulojen noustessa.

Maailmalla on lukuisia esimerkkejä sisäisestä devalvaatiosta: Latvia, Irlanti, Kreikka, Espanja,... Tulokset vaihtelevat niin maan kuin lähteen mukaan. Monien, kuten Stiglitzin (2014), mukaan sisäiset devalvaatiot ovat yleensä epäonnistuneet. Tuntemani lähteet eivät kuitenkaan analysoi epäonnistumisen syytä, eli johtuiko epäonnistuminen siitä, että koko yritys jäi suutariksi (kuten Suomessa 90-luvulla) vai että devalvaatio toteutui, mutta se ei toiminut kuten piti. Lisäksi useissa tapauksissa toteutettiin muita samanaikaisia toimenpiteitä, kuten talouskurituksia, joiden vaikutusta ei voi luotettavasti erottaa samanaikaisista palkan-

alennuksista. Myöskään ei voi tietää, mitä olisi tapahtunut ilman sisäistä devalvaatiota: yleensä siihen joudutaan tilanteessa, jossa talous on joka tapauksessa syöksykierteessä.

4.1.4 Hintojen lasku ja deflaatio

Sisäinen devalvaatio laskisi vastaavasti myös markkinaperustaisia kuluttajahintoja kotimaisten palkkakulujen vähenemisen verran. Se suosii kotimaista työtä ulkomaisen työn kustannuksella. Mitä paremmin kilpailu toimii, sitä nopeammin hinnat mukautuvat uuden tilanteeseen. Jos joku hinta ei laske, kuten pitäisi, se osoittaa markkinahäiriön, johon pitää puuttua – vaikka asettamalla kertaluonteinen alakohtainen windfall-vero. Siten efektiivinen palkanalennus ei todellisuudessa iskisi työläisiin läheskään yhtä pahasti kuin alennuksen nimellisarvosta voisi pelätä.

Sisäistä devalvaatiota pelätään yleensä sen aiheuttaman deflaation vuoksi. Se laskeekin kotimaisten palvelujen ja muiden reaalituotteiden tuotantokustannuksia ja siten myös kuluttajahintoja, jos markkinat toimivat kunnolla. Sisäinen devalvaatio ei kuitenkaan laske kaikkien niukkojen kysyntäperusteisten hyödykkeiden kuten vanhojen asuntojen, käytettyjen autojen tai tonttien hintoja, koska ne määräytyvät kokonaisostovoiman perusteella²⁴. Palkansaajien kokonaisostovoima riippuu sekä työllisyysasteesta että keskipalkasta, mutta onnistunut devalvaatio nostaa työllisyysastetta enemmän kuin laskee keskipalkkaa eli se nostaa kokonaisostovoimaa. Siten se myös kiihdyttää kokonaiskysyntää ja tuottaa työllisyyttä parantavia kerrannaisvaikutuksia.

Nimellistä deflaatiota sekä verokatoa pitäisi paikata korottamalla arvonlisäveroa sekä joitain muita kulutus- ja investointiveroja tilapäisesti. Työttömyyden poistuminen kuitenkin tuottaa julkiseen talouteen jopa 10 G€ ylijäämän ja sallii alentaa veroja ainakin 5 G€ eli lähes koko valtion tuloverojen verran – ainoastaan tulontasausta varten pitäisi jättää ehkä entistäkin progressiivisempia solidaarisuusveroja. Siten työntekijöiden nettoreaalipalkka kasvaisi hyvin toteutetun fiskaalisen devalvaation myötä, jos ei ihan parissa päivässä niin ainakin parissa vuodessa.

²⁴ Muuten niin vanhojen kuin uusienkin asuntojen reaali hinnat saisivat laskea tuntuvasti pääkaupunkiseudulla, mitä varten pitäisi kiihdyttää inflaatiota.

Erona ulkoiseen devalvaatioon sisäinen devalvaatio ei alenna kotimaisia lainoja samassa suhteessa. Matalien lainakorkojen aikana tällä ei ole suurtakaan merkitystä, jos sisäinen devalvaatio toteutetaan maltillisesti vaiheittain. Ulkoinen devalvaatio johtaisi joka tapauksessa korkotason merkittävään nousuun. Teoriassa lainojakin voidaan devalvoida, mutta se tuottaisi teknisiä haasteita ja aiheuttaisi erinäisiä ongelmia.

Palkkakustannusten alennus heijastuisi vähintään puolella määrällä vientihintoihin sekä vieläkin vahvemmin avoimen sektorin kotimarkkinoille. Jotkut pelottelevat – täysin virheellisesti – että palkanalennus jäisi suutariksi, koska vientiyritysten kuluista palkat muodostavat vain 10-20 %. Vientiteollisuus ei kuitenkaan koostu vain lopputuotetta valmistavasta yhtiöstä vaan kokonaisesta tuotantoketjusta (taimen istutus → metsänhoito → puun korjuu → kuljetus → sellun valmistus → pahvin valmistus) ja alihankintajärjestelmästä (tilitoimisto, siivouspalvelut, laitteet, huollot, työterveyshuolto, j.n.e.) sekä investoinneista. Tyypillisesti 75 % teollisuustuotteen kustannuksista tulee alihankinnasta ja väli- tuotteista (Uusitalo et al 2015). Myös suurin osa verotarpeista on suoraan verrannollisia palkkatasoon. Vientiyrityksen kotimaisesta arvonlisästä tyypillisesti 70 % on suoria tai epäsuoria palkkakustannuksia tai palkkoihin verrattavia kuluja. Suomen Pankin laskelmien mukaan 7 % palkanalennus parantaa kilpailukykyä 5 %.

4.1.5 Fiskaalinen devalvaatio

Sisäinen devalvaatio voidaan toteuttaa helpoiten veroteitse, fiskaalisella devalvaatiolla (Keynes 1931, Calmfors 1998, Keen & de Mooij 2012, Määttänen 2015, Kilponen 2016). Se tarkoittaa, että kevennetään yrityksiin kohdistuvia veroja ja veroluonteisia maksuja, erityisesti työllistämiseen liittyviä. Valtion tai eläke-rahastojen kokema verotulojen menetys tietenkin korvataan nostamalla muita veroja ja maksuja – tyypillisesti arvonlisäveroa. Fiskaalisesta devalvaatiosta on saatu 2000-luvulla kokemuksia Tanskassa, Ruotsissa, Saksassa ja Ranskassa: kaikissa toimenpide ilmeisesti paransi työllisyyttä, mutta tarkkaa arvoa on vaikea arvioida, koska talouspolitiikan vaikutuksia ei voi helposti tunnistaa muiden samanaikaisten tapahtumien vaikutuksista (Kilponen 2016).

Työnantajien maksama lakisääteinen veroluonteinen työttömyysvakuutusmaksu on nykyisin noin 1,9 %, sairausvakuutusmaksu 1,53 % ja eläkevakuutusmaksu 24,4 % bruttopalkkaan nähden eli yhteensä 27,83 %. Kokonaispalkkakuuluista työnantajan sivukulut muodostavat 22 % (mistä sairausvakuutus 1,2 %, työeläkevakuutus 19,1 % ja työttömyysvakuutus 1,5 %) ja työntekijän osuus 78 %, mistä vielä peritään verot sekä työntekijän osuudet vakuutusmaksuista. Työnantajan vakuutusmaksuja kerätään yhteensä noin 20 miljardia euroa vuodessa.

Alasalmi ja kumppanit (2020) suhtautuvat epäilevästi työnantajamaksujen alennuksen työllisyysvaikutuksiin. He eivät löydä sille vahvaa empiiristä tukea, tai tulokset ovat varsin ristiriitaisia. Niihin liittyykin runsaasti epävarmuuksia, koska sekoittavia muuttujia on liikaa. Aikaperspektiivi myös vaikeuttaa, koska usein uudet työpaikat toteutuvat vasta investointien kautta. Alasalmi ja kumppanit (2020) päätyvät johtopäätökseen, että työnantajamaksujen alentaminen on kallista tapa parantaa työllisyyttä. He eivät kuitenkaan esitä halpoja tapoja, joilla olisi laajoja vaikutuksia, saati vertaa sitä työttömyyden kustannuksiin (julkistaloudelle suuruusluokkaa 10 miljardia euroa).

Sotu-maksujen siirto työntekijöille toisi myös läpinäkyvyyttä sosiaaliturvan rahoitukseen. Tulevat eläkkeensaajatkin voisivat katsella tulevien eläkkeidensä perään tarkemmin, etteivät päästäisi ketä tahansa kähmäriä pelaamaan heidän rahoillaan. Eläkerahoja onkin käytetty aika epämääräisesti: pelkkiin hallintokuluihin menee 5 % menoista, mistä suuri osa kallispalkkaisille sijoituskonsulteille. Finanssivalvonnan raportti kertoo kähminnöistä aika vähän, mutta ilmeisestikin rahaa on syydetty kyseenalaiseen sponsorointiin ja sisäpiirikauppaan. Loogisesti työntekijän sosiaalivakuutusmaksujen maksaminen kuuluu nimenomaan työntekijälle, joka siitä hyödyn saa. Työnantajalle ne näkyvät ainoastaan työllistämisveroina, joista se ei saa mitään vastinetta.

4.1.6 Devalvaation määrä ja vaikutus

Optimaalista prosenttiarvoa sisäiselle devalvaatiolle en pysty antamaan. Moni ulkoinen devalvaatio on epäonnistunut liian alhaisen devalvaatioprosentin vuoksi. Se ei välttämättä yleisty sisäiseen devalvaatioon, jota on helpompi korjata

puoleen, ellei poliittinen peli ja paniikki sitä estä. Varminta olisi devalvoida kerralla kunnolla, niin ei tarvitsisi monta kertaa jahkailla, joskin vaiheittainen toimi tuottaisi vähemmän yhtäkkisiä häiriöitä esimerkiksi velkojen suhteen.

Sipilän hallituksen ohjelman perustana oli 15 % kilpailukykyvaje, tosin Kangasharju (2018) arvioi sen olevan jopa 17 %. Kajanajan (2015) tuloksista päästään arvioon 10-15 %. Nordvigin (2014) mukaan Suomessa euro oli 7 % liian korkea verrattuna virtuaalisen markan markkina-arvoon vuoden 2013 lopulla, mutta sen jälkeen se on muuttunut yleisen vatuloinnin, päättämättömyyden, uskonpuutteen sekä epäsuotuisten kansainvälisten tapahtumien kerrannaisvaikutusten vuoksi. Saksan palkankorotukset mahdollisesti alentavat vaadittavaa määrää. Fiskaaliseen devalvaatioon Suomella on pelivaraa yhteensä reilun 20 %:n verran. Sen jälkeen tulee keksiä muita keinoja eli pysyvämpi menetelmä.

Kilponen (2016) analysoi fiskaalisen devalvaation vaikutuksia Suomen taloudelle. Hänen mukaansa fiskaalinen devalvaatio parantaa työllisyyttä kaikilla järkevillä oletuksilla. Hyvällä palkkamallilla ja muilla olosuhteisiin nähden realistisilla oletuksilla työnantajien sosiaaliturvamaksujen alentaminen 1,8 prosenttiyksiköllä ja sitä kompensoiva arvonlisäveronkorotus parantaa työllisyyttä seuraavana vuonna 0,7 %:lla eli mikäli oikein lukuja ymmärrän, niin toimenpiteen seurauksena 17 000 työntekijää työllistyy. Linearisesti ekstrapoloimalla työnantajamaksujen poistaminen eli 22 prosenttiyksikön lasku tuottaisi noin 200 000 työpaikkaa. Lineaarinen ekstrapolaatio ei kuitenkaan päde täystyöllisyyttä lähestyttäessä, koska muut dynaamiset vaikutukset hillitsevät ja jarruttavat elpymistä eikä verokatoa voida enää kompensoida pelkällä arvonlisäverolla ilman häiriöitä – kenties sitä ei kokonaan tarvitsekaan muiden dynaamisten vaikutusten vuoksi. Kilponen (2016) kuitenkin huomaa, että yhdistettäessä fiskaalinen devalvaatio sisäistä kilpailua parantaviin toimiin työllisyys paranee yli kaksinkertaisesti, joskin nämä näyttävät joka tapauksessa fiskaalisesta devalvaatiosta riippumattomilta toimilta, joihin liittyy omat haasteensa. Muita kilpailua ja innovaatiota onnistuneesti lisäävillä apukeinoilla vähäisempikin fiskaalinen devalvaatio (10-15 prosenttiyksikköä) riittää täystyöllisyyteen.

Uusitalo ja kumppanit (2017) esittävät aivan toisenlaisia lukuja. Heidän arvionsa mukaan 4 % leikkaus yksikköpalkkakustannuksissa johtaisi palkkajoustolla -0,22 noin 10 000 uuden työpaikan syntyyn. Siitä lineaarisesti

ekstrapoloimalla edellä mainittu työnantajamaksujen (22 %) poisto johtaisi noin 55 000 uuden työpaikan syntyyn. Pidän Uusitalon ja kumppanien (2007) arviota harhaanjohtavana, ellei peräti virheellisenä, koska heidän laskunsa ei kohdistu vientisektorin kilpailukykyyn, mikä tässä on oleellista. He eivät täysin ota huomioon investointeja. Eri alojen palkkajousto varmasti vaihtelee, minkä vuoksi yksinkertainen lineaarinen malli antaa vain vähän osviittaa.

Tuottavuuslautakunnan empiirisen katsauksen mukaan (Stenborg et al 2020) tehdyt työtunnit seuraavat yksikköpalkkakustannuksia aika uskollisesti joskin viipeellä. Menneestä ei voi kovin luotettavasti ekstrapoloida tulevaan, mutta näennäisen käyräkorrelaation nojalla ilmeisesti toivottava vähintään 10 % lisäys työtunteihin (yli 200 000 uutta työpaikkaa) saavutettaneen noin 10 % kustannusalenemalla. Käyrä ei kuitenkaan kulje lineaarisesti, vaan saturoituu ennen pitkää, kun lähestytään työvoiman täyskäyttöä (20 % lisäys työtunteihin) ja jo sitä ennen monella erityisalalla tulee tulppia työntekijöiden rekrytointiin.

Palkkajoustopossa on erotettava välittömät ja välilliset vaikutukset. Jälkimmäiset riippuvat tulevien palkkamenojen odotusarvoista ja vaikuttavat pitkäaikaisiin investointeihin. Investointivaltaisella toimialalla välitön jousto voi olla pieni niin, että suurelta palkankorotukset eivät heti näy alan työläisten työllisyydessä mutta hyödyttävät uusinvestoinnit siihen paikkaan, tuoden mahdollisesti työttömyyttä toisaalle, ennen kaikkea rakennuslalle. Toisaalta uskottava palkkarakenneuudistus tai pitkäaikainen sitoutuminen maltillisiin palkankorotuksiin voi piristää investointeja merkittävästi, mahdollisesti tuoden samalla välittömästi töitä rakennuslalle ja tulevaisuudessa toimialalle. Valinnat investointien sijoituspaikoista (kuten myös suurista tilauksista) tehdään joskus hyvinkin pienin marginaalein, joten pienetkin palkkaerot voivat ratkaista.

Tässä yhteydessä on huomattava, että talouskriisin iskiessä päälle (2007-2012) Suomen palkkataso kasvoi 22 %, mutta Saksassa vain 12 % (Suomen Pankki 2013). Sittemmin Saksan palkkataso on ollut luonnollisessa nousussa, kun Suomessa on pysytty hieman maltillisemmissa luvuissa. Suomen palkkoissa lienee silti edelleen vähintään 10 % ilmaa Euroopan sydänalueisiin nähden. Sopivin devalvaatioprosentti riippuu vahvasti siitä, mitä muita keinoja käytetään ja kuinka hyvin ne tehoavat. Vaaraksi toki jää, että fiskaalinen devalvaatio valuu palkankorotuksiin, jotka tekevät sen vaikutukset tyhjiksi (Määttänen 2015).

Sinänsä voidaan kysyä, onko edes Suomi kelvollinen yhteisvaluutta-alue. Suomessa pääkaupunkiseutu, toiset kaupungit ja syrjäseudut kehittyvät eri tahtiin. Pitäisikö Pohjois- ja Itä-Suomen vielä toteuttaa ”aluedevalvaatio” eli alueellisesti kohdennettu palkkojen alennus? Sellainen voisi johtaa valtakunnan tasapainoisempaan kehitykseen, sikäli jos sellaista toivotaan.

4.1.7 Yhteenveto

Yhteisvaluutta-alueessa emme voi devalvoida valuuttaamme. Kaiken maallisen järjen mukaan Euroopan keskuspankin tulisi pumpata rahaa markkinoille niin, että euron inflaatio pomppaisi ennennäkemättömälle tasolle – jopa päälle 5 % – mutta siellä ei järki päättä pakota. Siksi Suomen pitää tehdä tarvittavat toimenpiteet itse.

Suomen kustannustaso on 5-15 % markkinatasoa korkeampi. Jotta talous kunnolla käynnistyisi, se pitää korjata tavalla tai toisella. Helpoin ja vaarattomin keino on fiskaalinen devalvaatio, jolla yritysten maksamia sosiaalimaksuja vähennetään samalla kun palkansaajan maksuosuutta kasvatetaan. Poliittisista syistä se vaatii kompensoivia toimia, joilla alennetaan palkansaajan tuloveroa. Lopulta arvonlisävero nousee 25 %:iin.

Myös yritysveron alentaminen voi piristää investointeja. Se ei kuitenkaan estä yritysten konkurssreja yhtä tehokkaasti. Toisaalta sisäisen devalvaation käyttämättä jättäminen kiihdyttää luovaa tuhoa, jos sitä luovuutta vaan on tarjolla. Toistaiseksi siitä on ollut kovasti uupeloa.

4.2 Rohkeaa elvytystä matalasuhdanteessa

4.2.1 Elvytys velaksi

Monet kansainväliset neuvonantajat ja pakottajat vaativat kriisiin ajautuneita valtioita kiristämään budjettejaan. Kuitenkin klassisen keynesiläisen teorian mukaan julkinen säästäminen laman aikana johtaa vain suurempaan tuhoon. Eräiden Euroopan valtioiden jälkitaantuma lieneekin johtunut talouden tarpeettomasta ja ennaaikaisesta kiristämisestä (Haaparanta 2015, Stiglitz 2012, Herrmann 2015). Keynesiläisen teorian mukaan valtion tulee harjoittaa vastasyklisiä talouspolitiikkaa eli lisätä kulutusta, kun yksityinen sektori sitä vähentää, koska kaikki eivät voi säästää yhtä aikaa.

Käytännössä valtio voi lisätä kulutusta lamassa vain velkaa ottamalla. Kun velkaa saa ulkomailta lähes nollakorolla, olisi jopa typerää olla ottamatta. Sopivalla velanotolla voidaan pelata aikaa ja pitää talous käynnissä ylimenokauden, kunnes muut keinot alkavat tehot.

Tässä valtionvelalla tarkoitan ulkomaanrahassa tehtävää velkaa. Euro on Suomelle ulkomaanrahaa siinä missä dollarikin, koska se ei ole Suomen kontrollissa eikä Suomen valtio voi itse laillisesti painaa rahaa. Omassa rahassa velkaantuminen olisi paljon yksinkertaisempaa ja velanmaksu varmaa, koska vapaasti vaihdettavat omarahaiset velkakirjat ovat rahankaltaisia finanssihyödykkeitä, jotka voidaan milloin tahansa lunastaa rahaksi ilman haittavaikutuksia.

Taloustieteilijät ovat kiistelleet pitkään, voiko velkaelvytys rahoittaa itse itsensä (esim. Haaparanta 2015, Tainio 2016b, Auerbach & Gorodnichenko 2017). Tulokset vaihtelevat, osin tarkoitushakuisestikin. Työllisyyden hystereesin vuoksi työttömyyden pitkittäminen elvyttämättä jättämällä aiheuttaa väistämättä pysyvää haittaa kansantaloudelle, mutta tämän hinnan arviointi on vaikeaa. Varsin yleisesti uskotaan, että suhdannetyöttömyyttä voidaan alentaa tehokkaasti velkaelvytyksellä, mutta rakenteellisen työttömyyden poistoon tarvitaan rakenteellisia toimia, joskin rakenteellisen alituotannon erottaminen suhdanteellisesta tuottaa suuria vaikeuksia (Kuusi 2017, Kiema 2017).

Suomen työttömyydestä suurin osa (7,4 %) oli OECD:n mukaan (2016) rakenteellista – joskin OECD näyttää väärinymmärtävän Suomen rakenteellisen työttömyyden – mutta OECD (2016) näki Suomelle jopa 3,6 % elvytysvaraa tuotantokuilun perusteella (Taimio 2016b). OECD:n määrittelemä tuotantokuilu eli toteutuvan ja mahdollisen bruttokansantuotteen ero on mielestäni aivan liian pieni – ilmeisesti ne soveltavat Suomeen amerikkalaisia oppeja ymmärtämättä maiden erilaisuuksia. Kuitenkin IMF (2016) määritteli Suomen tuotantokuiluksi vieläkin pienemmät 2,6 %. Se on kuitenkin pienenemässä ja talouspolitiikan arviointineuvosto (Uusitalo et al 2019) arvioi vuoden 2018 raportissaan tuotantokuilun nollassi – sitä kuitenkin uskottavasti perustelematta tai edes kunnolla määrittelemättä koko käsitettä, kuten vuoden 2019 raportti (Vilmunen et al 2020). Vuoden 2020 raportissa (Vilmunen et al 2021) tuotantokuiluksi esitetään olevan koronan jäljiltä noin 4 %, mutta sen väitetään muka käyneen nollassa ennen koronaa, usean arviointilaitoksen mukaan. Uskokoon, ken tahtoo.

Koronakriisi pakotti Suomen valtion ja koko Euroopan Unionin ottamaan velkaa niin paljon kuin saa. Ilmeisesti velka otettiin suureksi osin itseltä eli Euroopan Keskuspankilta ties minkä kiertotien kautta. Aiemmin todettiin, että Suomi voi vielä ottaa lisää velkaa vaarantamatta valtion perustaa (OECD 2016), mutta kauan sama meno ei voi jatkua. Sinänsä toimiva kansantalous jopa vaatii valtion velkaantumista, koska yksityiset tahot tarvitsevat rahalle turvasatamaa, jonne säilöä varansa ja yksityinen sektori tarvitsee toimiakseen finanssi-varallisuutta. Keskuspankkirahan ja valtion velan todellinen ero on pieni: velalla on erääntymispäivä, rahalla ei, mutta niitäkin voi muuttaa.

Suomen valtio ei ole lähelläkään ylivelkaantumista (57 %) ja julkinen sektori kokonaisuudessaan on tukevasti saamapuolella. Ennen koronaa Suomen bruttokansantuotteen vaatimatonkin kasvu ylitti valtion velan korkoprosentin, minkä vuoksi Suomelle olisi voinut tulla jopa kestävyysylijäämää (Haaparanta et al 2019) ilman koronaa. Kaikilla muilla merkittävillä euromailla on paljon enemmän julkista velkaa kuin Suomella ja ne ajautuvat velan vuoksi ongelmiin ennen Suomea. Mahdollista seteliselvitystä varten Suomen kannattaisi velkaantua muiden tahtiin, ettei jäädä vain toisten velkoja makselemaan, kun rysähtää. Täten

oma velka voi suojata meitä joutumasta toisten velkojen maksumieheksi. Pysymme varmimmassa turvassa peesaamalla euroalueen suurmaita Saksaa (velkaantumisaste 77 %) ja Ranskaa (92 %).

Avoimen talouden velkaelvytykseen liittyy vaara elvytyksen valumisesta ulkomaille. Alkuperäinen Keynesin teoria käsitteli suljetumpia talouksia, joita 30-luvun suurvallat pitkälti olivat. Tehokkainta olisikin elvyttää yhdessä naapuri-maiden kanssa (OECD 2016). Toisaalta Nakamura ja Steinsson (2014) väittävät, että rahaliitton kuuluvalle avotaloudelle elvytys toimisi erityisen hyvin, koska sen kerroinvaikutus on suurempi. Vartiainen (2019) väittää, että finanssipoliittiset toimet tehoavat erityisen tehokkaasti pienelle rahaliiton jäsenmaalle, koska ne eivät heiluttele koko alueen odotuksia. Nyt EU tai ainakin Euroopan rahaliitto elvyttää yhdessä ja kunnolla – tai sitten ei: tällä hetkellä elvytyspaketilla on vaikeuksia.

Elvytys saattaa ennen pitkää lisätä palkankorotuspaineita, mikä voi tehdä tyhjäksi koko elvytyksen ja voi johtaa tuhon kierteeseen. Toimiakseen velka-elvytys vaatiikin ehdottomasti tiukkaa palkkakuria sekä merkittäviä rakenne-uudistuksia. Velkaantuminen ilman kilpailukyvyyn parantamista vain lykkää ja voimistaa romahdusta. Erityisesti vientilamassa pitää huolehtia kilpailukyvyistä – kuten nyt.

4.2.2 Fiskaalinen kerroinvaikutus

Fiskaalinen tai talouspoliittinen kerroin (*multiplier*) kuvaa kuinka valtion investointi tai muu meno tai vero vaikuttaa talouteen arvoaan suuremmalla tai pienemmällä tekijällä rahan kiertäessä edelleen. Menoa seuraava kulutuksen ketju nosta kansantuotetta, mutta jos valtion meno vähentää yksityistä toimintaa esimerkiksi viemällä siltä resursseja, kansantuote siltä osin vähenee. Nollakerroin tarkoittaa, että valtion investointi vie täsmälleen saman resurssin yksityiseltä sektorilta, jolloin kansantuote ei kasva. Jos kerroin nolaa suurempi mutta pienempi kuin 1, elvytys nostaa bruttokansantuotetta mutta vähemmän kuin julkiset menot kasvaisivat. Jos kerroin on suurempi kuin 1, niin elvytys nostaa bruttokansantuotetta enemmän kuin julkiset menot kasvavat.

Suuri elvytyskerron tarkoittaa, että elvytys maksaa itse itsensä. Vastaavasti suuri kerroin johtaa siihen, että julkisten menojen leikkaus voimistaa lamaa. Kerroin riippuu talouden tilasta, toimintaympäristöstä ja ihan uskonasioista. Se voi mennä jopa negatiiviseksi, jos kuluttajilta, tuottajilta tai sijoittajilta menee usko elvytyksen onnistumiseen hyvästä tai huonosta syystä.

Kertoimen arvon määrittäminen teoreettisesti tai empiirisesti on osoittautunut äärimmäisen vaikeaksi (esim. Ramey 2019). Tämä ei johdu vähiten siitä että siihen liittyy liikaa tarkoitushakuisuutta.

Batini, Eyraud, Forni ja Weber (2016) tarkastelevat kertoimen suuruuteen vaikuttavia tekijöitä meta-analyttisesti. Kerroinvaikutus vaihtelee merkittävästi ajan ja paikan eli talousjärjestelmän, -kulttuurin ja -ympäristön suhteen. Kerroin on suurempi maissa, joissa palkat ovat jäykkiä ja valuuttakurssi on kiinteä. Julkisen sektorin suuruus voimistaa kerroinvaikutusta. Kerroinvaikutusta pienentää talouden avoimuus (ulkomaankaupan määrä), velan määrä (jossain tulee raja vastaan) sekä automaattisten vakauttajien suuruus (ne huolehtivat elvytyksestä itse).

Batini ja kumppanit (2016) huomauttavat, että kerroin kasvaa merkittävästi matalasuhdanteessa (jopa $0,9 \rightarrow 2,2$). Erityisen merkittävästi kerroin kasvaa nollakorkorajalla (jopa $1 \rightarrow 4$). Toisaalta talouden ylikuumeneminen laskee kerrointa jyrkästi.

Useimmat edellä mainitusta kerrointa nostavista oletuksista pätevät Suomeen ja siksi Suomen kannattaisi (olisi kannattanut) elvyttää lamassa paljon rankemmin, erityisesti yhdessä koko euroalueen kanssa. Minä arvioisin Batinin ja kumppanien (2016) yleisellä, hieman hattumaisella kaavalla matalasuhdanteisen Suomen ensimmäisen vuoden kertoimeksi varovasti $0,8 - 1,3$, toisilla oletuksilla enemmänkin. Jos muukin euroalue elvyttää, kerroin voi olla hieman suurempi.

4.2.3 Menoelvytys

Kerroinvaikutusten vuoksi julkisia menoja lisäävä velkaelvytys auttaa kansakuntaa ylös lamasta. Överiksi se ei saa mennä – rajat tulevat jossain vastaan, jos ihmisiltä menee usko tulevaisuuteen.

Yleensä tehokkaimmin elvytetään investoinneilla. Sellaisia ovat julkisen infrastruktuurin kohennukset, kuten homehtuneiden sairaaloiden ja koulujen uusiminen, liikenneverkoston rakentaminen ja korjaaminen sekä viemäristön ja jakeluverkostojen päivittäminen. Näihin on Suomella jo kerääntynyt monien miljardien arvosta korjausvelkaa, joka katetaan edullisimmin alavireisen talouden aikana, koska kerroinvaikutus on suurimmillaan matalasuhdanteessa (vaikka jotkut sitä epäilevät (Alesina et al 2015), mutta älkäämme uskoko vääriä profeettoja).

Infrastruktuuriin investoinnin vaikutus riippuu kuitenkin spesifisesti juuri rakennusalan suhdanteesta. Se kulkee hieman eri vaiheessa muun talouden suhdanteisiin ja voi jopa vaihdella alan sisälläkin. Suomi missasi pahasti parhaimman tilaisuuden infrarakentamiseen, koska rakennusalalla on sittemmin kärsitty taitajapulasta, koska ihmiset jäivät vaille kokemusta. Uudesta rakennusalan taantumasta kuitenkin varoitellaan niin asuntorakennuksen hiipumisen kuin teollisuuden investointien päättymisen myötä (ETLA 2019). EK:n suhdannebarometrin mukaan huhtikuussa 2021 rakennusalan käyttöaste oli 84 % eli ei ainakaan ole ylikuumennut. En tiedä, mikä on nykynormaali alalla ja tuleeko joku muu tulppa vastaan, joka estää kapasiteetin täyskäytön.

Kerroinvaikutuksen suhdanneriippuvuus kehottaa ajoittamaan julkisia investointeja matalasuhdanteeseen. Kun talous pyörii täysillä, julkinen investointi vie voimavaroja yksityiseltä sektorilta. Silloin sen vaikutus talouteen voi olla jopa negatiivinen. Ennen pitkää välttämättömiksi tulevien julkisten investointien osalta pitäisikin tarkastella hyvien ja huonojen aikojen kerroineroja absoluuttisten kerrointen sijaan. Ero Suomelle voi olla 0,24 ↔ 0,36 vs 0,8 ↔ 1,3 Batinin ja kumppanien (2016) kaavalla arvioituna. Kerroinvaikutusta kasvattaa, kun investointilaman aikana työntekijöiden ammattitaito ruostuu tai työntekijät vaihtavat alaa kokonaan ja sitten pienikin noususuhdanne tökkää kokeneiden ammattilaisten ja työnjohtajien puutteeseen, kuten on käynytkin. Engler ja Tervala (2018) väittävät, että hystereesin huomioon ottaminen nostaa finanssipolitiikan kerroinvaikutuksen yli neljän. Suomi onkin möhlinyt raskaasti laiminlyömällä elvytyksen ja kerryttämällä korkeakorkoista korjausvelkaa matalakorkoisen rahavelan sijaan.

Valtio voi käyttää velkaa myös pääomavalttaisten yritysten perustamiseen. Uusiin valtionyhtiöihin kuitenkin pitää suhtautua asianomaisin varauksin: sellaisia voidaan sijoitella liian helposti ministerien kotikyliin ilman perusteltua analyysiä.

Jos niille kuitenkin on selkeät liiketaloudelliset perusteet, mutta yksityinen sektori ei laman varjolla pysty sijoittamaan tai toiminnan monopolistinen tai kansallinen luonne tukee valtio-omistusta, niin siitä vaan. Periaatteessa valtiolle riittäisi reilusti sijoittajia pienempi tuottovaatimus, koska sijoitus tuottaa valtiolle myös epäsuorasti, niin verojen kuin yleisen piristymisen kautta. Työllistävä tehdas myös säästää sosiaalimenoista. Huonosti tuottavat liiketoimet tulee kuitenkin voida lopettaa tai keskeyttää nousukauden aikana, jotteivät ne veisi työvoimaa ja muita resursseja paremmin tuottavilta toimialoilta.

En kuitenkaan näe suuria mahdollisuuksia uuteen valtiojohtoiseen liike-toimintaan. Nyt pinnalla on kaivostoiminta, malminjalostus sekä jatkovalmistus, erityisesti akkuklusteri. Se vaikuttaa jopa järkevältä. Mieleen tulisi myös kierrätystaloutteen kuuluvaa toimintaa esimerkiksi ydinalalla.

Velkaelvytys suoran julkisen kulutuksen kautta tehoaa erilaisen kerroin-vaikutuksen kautta hieman heikommin kuin investointien kautta. Tulonsiirroilla on vieläkin pienempi kerroin, mutta niitä tarvitaan sosiaalisista syistä. Tulon-siirtojenkin lamanaikainen kerroin on suurempi kuin verohelpotuksilla eli melkein mikä tahansa julkisten menojen lisäys elvyttää lamassa rahoitettiinpa se velalla tai veroilla. (Uusitalo et al 2015)

Kaikkein tehokkaimmaksi elvytykseksi saattaa osoittautua panostus tutkimukseen, kehitykseen, innovointiin sekä koulutuksen. Yksityiset tutkimus-menot vaihtelevat korostetun vastasyklisesti, minkä vuoksi matalasuhdanteessa on tutkijoita saatavilla. Julkinen tutkimus ja innovointi yhtäältä tuo suoraan uutta tietoa, uusia keksintöjä ja uusia ideoita ja toisaalta kehittää tutkijoiden ammattitaitoa niin, että he ovat valmiimpia yritysten haasteisiin, kun ne tarvitsevat tutkimusvoimaa. Työttömyyden aikana myös kannattaa kouluttaa työttömäksi jääneitä uusiin ammatteihin taikka ajan tasalle vanhassa ammatissa, koska koulutusaika ei vie työaikaa, jota ei ole.

4.2.4 Veroelvytys

Suomi on harjoittanut niin sanottua veroelvytystä eli pyrkinyt piristämään taloutta alentamalla veroja. Sipilän hallituskaudella veroelvytettiin 1,1 miljardin euron verran (Uusitalo et al 2018), kenties liikaakin (Kangasharju 2018, 79). Sellainen nostaakin kulutuskysyntää, mutta vain siltä osin, kuin se rahoitetaan velalla. Vero-

rakenteen muutoksen aiheuttama sosiaaliluokkien välinen tulonsiirtymä voi jossain määrin vaikuttaa kulutuksen ja säästämisen suhteeseen. Ennen pitkää talous pitää kuitenkin tasapainottaa, mikä pakottaa Suomen pian nostamaan veroja, ja kovasti.

Useiden tutkimusten mukaan veroelvytys tehoaa kuitenkin paljon heikommin kuin investointielvytys tai edes tulonsiirrot (Uusitalo, Puhakka, Laakso, Kotakorpi, Andersen & Matikka 2016). Obaman talousohjelmaa laatineet Romer ja Bernstein (2009) arvioivat, että julkinen kulutus elvyttää seuraavalla neljänneksellä kertoimella 1,24 ja kahden vuoden jälkeen kertoimella 1,57, mutta verotus seuraavalla neljänneksellä vain -0,49 ja kahden vuoden jälkeen -0,99. Toisaalta Ramey (2019) raportoiti niinkin pienistä kertoimista kuin -4 tai -5.

Teorian mukaan verotuksen kautta toteutettu tulonsiirto rikkaimmilta köyhimmille tuottaa välitöntä elpymistä. Köyhät varmimmin kuluttavat rahat välittömästi, siinä missä rikkaat saattavat säästää rahojaan, sijoittaa niitä ulkomaille tai jopa pelata niillä kasinopelejä (Herrmann 2015). Coenen ja kumppanit (2012) saivat tuloksia, että yleiset tulonsiirrot tehoavat kertoimella 0,2 ja 0,6, mutta kohdennettujen tulonsiirtojen kerroin voi olla 2 tai ylikin.

Vastakkaisiakin näkemyksiä esitetään: esimerkiksi Obstbaum (2017, 591) väittää pokkana, että verojen nostaminen pienentää bruttokansantuotetta, pitäen sitä jopa tutkijoiden yhteisymmärryksenä. Mitään perusteluja hän ei esitä, mutta jäljempänä viittaa tutkimukseen (Monacelli et al 2013), jonka mukaan verojen (ilmeisesti ainakin palkansaajan tuloverojen) korotus yhdellä prosenttiyksiköllä nostaa työttömyysastetta puolen prosenttiyksikön verran ja laskee kokonaistyöntunteja yhden prosenttiyksikön verran. Toisaalta Pylkkänen (2019) ei löydä tukea sille, että tuloveroilla olisi merkittäviä kannustevaikutuksia työllistymiselle. Viren (2017) pitää OECD:n (2016) suosittamaa investointielvyytystä huonosti perusteltuna ja väittää veroelvyytystä tehokkaammaksi. Hän perustelee väitettään matemaattisilla kaavoilla, joille ei kuitenkaan esitetä mitään syvällistä perustetta, kunhan vaan kalibroidaan parametrit dataan. En pysty luottamaan puhtaan instrumentalistiseen teoriaan, vaikkakin hänen kritisoimat työt syyllistyivät samaan.

Ramey (2019) metatutki verojen kerroinvaikutusta. Hänen mukaansa veronalennuksilla on valtion ostoja suurempi kerroinvaikutus talouden rullatessa. Eri tutkijat päätyvät kuitenkin varsin poikkeaviin tuloksiin, menetelmästä ja

kohteesta riippuen, joten mitään varmaa johtopäätöstä ei voi tehdä. Narratiivisilla menetelmillä saadaan esiin monin kerroin voimakkaampia vaikutuksia kuin DSGE-malleilla. Verojen vaikutukset kehittyvät paljon hitaammin kuin menojen vaikutukset. Ramey (2019) ei juurikaan pohdi, miten verotuksen aiempi taso vaikuttaa – on varsin ilmeistä, että verojen ollessa tapissa verojen korotukset vaikuttavat tuhoisammin kuin matalalta tasolta lähtiessä.

Verojen vaikutukset vaihtelevat suhdanteiden mukaan. Ramey (2019) referoi tutkimuksia (Eskandari 2015, Demirel 2016, Romer & Romer 2010), joiden mukaan verokertoimet ovat suurempia (eli negatiiviselle luvulle lähempänä nollaa, absoluuttisesti pienempiä?) matalan työttömyyden aikana ja pienempiä korkean työttömyyden aikana. Alesina, Azzalini, Favero, Giavazzi ja Miano (2018) löysivät korkeampia kertoimia nousukaudella, mutta Sims ja Wolff (2018b) havaitsivat kaksinkertaisen kertoimen nousussa laskuun verrattuna. Otapa siitä selvää.

Toiset tutkijat saavat selkeämmin myötäsyklisiä tuloksia. Kangasharju, Kuusi, Puonti, ja Valkonen (2020), Abbas ja kumppanit (2020), Alesina (2019) sekä Keränen ja Kuusi (2016) antavat tukea sille, että matalasuhdanteessa kannattaa lisätä menoja eikä laskea veroja, mutta noususuhdanteessa päinvastoin.

Batini ja kumppanit (2016) päätyvät tukemaan väitettä, että valtion investoinnit aiheuttavat suurimman kerroinvaikutuksen, mutta valtion kulutuksen sekä tuloverojen alennuksen osalta he päätyvät ratkaisemattomaan. Eri toimien vaikutukset riippuvat kovasti kunkin lähtötasosta, kansantalouden joustavuudesta, lainsäädännöstä, kulttuurista, ulkomaankaupasta sekä erilaisista uskottavuus- ja ennustettavuustekijöistä, joita on vaikea arvioida.

Verovähennykset tehoavat varsin heikosti työllisyyden edistämiseen. Esimerkiksi kotitalousvähennys ei ole nostanut kotitalouksille tehtävän työn määrää merkittävästi, vaan lähinnä parantaa yritysten voittoja tai laskee hintoja (Harju, Jysmä, Koivisto & Kosonen 2021).

Veroilla ei siten tehokkaasti elvytetä laantuvaa taloutta. Nousukautta sillä voi piristää, mutta sitten pitää jo varoa ylikuumenemista.

4.2.5 Leikkaukset laman aikana

Jokaisen taloudellisesti valveutuneen ihmisen selkäydinreaktio on vähentää kulutusta tiukkoina aikoina. Se päteekin hyvin koti- ja yritystalouksiin ja usein kansa vaatii valtiotakin toimimaan samoin. Jotkut vaativat sitä ihan itserusokinnan vuoksi ja oikeisto supistaisi valtiota, milloin vain voi.

Keynesiläisen opin mukaan valtion tulee kuitenkin välttää leikkauksia laman aikana, koska sellaiset vain pahentavat lamaa. Talouden toimiessa alikapasiteetilla leikkauksen fiskaalinen (keynesiläinen) kerroin voi olla paljon suurempi kuin 1 eli jokainen leikattu euro vähentää kansantuotetta enemmän kuin eurolla (Blanchard & Leigh 2012). Esimerkiksi talouspolitiikan asiantuntijaryhmä (Uusitalo et al 2016) on tuominnut Sipilän hallituksen leikkauslinjan tuhoisaksi, sittemmin kritiikkiä lieventäen (Uusitalo et al 2017). Jälkiviisaasti eräät leikkaukset (THL) turmelivat pahastikin mahdollisuuksiamme selvitä korona-kriisistä. Toki rahoituksen tyrehtyminen ja velkahanojen sulkeutuminen pakottavat leikkauksiin, joten viime hätään ei jää muita mahdollisuuksia. Emmehän koskaan tiedä, onko edessä parempia vai vielä huonompia aikoja.

Joitain säästöjä ja leikkauksia voidaan tehdä ongelmitta lamankin aikana. Valtion menoista löytyy helposti vahingollisia tukia, joiden poistaminen ei lamaa syvennä. Ilmeisimpiä ovat asumistuet sekä yksityisen hoidon Kela-korvaukset. Koska asumisen ja lääkäripalvelujen hinnat määräytyvät vapaassa markkinataloudessa myyjän markkinoilla pääosin asiakkaiden maksukyvyyn mukaan, niin kyseiset tuet valuvat suoraan asuntojen omistajien ja lääkäreiden tai lääkärikeskusten omistajien taskuihin, missä ne elvyttävät heikoiten. Myös elinkeinotuista voi löytyä leikattavaa: niitä maksetaan yli miljardin euron verran, ilman maataloustukia, ja monet on todettu tehottomiksi ellei haitallisiksi, koska ne vääristävät kilpailua.

Erityisen tehokkaasti lamassa voidaan säästää karsimalla ulkomaisia tilauksia kuten aseostoja. Ulkomaiset ostot ja maksut pitäisi ajoittaa mahdollisimman myötäsyklisesti, elleivät hinnat vaihtelevasti globaalien suhdanteiden myötä. Vastaostot saattavat sekoittaa, mutta niitä ei nykyaikana vaadita eikä sallita ja joka tapauksessa ne laahaisivat perässä.

Kameralistisia leikkauksia ei pidä sekoittaa julkisen sektorin toiminnan tehostamiseen ja palvelujen parantamiseen. Sellaista pitää tehdä jatkuvasti ja määrätietoisesti niin paljon kuin järkevästi ja eettisesti mahdollista, jotta tuottavia palveluja voidaan tuottaa enemmän. Julkisen sektorin toimintaa ei voida kovin nopeasti tehostaa, koska suurin osa sisäisistä menoista koostuu ihmisten toisille ihmisille tekemästä palvelutyöstä, jota ei voi helposti koneellistaa. Julkisen sektorin tuloksellisuus ja toimintavarmuus (sairauksien diagnoosit ja hoidot, rikosten selvittelyt, tutkimustyö j.n.e.) ovat kuitenkin tehostuneet merkittävästi uuden tiedon ja teknologian vuoksi. Tiedolla ja tutkimuksella sitä myös voidaan tehostaa koko ajan.

Pörssiosakkeiden myynnistä valtio saisi kattavuudesta ja kaupantekotaidosta riippuen 30-40 miljardia euroa²⁵. Se helpottaisi kovasti velkaantumista ja ainakin pitäisi velkaantumisen selvästi strategisen 60 % alapuolella, jos velkaa pelätään tai unionin säännöt estävät sitä lisäämästä. Tällä hetkellä pörssit ovat aika korkealla, joten myynti todennäköisesti kannattaisi, vaikka sillä menetetäänkin tulevia osinkotuloja.

4.2.6 Yhteenvetoa

Matalasuhdanteessa elvytetään niin, että hongat humisee. Velkaa ei tule pelätä, vaan valtion tulee investoida niin paljon kuin pystyy – rajat tulevat kuitenkin aika nopeasti vastaan, kun ei ehditä. Erityisesti pitää panostaa tutkimukseen ja innovointiin – niin paljon kuin päteviä tutkijoita on tarjolla. Työttömyyttä ei saa päästää kasvamaan korkeaksi, jotta se ei jäisi pysyväksi. Koulutustarjontaa pitää lisätä kysyntää vastaavasti. Lamassa voi säästää ulkomaisista aseostoista, jos voi.

Menojen kerroinvaikutukset vaihtelevat vastasyklisesti ja verojen myötäsyklisesti. Suhdanteiden tasaamiseksi matalasuhdanteessa kannattaa lisätä menoja vaikka veroja korottamalla. Korkeasuhdanteessa talous rullaa koviten, kun veroja ja menoja lasketaan. Silloin pitää jo varoa ylikuumentumista.

25 Valtion pörssiosakkeiden pörssiarvo huhtikuussa 2021 oli 37.4 miljardia valtion omistusyksikön web-sivujen mukaan.

4.3 Keynesiläisyys punnitaan korkeasuhdanteessa

4.3.1 Nousukausi tulee vielä joskus

Totesimme edellä keynesiläisyyden liittyvän lamasta toipumiseen. Suhdanteiden tasaamiseksi valtion tulee elvyttää matalasuhdanteessa vaikka velaksi ja kunnolla. Vieläkin enemmän keynesiläisyys liittyy ankaraan talouskuriin nousukaudella. Velat pitää maksaa, rakenteet korjata ja valmistautua kohtaamaan tulevia sokkeja, jotka tulevat pyytämättä ja yllättäen. Ei niitä voi ennustaa – muuten niitä ei tulisikaan (Vartiainen 2019).

Matalasuhdannetta seuraa nousu ja kenties korkeasuhdanne. Toki talous voi jäädä jumiin – kuten Suomi – mutta ennemmin tai myöhemmin järkiintymisen tai tuhon jälkeen jäljelle jäänyt talous lähtee nousuun.

Nousukausi johtaa helposti ylikuumenemiseen. Se voi johtaa hintojen nousuun, työvoimapulaan ja palkkojen nousuun. Tilapäiset huippupalkat voivat jäädä pysyväksi, mistä myöhemmin koituu vakavia rasitteita, joten sellaista on parasta välttää. Sitä hillitään veroilla ja leikkauksilla. Julkisten menojen leikkauksilla paitsi säästetään rahaa, myös vapautetaan voimavaroja yksityiselle sektorille. Veronkorotuksilla hillitään inflaatiota ja kerätään rahoja velkojen maksuun. Kaikkein tärkeintä on varoa palkankorotuskierrettä. Veroja voidaan kuitenkin joutua korottamaan jo laman aikana, jos lainaa ei saada tai sitä ei haluta ottaa.

4.3.2 Kunnan veronkiristys

Poliittisista syistä hallitukset välttelevät verojen kiristyksiä niin hyvinä kuin huonoina aikoina. Sipilän hallitus sulki veronkorotukset pois talouden tasa-painottamiskeinona, mitä asiantuntijat pitivät vääränä rajoituksena (Uusitalo et al 2015). Myöskään Rinteen ja Marinin hallitukset eivät ole innostuneet verojen korottamisesta, mitä nyt tupakka-, viina- ja bensaveroja korotellaan (alle miljardi euroa). Korkea verorasitus ei itsessään vaaranna kansantaloutta, mutta verotulot eivät toki elvytäkään sitä, vaan vasta verojen järkevä käyttö. Ostovoiman kannalta verojen korotus kasvavien tulonsiirtojen kattamiseksi on ensimmäisessä approksi-maatiossa nollasummapeliä, koska se vain siirtää ostovoimaa yksiltä toisille.

Nousukaudella veroelvytys stimuloi taloutta enemmän kuin ostoelvytys. Veroalennus tuskin maksaa itseään takaisin, vaikka monet sellaista haluavat uskotella. Harvoinpa oikeasti valtiolla on varaa veroja laskea, jos velkojakin pitää maksaa. Veroelvytys vaan voi johtaa ylikuumenemiseen.

Uusklassisen talousteorian mukaan veroaste ei vaikuta suoraan kansakunnan kansainväliseen kilpailukykyyn, koska palkat joka tapauksessa asettuvat tasapainoasemaan (Korkman 2015). Teoria perustuu hieman kyseenalaistettavalle oletukselle, että työntekijät eivät vertaile nettopalkkoja kansainvälisesti eivätkä sillä perustella pakota työnantajia palkankorotuksiin. Oletus kuitenkin pätee Suomeen paljon paremmin kuin Chicagoon, koska Euroopassa kieli- ja kulttuurikynnys rajoittavat ihmisten liikkuvuutta yli rajojen ja kansainvälinen palkkavertailu on muutenkin vaikeaa erilaisten sosiaalimaksujen ja -etujen sekä hämärästi hahmotettavien paikallisten kustannusten vuoksi.

Vastoin yleisiä oletuksia²⁶ tuloverojen nostaminen ei oleellisesti laske motivaatiota tehdä töitä (Matikka, Harju & Kosonen 2016, Meghir & Phillips 2010, Tuomala 2019, 331). Tuloverojen kuten myös negatiivisiin tuloveroihin verrattavien yleisten sosiaaliavustusten määrä voi vaikuttaa tiettyjen erityisryhmien kuten pienten lasten äitien työhalukkuuteen, mutta yleensä paljon vähemmän kuin suorat toimet esimerkiksi lastenhoidon tai muun suoran avun suhteen. Useimpien pitää joka tapauksessa ottaa töitä, koska he tarvitsevat palkkaa ja työmotivaatio riippuu enemmän johtamisesta kuin palkasta. Työ kuuluu niin vahvasti osaksi yksilön (yleisesti kaikkien, mutta aivan erityisesti suomalaisen miehen) identiteettiä, että harva jää työttömäksi, vaikka siihen olisi varaa. Sen sijaan verotus vaikuttaa merkittävästi kulutuksen ja investointien kohdentumiseen, varsinkin, jos se kohtelee eri kohteita eri tavoin.

Liian korkea verotus johtaa verotulojen vähenemiseen, mitä kuvataan Lafferin käyrällä. Suomen kokonaisveroaste (65 %) ei yleisesti ole lähelläkään Lafferin käyrän huippua (jopa 80 %) (Uusitalo et al 2016). Yksittäisissä veroissa

26 Esimerkiksi entinen ministeri Vapaavuori (2016, 72) väittää mitenkään perustelematta, että veronkorotukset heikentävät taloudellista toimeliaisuutta keskimäärin enemmän kuin menosäästöt. Edellisten viitteiden ja yleisen motivaatioteorian pohjalta tätä voidaan pitää täysin virheellisenä päätelmänä. Myös arviointineuvosto (Vilmunen et al 2021) puhuu käsittämättömiä ”osallistumisveroista”, välittämällä edes perustella. He arvioivat (47), ilmeisesti hatusta: ”Osallistumisveron muutosten arvioidaan pidentävän työttömyysjaksoja karkeasti ottaen 5 500 henkilötyövuodella. Työtulojen lisäämisen kannusteet enimmäkseen pienenevät, ja tämän arvioidaan johtavan ansiotulojen pienenemiseen yhteensä 140 miljoonalla eurolla.”

voidaan kuitenkin olla menty sen ylikin, mutta nämä tapaukset liittyvät pikemmin tapauksiin, jossa verolla rahankeruun ohella pyritään säätelemään kulutusta, kuten alkoholivero. Autoveron vaikutuksesta kiistellään. Atkinson (2015) päätteli, että Yhdistyneen Kuningaskunnan tuloverojen tuotto optimoituisi 65 % rajaverolla (viit. Tuomala 2019, 335).

Korkeiden verojen suurimmaksi vaaraksi tulee, että ihmisten halukkuus maksaa veroja laskee ja kiusaus kiertää veroja nousee. Perusteettomat ja vihatut verot saattavat johtaa veronkierron legitimoitumiseen, mikä nakertaa pahasti yleistä yhteiskunnallista luottamusta.

Omaisuusveroihin liittyy vähän haittavaikutuksia taloudelle (Batini et al 2016, OECD 2010). Kaikkein tehokkaimmin veroja kerättäisiin kiinteistöverolla, johon ei juurikaan liity negatiivisia kannusteriskejä (Uusitalo, Puhakka, Laakso, Kotakorpi, Andersen & Matikka 2016, Eerola 2016, Kajanoja 2018, Korkman 2018, Määttänen 2018, Spolander 2018). Suomen kiinteistövero on kansainvälisesti vertailtuna hyvin matala. Jotkut pitäisivät kiinteistöveron nostoa jopa yhteiskunnallisesti positiivisena (Soininvaara & Särelä 2015) sekä oikeudenmukaisena, jos julkisen infrastruktuurin hyödyn saajat osallistuvat siten kustannuksiin.

Myöskään perintöveron nosto ei tuottaisi mitään negatiivisia kannustevaikutuksia. Se voi päinvastoin voi jopa lisätä talouden kulkua, jos ikääntyvät kuluttavat omaisuuttaan veroja vältelläkseen (Uusitalo et al 2016). Sipilän hallitus kuitenkin laski perintöveroa eikä nykyinen hallitus suunnittele sen taikka kiinteistöveron nostoa, mikä on niiden arvopäätös. Perintöveron keräämistä vaikeuttaa kuitenkin kansainvälinen verokilpailu, mikä mahdollistaa erityisesti rikkaiden siirtää omaisuutta puutteellisen perintäveromaan kautta. En tiedä, kuinka mahdollista olisi säätää varallisuudenvientivero.

Seuraavaksi tehokkaimmin ja kenties rahamääräisesti vaikuttavimmin verotuloja nostettaisiin nostamalla arvonlisäveroa, erityisesti poistamalla alennusluokat ja arvonlisäverovapaudet (Rauhanen 2015, Korkman 2018). Arvonlisäveron kiertäminen on suhteellisen vaikeaa, ja poliittisin perustein asetetut alennusluokat kohdentuvat erittäin huonosti tarkoitukseensa kuten köyhien auttamiseen (Kosonen 2016). Arvonlisäverottomiinkin tuotteisiin kohdistuu runsaasti piilevää arvonlisäveroa, koska välituotteiden arvonlisäveroa ei voi vähentää. Arvonlisä-

veron voisikin nostaa 25 %:iin ilman alennusluokkia ja perusteettomia vapautuksia (jättämällä ainoastaan EU:n määräämät vapautusluokat). Se tuottaisi ylimääräistä hyötyä pienyrittäjille ja kuluttajille, koska se sallisi helpon päässä-laskun. Pienempikin veroprosentti lisää verotuloja, jos verokantaa laajennetaan: Rauhasen (2015) arvion mukaan yleinen 16 % arvonlisäverokanta ilman poikkeuksia tuottaisi samat verotulot kuin nykyinen sekava järjestelmä. Arvonlisäveron korotus myös hillitsisi deflaatio-odotuksia. Haittana on, että arvonlisävero on suhteellinen, joten veropainopisteen siirto tuloveroista arvonlisäveroon voi vaatia hyperprogressiivisia tuloveroja.

Kaikkein haitallisin vero on asuntokaupan varainsiirtovero, joka estää työvoiman liikkuvuutta (Eerola 2016, Lyytikäinen 2013). Dynamiikan parantamiseksi se pitäisikin lakkauttaa välittömästi (Määttänen 2018, Spolander 2018). Myös eräät yritysverot tuottavat negatiivisia kannustevaikutuksia (ks. esim. Uusitalo, Puhakka, Laakso, Kotakorpi, Andersen & Matikka 2016).

Toisaalta kiihtyvä kansainvälinen verokilpailu asettaa omia rajoituksiaan. Yhtiöt voivat liikutella toimiaan ja varojaan edullisemman verojen maihin ja ihmisetkin liikkuvat herkästi. Siksi valtio ei voine koskaan kerätä veroja niin paljon kuin olisi kansantaloudellisesti tehokkainta, vaan julkisia menoja tulee laskea alemmaksi kuin muuten olisi kansantaloudellisesti tehokkainta. Veropohjan laajentaminen tehokkaasti edellyttää kansainvälistä yhteistyötä.

4.3.3 Julkisten menojen supistaminen

Talouden käännyttyä nousuun voidaan ryhtyä suunnittelemaan suurempia säästöjä ja leikkauksia julkiselle sektorille. Sitä ennen säästöjä kannattaa kohdistaa vain selkeän turhiin ja haitallisiin toimiin, ellei valtion varatilanne muuhun pakota. Nousukausi voi vaatia vastaelytystä, jolla vapautetaan julkiselta hallinnolta resursseja yksityiseen tuotantoon. Vastatoimet pitää suunnitella ajoissa, jotta niistä voidaan päättää ajoissa. Viivyttely voi johtaa talouden ylikuumenemiseen ja kuplien muodostumiseen.

Valtion tulee vähentää nousukaudella investointejaan kiireettömiin julkisiin infrastruktuureihin, jos se vaan on älynnyt investoida laman aikana. Vaaraksi jää, että kriittiset infrastruktuurit eivät voi odottaa, vaan ne on pakko rakentaa heti, koska vanha hajoaa käsiin taikka kehittyvä talous sitä vaatii.

Suuri osa yritystuista tuottaa vähän hyötyä. Pikemminkin ne vääristävät markkinoita, koska niiden todellinen kohdentaminen onnistuu epätydyttävästi. Osa tuista jopa kilpailee keskenään, erityisesti kunnalliset tuet. Elinkeinotuista voitaisiin helposti säästää miljardi jos toinenkin. Monet taloustieteilijät kehottavat niistä luopumaan (Korkman 2018, Spolander 2018, Åkerholm 2018, Kangasharju 2018). Yritystuista voidaan luopua erityisen helposti nousukaudella.

Maataloustuet on todettu taloudelle erityisen tehottomiksi. Toisaalta niistä säästäminen ei välttämättä tuota vastaavaa nettosäästöä, koska maatalous ei selviä kansainvälisessä kilpailussa ilman tukia ja maataloudesta vapautuville resursseille (vajaat 60 000 htv²⁷) ei helposti löydy muuta tuottavaa käyttöä: ei teknologia-teollisuus palkkaa ikääntyvää maanviljelijää tehtaalle edes tuotantoon saati suunnitteluun. Maataloutta kannattaakin rationalisoida luonnollisen poistuman tahdissa, mikä käy helposti, koska viljelijöiden keski-ikä on 53 vuotta ja Suomen noin 40 000 yksityisestä viljelijästä 17 % on jo eläkeikäisiä (yli 65 v), 14 % on 60-65-vuotiaita, 15 % on 50-55 v ja vain 15 % on alle 40-vuotiaita (Luke 2021). Poistuma on 2-3 % vuodessa (tai noin 10 % vaalikaudella).

Tyydyttävä huoltovarmuus edellyttää riittävää omavaraisuutta ruoantuotannossa. Riittävyys riippuu varmuuskertoimista ja muista varautumistoimista. Suomen elintarvikeomavaraisuus on noin 80 %, peruselintarvikkeiden osalta lähes 100 %. Elintarviketuonnin arvo on lähes 12 miljardia euroa vuodessa, mistä tärkein on kahvi. Nykyisin kotimaisesta viljasadosta vain 12 % päättyy ihmisravinnoksi. Kriisivarmuus on siten hyvällä tolalla, koska rehu tuotanto voidaan hätätilassa siirtää ruoantuotannoksi ja lihaa tuotetaan enemmän kuin on terveellistä. Kovin paljon ei voi maataloutta enää supistaa vaaraa aiheuttamatta. Kriisitilassa lannoitteiden, torjunta-aineiden, siementen, polttoaineen, varaosien ja muiden tuotantotekijöiden saanti voi tuottaa tehottomuutta.

Nousukaudella tulee panostaa kestävyysvajeen ratkaisuun. Kestävyysvaje liittyy ikääntyvän väestön osuuden kasvamiseen ja heidän eläke- ja terveydenhoitokulujen nousuun. Maksettujen eläkkeiden kokonaismäärä (32 G€ vuonna 2019) ylittää merkittävästi julkisen sektorin palkkasumman (23 G€). Kestävyys-

27 Suomen 45 000 maatilasta pääsuuntautuu viljaan reilut 14 700, muuhun kasvin tuotantoon vajaat 17 300, lehtiin 8000, sikoihin 500, kanoihin 400, muihin elukoihin 2100 ja sekatuotantoon 2000 tilaa. (Munakanalassa on tyypillisesti 10 000 kanaa, broilerikanalassa yli 50 000 linnunpoikasta.) (Märehtijät tuottavat runsaasti metaania, joka kuumentaa ilmastoa.)

vajeen paikkaaminen edellyttää huoltosuhteen parantamista eli entistä suurempi osa väestöstä tulisi saada työelämään. Se edellyttäne eläkeiän nostamista – nykyajan ihmiset elävät terveempinä ja monet selviävät työelämässä vielä 70-vuotiaiksi, mahdollisesti heille räätälöidyin työjärjestelyin. Ongelma kilpistyy kuitenkin työntajiin, jotka suhtautuvat äärimmäisen penseästi yli 50-vuotiaisiin hakijoihin (IT-alalla yli 40-vuotiaisiin).

Työllisyystilanteen helpottuessa voidaan poistaa joitain suoria ja epäsuoria vastikkeettomia työttömyystukia ainakin tahallisesti työttömiltä. Ne voidaan tunnistaa helpommin työvoimapulan aikana. Niin työttömyysputket kuin vuorotteluvapaat voidaan korvata tehokkaammilla keinoilla. Vuorotteluvapaalla on kuitenkin ollut tyypillisesti vain 5000-7000 ihmistä, joten siitä ei merkittävää puskua tule (Ilmakunnas 2015).

Nousukauden aikana julkisen sektorin tulee leikata työvoimaansa, missä vain pystyy. Tällä vapautetaan resursseja yksityisen sektorin käyttöön. Se ei välttämättä onnistu helposti, koska ei työvoimantarve ainakaan hoivasektorilla vähene. Hallintoa tehostamalla optimoimalla prosesseja, automatisoimalla ja yksinkertaistamalla säädöksiä valtio voi vielä säästää yli 10 000 virkamiehen työpanoksen ja kunnat vähintäänkin saman verran, mikä vaatii paljon tietoa, taitoa ja tahtoa: naiivi punakynävähennys vain heikentää tulosta. Luultavasti luonnollinen poistuma hoitaa vähenemän: virkamiesten ikärakenne painottuu ikäänntyviin.

Myös sosiaalirahastoista voi löytyä rationalisointivaraa: esimerkiksi työttömyyskassojen hallintomenot ovat liki 90 miljoonaa euroa (Kotamäki 2019). Yksityiset eläkekassat käyttävät 5 % menoista hallintoon.

Tutkimusta voidaan leikata korkeasuhdanteessa. Julkisen tutkimusrahoituksen tulisi vaihdella korostetun vastasyklisesti. Laskukaudella yritykset lopettavat ensiksi tutkimus- ja kehitystoiminnan ja tutkimusta rahoittavat säätiöt menettävät osinkotulojaan, mitä valtion tulee paikata, jotta tutkijat säilyttävät tutkimuskykynsä. Korkeasuhdanteessa valtion tulisi siten vapauttaa tutkijoita yksityisen sektorin käyttöön niin paljon kuin se niitä imee, säilyttäen kuitenkin välttämättömän tutkimuksen sekä tutkimuskapasiteetin, jotta laskukaudella voidaan taas nopeasti lisätä julkista tutkimusta. Julkisen ja yksityisen tutkimuksen raja-aitoja pitää kuitenkin laskea, jotta tämä oikeasti toimisi. Nyt niiden välillä on turhan suuria kynnyksiä ja turhia ennakkoluuloja.

4.3.4 Yhteenveto

Nousukaudella valtio voi säästää ja leikata. Jos yksityinen sektori kulkee ja tarvitsee lisää resursseja, valtio voi niitä vapauttaa niin paljon kuin voi vaarantamatta omaa toimintaansa. Sosiaalikulut vähenevät automaattisestikin. Tutkimusta voidaan leikata niin paljon kuin elinkeinoelämä valtiolta tutkijoita ottaa vastaan, missä rajat vastaan tulevat liiankin nopeasti. Yritystuet voidaan helposti poistaa nousukaudella.

Päätösperäisiä investointeja kannattaa valtion nousukaudella lykätä niin paljon kuin on mahdollista. Pakolliset korjausinvestoinnit on tietenkin tehtävä kuten talouden toimintaa tukevat uusinvestoinnit. Pysykaupat kannattaa tehdä ja maksaa nousukauden aikana, jos mahdollista.

Veroja ei voida merkittävästi laskea ennen kuin velat on maksettu. Kovalla nousukaudella voidaan jopa tarvita veronkorotuksia hillitsemään taloutta, jos se uhkaa ylikuumeta.

Tulevaan laskukauteen kannattaa varautua muutenkin kuin säästämällä. Monet investoinnit käynnistyvät hyvin hitaasti, joten niitä voi vaivihkaa valmistella hyvän sään aikana, jotta ne ehditään käynnistää ennen, kuin lama menee ohitse.

5 Kestävän kansantalouden luominen

5.1 Markkinasektorin vastuunpalautus ja tehostaminen

5.1.1 Riskisocialismista vastuutalouteen

Samaan aikaan akuuttien elvytystoimien kanssa tulee ryhtyä rakentamaan kestävää talousjärjestelmää. Sellaisen tulisi taata oikeudenmukainen kehitys, turvata täystyöllisyys ja estää tulevien talouskriisien syntyminen. Vaikka toimet vaikuttavat viipeellä, niin niiden luoma luottamus voi johtaa uusiin investointeihin nopeastikin. Rakenteelliset uudistukset voidaan ajaa läpi poliittisesti helpoiten syvässä lamassa.

Kuten moneen kertaan olemme todenneet, kuplat ja kriisit seuraavat yleensä vastuun ja moraalien katoamisesta. Kestävä talous edellyttää vastuun- ja moraalinpalautusta eli vastuuhajeen poistoa sekä vahvaa etiikkaa vallankäyttäjiltä. Se ei onnistu mitenkään helposti, koska valtaan pääsevät yleisimmin vallalle persot tyypit, joiden vahvuuksiin ei etiikka kuulu. Toisaalla olen tarkastellut mahdollisuuksia selkeyttää valtiollista vallankäyttöä ja vallanjakoa kaksikamarisen eduskunnan tai jonkun muun välillisen järjestelmän avulla, mutta en pysty todistamaan mitään selvästi paremmaksi – jokaiseen malliin liittyy haittansa ja riskinsä.

Keskiajalta perustuvassa tuomarinohjeessa (Olaus Petri) todettiin, että *hyödyn saaja kärsiköön vaaran ja vaaran kärsijä saakoon hyödyn*. Nämä valoisan keskiajan opit tulisi ottaa pimeän nykyajan käyttöön. Lainsäädännössä tulisi estää mahdollisuuksia riskien ulkoistamiseen tai yhteiskunnalle epäedulliseen osioptimointiin. Sellainen edellyttää hyvin huolellista ja tarkkaan harkittua lainsäädäntöä, jotta siihen ei jää tilaa porsaanrei'ille.

Rahoituslalla sekä ympäristökriittisillä teollisuudenaloilla toiminnan riskit jäävät liian helposti yhteiskunnan kannettaviksi. Eri organisaatioiden todellisten vallankäyttäjien seuraus- ja korvausvastuuta tulisikin lisätä. Myös omistajien vastuuta pitää lisätä, esimerkiksi yhtiön maksukyvyttömyystapauksessa

aiemmin kotiutetuille voitoille pitäisi määrätä takaisinmaksuvelvoite, jos yhtiö on rikkonut lakeja tai tuottanut sivullisille vahinkoa vastuuhajeisella tai moraali-katoisella tavalla, vaikka osingonsaaja ei itse olisi mitään lakia rikkonut. Mitään rajoitettua riskiä ei tulisi suvaita, edes ydinvoimaloille²⁸.

Sinänsä eettisesti kestävä ja ympäristöä säästävä talous ei tuo tai vie työpaikkoja sen enempää kuin riistotalous. Usein uusiutuvien luonnonvarojen käyttöä ja ympäristöä säästävää tekniikkaa puolustellaan (Pulliainen 2012) tai vastustetaan väitettyjen työpaikka- tai tuottovaikutusten vuoksi, mikä on välittömän talouden kannalta virheellistä (Stiglitz 2012). Toisaalta pitkällä tähtäimellä eettisesti kestäviin elinkeinoihin liittyy vähemmän riskejä. Kestävälle taloudelle kuuluu kuitenkin oma itseisarvonsa työllisyydestä riippumatta.

Markkinavääristymät tulee korjata. Vääristyneet markkinat eivät ohjaa voimavaroja tehokkaasti. Sellainen tuottaa hyvinvointitappioita kansakunnalle. Erityisen tappiollista on, jos ihmisten työvoimaa uhrataan markkinoiden vääristämiseen.

5.1.1 Rahasektorin vakautus

Eurokriisi johtui pitkälti pankkisektorin epävakaudesta. Kestävä markkinaehtoinen kansantalous vaatii väistämättä luotettavaa ja vakaata pankkisektoria (ks. King 2016). Luotettavuus vaatii myös erittäin vahvaa säätelyä sekä selkeitä vastuita. Päätösvalta tulee jakaa riskinkannon suhteen. Vastuu pitää kytkeä valtaan siten, että ei vahingossakaan pääse syntymään vastuuhajeisia mahdollisuuksia.

Jos valtio jotain takaa, sillä pitää olla oikeus kontrolliin, päätöksentekoon ja voittoonkin, osin säädösten ja verotusten kautta, osin suoremmin. Takuusta pitää periä kohtuullista takuumaksua. Ainakin vientitakuulaitos kerää maksuja vientitakuista, joita se joskus joutuu korvaamaan. Implisiittisiä ilmaistakuita pitäisi välttää.

Rahoitusmaailman perustavanlaatuinen haavoittuvuus seuraa siihen sisäänrakennetusta vastuuhajeesta. Aivan liian monella yksityisellä tai institutionaalisisella taholla on mahdollisuus pelata riskillä, missä tappiot koituvat toisille. Usein

28 Tyypillisesti ydinvoimayhtiöiden korvausvastuu rajoittuu kansainvälisten sopimusten mukaan tiettyyn summaan (700 miljoonaa). Suomessa on ilmeisesti jo säädetty, että voimayhtiö vastaa kotimaisista vahingoista koko omaisuudellaan, mutta sillä tulee olla vakuutus 700 miljoonaan saakka.

riskiä kantaa viime kädessä veronmaksaja. Yhdysvaltain ja Euroopan valtioiden ja keskuspankkien paniikkireaktiot ovat osoittaneet, että pankkiirit todella pääsevät veronmaksajien kukkarolle hädän hetkellä (esim. Stiglitz 2012, Krugman 2010). Sellaista ei voi hyväksyä ja sellaisesta on päästävä eroon varmasti.

Kaikki tarvittavat toimenpiteet eivät onnistu omin päätöksin, vaan tarvitaan kansainvälistä yhteistyötä. Nyt sellaiselle tarjoutuisi tilaisuus, koska tarpeesta vallitsee aiempaa suurempi yksimielisyys. Tilanteen parannuttua opetukset unohtuvat ja merkittävät valtiot (luultavimmin ainakin Yhdistynyt Kuningaskunta ja monet pikkuvaltiot) keksivät taas, kuinka ne voivat vetää välistä. Ehkä jo menetimme mahdollisuuden, koska ainakin Euroopassa valtaa alaa vahva kansallismielisyys.

Euroopan Unioni hyväksyi 2014 Euroopan pankkiunionin muodostamisen, mutta minulle on vielä epäselvää, miten se toimii ja tehoaa. Ilmeisesti se ei sisällä unioninlaajuista pankkitakuuta, vaan pankkien takaaminen jää edelleen kansallisten hallitusten vastuulle. Toimiva pankkijärjestelmä joka tapauksessa edellyttää, että valtio tai keskuspankki toimii viimeisenä lainanantajana kaikille sen vaikutuspiirissä toimiville pankeille – muuten pieni paniikki voi syöstä pankin hallitsemattomaan syöksykierteeseen (Stiglitz 2014).

Samassa yhteydessä pitäisi harmonisoida verotusta valtioiden välisen verokilpailun sekä veronkierron estämiseksi (ks Stiglitz 2014). Ainakin asettaa minimitaso kulutustavaroiden arvonlisäverolle, bensa-, tupakka- ja alkoholi-veroille sekä yritysten voiton tai pääomatulon verolle. Valtioiden tulisi sopia yhte-näisistä käytännöistä, avoimuudesta ja tiedonvaihdesta.

Suomen itselleen yksipuolisesti asettamat rajoitukset saattavat johtaa joidenkin rahalaitosten maasta pakoon. Toisaalta selkeän vastuuhakuinen, aidosti avoin ja äärimmäisen luotettavaksi viritetty rahoitusjärjestelmä korruptoitumattomine valvontakoneistoineen saattaa houkutella rehellistä rahaa ja eettistä sijoitus-toimintaa, jonka määrä saattaa lisääntyä maailmassa merkittävästi. Suomi saattaisi menestyä panostamalla juuri tähän nicheen.

5.1.2 Kasinotalous kuriin

Tarkastelen seuraavaksi keinoja, joilla pankki-, rahoitus- ja sijoitussektoria voidaan tervehdyttää Suomessa ja muualla. Näillä voidaan vähentää riskejä kuplien muodostumiselle, vakauttaa taloutta sekä vähentää kuppaamista. Muun muassa Stiglitz 2012, Krugman 2010, King 2016, Suvanto ja Virolainen 2010 (sekä myös Wahlroos 2015 suurelta osin päinvastoin) yhdessä tai erikseen suosittavat seuraavia toimia.

Valtion tulisi taata vain keinotteluvapaiden säästö- ja lainapankkien talletukset yksityishenkilöiltä. Pankkitakuu rajataan kansallisesti. Valtion takuuta nauttivat pankit erotetaan organisatorisesti kasinopankeista, joille ei anneta takuita. Tarvittaessa – jos pankkien valvontaa ei saada toteutettua riittävän kattavasti – valtio perustaa oman säästöpankkinsa, antaen täyden takuun kaikille talletuksille ainakin tiettyyn rajaan saakka. Nykyaikana se ei vaadi konttoreita, ainoastaan nettiportaalin. King 2016 radikalisoisi pankkitakauksen eräänlaisen keskuspankin pankkivakuutuksen avulla.

Lyhytaikaisen lainan sijoitusluonteiselle käytölle asetetaan rajoituksia, erityisesti suhteessa pitkäaikaisiin sijoituksiin. Rajoitetaan pankkien mahdollisuutta käyttää omaa rahaa samanlaiseen keinotteluun kuin toisten rahaa, jotta pankki ei voisi olla liiketoimissa kahdella tuolilla eli myötä- ja vastapuolella asiakkaaseen nähden.

Rikosvastuusta riippumatta pankkien ja muiden yritysten johtajat vastaavat saamillaan palkoilla ja palkkioilla ja omistajat saamillaan tuotoilla kaikista vahingoista, joiden taustalla on vastuuhajainen toiminta, sisältäen myös ympäristövahingot. Vastuusta voinee vapautua, jos on uskottavasti toimenpidettä vastustanut. Jos tekoon liittyy rikos, korvausvastuu ei rajoitu saatuun palkkaan vaan koko omaisuuteen. Jokin aikaraja pitänee olla, tyypillisesti vastuuhajeen todennetusta alkamisesta alkaen.

Julkisten osakeyhtiöiden palkkajohtajien valtaa rajoitetaan ja omistajille annetaan tehokkaampia keinoja valvoa yhtiöiden johtoa sekä määrätä näiden vastuista ja palkkionmääräytymisistä.

Suurimmat pankit, vakuutuslaitokset, sijoitusyhtiöt ja varjopankit pilkotaan siten, että mikään ei ole liian suuri kaatuakseen. Joka on liian suuri kaatumaan, on liian suuri olemaan. Toisaalta luodaan mekanismit, joilla kriisi-pankki voidaan ottaa pikaisesti valtion haltuun nopeutetun konkurssimenettelyn kaltaisessa toimessa osakkeenomistajien ja spekulatiivisten rahoittajien menettäessä sijoittamansa omaisuutensa. Silloin kriisissä ensimmäinen sortuva pankki saisi kaatua kokonaan, varoituksena muille, ja seuraavat sosialisoidaan järjestelmän turvaamiseksi.

Ylikansallisesti toimivia pankkeja ja rahoituslaitoksia valvotaan ylikansallisesti EKP:stä riippumattomasti. Valvontaelimelle suodaan riittävät valtuudet ja pankeille riittävän selkeät säännökset vakavaraisuuden ja riskinoton suhteen. Kansalliset ja alueelliset pankit voivat toimia edelleen kansallisessa valvonnassa.

Johdannaisia tulee säädellä: vain lailla tai asetuksella määritellyt johdannaiset laillistetaan. Sallitaan erityisesti yritysten suorat hintavakuutukset, joita tarvitaan ennustettavuuden lisäämiseksi ja riskin poistamiseksi, mutta rajoitetaan toisen kertaluvun johdannaisia ja sekä kasinopapereita. Vedonlyönti- tai keinotteluluonteisille johdannaisille määrätään alhaisin prioriteetti likviditeetikriiseissä eikä sellaisia hyväksytä vakuudeksi pankkien vakavaraisuusvaatimuksiin.

Arvopaperikaupalle säädetään kansainvälinen varainsiirtovero (kuten Tobinin vero). Johdannaiskaupoista maksetaan kaksin- tai moninkertainen vero johdannaisen kertaluvun mukaan – vain suoria vakuutusluonteisia johdannaisia voidaan suosia verotuksessa. Verottomille liiketoimille ei myönnetä lainsuojaa. Vaikka tämä heikentää rahoitusmarkkinoiden näennäistä tehokkuutta, kuplanmuodostuksen väheneminen hyödyttänee yhteiskuntaa enemmän. Vedonlyöntimäisestä kaupasta saadusta voitosta tulisi maksaa arpajaisveroa eikä tappiota saisi vähentää veroista. Pankkiirit (Wahlroos 2015) toki leimaavat tällaiset toimet virheellisiksi, mutta älkäämme heitä uskoko.

Omaisuuden arvonnousua verotetaan täysimääräisesti tai jopa kovemmin suhteessa osinko-, korko- ja vuokratuloihin, erityisesti, kun nousu perustuu markkinaodotuksiin eikä reaaliarvoon, sikäli jos näitä voidaan erottaa. Kaikille kupla-, pyramidi- ja Ponzi-instrumenteille säädetään erityiset verot, vaikka

toiminta muuten ei täyttäisikään rikoksen tunnusmerkkejä, sikäli jos sellaiset voidaan tunnistaa. Kasinoluonteisten sijoitusten myyntitappioiden vähennyskelpoisuutta rajataan. Riskivoittoja verotetaan progressiivisesti epäsymmetrisen (vastuuhajeelle altistavan) voitto–tappio-suhteen tasapainottamiseksi.

Kaikki vastuuhajeiset sopimukset ja kannustimet julistetaan laittomaksi. Se ei välttämättä tarkoita kriminalisointia vaan sitä, että kyseisen sopimuksen tai sitoumuksen tarkoittamista vastuuhajeisista toimista johtuvat todelliset tai mahdolliset voitot, tulot, palkkiot, optiot ja bonukset määrätään menetettäväksi valtiolle niiden potentiaalisesta nimellisarvosta riippumatta siitä, mikä on lopputulot eli lankeavatko ne maksettavaksi vai ei (maksun toteutuminen vaikuttaa toki siihen, kummalta osapuolelta se peritään). Vastuuhajeisen kannustimen asettanut taho määrätään menettämään lupaamansa korvaus kokonaisuudessaan valtiolle myöskin siinä tapauksessa, että kannustimen kohteena oleva taho kieltäytyy toimimasta sen mukaisesti.

5.1.3 Innovatiivisia elinkeinoja

Vapaassa markkinataloudessa yritykset toimivat markkinavoimien armoilla. Valtio ei suoraan päättä, mitä Suomessa tuotetaan. Markkinavoimat eivät kuitenkaan toimi ihmisistä ja yhteisöistä riippumatta, vaan niitä voi ja pitääkin ihmisten toimin säädellä, niin lakien ja valtioiden välisten sopimusten pohjalta kuin arvovaikuttamisella. Markkinavoimiin voidaan vaikuttaa myös asiallisella tiedolla ja etiikalla. Yhteiskunnan valinnat koulutuksessa, tutkimuksessa ja yleisissä infrastruktuureissa vaikuttavat merkittävästi siihen, mitkä toimialat voivat Suomessa kehittyä. Historiallisesti monet Aasian maat ovat teollistuneet valtion aloitteesta ja avusta (Rodrik 2016) ja myös Suomessa valtio on harrastanut aktiivista teollisuuspolitiikkaa (Kekkonen 1952, Wahlroos 2019). Nyt ajat ovat toiset.

Suomen elinkeinoelämä kokee jatkuvaa rakennemuutosta. Se johtuu teknisestä kehityksestä sekä maapallon globalisaatiokehityksestä: kehitysmaiden sivistyminen ja vaurastuminen tarjoavat edullisia mahdollisuuksia halpaa työvoimaa ja suuria markkinoita etsivälle suurteollisuudelle. Logistiikan kehittyminen tukee tuotannon keskittymistä. Suomea suurempi tuotanto siirtyy ulkomaille.

Suomen siirtyminen kiinnikurojasta edelläkävijäksi 2000-luvulle mennessä toi uusia haasteita innovaatiolle (Hämäläinen 2010). Acemoglu, Robinson ja Verdier (2012) väittivät, että liian sosiaaliset Pohjoismaat eivät pystyisikään toimimaan maailman innovaatiojohtajina. Niiden kohtalona olisi seurailta johtajaa eli Yhdysvaltoja, jonka raaka kilpailuyhteiskunta tukee innovaatiota. Stiglitz (2015) ei tätä hyväksy, vaan päinvastoin väittää, että juuri pohjoismainen malli tukee innovaatioita ja mahdollistaisi meidän toimivan innovaatiojohtajina. Erityisesti avoin yhteistyö tukee uusien keksintöjen ja parhaiden käytäntöjen leviämistä yhteiskuntaan sekä innovointia innovointien päälle. Sen sijaan ankara patenttikilpailu johtaa työhön patenttien kiertämiseksi ja pyörien uudelleenkeksimiseksi sekä turhiin oikeudenkäynteihin. Eräiden tutkijoiden mukaan aineettomien oikeuksien järjestelmän kustannukset ovat suuremmat kuin hyödyt (Bessen & Meurer 2008; Boldrin & Levine 2013; Bessen et al 2018, viit. Takalo & Toiviainen 2021).

Suomi nousi nopeasti 90-luvun kriisistä osaksi vahvan innovointipanoksen ansioista. Nykyisen kriisin alkuvaiheessa 2010-luvun taitteissa Suomen t&k-menojen suhteellinen osuus kasvoi, mikä kuitenkin johtui osaltaan bruttokansantuotteen laskusta (Rouvinen & Ylä-anttila 2010). Sittemmin tutkimus-, kehitys- ja innovaatio toimista sekä opetuksesta on leikattu rankasti. Käytännössä yritysten tki-menot vaihtelevat hyvin myötäsykliisesti, mitä julkisen sektorin pitäisi kompensoida vahvan vastasyklisellä innovaatorahoituksella (Maliranta 2019), joka pitää innovaattorit vireinä ja valmiina.

Yksityisiä innovaatioinvestointeja jarruttaa niiden epävarma tuotto sekä aineettoman pääoman kelvottomuus lainan vakuutena (Maliranta 2019). TKI-panosten yhteiskunnalliset hyödyt kuitenkin ylittävät yksityiset hyödyt ulkoisvaikutusten vuoksi. Siksi yhteiskunnallinen tuki yritysten innovoinnille voi hyödyttää kansaa, toisin kuin moni muu yritystuki, joka pikemmin jarruttaa elinkeinoelämän uusiutumista. Innovointituen suuntaamiseen liittyy käytännön ongelmia. Malirannan (2019) mukaan tehokkaimmin maalinsa osuvat tuet innovaatioekosysteemeille, julkinen tutkimus sekä koulutus. Myös Ala-Pietilä ja kumppanit (2021) painottavat ekosysteemejä vedoten tutkimukseen, että ekosysteemissä toimivat yritykset ovat keskimäärin tuottavampia kuin niiden ulkopuolella toimivat. Vaikutukset voivat kuitenkin näkyä hyvinkin pitkällä viipeellä.

Korkeakoulutus on todettu kustannus-hyötysuhteeltaan erinomaiseksi innovaatiopolitiikan työkaluksi – erityisesti insinööri- ja luonnontieteiden aloilla (Bloom, Van Reenen & Williams 2019; Van Reenen 2020). Muuten empiiriset näytöt innovaatiopolitiikan eri keinojen tehokkuuksista ja tuloksellisuuksista jäävät varsin heikoiksi (Takalo & Toiviainen 2021).

ETLA tukee innovoinnille tehtäviä verovähennyksiä (Kangasharju et al 2021). Niiden kohdentamiseen liittyy kuitenkin ongelmia (esim. Takalo & Toiviainen 2021). Sinänsähän yritykset saavat vähentää melkein jokaisen kulun tuloista ja vain voittoa verotetaan. Halutaanko tuolla sitten jotain ylivähennystä.

Minä korostaisin vielä innovaattorivaihdon (aivokierron) merkitystä niin kansallisesti ja kansainvälisesti kuin paikallisesti akatemian ja yritysten välillä. Yritykset vaan ovat erittäin haluttomia palkkaamaan akateemisia tutkijoita ja tohtoreita, eikä yliopistoissakaan lasketa suureksi meriitiksi toimintaa yrityksissä. Yliopistojen, tutkimuslaitosten ja Suomen Akatemian päätös- ja rekrytointikäytännöt eivät erityisemmin kannusta tutkijoita kiertoon kotimaisten yliopistojen tai tutkimuslaitosten välillä, vaikka eivät ehkä yhtä paljon estä kuin ennen muinoin. Toisaalta Suomesta on lähtenyt tuhansittain tohtoreita ja muita huippuosaajia ulkomaille ja sinne ovat monet jääneet, koska Suomessa he eivät pääse yliopistoihin tai teknologiayrityksiin edes lattioita lakaisemaan, vaikka tyhmempi kuvittelisi kansainvälisen tutkimuskokemuksen ansioksi.

Monet tutkimukset korostavat korkeasti koulutettujen maahanmuuttajien panosta (ks. Takalo & Toiviainen 2021). Sellaisia houkutellaankin erityisesti puheissa ja osin teoissakin.

Suomessa korostetaan digitaloutta. Digitalous ei vaadi suuria investointeja kuin osaamisen kehittämiseen. Siitä syystä Suomi voi nousta nopeasti johtavaksi digimaaksi, mutta ihan samasta syystä myös kaikki nousevat maat voivat panostaa digitalouteen suhteellisen helposti ja haastaa Suomen ja muut kehittyneet maat. Suomi kilpailee avoimilla maailmanmarkkinoilla, joissa liikkeet voivat tapahtua nopeasti. Suomessa digityö ei vielä ole ammattiliittojen kahlitsemaa, vaan siellä vallitsevat ainoana toimialana kysynnän ja tarjonnan lait, minkä vuoksi se voi muita toimialoja herkemmin sopeutua maailmantalouteen (Wahlroos 2019, 234).

Haittana on heikot palkat ja epävarma tulevaisuus – ohjelmoinnin voi helposti ulkoistaa Intiaan. Digitalous edellyttää siten jatkuvaa innovoinnin innovointia ja sopivankokoisten nurkkaohjelmien löytämistä.

5.1.4 Kansallinen voitto

Pitemmän päälle Suomi ei voi kilpailla kehittyviä maita vastaan samoilla keinoilla eli halvoilla hinnoilla ja työvoimavaltaisella massatuotannolla. Suomen on valittava aivan toinen kansallinen strategia.

Globalisaatio ei kuitenkaan ole yksisuuntainen tie. Vaurastuvat kehitysmaat tarjoavat uusia ja kasvavia markkinoita suomalaiselle teollisuudelle ja palveluille, jos niitä osaamme hyödyntää. Tehokas kansainvälinen työnjako tuottaa vaurautta koko ihmiskunnalle.

Suurinta kansallista voittoa emme saa tekemällä mitä tahansa, vaan juuri sitä, mistä saamme parhaimman katteen osaamisemme ja olosuhteidemme vuoksi (Chydenius 1765). Tuottavaa elinkeinotoimintaa voimme rakentaa jatkuvan osaamis pohjaisen innovoinnin ja pysyvien alueellisten tai kansallisten etujen varaan. Innovaatiot saattavat johtaa hetkellisesti kukoistaviin teollisuudenaloihin, mutta kypsyttyään ne saattavat siirtyä nopeastikin massatuotantomaihin. Pois muuttavien alojen tilalle tulee pystyä kehittämään koko ajan uusia ideoita, jotka johtavat uuteen tuotantoon. Suomi ei voi toistamiseen jäädä lepäilemään laakereilleen, kuten kävi Nokia-huumassa, vaan Suomen tulee innovoida innovointi ja uudistaa uudistumiskykynsä yhä uudelleen.

Meidän tulisi tunnistaa sellaiset elinkeinot, teollisuuden alat ja palvelut, jotka tukeutuvat mahdollisimman vahvasti kansallisiin vahvuuksiin – tarvittaessa kääntäen heikkoudet vahvuuksiksi. Niissä olemme maksimaalisen kilpailukykyisiä, emmekä ajaudu niin suureen vaaraan menettää niitä muille maille. Vain maamme erityisetuja hyödyntävät elinkeinot mahdollistavat muita korkeamman tuoton – kaikilla muilla elinkeinoilla joudumme kilpailemaan osaamisen hinnalla.

Pysyvää etua tuottavat metsä- ja mineraalivarojen ohella muun muassa tukeva peruskallio, harva asustus ja pohjoinen sijainti, joiden yhdistäminen urbaaniin kulttuuriin vaatii luovuutta. Metsävarat on kuitenkin jo varattu pitkälle tulevaisuuteen niin tarkasti kuin ekologisesti mahdollista ellei ylikin, joten sillä

sektorilla ei ole odotettavissa lisää volyyymiä, korkeintaan arvonnousua ilman uusia työpaikkoja. Malmivarat ovat rajalliset, mutta niitä voi olla vielä löydettävissä suuriakin määriä maan alla piilossa. Malmin louhinta ja jopa etsintä tuottaa kuitenkin konflikteja paikallisten asukkaiden ja ympäristösuojelijoiden kanssa. Nämä voi ottaa inspiraationa innovaatioille ympäristöturvallisemman kaivostoiminnan kehittämiseksi, missä ilmeisesti on merkittäviä edistysaskeleita jo otettu.

Meidän tulee myös tunnistaa maahamme kohdistuvat väistämättömät kustannusrasitteet. Useilla elinkeinoilla maamme sijainti, kumma kieli, etäisyys asiakkaista, harva asutus ja kylmä ilmasto tuovat vain lisäkustannuksia, jotka pitää kompensoida alemmilla palkoilla. Rasitteista merkittävin lienee etäisyys maailmanmarkkinoilta, mitä korostavat korkeat logistiikkakustannukset osin AKT:n pyynnöstä. Ilmasto ei myöskään tue maataloutta, joskin sitä tarvitaan huoltovarmuuden vuoksi – elintarvikkeiden puhtaus voi kuitenkin tuottaa niche-markkinoita maailmalla. Jos sijainnillisia rasitteita ei voi kiertää, on parempi välttää panostamista elinkeinoihin, joissa emme voi pärjätä, vaikka kuinka muotia olisi.

Maaailman nopeimmin kasvava elinkeino on matkailu. Suomen matkailutase painunee taas negatiiviseksi koronan jälkeen. Suomen mahdollisuudet houkutella ulkomaisia turisteja ovat rajallisia, mutta jollain luovuudella niitäkin voi parantaa, kun löydetään meidän olosuhteista kiinnostuneet erityisryhmät, kuten extreme- tai luontomatkailijat. Eniten mahdollisuuksia näkisin terveys-turismissa, mutta se vaatisi erityistä panostamista siihen.

Suomessa viennin osuus bruttokansantuotteesta on 40 % (2019). Vastaavasti Ruotsilla ja Tanskalla se on noin 50 %, mutta öljymaa Norjalla vaatimattomasti 37 % (OECD 2009). OECD-maiden keskiarvo on 43 %. Yleensä odottaisi pienemmän maan olevan suurta riippuvaisempi ulkomaankaupasta, mutta Suomea selvästi suuremman Saksan vientiosuus on hieman Suomea korkeampi (44 %). Erityisen korkea vientiosuus on Belgiassa (87 %), Virossa (80 %), Unkarilla (80 %), Irlannilla (73 %) ja Alankomailla (71 %), mutta suuri osa tästä selittyy kauttakulkumarkkinoilla, jota tosin Suomessakin on. Rehellisimmän tiedon antaisi viennin kotimainen arvonnousu (Suomessa n. 50 miljardia euroa, kun

kokonaisvienti on n 60 G€), mistä en ole kansainvälistä vertailua löytänyt. Luvut eivät muutenkaan ole täysin vertailukelpoisia erilaisista tilastoinneista ja ajankohdista johtuen, mutta antavat silti riittävän kuvan.

Viennin heikko osuus tuotannosta kertoo, että me emme ole löytäneet meille sopivia elinkeinoja tarpeeksi tai niitä ei ollenkaan ole. Sellaisten puute väistämättä näivettää maata ja johtaa ennen pitkää väestökatoon työttömyyden tai alhaisten palkkojen työntämänä. Pelkkä innovatiivisuus ei riitä, koska liikkuvat, paikkariippumattomat innovaatioalatkin keskittyvät paikkoihin, joissa on jotain pysyvää, paikallisuuteen ankkuroituvaa toimintaa, pesämunaa, joka tuo vakautta, tukee yleistä infrastruktuuria ja pitää ihmisiä ja palveluja paikallaan sekä luo puitteita kulttuuri- ja matkailupalveluille.

Jos kestävä vientiosuus Suomen kokoiselle maalle pitkällä ajalla maailman jatkuvasti erikoistuessa entisestään olisi 50 %, niin tällä vientimäärällä kansantulon voi ennustaa laskevan parikymmentä prosenttia. Eli sen verran työntekijöitä muuttaa pois maasta parempaa työtä etsimään, jos uutta vientiä ei keksitä.

Kansallisten etujen hyödyntäminen vaatii poliittista ennakkoluulottomuutta ja uudenlaista monisuuntaista aluepolitiikkaa. Syvimmin Suomeen ankkuroituvat elinkeinot sijaitsevat ympäri Suomea, pääosin maaseudulla, kaikki kehäkolmosen takana. Nykyinen aluepolitiikka pyrkii kehittämään kaupunkeja ja säilyttämään maaseutua. Kuitenkin juuri maaseuduille tarvittaisiin eniten innovaatioita. Ehkä niitä ei sitten millään löydy.

Toisaalta väistämätön trendi vie ihmisiä maalta kaupunkeihin. Kaupungit tarjoavat enemmän virikkeitä ja erityisesti perheille mahdollisuuksia yhdistää kaikkien tarpeet ja toiveet. Kaupungit kilpailevat keskenään enemmän monopuolisella klusteroituvalla osaamisellaan, missä voi vielä omintakeisella luovuudella pärjätä, mutta hintakilpailukyvyistä pitää huolehtia jatkuvasti. Ehkä Suomen korkea osaaminen ja kansan yleissivistys, oma-aloitteisuus, pitkäjänteisyys ja vastuunkanto luovat omalaatuisia mahdollisuuksia erityisille elinkeinoille, joita emme ehkä etukäteen arvaakaan. Tehokas ja korruptoitumaton hallinto houkuttelee varmasti yrityksiä ja yksilöitä, mutta se ei itsessään riitä.

Kehittynyt turvallisuuskulttuuri, yhteiskunnallinen avoimuus, monipuolinen osaaminen, yleinen vastuullisuus, poikkeuksellisen vähäinen korruptio ja tehokas hallintoinfrastruktuuri tarjoaisivat Suomelle tilaisuuden erityisen vaarallisten elinkeinojen harjoittamiseen. Suomessa vaarat voidaan torjua ja riskit hallita tehokkaammin kuin missään muualla maailmassa. Esimerkkejä löytyy bioalalta, ydinteknologiasta sekä kemianteollisuudesta kuten kaikenlaisesta kierrätyksestä ja jätteenkäsittelystä. Onko Suomella ja suomalaisilla kanttia tähän? Parantaisimme maailmaa samalla kun nostaisimme kansantuotettamme. Riskimme voivat jopa laskea verrattuna siihen, että samat asiat tehtäisiin holtittomasti muualla, josta vaarat voivat levitä ympäri maapallon, myös Suomeen. Toiseksi mahdollisuuksia voisi ajeta äärimmäisen luottamuksellisista tehtävistä kriittisen tiedon käsittelyssä, niin talous-, terveys- kuin turvallisuustoimialoilla, vaikka pienessä mittakaavassa.

Valtion omaan aktiiviseen teollistamispolitiikkaan suhtaudun hieman skeptisesti. Valtion ei pitäisi kilpailla kansalaisiaan vastaan (kansalaisten muodostama yhtiö). Hyväksyn valtion panostuksen uusiin yhtiöihin, jos se ei vääristä markkinoita, jos sillä tuetaan suhdanteita, jos sillä luodaan kokonaan uutta toimialaa, jos se kohdistuu kansallisomaisuuden käyttöön, jos kyseessä on valtakunnallisesti ainutlaatuinen investointi tai jos sillä on huomattavaa strategista merkitystä. Keskimmäisiä edustaa esimerkiksi kaivosteollisuus ja akkuklusteri. Viimeiseen laskisin panostuksen lääketeknologiaan, jotta meillä olisi omia voimavaroja tuottaa tärkeitä lääkkeitä ja rokotteita sekä testaus- ja hoitolaitteita. Koronakriisi paljasti, että meillä ei sellaista ole.

5.1.5 Julkisen ja yksityisen sektorin työnjaon optimointi

Tarkastellaan vielä mahdollisuuksia optimoida sektorien välistä työnjakoa. Markkina- ja suunnitelmasektorien työnjako Suomessa ei vastaa optimia, vaikka aika lähellä jo onkin. Maailmalla Suomea – tosin vieläkin yleisemmin Skandinavian maita – pidetään jonkinlaisena malliesimerkkinä toimivasta puoliosialistisesta/puolikapitalistisesta hyvinvointivaltiosta.

Ilmeisen vallitsevan teorian (Stiglitz 2000) mukaan julkis palvelut sekä koulutus- sosiaali- ja terveystoimet tuotetaan tehokkaimmin julkisen sektorin kautta, koska niiden markkinat eivät toimi riittävän symmetrisesti. Niihin ei myöskään liity sellaisia yksilöllisen valinnan piirteitä, jotka edellyttävät vapaata valintaa markkinoiden kautta. Tällä hetkellä nämä onkin järjestetty valtion taikka kuntien vastuulla. Ikuisesti tekeillä olevan sote-uudistuksen yhteydessä on kuitenkin esitetty terveydenhoidon siirtämistä markkinasektorille. Sitä perustellaan ideologisesti valinnanvapaudella sekä teoreettisesti kilpailun tuomalla tehokkuudella. Terveystoimi toimii kuitenkin suhteellisen tehokkaasti jo nyt eikä missään ole osoitettu, että kilpailu tehostaisi sitä merkittävästi ottaen huomioon, että kilpailu tai kilpailutus tuottavat huomattavia transaktiokustannuksia sekä riskejä, jotka ovat jo useasti toteutuneet vanhustenhuollon kohdalla.

Julkis palvelut sisältävät julkiset infrastruktuurit. Veden, sähkön ja tiedonjakelu, maaliikenne ja jätevesien keruu toteutetaan tehokkaimmin yhden kutakin tarkoitusta varten rakennetun monopolistisen verkoston kautta. Sen hallinta kuuluu luonnollisimmin julkiselle sektorille: paikallisverkotot kunnalle (mikä määrittelee kunnan, ainakin pitäisi) ja valtakunnalliset verkotot valtiolle. Yksityiset sähkönsiirtomonopolit rikkovat teoriaa vastaan.

Asuntotuotannon sekä vapaa-aika- ja kulttuuritoimen sosialisoinnille sen sijaan löytyy vähemmän perusteluja. Näissä kuluttajien odotetaan pystyvän itse tekemään valintansa ilman holhousa. Näihin ei liity merkittävää epäsymmetriaa, ostajia ja myyjiä on tarpeeksi ja markkinoille pääsee helposti. Kysynnän ja tarjonnan ohjaamat hinnat ohjaavat tuotantoa kokonaisuhyödyllisempään suuntaan selvästi edullisemmin ja tehokkaammin kuin poliittisten elinten tekemä valinta, joka helposti ellei peräti väistämättä johtaa vääristymiin ja resurssien epäoptimaaliseen allokoitumiseen. Erityisryhmiä lukuun ottamatta kiinteistötoimen voi huoletta jättää markkinoiden vastuulle.

Valtion omistukselle markkinoilla toimivista yhtiöistä ei ole teoreettisia perusteita. Niistä aiheutuu väistämättä erilaisia hallinnollisia ongelmia, jos valtion edustajat istuvat kahdella tai kolmella puolella pöytää. Pörssiosakkeiden omistusta ei voida perustella millään strategisella perusteella, koska ei pörssiosakkeella saa muuta vaikutusvaltaa kuin äänen yhtiökokouksessa. Valtion edustajalle järjestetty hallituspaikkakaan ei auta, koska laki kieltää osakeyhtiön hallitusta toimimasta

yhden osakkeenomistajan hyväksi toisten osakkeenomistajien kustannuksella. Valtiollinen omistus vain aiheuttaa turhia jääviysoongelmia ja poliittisia paineita, jotka johtavat helposti laittomaan, epäeettiseen tai yksinkertaisesti typerään toimintaan. Pörssiyhtiöitä ohjataan tehokkaammin yleisellä lainsäädännöllä.

Yhteiskunnallisesti optimaalisinta olisi jättää markkinaehtoisten yhtiöiden omistus kokonaan yksityiselle sektorille. Mahdollisia strategisia infrastruktuureja hallinnoidaan tehokkaimmin sosialisoidulla ne valtiolle ilman yhtiöllisiä välikäsiä. Poikkeuksen tekevät tietyt monopoliyhtiöt toimialoilla, joilla vapaa kilpailu ei onnistu suuruuden ekonomian taikka hallitsemattomien ulkoisvaikutusten vuoksi. Jos valtiolle halutaan jättää sijoitusomaisuutta, se kannattaisi siirtää erillisen eduskunnan alaisen sijoitusrahaston alaisuuteen, missä sille ei ole muuta mandaattia kuin tuottaa mahdollisimman hyvin. Kuntien tehtäviin taas ei kuulukaan omistaa markkinaehtoisesti toimivia yhtiöitä, vaan ainoastaan asukkaita palvelevia liikelaitoksia.

Yhteiskunta saisi merkittäviä säästöjä tehostamalla kaupunkien suunnittelua ja säätelyä. Satunnainen säätely, epäjohdonmukainen kaavoitus ja mielivaltainen hinnoittelu johtavat usein erittäin tehottomaan ja äärimmäisen epäoikeudenmukaiseen piilotukeen ennestään hyväosaisille ihmisille tai jopa yhtiöille. Tätä käsittelevät erinomaisesti Pursiainen ja Saarimaa (2016), kuten myös Soininvaara ja Särelä (2015) pienin erimielisyyksin, vaatien lisää markkinoita kaupunkien asunto- ja tonttimarkkinoille, ruuhkamaksuja teille sekä kovempaa kiinteistöverotusta. Siihen en löytänyt mitään merkittävää lisättävää tai kritisoitavaa.

5.1.6 Yrittäjyyttä lisää?

Yrittäjyyttä tai itsensä työllistämistä markkinoidaan usein tienä ulos työttömyydestä. Voi se joillekin ollakin, useimmille ei.

Yrittäjyys vaatii erityisiä avuja. Tyypillisesti nämä korreloivat työelämän vaatimusten ja ennen kaikkea työnhaun onnistumisen kanssa. Työttömille tämä ei lohtua tuo, varsinkaan introverteille. Jos ei pysty myymään itseään yhdellekään työnantajalle, miten pystyisi myymään itseään sadoille asiakkaille. Yrittäjyys on

kuitenkin ennen kaikkea markkinointia, eivätkä siinä luovat liikeideat mihinkään riitä. Yrittäjyys sopii siten vaihtoehdoksi niille, joilla on valinnanvaraa ja jotka kyllästyvät vakaaseen työpaikkaan.

Toiseksi yrittäjyys vaatii perheen tukea. Yrittäjyystestissä kysytäänkin paitsi omaa asennetta niin myös puolison asennetta erilaisiin ongelmiin. Yrittäjyudessa kuitenkin takuuvarmasti tulee epäonnistumisia, ja jatkon ratkaisee, millaista tukea puoliso antaa. Puolisolta ei välttämättä riitä uskoa ja tukea yrittämisestä yrittävälle työttömälle, jos hän pitää tätä jo monin kerroin epäonnistuneena.

Yrittäjyys vaatii myös onnea. Kaikille ei onnea riitä. Siksi epäonnistumisia pitäisi suvaita. Tämä vähentäisi yrittäjäriskiä eniten.

Laskusuhdanteessa yrittäjyys tai ammatinharjoitus free-lancerina tuottaa erityisiä vaikeuksia. Ulkoiset alihankkijat kuitenkin ensiksi karsitaan. Oikea aika iskeä koittaa nousukauden alussa, jolloin yritykset eivät uskalla palkata lisää työntekijöitä, mutta ostavat mieluummin ulkoisia palveluja.

5.1.7 Tuhottomasti turhaa työtä

Suomessa tehdään uskomattoman paljon yhteiskunnallisesti tuottamatonta tai jopa vahingollista työtä. Tämän työn suuntaaminen tehokkaammin nostaisi kansantuotetta merkittävässä määrin. Tyypillisesti nämä työt liittyvät varallisuuden jakamiseen sen tuottamisen sijaan. Yksityisellä sektorilla pyritään keskittämään varallisuutta, julkisella sektorilla hajauttamaan. Julkinen sektori toimii tässä paljon tehokkaammin.

Markkinoiden manipulointi vääristää markkinoita. Vääristetyt markkinat eivät toimi tehokkaasti. Erityisesti markkinoita vääristellään mainonnalla. Mainontaan ja markkinointiviestintään käytetään Suomessa yli 3 miljardia euroa vuodessa. Suurin osa tästä ei tuota asiakkaille mitään lisäarvoa, pikemmin haittaa. Yksittäiselle yritykselle mainonta on välttämätöntä, koska muutkin sitä tekevät, mutta yhteiskunnalle parhaimmillaankin nollasummapeliä. Mainontaa on kuitenkin vaikea rajoittaa tai kieltää, koska kieltoja voi helposti kiertää. En ole löytänyt luotettavaa tilastoa, paljonko muuhun markkinointiin ja markkinatutkimukseen pannaan rahaa ja henkilötyövuosia. Markkinointialan kysely-

tutkimusten mukaan markkinointiin budjetoidaan tyypillisesti 2-4 % menoista, mutta voi olla 10 %, brändituotteilla jopa 26 %. Jonkun kansainvälisen vertailun mukaan suomalainen yritys käyttää markkinointiin keskimäärin 4 % ja yhdysvaltalainen 11 % liikevaihdosta. Vertailua vaikeuttaa määrittellä, mitä kulloinkin markkinointina pidetään. Laajasti lähes kaikki johtaminen ja tuotesuunnittelu kuuluu markkinointiin, suppeasti vain mainonta.

Mainontaa ei voi ongelmitta kieltää tai rajoittaa. Omilla päätöksillä vain ammutaan itseä jalkaan erityisesti avoimella sektorilla. Vaikka maailman kannalta ulkomainen markkinointi on nollasummapeliä, se ei ole sitä Suomen kannalta.

Turhaa työtä tehdään erityisesti rahoituslalla. Ennen kaikkea peli- ja kasinotalous imee lahjakasta työvoimaa pelaamaan keskenään. Tämänkään volyymin en ryhdy arvailemaan, mutta olettaisin puhuttavan miljardeista.

Lakialalla menee myös työtä hukkaan, joskaan siitä ei aina pidä syyttää lakimiehiä vaan roistoja. Suomen oikeusjärjestelmä toimii kuitenkin oleellisesti tehokkaammin kuin angloamerikkalainen common law -systeemi, joka aiheuttaa merkittäviä suorja ja epäsuoria kuluja liiketoimintaan. Silti meillä olisi varaa tehostaa sitä.

New Economic Foundation (2009) tutki muutaman ammatin tuottavuutta. Kaikki ammatit eivät olleet tuottavia vaan jopa tuhoisia. Tulosten mukaan pankkiirit tuhoavat 7 puntaa, mainospäälliköt 11 puntaa ja veroneuvojat 47 puntaa jokaista tuottamaansa puntaa kohden. Luvut ovat tietenkin vähän hatusta vedettyjä. (Ylirönni 2019, 138)

Eräillä toimialoilla kilpailu toimi tehottomasti. Näkyvin esimerkki lienee terveystala. Apteekkeja säädellään tarpeettomasti ja optikot saavat kaikessa rauhassa pitää jatkuvia alennuskampanjoita, joilla kuluttajia johdetaan harhaan. Hyvin niillä kai menee, koska kaupungin parhailla liiketiloilla on optikkoliikkeitä.

Kaupungit saattavat harjoittaa piiloprotektionismia kaavoituksen muodossa. Sillä voidaan suosia valtaapitävien suosikkeja estää tai jarruttaa kilpailevan liiketoiminnan tuloa paikkakunnalle.

Kilpailua rajoitetaan myös lukitsevilla asiakaseduilla. Nämä esitetään yleensä erilaisten bonuskorttien muodossa. Jos tähän liittyy progressiivisesti kasvavia etuja, se houkuttelee keskittämään ostoksia, joskus liikaakin, mikä voi

haitata uusien toimijoiden tuloa markkinoille. Kilpailua edistäisi, jos ainakin monopolistisia tai määräävässä markkina-asemassa olevia liikkeenharjoittajia kiellettäisiin käyttämästä bonuskortteja.

5.1.8 Johtamisen vaikeus

Jatkan tarkastelemalla johtamista. Vaikka johtamalla voidaan saada välittömimpiä tuloksia, käsittelen sitä vasta tässä luvussa, koska kyse on pitkäjänteisestä johtamisen kehittämisestä, jonka vaikutukset näkyvät vasta vuosien päästä.

Suomen menestymättömyydestä syytetään usein keinoa markkinointia ja huonoa johtamista (esim. Haapakoski 2013). Syytteet eivät jää perusteetta: esimerkiksi Aura ja Ahonen (2016) väittävät, että paremmalla johtajuudella yksityinen sektori voisi parantaa tuottavuuttaan 9 miljardilla eurolla ja tehdä 1 miljardin euron vuosittaiset kustannussäästöt. Rissanen ja Kaseva (2014) väittävät, että Suomen talous menettää vuosittain yli 25 miljardia euroa työkyvyttömyyseläkkeiden, sairauspoissaolojen, sairaana työskentelyn ja työtapa-turmien takia. Ahonen (2016) päätyy johtopäätökseen, että paremmalla johtamisella Suomen tuottavuutta voidaan parantaa jopa 20%! Nämä vaikuttavat varsin karkeilta arvioilta, mutta omien kokemuksieni perusteella en pitäisi sellaista mitenkään mahdottomana: ainakin näen useimmissa tuntemissani organisaatioissa jopa paljon tätä suurempia tuottavuuspotentiaaleja, erityisesti innovaatioalalla.

Bloom, Sadun ja Van Reenen (2017) vihjaavat, että johtamismenetelmien erot saattavat selittää jopa 30 % maiden välisistä kokonaistuottavuuden eroista. Parhaimmaksi he arvioivat Yhdysvaltain johtamismenetelmät. Samaa mittaristoa soveltavat Maliranta ja Ohlsblom (2017) päätyvät tulokseen, että suomalaiset johtamismenetelmät ovat keskimäärin lähes yhtä hyvät kuin Yhdysvalloissa, mutta Suomessa toimii lukuisia tehtaita, joiden johtamiskäytännöt ovat heikkoja (Hyytinen 2017). Käytetyt mittarit mittaavat kuitenkin lähinnä mekaanista tuotannonhallintoa eivätkä tarkastele lainkaan aitoa ihmisten johtamista, jolla luulisi olevan paljon suurempi vaikutus yrityksen tuottavuuteen, erityisesti innovatiivisuuteen ja sopeutumiskykyyn. Kuvattujen mittareiden (Bloom et al 2017) mukaisesti täydellinen johtaminen saattaa vaikuttaa erittäin byrokraattiselta, mikä ei rohkaise luovaan ajatteluun eikä kannusta sitoutumaan (vrt Peltoniemi 2019).

Johtamistieteen kirjanoppineena mielelläni tuen johtamisen kehittämistä. Muistutan kuitenkin heti sen hitaudesta. Johtajien haukkuminen kelvottomiksi – niin perusteltua kuin se saattaa jossain tilanteessa ollakin – ei paranna johtamista yhtään eikä varsinkaan tuo yhtä ainutta uutta työpaikkaa. Syyllisten tai syntipukkien löytäminen ei ole ratkaisu kuin vastuupakoisille poliitikolle. Korvausvaatimuksia on turha lähettää ihmisille, jotka toimivat epätäydellisesti, jos ei pysty osoittamaan rikosta tapahtuneeksi. Tuskin rikollisiltakaan johtajilta löytyisi merkittävästi rahaa vajeen paikkaamiseksi. Vaikka paremmalla johtajuudella saataisiin tuloksia lähes välittömästi, ainakin paljon nopeammin kuin rahapoliittisin keinoin, johtajuuden parantaminen on paljon pitkällisempi prosessi, koska monet johtajat ovat hyvin jääräpäisiä ja vastahakoisia oppimaan uutta varsinkin johtamisessa (Argyris 1991). Omistajajohtajaa ei voi edes vaihtaa, vaan omistaminen antaa hänelle oikeuden johtaa juuri niin huonosti kuin hän itse haluaa, kunhan ei lakeja riko. Moni voi jopa pitää johtajan asemaan kuuluvaa vallankäyttöä itselleen tärkeämpänä kuin rahallista voittoa tai yhtiön kasvua.

Johtajuuden vallankumous voi vaatia uuden johtajasukupolven kouluttamisen. Sitä ennen on luotava pätevä koulutusohjelma, joka perustuu perusteltuun tieteelliseen tietoon ihmisten johtamisesta. En ole sellaisesta vielä kuullutkaan, vaikka jo Kataisen hallituksen ohjelmaan kuului johtajuuden parantaminen ja johtamisverkoston luominen. Minun saama formaali johtamiskoulutus niin yliopistossa (2011-2014) kuin sotaväessä (1983) ei sellaisenaan valmenna nykypäivän johtamishaasteisiin, mutta onneksi asioita voi opiskella, tutkia ja kehittää itsekin omien näkemysten mukaan. Omat johtamisteoriani olen esittänyt toisaalla (Peltoniemi 2014, 2016, 2019).

5.1.9 Yhteenvetoa

Kansa hyötyisi vakaammasta, tehokkaammasta ja rehellisemmästä raha- ja markkinasektorista. Markkinasektorilta löytyy enemmän tehottomuuksia ja siten tehostamisen varaa kuin julkiselta sektorilta. Liiketoiminnan ja markkinoiden tuottavuuden nosto tuottaisi maallemme merkittävää joskin tilapäistä kilpailuetua.

Viennin koko kertoo kansakunnan onnistumisesta. Suomen vientiosuus kokoon verrattuna on kansainvälisesti pieni, mikä vihjaa onnistumisvajeeseen. Maailmalla Suomi voi kilpailla joko osaamisen hintalaatusuhteella taikka hyödyntämällä erityisiä kansallisia etuja.

Hajautetun hallintojärjestelmän ja täsmällisen tiedon puutteen vuoksi yritystoiminnan heikkouksia ei voida korjata ylhäältä sanelemalla. On vaan annettava markkinaevoluution hoitaa hommat. Yhteiskunta voi tarjota tukea tiedon, koulutuksen, tutkimuksen sekä infrastruktuurien kautta.

Innovaatioiden ryöppy ja liiketoiminnan tehostaminen saattavat johtaa kansalliseen nousukauteen. Tämä saattaa tilapäisesti vähentää työttömyyttä, jopa tuottaa työvoimavajetta, mutta työmarkkinajärjestelmän sisäänrakennettujen mekanismien ja jäykkyyksien vuoksi työttömyys palautunee entiselle jättitasolle ennen pitkää, kun työntekijät ulosmittaavat tuottavuuden lisän palkkoihin ja vähän ylikin. Seuraavassa luvussa pohdin työmarkkinajärjestelmän tilaa ja uudistuksia, joilla työttömyyttä voidaan pysyvästi vähentää.

5.2 Työmarkkinoiden rakenneuudistus

5.2.1 Työlle markkinoita

Suomen työmarkkinat eivät toimi. Täystyöllisyyden sekä voimavarojen optimaalisen allokoitumisen saavuttamiseksi työmarkkinoille tarvitaan joustavuutta ja sopeutumiskykyä (Vihriälä 2018). Ne edellyttävät rakenteellisia uudistuksia.

Rakenteelliset uudistukset usein heikentävät ay-liikkeen tai sen johtajien asemaa. Termiä rakenneuudistus käytetään kansainvälisestikin kiertoilmaisuna vahvan ay-liikkeen nujertamiseksi. Kansantalous voi kuitenkin sellaista tarvita, jos ay-liike saa kohtuutonta valtaa ilman vastavoimaa, joka hillitsee näiden vaatimuksia tai jos järjestelmä ajaa ammattiliitot kilpailemaan keskenään ilman rajoja.

Myös työläiset hyötyvät toimivasta ja tasapainoisesta kansantaloudesta. Työläinen on myös veronmaksaja, kuluttaja ja asukas ja voi siirtyä nopeasti ja yllättäen työttömien tai eläkeläisten säätyyn. Erityisesti talouden tuhoaminen voi viedä työläiseltä eläkkeet hänen tullessaan vanhaksi. Yleisesti kaikki hyötyvät bruttokansantuotteen kestävästä kasvusta, vaikka toiset saattavat hyötyä enemmän kuin toiset.

Tukeakseen talouden kasvua, yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta ja täystyöllisyyttä rakenneuudistusten tulee turvata molemminpuolisesti kestävä palkkataso niin lyhyellä kuin pitkälläkin aikavälillä. Nopeilla toimilla pyritään nostamaan olemassa olevien tehtaiden ja palvelujen tuotanto tappiin. Pitkän ajan keinoilla pyritään edistämään erityisesti investointeja. Niistä Suomessa on huutava pula.

5.2.2 Perustuslain mukainen työoikeus

Yleissitovat työehtosopimukset rikkovat yksikäsitteisesti Suomen perustuslakia (esim. Wahlroos 2019). Ne ovat käytännössä lainvoimaisia sääntöjä, jotka rangaistuksen uhalla sitovat myös yrityksiä ja ihmisiä, jotka eivät ole jäseninä niitä neuvottelevissa liitoissa. Perustuslain mukaan kuitenkin lainsäädäntö kuuluu yksinomaan eduskunnalle, eikä sitä millään lailla voi eduskunnalta siirtää tai riistää. Laki sinänsä sallii asetusten ja muiden alemmanasteisten sääntöjen

laatimisen, mutta vain valtioneuvoston ja viranomaisten toimesta rajoitetusti lain suomin valtuuksin. Erityisesti ihmisten oikeuksista ja velvollisuuksista voidaan säätää ainoastaan lailla, samoin rangaistuksista. Vartiaisen (2019, 286) mielestä yleissitovat sopimukset luovat kartellin, joka estää joitakuita työllistymästä tai harjoittamasta elinkeinotoimintaa.

Millainen sopimusjärjestelmä sitten olisi lainmukainen? Suomen vallitseva (vuodelta 2000 voimassa oleva) perustuslaki turvaa yhdistymisvapauden. Perustuslain pohjalta Suomeen on määrätty sopimusvapaus. Näiden kanssa yhdenmukaisesti työntekijät yhtäältä ja työnantajat toisaalta voivat vapaaehtoisesti muodostaa yhdistyksiä, yhdistykset liittoja ja liitot keskusjärjestöjä. Järjestäytymistä ei voida kieltää, mutta toisaalta ketään ei voida pakottaa liittymään mihinkään järjestöön (kuten ylioppilaskuntaan) ellei sellaisesta tehdä julkisoikeudellista yhteisöä. Yhdistyksen jäsenet voivat sääntöjen nojalla valtuuttaa yhdistyksen neuvottelemaan ja laatimaan sopimuksia puolestaan, jolloin he myös sitoutuvat sääntöjen ja jäsenyyden nojalla sopimuksia noudattamaan. Yhteisöjen väliset sopimukset koskevat kuitenkin vain sopimusosapuolina olevia yhteisöjä, mutta eivät suoraan niiden jäseniä, elleivät nämä eksplisiittisesti allekirjoita sopimusta.

Lainmukaisen käytännön mukaan liiton tai sen jäsenen toiseen osapuoleen kohdistunut mahdollinen sopimusrikkomus voidaan käsitellä vain liittojen välillä siten kuin sopimuksessa sanotaan, tyypillisesti neuvotteluilla, välityksellä, välimiesoikeudessa tai käräjäoikeudessa. Yksittäinen jäsenjärjestö tai sellaisen henkilöjäsen ei voi haastaa vastapuolen liittoa, jäsenjärjestöä tai jäsenjärjestön jäsentä suoraan, vaan sen tulee viedä asia liiton käsiteltäväksi. Oikeuden tai välitystuomioistuimen määräämä mahdollinen korvaus, sopimussakko tai muu hyvitys tulisi rikkoneeksi todetun liiton maksettavaksi. Kyseisen liiton kuuluisi sitten vastaavasti sanktioida sopimusta rikkonutta jäsenjärjestöä ja jäsenjärjestön tehtäväksi jää sanktioida rikkonutta yksittäisjäsentä. Käytännössä sanktiot rajoittuvat korvauksiin ja sakkoihin – liekö edes ulosottokelpoisia – tai erottamiseen.

Sopimukset eivät miltään osin voi koskea järjestöjä, yksittäisiä työnantajia tai työntekijöitä, jotka eivät ole jäseniä liitoissa. Jos halutaan säätää lailla, että yksityiset sopimukset sitovat myös sivullisia, sellainen laki tulee säätää perustuslain säätämisyjärjestyksessä.

Perustuslain mukaan kaikkia työnantajia ja työntekijöitä koskevia määräyksiä voidaan antaa vain lakiteitse. Niin eduskunnan pitääkin tehdä, koska perustuslaki vaatii julkista valtaa huolehtimaan työvoiman suojelusta eikä yksittäistä työntekijää tai työnantajaa voida velvoittaa kuulumaan mihinkään järjestöön. Ilman lakia muuten heikoimmat voivat jäädä muiden armoille – joskus heikoin osapuoli voi olla työnantaja, erityisesti pienyritystä.

Lailla pitää siis säätää minimityöehdoista ja minimipalkasta. Niissä pitää säätää myös työnantajan oikeuksista, erityisesti työsuhteen päättämisperusteista, koska perustuslaki sellaista vaatii. Lain säädökset voidaan jakaa yleisvelvoittaviin ja oletusarvoisiin. Yleisvelvoittavista pykälästä ei voida poiketa edes keskinäisillä sopimuksilla. Oletusarvoiset pykälät pätevät, jos ei toisin sovita, mutta ne voidaan ohittaa osapuolten sopimuksella, kuten kauppalaki. Ensisijaisuusjärjestys menisi silloin:

1. velvoittava lainsäädäntö
2. työsopimus
3. oletusarvoiset säädökset

Työehtosopimus tulisi sitovaksi, kun se kirjataan osaksi työsopimusta. Sinänsä voitaisiin kirjoittaa kauppalain tapaan, että alan yleinen käytäntö ja maan tapa ohittavat lain oletusarvoiset säädökset, mutta niistä voidaan sopimuksella poiketa.

Lakoista ei perustuslaissa säädetä suoraan eikä epäsuoraan. Lakko-oikeudesta säädetäänkin Suomessa tavallisella lailla. Koska perustuslaki kieltää erottamasta ketään ilman lakiin perustuvaa syytä, lakkoilu voidaan kirjata syyksi, jonka perusteella saadaan tai ei saada erottaa ketään, ihan miten lakkoilu halutaan määritellä. Sinänsä perustuslaki turvaa oikeuden hankkia toimeentulonsa elinkeinolla tai työllä sekä velvoittaa julkisen vallan huolehtimaan työvoiman suojelusta. Kirjaimellisesti tulkiten tämä kieltää ketään pakottamasta toisia lakkoon tai työsulkuun ja jopa vaatii virkavaltaa apuun, jos lakkovahdit laittomasti estävät jotakuta menemästä työpaikalleen.

Lakkosakot muodostavat kimurantimman kysymyksen. Sopimuksen aikaisen ja sen vastaisen lakon järjestämisestä voidaan pitää sopimusrikkomuksena. Yleisen sopimusoikeuden mukaan sopimusta rikkova osapuoli joutuu maksamaan siitä korvauksena toisen osapuolen kärsimät välittömät ja usein myös välilliset vahingot. Sopimukseen voidaan kuitenkin varsin vapaasti kirjoittaa säädökset sopimusrikkomuksesta ja niiden seurauksesta, vaikka kiinteähintaisten sopimus-sakkojen muodossa. Keskusjärjestöt voivat jopa laatia työtaistelutoimia koskevat puitesopimukset, mutta ne rajoittuvat vain jäseniin. Ilman muita säädöksiä villiin lakkoon pätevät yleiset vahingonkorvausvelvoitteet, mutta lakoista ja muista työtaistelutoimenpiteistä sekä laittomien tai sopimuksenvastaisten toimien rangaistavuudesta voidaan joka tapauksessa säätää laissa melkein miten vain. Sinänsä yleensä pidetään kohtuullisena, jos laittomista tai sopimuksenvastaisista työtaistelutoimista säädetään hyvitykseksi toisen osapuolen kärsimää vahinkoa vastaavat korvaukset ja miksei kolmansille osapuolille, mutta työelämässä kohtuu on kovin suhteellinen käsite.

Mitä tähän pykälään kirjoitin, on puhdasta faktaa siitä, miten asioiden pitää olla, jotta ne ovat perustuslain mukaisia. Se ei ole mielipide eikä kannanotto muuten kuin perustuslaillisen lainsäädännön puolesta eikä myöskään sisällä taloustieteellistä teoriaa.

5.2.3 NAURU: palkkojen maksimointi työttömyyttä kasvattamatta

Aiemmissä luvuissa mainituissa NAIRU/NAWRU-opeissa pyritään löytämään työttömyystaso, joka estää inflaation kiihtymisen taikka kustannusten eli palkkojen nousun. Näissä ideologioissa palkkojen nousua pidetään siis yksiselitteisen pahana. Onko palkkojen nousu sitten paha vai hyvä? Se tietenkin riippuu siitä, miltä kannalta asioita katsotaan: omistajille palkkojen nousu vähentää voittoa, mutta työläisille se tuo lisähyötyä niin kauan, kuin työpaikka säilyy (*ceteris paribus*).

Palkankorotusten yhteiskunnalliset vaikutukset riippuvat tietenkin talouden avoimuudesta ja käytetystä valuuttarakenteesta. Kelluvan valuutan maassa valuuttakurssi hakeutuu nopeasti uuteen arvoonsa, toki myös keskuspankin korkopolitiikkaa seurailleen. Pieni ulkoista valuuttaa käyttävä avotalous ei

kuitenkaan heiluttele koko valuutan arvoa, vaan palkankorotukset vaikuttavat vain paikallisten palvelujen hintoihin sekä tietenkin paikallisten yritysten kannattavuuteen ja sitä kautta työllisyyteen. Palkkojen nousu voi kuitenkin kiihdyttää inflaatiota siten, että se syö korotusten hyödyt.

Tarkastelkaamme tilannetta utilitarismin pohjalta. Utilitarismin mukaan valtion pitäisi pyrkiä tuottamaan mahdollisimman paljon kokonaishyötyä kansalaisilleen – eikä pelkästään yrittäjille ja sijoittajille. Vaikka utilitarismin mukaan hyöty tarkoittaa onnea ja hyvinvointia sekä vapautta kivusta, tuskasta ja mielihäpeästä, eikä viime kädessä ole rahallista, myös raha ja sen jakautuminen vaikuttaa. Rajahyötyperiaatteen mukaan euro köyhälle tuo enemmän onnea kuin euro rikkaalle. Utilitarismi tukee tavoitetta, jossa ensisijaisesti työtä ja palkkaa jaetaan mahdollisimman laajalti ja toissijaisesti palkkoja nostetaan niin paljon kuin mahdollista lisäämättä työttömyyttä. Utilitarismi ei tue vastikkeetonta rahanjakoa, vaan varallisuuden kasvattamista mahdollisimman laajalla työnteolla.

Esitänkin vastalauseena (en varmasti ensimmäisenä enkä viimeisenä) eettisesti ja tieteellisesti arveluttavalle NAIRU/NAWRU-opeille vastaopin nimeltään NAURU:

NAURU = *Non-Accelerating Unemployment Rate Utility*.

Se siis tarkoittaa maksimaalista hyötyä (utiliteettia) eli korkeinta mahdollista bruttopalkkatasoa, joka ei kiihdytä työttömyyttä. Bruttopalkka tietenkin osin jälleenjaetaan verotuksen kautta julkisten palvelujen tuottamiseksi sekä heikkojen auttamiseksi ja itsellekin eläkevakuutukseksi, kuten yrityksen voittokin. NAURU on kokoelma yleisiä ja erityisiä teorioita, propositioita ja hypoteeseja, jotka määrittävät kansantaloutta sääteleviä toimia sekä arvoja ja periaatteita, jotka säätelevät tavoitteet. Se sisältää myös parametreja, jotka pitävät työttömyyden alhaalla ja estävät työttömyyttä kohoamasta pahoinakaan aikoina. Sanottakoon sitä keynesiläiseksi, jälkikeynesiläiseksi tai peräti hyperkeynesiläiseksi²⁹.

29 Hyperkeynesiläisyyttä ei ilmeisesti ole määritelty virallisesti. Se on lähinnä vastustajien käyttämä pilkallinen termi. Taloutta tuntemattomat kuvaavat sillä lähinnä hillitöntä velanottoa. Itävaltalaisille se tarkoittaa rahapolitiikkaa, jossa ei välitetä inflaatiosta. Tässä tarkoitan sillä sellaista talouspolitiikkaa, jossa pyritään täystyöllisyyteen tarvittaessa vaikka pumpaamalla kansantalouteen riittävästi rahaa laman aikana silläkin uhalla, että inflaatio nousee. Vastaavasti nousukaudella tehdään vastakkaisia toimia.

Täystyöllisyys ei tule eikä pysy itsestään. Se vaatii valtiolta hyvin aktiivisia työllisyystoimia (Sihto 2018). Maailma muuttuu – on aina muuttunut teollistumisen alkamisesta lähtien – niin nopeasti, ettei se ikinä itsestään ehdi ajautua tasapainoon, kuten uusklassinen teoria olettaa. Muutokset ovat yhtäältä jatkuvaa kehitystä, teknologiapyrähdyksiä ja maailmantalouden suhdanteita, mutta toisaalta myös epidemioita, luonnonkatastrofeja ja sotia. Poliittiset muutoksetkin vaikuttavat kaupan ja tuotannon kentille. Näiden kompensointi vaatii herkkää ennakointia, dynaamista suunnittelua ja valtiollisia interventioita.

Täystyöllisyyden ylläpitäminen edellyttää valtiolta sekä suhdannetoimia että rakennetoimia. Suhdannetoimia käsittelin jo edellä – eli valtio ottaa vimmatusti velkaa matalasuhdanteessa ja korkeasuhdanteessa maksaa velkaa ripeästi ja säästää määrätietoisesti – ja nyt käsittelen rakennetoimia. Erityisesti pureudun pahimman työttömyyslähteen, klassisen työttömyyden poistoon. Sehän syntyy siitä, että palkat hilautuvat kansainvälisiä markkinapalkkoja suuremmiksi. Se on myös kaikkein vaikeimmin vähennettävissä.

Valtio voi tukea työllisyyttä suoralla sääntelyllä taikka älykkäin kannustein. Hyvin asetetut kannusteet ohjaavat elinkeinoelämää ja työmarkkinajärjestelmää kohti optimia. Hyvällä ennakoinnilla ja suunnittelulla voidaan vähentää kitka- ja vitkatyöttömyyttä.

Mikä tahansa palkkamalitti vaatii tasapainoilua tuottavuuden ja oikeudenmukaisuuden välillä. Oikeudenmukaisuuden maksimointi voi johtaa vaurautappioon ja bruttokansantuotteen maksimointi voi vaarantaa oikeudenmukaisuuden. Kompromissin löytäminen edustaa syvintä politiikkaa.

5.2.4 Kestävästi määräytyvät palkat

Yleisesti palkkojen määräytymiseen on viisi menetelmää sekä näiden välimuodot ja yhdistelmät:

1. Lailla säädetty
2. Keskitetty järjestelmä, jossa kaikkia koskevista palkankorotuksista ja palkanmaksun periaatteista sovitaan keskusjärjestöjen kesken.

3. Liittokohtainen järjestelmä, jossa eri toimialoja edustavat liitot sopivat palkoista keskenään, kukin erikseen, siten että käytännössä työntekijäjärjestöt kilpailevat oletetusta jakovarasta keskenään.
4. Yrityskohtainen järjestelmä, jossa palkoista sovitaan yritysjohtajan ja yrityksen työntekijöiden paikallisen ammattijärjestön tai -järjestöjen kesken. Palkat voidaan sitoa yrityksen taloudelliseen tilaan ja palkanmaksukykyyn.
5. Henkilökohtainen järjestelmä, jossa kukin sopii itselleen palkan oman neuvotteluvoiman ja pitkälti kysynnän ja tarjonnan lain mukaan.

Nämä johtavat luonnollisesti erilaisiin palkkarakenteisiin, joissa suhteellinen palkka voi määräytyä

1. oikeudenmukaisuuden,
2. työntekijän tuottavuuden tai
3. osapuolten neuvotteluvoiman perusteella.

Vain henkilökohtainen markkinaehtoinen palkkajärjestelmä voi ilman erillistä ohjausta johtaa työllisyyttä ylläpitävään palkkatasoon, jos työmarkkinat toimivat riittävän hyvin. Yleensä ne eivät toimi täydellisesti, vaan oikeudenmukaisuuden toteutuminen vaatii, että heikoimpien asemasta huolehditaan erityisjärjestelyin.

Liittokohtaisia neuvotteluja pidetään usein vaarallisimpana. Ne saattavat johtaa liittokilpailun kautta kestävämpään palkkatasoon ja moni haluaisi niistä eroon kokonaan. Seuraavassa pykälässä käsittelen mallia, jolla voidaan hillitä liittokohtaisten neuvottelujen varoja ja ennen kaikkea poistaa niihin kohdistuvat negatiiviset kannusteet. Elinkeinoelämä (Makkula 2018) pitää paikallista sopimista ratkaisun avaimena.

Tarkastellaan mahdollisuuksia ohjata työmarkkinoita kohti kansan hyvinvoinnin kannalta optimaalista palkkarakennetta. Se tarkoittaa yhtäältä kansantaloudellisesti mahdollisimman kestävästä, täystyöllisyyttä tukevaa rakennetta, johon toisaalta voidaan lisätä kansan oikeudenmukaisuuskäsityksiä tukevia elementtejä. Itsestään nämä eivät toteudu, koska vapaat palkkajärjestelmät ovat epävakaita. Oikeudenmukaisuuden määrän ja laadun vaatimus sisältää aina vahvan arvolatauksen, mikä johtaa helposti ellei väistämättä kiistoihin.

Neuvotteluteitse oikeudenmukaisimpaan palkanjakoon voitaisiin päästä vain täysin keskitetyn järjestelmän kautta. Silloin sovittaisiin ensiksi suhteellisista palkoista jonkin yleisen palkkaluokituksen avulla ja toiseksi skaalattaisiin palkkataso. Kieltämättä jo tämä vaikuttaa varsin epärealistiselta, koska oikeudenmukaisuudestakin vallitsee erilaisia näkemyksiä, eikä kukaan vapaaehtoisesti luovu omista eduistaan heikomman hyväksi. Oikeudenmukaisuuden tavoittelu edellyttäne lakisääteistä palkkajärjestelmää.

Kestävän järjestelmän palkkataso pitäisi skaalata taloustilanteen mukaan. Kriisinkestävyys vaatii mahdollisuutta skaalata palkkoja myös alaspäin äkillisten taloussokkien paikkaamiseksi tai virhelaskelmien korjaamiseksi. Tämä ei voine tapahtua ilman eduskunnan säätämiä lakeja, koska eivät työmarkkinajärjestöt ikinä itsestään sopimukseen pääse. Fiksuinta olisi säätää puoliautomaattinen järjestelmä, joka skaalautuisi itsestään ilman hallituksen välitöntä päätösperäistä puuttumista. Se voidaan toteuttaa sitomalla palkat matemaattisella kaavalla säätyvään indeksiin taikka virtuaaliseen markkaan, joka kelluu työmarkkinatilanteen mukaan.

Työllisyyden ylläpitävää palkankorotusvaraa ei voi mitata tuottavimpien yritysten eikä edes mediaani- tai keskiarvotuottavuuden mukaan, vaan rajatuottavuuden eli heikoimpien hengissä pysytettävien yritysten tuottavuuden mukaan. Jos 90 % yrityksistä kestää palkankorotukset, niin 10 % työläisistä jää työttömiksi. Kohtuuttoman suuret voitot voidaan sosialisoida palkansaajien käyttöön paljon tehokkaammin progressiivisen pääomatuloverotuksen avulla.

Matalasti koulutettujen ja heikosti tuottavien työläisten työllisyys riippuu vahvasti asetetusta minimipalkasta. Suomessa minimipalkasta ei säädetä lailla, vaan yleissitovat työehtosopimukset määräävät toimialakohtaiset minimipalkat lähes kaikille aloille. Tyypillinen minimipalkka Suomessa on noin 50 % suhteessa kaikkien palkansaajien keski- tai mediaanipalkkaan, mikä on selvästi enemmän kuin useimmissa verrokkimaissa (Uusitalo et al 2017). Alhaisempi minimipalkka varmasti lisäisi työllisyyttä, joskin se voisi johtaa vaikeuksiin elää palkallaan. Työttömyyskorvauksella eläminen on kuitenkin vieläkin vaikeampaa.

Toisaalta kohti täystyöllisyyttä voidaan edetä yksilöllisten markkinaehtoisten palkkojen avulla. Täydellisessä työmarkkinatilanteessa se johtaa optimaalisiin palkkoihin sekä tukee työvoiman sijoittumista mahdollisimman

tuottaviin tehtäviin. Työmarkkinat eivät kuitenkaan koskaan ole täydellisiä, vaan niihin tulee häiriöitä ja epäsymmetrioita, jotka asettavat osapuolia erilaisiin asemiin tai vaikeuttavat työntekijöiden ja työnantajien optimaalista liikkuvuutta. Vapaat työmarkkinat soveltuisivat parhaiten porvariammanteille eli kaupunkien yksityisen sektorin asiantuntijatehtäviin, joille on runsaasti vaihtoehtoisia työnantajia.

Yleisesti sitovien palkkojen pitäisi koskea ainoastaan minimipalkkoja. Kullakin työnantajalla olisi oikeus maksaa suurempaa palkkaa tuottavien työntekijöiden houkuttelemiseksi. Siten työvoimapulan aikana tuottavimpien yritysten palkat nousevat, kun työnantajat ryhtyvät kilpailemaan parhaista työntekijöistä palkoillaan. Käytännössä osa palkansaajista jäisi joka tapauksessa keskitetyn järjestelmän ulkopuolelle yksilöllisen sopimisen kulttuuriin – kysymys on lähinnä siitä, kuinka suuri osa.

Kaikin puolin kestävä ja perustuslainmukainen kompromissi olisi, että liitot voivat neuvotella jäseniään koskevat yleissitovat työehtosopimukset, joissa sovittaisiin ainoastaan minimipalkasta ja minimiehdoista. Liittoon kuulumattomille sovellettaisiin laissa määrättyä minimipalkkaa, joka voi tuki määräytyä epäsuorasti työtakuun tai sosiaalietuuden kautta. Minimipalkan pitäisi pysyä niin matalana, että se ei nostaisi työttömyyttä. Yritykset ja työntekijät voisivat sopia keskenään minimipalkkaa suuremmista palkkioista vapaasti. Minimipalkan korotukset eivät suoraan heijastuisi sitä korkeampiin palkkoihin, vaan niistä tulisi neuvotella erikseen. Kestävässä tilanteessa tyypilliset palkat olisivat 10-30 % tapauskohtaista minimipalkkaa suurempia.

5.2.5 Häiriöt ja niiden korjaukset

Työmarkkinoita häiritsevät tekijät laskevat niiden tehokkuutta. Mikä tahansa vääristymä työntekijän tai työnantajan hyväksi tai tappioksi heikentää koko markkinoiden tehokkuutta. Työvoima ei hakeudu tehtäviin, joissa ne toimisivat tehokkaimmin taikka työpaikat eivät mene sinne, missä tuottavinta työvoimaa saisi. Jotkut jäävät kokonaan työllistymättä tai työpaikat täyttymättä tehokkuusongelmien vuoksi.

Yleisimmin työmarkkinoita häiritsee tiedonpuute ja tiedollinen epäsymmetria työnantajan ja työntekijän. Useimmin työnantajalla on työntekijää tai työnhakijaa tarkemmat tiedot palkka- ja markkinatilanteesta. Sitä voidaan kompensoida erityisesti keräämällä ja jakamalla tietoa alan palkkarakenteesta sekä suomalla työntekijälle ja joskus myös työnantajalle mahdollisuus käyttää julkista avustajaa työsuhteen alkamiseen ja päättämiseen liittyvissä asioissa. Toisaalta moni työnantaja epäonnistuu rekrytointiprosessissa osaamattomuuttaan tai ei edes uskalla aloittaa sitä. Kaikille osapuolille pitäisi siis tarjota riittävästi tietoja voimassa olevista säännöistä ja käytännöistä sekä ymmärrystä toisen osapuolen tilanteesta. Lakiin voidaan jopa kirjata, että tietyissä tapauksissa työnantajan tulee rekisteröidä työsuhteen alkaminen ja päättäminen työvoimatoimistoon, jonka tulee kuulla työntekijää ja tiedottaa tätä oikeuksistaan.

Usein työntekijä jää heikommaksi osapuoleksi suurempien riskien vuoksi. Työnantaja saattaa käyttää hyväksi asemaansa huonontamalla työoloja. Sitä voidaan jonkun verran kompensoida suomalla lakiteitse osapuolille epäsymmetrisiä oikeuksia ja velvollisuuksia. Erityisesti heikossa asemassa olevalle työntekijälle voidaan antaa laajempi oikeus päättää sopimus ja vaihtaa työpaikkaa – alipalkkatyöstä jopa ilman irtisanomisaikaa.

Yksittäisiin tilanteisiin – esimerkiksi paikkakunnallaan tai toimialallaan monopolistiseen asemaan päässeän työnantajan varalle – voidaan tarvita tiukempiakin erityissäännöksiä ja riippumatonta valvontaa, jotta työntekijän asema ei jäisi liian heikoksi.

Toisaalta tarvitaan toimenpiteitä työvoiman alueellisen ja ammatillisen liikkuvuuden parantamiseksi, osaamisen kehittämiseksi ja vastuunoton kasvattamiseksi (esim. Vihriälä 2018). Aikuisten täydennys-, päivitys-, ja muunto-koulutusta pitää kehittää paljon määrätietoisemmin ja koulutustarjonnan pitäisi ennakoida työvoimantarvetta paljon tehokkaammin. Näitä olen käsitellyt enemmän toisissa esseissäni.

Talonen (2021) vihjaa, että poistamalla työnvälityksen tehokkuusesteet pysyvästi työttömyys alenisi jopa 3,7 prosenttiyksikköä. Hän toki myöntää, että kyseessä on tilastollinen laskelma, joka ei ota huomioon syitä eikä kaikkia palkkarakenteellisia tekijöitä.

Irtisanomisen helpottaminen saattaa madaltaa kynnystä uusien työntekijöiden palkkaamiseen sekä helpottaa teollisuuden rakennemuutoksia ja työvoiman tehokasta allokoitumista. Määttänen (2018) helpottaisi erityisesti yksilöperustaisia irtisanomisia, koska hankalasta työntekijästä ei nykyisin pääse eroon kovin helposti. Jos kuitenkin päästään täystyöllisyyteen, irtisanomisen seuraukset työntekijälle jäävät suhteellisen pieneksi. Koeajan pidennys ja työnäytteet eivät mitään auta: Jos työnantaja ei viikossa saa selvää, mihin työntekijä pystyy, vika on yksinomaan työnantajassa. Työsuhteen koeajan käyttö yleisen yritysrisikin kantoon rikkoo sen alkuperäistä ajatusta.

5.2.6 Vastuuhakuinen työttömyysturva

Suomessa työmarkkinoille on rakennettu vastuuhajeinen työttömyysturva. Nykyinen ansiosidonnainen työttömyyskorvaus rahoitetaan siten, että vain 5,6 % rahoituksesta tulee työntekijöiden yleensä symbolisista työttömyysvakuutusmaksuista (n. 4,50 €/kk). Loppuosa kerätään veroina tai veroluonteisina maksuina sekä verotukina (Kotamäki 2019). Tällä hetkellä tosin monet työttömyysrahastot joutuvat ottamaan velkaa rahoittaakseen menonsa. Vakuutuksista hyötyvät ainoastaan vakuutetut työntekijät, mutta eivät vakuutusmaksuja maksavat työnantajat, jotka vaan oikeastaan kärsivät seurauksista. Kaikki työttömät eivät pääse ansiosidonnaisen piiriin esimerkiksi prekaaristen työsopimusten vuoksi, mutta hekin maksavat pakosti veroja ja vakuutusmaksuja, joista korvaukset maksetaan.

Nykyisen rahoitusrakenteen vuoksi työntekijöiden – tarkemmin sanottuna heitä edustavien ammattiliittojen – kannattaa vaatia markkinaehtoisia tasapainoarvoja korkeampia palkkoja. Ne johtavat tiettyyn, liiton kannalta siedettävään mutta yhteiskunnallisesti sietämättömään työttömyyteen. Se tarkoittaa, että kruunalla työntekijä saa korkeampaa palkkaa, klaavalla yhteiskunta maksaa hänelle 50-70 % palkasta eikä hänen tarvitse tehdä mitään sen eteen.

Ongelma voidaan korjata muuntamalla työttömyysturva vastuuhakuiseksi. Yhtäältä työttömyysvakuutuksen maksuvastuu siirretään kokonaan työntekijöille. Samalla ansiosidonnainen työttömyysturva voidaan ulottaa kaikille. Toisaalta työttömyysvakuutusrahastojen hallinta ja osittainen päätösvalta korvausten tasosta

ja laajuudesta voidaan kytkeä tiiviimmin vakuutettujen itsensä vastuulle. Nykyisiä työttömyyskassoja voidaan käyttää pohjana tai ei, riippuen niiden joustavuudesta ja muusta byrokratiasta.

Vastuun kytky toisi epäonnistuneen palkkapolitiikan seuraukset konkreettisemmin vastuullisten kukkarolle. Työttömyyden kasvaessa rahaston tulisi nostaa maksujaan vastaavasti kattaakseen kasvavat menot, mikä tuntuisi välittömästi kunkin työläisen käteen jäävän palkan laskuna. Tämä toivottavasti vähentäisi kiusausta ylisuuriin palkankorotuksiin niin, että lopulta liitot löytävät optimin, jossa niin oma kuin isänmaan etukin maksimoituvat. Ruotsissa ilmeisesti kokeiltiin jotain vastaavaa, mutta kokeilu epäonnistui huonon ajoituksen vuoksi (Uusitalo et al 2017, 141).

Työttömyysvakuutuksen rahoitusvastuun kohdistumisen yksityiskohdat pitää säätää huolella. Ensimmäinen kysymys on vakuutuslaitosten koko ja määrä. Pitäisikö niiden olla paikallis-, liitto- vai keskusjärjestökohtaisia. Mitä pienempi ja täsmällisempi, sitä tarkemmin maksu kohdistuu. Toisaalta liian pieni organisaatio voi toimia tehottomasti ja kenties ajautua maksuvaikeuksiin. Erilaiset ulkoiset ja satunnaiset tekijät saattavat johtaa maksuvastuun epäoikeudenmukaiseen kohdistumiseen. Tietyn toimialan kasvava työttömyys ei aina johdu korkeista palkoista, vaan joskus teollisuuden ja palvelualojen rakennemuutoksista, joihin ei ammattiliitoilla ja työnantajilla ole osaa eikä arpaa. Suurempi organisaatio toimisi tehokkaammin ja pystyisi kantamaan suuremman vastuun myös rakennemuutoksen seurauksista. Se voisi myös suitsia toisten kohtuuttomia vaatimuksia ja toimia keskinäisen solidaarisuuden ja kateuden kautta. Voidaan pohtia kompromissia, jossa rahoitusvastuu kuuluisi ensisijaisesti lähiyksikölle, mutta työttömyyden pitkittyessä myötä siirtyisi keskusyksikölle, kerralla tai vähittäin.

Pakkojäsenyys tuottaa perustuslaillisia haasteita. Sellainen tekisi työttömyysvakuutusrahastoista julkisoikeudellisia organisaatioita eli ne pitäisi pitää erossa yhdistysvapaudesta nauttivista ammattiliitoista. Tämä rikkoo vastuukytkennän. Vapaavalintainen liittyminen taas tuo vapaamatkustus ja valintaongelmia. Tietysti olisi mahdollista luoda viimesijainen julkinen työttömyysvakuutusrahasto, jonka antaisi lakisääteiden turvan, mutta markkinoiden huonoimmin ehdoin, mikä kannustaisi vapaaehtoisesti edullisempaa turvaa

tarjoavien liittojen rahastojen huomaan. Tällöin vakuutus olisi siis pakollista, mutta vakuutuskassan saisi valita tietyissä rajoissa eli alakohtaisen rahaston ei tarvitse hyväksyä vieraan alan työntekijöitä jäseniksi.

Vakuutusrahastot päättäisivät itse maksuistaan ja puskureistaan aika tiukkojen reunaehtojen sisällä. Luonnollisimmalta tuntuisi asettaa työntekijän vakuutusmaksu suhteelliseksi palkkaan nähden, jos myös ansiosidonnainen vakuutuskorvaus määräytyy suhteessa palkkaan. Toisaalta olisi perusteltua asettaa progressiivinen maksu, koska korkeimmat palkat säteilevät eniten työttömyyttä ympärilleen ja korkea palkka saattaa korreloida senioriteetin ja siten liiton sisäisen vaikutusvallan kanssa. Ylin progressio voidaan vaikka kerätä yhteisvastuukassaan.

Rahasto saisi itsenäisen oikeuden päättää korvauksen tasosta, kestosta ja mahdollisesta porrastuksesta taikka karensista laissa säädettyjen minimien tai maksimien rajoissa. Pieni hajonta kassojen maksujen ja korvausten välillä ei paljon haittaisi – ainakin siitä saataisiin empiiristä tietoa eri ratkaisujen käyttäytymisvaikutuksista.

Minimi varmaan tulisi ihmisarvoisen elämän takaavasta toimeentulo-rajasta. En pysty esittämään, pitäisikö vaatia tai sallia omavastuuta (karenssia) ensimmäisen kuukauden ajaksi – sen verran ihmisillä on yleensä omaakin puskuria ja se saattaa naivisti kannustaa mahdollisimman nopeaan työllistymiseen, ottaen huomioon, että parhaat työllistymismahdollisuudet on aina työttömyyden alkaessa. Se voi kuitenkin houkutella liian hätäisiin työpäätöksiin. Lisäksi sillä voisi olla kielteisiä vaikutuksia eritoten määräaikaisten työsuhteiden osalta erityisesti aloilla, joilla ne ovat sääntönä. Paitsi että toiset olisivat säännöllisesti karenssissa, karenssi kannustaisi ottamaan uutta työtä ennen edellisen työsuhteen loppumista, mikä aiheuttaa ongelmia työntajalle, jos tehtävä pitää saattaa loppuun eikä ptkäsijaista saa. Korvauskauden keston raja tulisi osaltaan siitä, milloin toinen taho ottaa vastuun pitkäaikaistyöttömän sosiaaliturvasta.

Myös työnantajille voisi periaatteessa sisäistyttää yhteiskuntavastuuta. Yrityksen yhteiskuntavastuu ei tarkoita, että toimitaan tehottomasti tai työllistetään työllistämisen ilosta, vaan sitä, että irtisanottaessa irtisanotaan viimeksi sellaiset, joiden on vaikeinta saada uudelleen töitä. Teoriassa se voidaan toteuttaa taloudellisin kannustein, esimerkiksi määrittämällä työnantajakohtainen irtisanomisen jälkeinen kuukausittainen työttömyysmaksu, joka päättyy työttömän

työllistyessä uudestaan. Käytännössä tämän toteuttaminen tuottaa vaikeuksia, koska se aiheuttaa ennakoimattomia lisäkustannuksia ja vaatii sen kompensoimista yrityksille jollain kestäväällä tavalla, jotta ei luotaisi perusteettomia työllistämiskynnyksiä erityisesti muutenkin vaikeasti työllistettävien työllistämiseksi. Positiivisesti kannustavampaa olisi maksaa irtisanoneelle yritykselle palkkio, kun irtisanottu palkataan uudelleen, mutta se tuottaa kustannuksia ja byrokratiaa. Työnantajien yhteiskuntavastuun toteuttaminen vaatii siten perusteellisempaa pohdintaa. Missään tapauksessa työntekijöiden ja työntekijäliittojen vastuuta ei voida vesittää siirtämällä merkittävää maksuvastuuta takaisin työnantajille.

Toisen kysymyksen tuottavat työelämään koulusta saapuvat uudet vasta valmistuneet, kokemattomat ammattilaiset. Ammattiliitoilla ei pitäisi olla valtaa koulutuksen määriin, joten niille ei voi antaa maksuvastuuta virheellisestä koulutusrakenteesta – tosin lääkäriliitto on onnistunut lobbaamaan koulutusmäärät niin alas, että lääkärit voivat pyytää käsittämättömän korkeita pakkoja. Toisaalta liitot kuitenkin vastaavat siitä, jos toimiala työllistää luonnollista tasoa vähemmän, mihin kouluttajaa ei voida vaatia varautumaan. Valmistuneiden sosiaalihuoltovastuu kuuluisikin yhteiskunnalle, mitä toki voidaan julkisen sektorin sisällä kohdentaa koulutuksesta vastaaville organisaatioille. (Esimerkiksi antamalla itsenäisille oppilaitoksille tai niitä hallinnoiville organisaatioille oppilasvuosi-kohtaisia avustuksia suoraan tai oppilaan kautta förskottina eli korollisena lainana, ja lopullinen koulutuslasku maksetaan oppilaitokselle valmistuneen työllistyessä ja maksaessa veroja.) Toisella logiikalla työmarkkinoille tulevien ansioriippumaton työttömyysturva kuuluisi työttömyysvakuutuslaitosten keskusvakuutusorganisaatiolle.

Yleisesti vastavalmistuneelle pitäisi järjestää jonkinlainen työharjoittelu- paikka vaikka kunnallisesti tai harjoittelusetelillä, jos hän ei pysty heti työllistymään vapaille markkinoille.

Työttömyysturvan maksuvastuun muutos ei vielä automaattisesti johda äärimaltillisiin palkkavaatimuksiin. Se vähentää kannusteita työttömyyttä ylläpitävään palkkatasoon, mutta ei kokonaan poista niitä. Oman edun maksimoiva palkka asettuu edelleen yhteiskunnallista etua korkeammalle ylläpitäen huomattavaa joskaan ei äärimassiiivista työttömyyttä. Palkkatason korkeus riippuu

työttömien tai työttömyysuhan alaisten jäsenten vaikutusvallasta sekä työttömiin jäseniin kohdistuvasta solidaarisuudesta. Näitä ei voida kovin hyvin ennustaa. Ilmeisesti ammattiliitoille tarvitaan edelleen vastavoimia ja valtion puuttumista.

5.2.7 Työttömien aktivointi ja työtakuu

Työttömien painostaminen työnhakuun ei tuo yhtään uutta työpaikkaa. Työnhakijapulaa ei juurikaan esiinny aloilla, joilla on merkittävästi työttömyyttä (virheellisesti muuta väittävät esimerkiksi Määttänen 2018, Spolander 2018). Rakennusala saattaa muodostaa poikkeuksen, mihin voivat vaikuttaa alan työmarkkinoiden projektidynamiikka ja pimeät työt. Niiden määrän ja vaikutusten arviointi on osoittautunut vaikeaksi (Laukkanen 2018). Ylipäätään holhoavat aktivointitoimet saattavat jopa passivoida entisestään eivätkä yleensä hyödytä yhteiskuntaa siihen sijoitettujen rahamäärien vertaa (Bregman 2018).

Työtön voisi käyttää työttömyysajan hyödyllisesti opiskellen uutta, joko täydentäen, päivittäen ja laajentaen entistä osaamista taikka hankkien kokonaan uuden ammatin. Nykyjärjestelmä kannustaa olemaan opiskelematta: jos työtön katsotaan päätoimiseksi opiskelijaksi, häneltä evätään työttömyyskorvaukset. Jotkut voivat saada vielä opintotukea toista tutkintoa varten, mutta se on puolet pienempi kuin alin työmarkkinatuki/peruspäiväraha tai mikä lie. Työvoimatoimiston järjestämät koulutukset eivät ainakaan minun havaintojeni mukaan palvele mitään. Koulutuksia ja erityisesti kuntouttavaa työtoimintaa pidetään lähinnä haitallisena (Ylirönni 2019). Olisikin järkevää sallia työttömien opiskella niin paljon kuin sielu sietää esimerkiksi avoimissa yliopistoissa ja korkeakouluissa. Pitkittyvä työttömyys kertoo, että entisellä ammattialalla on ylitarjontaa ja kannattaisi vaihtaa uudelle uralle, mihin pitäisi varta vasten kannustaa. Alan vaihtoa varten voisi kehittää pätevyysdiplomin, ettei toista tutkintoa suorittavan tarvitsisi koko 180+120 op ohjelmaa kaikkine yleis- ja sivuaineopintoineen käydä, että saa muodollisen pätevyyden. Periaatteessa kyse on siitä, kuvaako tutkinto panosta vai tulosta.

Tahdonvastainen työttömyys voidaan poistaa kokonaan työtakuun avulla. Työtakuu kuuluu erityisesti jälkikeynesiläisen koulukunnan menetelmiin, koska koulukunta ei usko työttömyyden katoavan itsestään, kuten uusklassisen koulukunnan edustajat kuvittelevat. Työtakuuta on pohdittu ja kokeiltu muun muassa

Yhdysvalloissa ja Australiassa, joskus Suomessakin ja se osin vastaa vanhoja hätäaputoita. Jotta se toimisi rakentavasti ilman merkittäviä haitallisia sivuvaikutuksia, edellytetään, että

1. jokaiselle on tarjolla järkevä ja merkityksellinen tehtävä;
2. tehtävät eivät korvaa avointen työmarkkinoiden tehtäviä;
3. tehtävät eivät vääristä markkinoita tai kilpailua;
4. työhön hyväksytään niin työrajoitteisia kuin korkeataitoisia;
5. tehtävästä maksetaan palkka, jolla tulee toimeen mutta joka on alan tyypillistä minimipalkkaa pienempi, jotta kannuste hakeutua avoimille työmarkkinoille säilyy; ja
6. työssä on vahvasti mukana perehdyttäminen ja kouluttautuminen usein oppisopimuksen tapaan.

Yleensä tehokkaimpana pidetään vapaaehtoista hakeutumista: velvoittaminen johtaa pakkotyön leimaan ja motivoitumattomien läsnäolo voi häiritä muiden viihtyvyyttä ja tuloksellisuutta. (Kajanoja 2018)

Suomessa takuutyöllistäminen kuuluisi viime kädessä julkisen sektorin vastuulle. Voitaisiin lähteä siitä, että jokaiselle (esimerkiksi 3-12 kuukautta työttömänä olleelle) maksettaisiin palkkaa lainmukaisen minimipalkan verran taikka noin 10 euroa tunnilta (sisältäen lomakorvaukset ja muut lisät, koulutetuille voi olla enemmänkin). Jokaisella julkisen sektorin yksiköllä sekä valikoiduilla kolmannen sektorin organisaatioilla olisi mahdollisuus työllistää työtön tehtävään. Ehtona olisi, että henkilö ei työskentele tehtävässä, joka voi vääristää markkinoita eikä vie työpaikkaa ihmiseltä, joka palkattaisiin joka tapauksessa tehtävään.

Rahoitusvastuu jakautuisi jollain tapaa valtiolle, työttömyysvakuutuslaitoksille tai niiden keskuslaitokselle. Palkka tulisi silloin aina keskitetysti – ei työllistävän viraston omalta momentilta – joskin työllistävä yksikkö joutuisi huolehtimaan välillisistä kustannuksista, kuten työkaluista, työtiloista ja hallinnosta. Sinänsä ansiosidonnaisella olevien tai sellaiselta tippuvien takuupalkan rahoitusvastuu kuuluisi loogisesti palkansaajien hallitsemille ja rahoittamille työttömyysvakuutuslaitoksille, jolloin rahastoille tulisi enemmän paineita kantaa vastuuta markkinaehtoisesti tuottavasta työllisyydestä. Toisaalta

pitkäaikaistyöttömyys kertoo jo syvärakenteellisista ongelmista eikä aina pelkästään yksittäisen alan ylipalkkauksesta, joten keskitettyä rahoitusta voidaan siten perustella, kenties osittain tai jatkuvasti kasvaen.

Työtakuu asettaisi tehollisen minimipalkan ja minimiehdot työlle ilman muita lainsäädännöllisiä ehtoja. Se toimisi puskurina ja automaattisesti hillitsisi suhdanteita.

Työtakuun käyttö tietenkin edellyttäisi ahkeraa ja asiallista työntekoa. Takuutyöstä voidaan irtisanoa tai erottaa samoin perustein kuin normaalista työstä eikä tekemättömästä työstä makseta. Takuutyöläisellä itsellään olisi aina oikeus irtisanoutua tehtävästä välittömästi. Uutta takuutyötä tai työttömyyskorvausta ei tietenkään tarvitsisi taata syyttä suotta irtisanoutuneelle.

Suurimmaksi haasteeksi nousee sopivien tehtävien löytyminen. Paltamon kokeilu osin tökki siihen, että ihmiset tulivat pajalle ihmettelemään, mitä tehdä (Kajanoja 2018). Takuutyöllä ei voi korvata kouluavustajan tai hoitoapulaisen tehtäviä, jos sellaisiin pitäisi joka tapauksessa joku palkata. Tehtävät työt eivät saisi kilpailla yksityisen sektorin kanssa. Mahdollisesti mieleen tulevia tehtäviä ovat kansallisuusomaisuuden hoitoon liittyvät tehtävät, ympäristönsuojelutyöt, kulttuurilliset tehtävät sekä myös tieteellinen tutkimus: tohtoreitakin on työttömänä toista tuhatta ja lama iskee aina ensiksi ja kovimmin tutkimus- ja kehityshenkilöstöön, josta kannattaisi pitää kiinni. Itse asiassa fiksuinta olisi antaa työttömille tutkijoille tutkimusapurahoja hyväksyttävää tutkimussuunnitelmaa vastaan.

Työtakuu voisi nostaa hivenen työttömyyden sosiaaliturvakustannuksia, jos takuupalkka sellaiseksi lasketaan. Kokeilematta ei kustannuksia ja muita vaikutuksia selvitetä. Työn tarjoaminen ei liene sellainen eriarvoistava tekijä, etteikö tätä voisi alueellisesti kokeilla.

Jos takuutöitä olisi kaikille saatavilla, vastikkeettomat työttömyyskorvaukset voidaan säätää määräaikaisiksi tai selvästi laskeviksi (esim. max 1 v ansiosidonnaista). Tällöin ketään ei suoranaisesti pakotettaisi takuutöihin, mutta kovasti siihen kannustettaisiin. Yhteiskunta ainakin säästäisi työttömyyskorvaukset siltä osin, kun joku ei takuutyöhön hakeudu.

Kuronen (2018) tarkastelee vastaavaa kansalaistyötä. Se tarkoittaa välttämätöntä – siten yksilölle merkittävää – työtä, johon ei tarvita ammattitaitoa. Se ei silloin vie työtä ammatilaiselta. Tyypillisin alue olisi hoivatyö – siis työ, jota ihminen yleensä tekee itse itselleen, mutta ei kyvyttömyytensä vuoksi sellaiseen pysty. Kansalaistyöstä maksettaisiin kansalaispalkkaa. Myös termiä osallistumistulo käytetään ilmeisen vastaavasta käsitteestä (Atkinson 1995, Tuomala 2019, 291).

Työllistymisen kannuste-esteitä voidaan madaltaa perustulolla. Se tarkoittaa ”ilmaista rahaa” köyhille tai kaikille. Perustulomaisia kokeiluja tehtiin jo 1800-luvun englannissa köyhyyden poistamiseksi, mutta ne kariutuivat työ-moralismiin. Sosiaaliselta kannalta teot köyhyyden poistamiseksi on todettu kannattavaksi, koska samalla vähenevät monet köyhyyteen liittyvät ongelmat, kuten rikollisuus ja päihteiden käyttö. Erotuksena vastikkeellisista tuista, perustulo vähentää merkittävästi byrokratiaa. (Bregman 2018, Perkiö & Pulkka 2018)

Perustuloa on kokeiltu vaihtelevin menestyksin eri puolilla maapalloa. Tyypillisesti se edistää köyhien työhaluja, kannustaa järkevään riskinottoon ja korreloi oppimisen kanssa. Moni kokeilu on kuitenkin epäonnistunut, usein ”siveellisistä” syistä, kun perustulon saajilla on havaittu – usein virheellisesti – korkeampia avioeroja taikka ei-toivottavaa seksuaalista käyttäytymistä, minkä vuoksi kokeilut on keskeytetty enneaikaisesti (Bregman 2018). Sipilän hallituksen kokeilut epäonnistuivat muun muassa puutteellisen vertailuaineiston sekä resurssivajeen vuoksi. Perustulo voidaan helpoiten toteuttaa negatiivisena verona. Yhdysvalloissa käytettävä negatiivinen vero eroaa varsinaisesta perustulosta sillä, että sitä saavat vain työtä tekevät, eivät työttömät.

Poliittisesti perustuloa kannattavat usein libertaarit ja uusliberaalit (kuten Friedman), taikka muut enemmän tai vähemmän oikeistolaiset tahot, koska se tukee usklassisen teorian mukaista oletusta kannustaa työttömiä työmarkkinoille. Ainakin Suomessa vasemmisto sitä vastustaa, ehkä osin siksi, että se voi vähentää ay-valtaa, samoin konservatiivit. Eniten sitä kannattavat vihreät, joskin kannatusta löytyy vasemmistoliitostakin. Oikeistolaiseksi tunnustautuva Kangasharju (2018, 66) väittää mihinkään tutkimukseen viittaamatta, että tutkijat ovat suoraan sitä mieltä, että se ei voi toimia. Perustulon ongelmaksi jää, että kustannusneutraalilla tasolla se jää varsin matalaksi (< 400 €), joten sitä pitäisi täydentää joko työ-

takuulla, kansalaispalkalla, kansalaistilillä, kansalaislainalla tai harkinnanvaraisilla tuilla, jotka saattavat vesittää koko idean. Määrän ikäriippuvuus voi hieman helpottaa paineita.

Kustannusten lisäksi perustuloa jää vaivaamaan kohdentumisongelma. Oikeus perustuloon voi määräytyä kansalaisuuden tai asuinpaikan perusteella. Perustulon maksu ulkomailla asuville Suomen kansalaisille taikka kaikille Suomessa asuville ulkomaalaisille voisi johtaa kestäättömiin kustannuksiin taikka vähintään kestäättömään moraalispoliittiseen närkästyukseen. Toisaalta perustulon rajaaminen Suomessa asuviin Suomen kansalaisiin voi myös aiheuttaa juridisia ja moraalisia haasteita. Erityisesti verotuksen kytkeminen kansalaisuuteen rikkoo tyypillisiä veroperiaatteita. (Tuomala 2019, 283)

Työttömyysturvan kuten kaiken muunkin sosiaaliturvan yleisenä ongelmana on, että mikä tahansa malli tuottaa joko liian pienet etuudet tai liian suuret rajaverot (Tuomala 2019, 331). On hyvä huomata, että ilmaiset tai tuetut terveyst- ja koulutuspalvelut vertautuvat luontaisperustuloon (idib 293).

5.2.8 Aktiivinen työvoimapolitiikka

Työvoiman aktivointia tai aktiivimallia ei tule sekoittaa aktiiviseen työvoimapolitiikkaan. Se tarkoittaa laajempia toimenpiteitä, joilla pyritään täystyöllisyyteen edistämällä työttömien työllistymistä sekä avoimien työpaikkojen täyttymistä. Erityisesti toimet eriytetään selektiivisesti osatyömarkkinoiden suhteen, joiden välistä liikkuvuutta edistetään pyrkimättä käyttämään työttömyyttä tai palkkaeroja välineenä uudelleen allokoitumiseen. (Sihto 2018)

Aktiivisen työvoimapolitiikan suosio on vaihdellut. Se oli muodissa varhaiskeynesiläisellä kaudella erityisesti Ruotsissa, mutta monetarismin nousun myötä katosi muodista 70-luvun aikana, koska valtion puuttumista markkinoihin ei pidetty suotavana tai tehokkaana. Se edellyttäisi myös ay-liikkeeltä vahvaa sitoutumista, mihin ei aina ole uskottu. Suhdannetyöttömyyteen se ei riitä alkuunkaan. Viime vuosina aktiivinen työvoimapolitiikka on noussut uudelleen pinnalle. (Sihto 2018)

Aktiivisen työvoimapolitiikan keinoihin kuuluu koulutusta, tiedotusta sekä taloudellisia kannustimia kuten palkkatuki, millä pyritään estämään työttömyyden pitkittymistä. Näistä saadut tulokset vaihtelevat rajusti, eikä kovin luotettavia johtopäätöksiä ole pystytty tekemään, koska luotettavat vertailuryhmät puuttuvat. Suurtyöttömyyden aikana yksittäiseen työntekijään kohdistuvat toimet eivät välttämättä paranna kokonaistilannetta substituutiovaikutuksen vuoksi, mutta täystyöllisyystilanteessa korjaavat kohtaanto-ongelmaa ja edistävät työvoiman uudelleenallokoitumista, mikä kohentaa yhteiskunnan tuottavuutta. Se edellyttää selektiivisiä toimia eri osatyömarkkinoille, ”sosiaalista insinööriä”. (Sihto 2018)

5.2.9 Yhteenveto

Työttömyyttä ei voi kokonaan poistaa. Toimivaankin talouteen jää väistämättä vähintään 2 % kitkатыöttömyyttä, jos siinä on vähänkään dynamiikkaa. Myös työpaikkojen täyttymisessä voi esiintyä viivettä.

Pitkittyvä tahdonvastainen työttömyys on kuitenkin poistettavissa. Sen saavuttamiseksi pitää määritellä tavoitteet siten, että työllisyyttä priorisoidaan ohi inflaation ja palkkatason. Keinoihin kuuluvat yhtäältä autodynaamiset vastuunjakomallit, joilla työttömyysturvan maksu ja hallinta siirretään työläisille, toisaalta valtiolliset toimet, joilla tasataan suhdanteita sekä huolehditaan työvoiman ja työpaikkojen liikkuvuudesta ja vastataan osaamistarpeiden muutoksiin, mieluiten proaktiivisesti. Ennakoiva toiminta vaatii tarkkaa ja luotettavaa tietoa, mitä varten tulisi perustaa riittävän hyvin resurssoitu tulevaisuuden ja työelämän tutkimuslaitos työ- ja elinkeinoministeriön toimialalle.

Palkanmuodostusjärjestelmä vaatii kompromissia tehokkuuden ja oikeudenmukaisuuden välillä. Tehokkuuteen kuuluu voima ohjata kansakunnan voimavaroja allokoitumaan mahdollisimman tehokkaasti eli löytää työpaikkoihin sopivat tekijät ja työntekijöille sopivat työpaikat, mikä maksimoi kansakunnan tuottavuuden ja työntekijöiden työonnen. Oikeudenmukaisuus kattaa yhtäältä tulonjaon omistajien ja työntekijöiden välillä ja toisaalta eri työntekijöiden kesken. Tähän ei helposti löydy yksikäsitteisiä ratkaisuja, vaikka sopivasti

kohdistetulla verotuksella voidaankin tasata vääryyksiä. Tehokas palkka-järjestelmä sellaisenaan voi houkutella investointeja ja innovointeja ja tuoda uutta tuottavuutta.

Pitää löytää tehokkaat keinot skaalata palkkoja alaspäin suhdannesokeissa. Luonnolliset alenemat otetaan vastaan positiivisemmin kuin päätösperäiset. Siksi kannattaa rakentaa automaatti sen sijaan, että hallitus tekisi epämiellyttäviä päätöksiä tarpeen mukaan, mitä vaalit voivat häiritä aivan liikaa. Se voi tarkoittaa esimerkiksi palkanmuutoksia tietyn kynnyksarvon ylittävän tai alittavan työttömyysprosentin jälkeen taikka jonkun indeksin tai virtuaalimarkan kellumista.

Työttömillä on luonnostaan ihan tarpeeksi kannusteita työllistymiseen. Yleisesti niitä ei tarvita lisää, vaan pikemmin kannattaa löysätä painostusta. Erikoistapauksiin voi kuitenkin käyttää erikoisempia keinoja.

Varmasti toimet herättävät vastarintaa työläisissä. Jos työläiset tarvitsevat työttömiä identiteettinsä pönkittämiseen, eivät he halua heistä eroon. Tietenkin työttömät voi korvata jollain toisella yhteiskuntaluokalla, johon työläiset voivat kokea ylemmyyttä. Ainoa poliittisesti korrekti ryhmä olisi rangaistusvangit. Pitäisikö vangit piilottamisen sijaan tuoda näkyväksi osaksi yhteiskuntaa joko näkyvän pakkotyön, julkisten sellien (tosi-TV) tai jalkapuun kautta, jotta he korvaisivat työttömät pakollisena parialuokkana. Ainakin he olisivat syyllisempiä kohtaloonsa. Kokonaan eri asia sitten on, miten se vaikuttaa rikollisuuteen yhtäältä ennalta ehkäisevästi ja toisaalta korjaavasti.

6 Johtopäätöksiä ja suosituksia

6.1 Talouden tavoitteet

Suomi ei saa juuttua ikuiseen talouskriisien kierteeseen. Lama, matalasuhdanne tai lamaannus ei seuraa luonnonlaeista vaan ihmisten päätöksistä, jotka perustuvat heidän arvoihinsa ja tietoihinsa taikka niiden puutteeseen. Lamasta päästään tekemällä oikeita päätöksiä paremmilla tiedoilla ja inhimillisimmillä arvovalinnoilla.

Suomi voi selvitä tästä kriisistä kohti ennen näkemätöntä nousua ja täystyöllisyyttä suhteellisen helposti. Lamaannuksen tahallinen tai tuottamuksellinen pitkittäminen on kuitenkin jo aiheuttanut korvaamattomia vaurioita kansakunnalle – erityisesti perheille – eikä sellaista saa hyväksyä. Työttömyyden poisto ei vaadi talouden kasvua – täystyöllisyys on saavutettu paljon pienemmälläkin kansantuotteella – mutta työttömyyden poistuminen itsessään luo kasvua, joka ei välttämättä edes lisää luonnonvarojen kulutusta, koska se perustuu ihmisten työhön eikä luonnon riistoon. Lama ei suojaa ympäristöä eikä täystyöllisyys tuhoa maapalloa, vaan talouskasvu voidaan saavuttaa ekologisesti kestäväällä tavalla.

Taluskriisi johtui useista erillisistä syistä. Vastaavasti kriisin voittaminen vaatii monipuolista keinovalikoimaa. Mitä tasapainoisempaan keinopalettiin päästään, sitä lievemmin se iskee yksittäiseen kansalaiseen. Syyllisten etsimiseen ei kannata tuhlaata liikaa aikaa, jos emme kuitenkaan saa heitä maksumiehiksi.

Taluspoliitiikan tavoitteet ovat arvovalintoja. Valitsen täystyöllisyyden päämääräksi, jota kohti pyritään, jopa inflaation kustannuksella. Odotan myös oikeudenmukaisuutta ja kannustan tulevaisuuden suojeluun, vaikka niistä en tässä saarnaakaan. Toisilla arvoilla saadaan toisenlaisia toimintasuosituksia.

Taluspoliitiikan eettinen, moraalinen ja filosofinen perusta voidaan laskea seuraavien periaatteissa erilähtöisten periaatteiden varaan:

- Valtion tulee pyrkiä maksimoimaan kansalaistensa onnellisuus ja poistamaan kärsimys.
- Jokainen kansalainen on päämäärä itsessään eikä vain väline muiden päämäärien saavuttamiseksi.

- Kansalaisten eriarvoisuus on hyväksyttävissä, jos se parantaa heikoimmassa asemassa olevan absoluuttista asemaa.
- Joka ei tahdo työtä tehdä, ei hänen pidä syödäkään.
- Jokainen vastaa mahdollisuuksiensa mukaan omien tietoisten valintojensa seurauksista, mutta yhteiskunnan tulee kompensoida toisten tai sattuman aiheuttamaa huono-osaisuutta.

Vaikka näiden täydellinen toteuttaminen vaikuttaa utopistiselta, eivät ne ole täysin mahdottomia eivätkä liian ristiriitaisia. Näistä seuraa lähes johdonmukaisesti, että valtion tulee huolehtia siitä, että jokainen saa mahdollisuuden elättää itsensä ja perheensä asiallisella ansiotyöllä. Mahdollisimman laaja työnteko luo kansalle vaurautta ja tasa-arvoa ja siten lisää kansan onnea, kun työn tulokset jaetaan riittävän oikeudenmukaisella tavalla.

6.2 NAURU pelastaa Suomen

Tehokkaan ja oikeudenmukaisen työllisyystilanteen tavoittelu edellyttää työmarkkinoiden säätelyä. Siihen esitän käytettäväksi NAURU-mallia. Se eroaa taloustieteilijöiden useammin käyttämästä NAIRU-mallista tarkastelemalla tilannetta kansan – työntekijöiden ja työttömien – eikä yritysten ja omistajien näkökulmasta. Palkat nähdään hyötynä eikä haittana. Työttömyyttä pidetään vältettävänä kiusana eikä välttämättömänä välineenä. Palkkatason määräytymisen ensisijaiseksi reunaehdoksi asetetaan työttömien määrä eikä inflaatio.

Määrääväksi tekijäksi tulee hyväksyttävä työttömien määrä. Se on tietenkin arvokysymys, josta saa kiistellä. Tarkkaa lukua en tässä aseta, vaan se jääköön yleisön pohdittavaksi. Alle 54 000 todellisen työttömän ei ikinä päästä, koska dynaamiseen talouteen kuuluu väijäämätöntä kitkatyöttömyyttä ainakin 2 %, yleensä 3-5 %. Työnhakukanaavia tehostamalla sekä reaaliaikaiseen tietoon perustuvalla proaktiivisemmalla koulutuspolitiikalla voitaisiin päästä 2 % tuntumaan, mutta se vaatii kovaa panostusta. Paljon yli 5 % työttömyyttä ei tarvitse sietää. Ilmeisesti realistinen työllisyystavoite olisi siten jossain 3-5 % tuntumassa. Jos kitkatyöttömät (1-3 kk tilanteesta riippuen) voidaan paremmin tunnistaa, voitaneen pitkittyneen tosiyöttömyyden ylärajaksi asettaa suuruusluokkaa 50 000 henkilöä.

Vastentahtoinen pitkäaikaistyöttömyys voidaan pudottaa lähelle nollaa viime kädessä työtakuun kautta. Vaikka takuutyön pitäisi olla yhteiskunnallisesti tuottavaa, jää se kuitenkin veronmaksajien rasitteeksi. Siksi se pitäisi nähdä uutta kokemusta antavana väliaikaisena ratkaisuna kullekin yksilölle. Työllistettyjen määrän ei tulisi nousta yli 100 000 hengen. Työkyvyttömät pitäisi siirtää työttömyystilastoista muille momenteille, samoin työhaluttomat, jos sellaisia on.

Työttömyyttä tulee torjua määrätietoisesti suorilla, puolisuorilla ja epäsuorilla keinoilla. Kotimarkkinoiden tyrehtyessä sisäisten suhdannevaihteluiden eli kollektiivisen uskonpuutteen vuoksi valtion tulee elvyttää taloutta velaksi. Vientimarkkinoiden tyrehtyessä mistä tahansa syystä palkkakustannuksia tulee alentaa tavalla tai toisella. Vientilamaakin voi väliaikaisesti tukea velkaelvytyksellä, mutta velanotto ei korvaa tuottavuuden kasvattamista. Erityisesti palkkajärjestelmä tulisi uudistaa dynaamisesti siten, että se enemmän tai vähemmän automaattisesti skaalautuu työttömyyden ja työvoimavajeen mukaan. Automaattista muutosta siedetään paremmin kuin hallituksen määräyksiä.

Yhtäaikainen vaje työpaikoista ja työntekijöistä vaatii akuutteja toimia niin työvoiman kuin työpaikkojen liikkuvuuden edistämiseksi sekä lisä-, täydennys- ja muuntokoulutusta työnhakijoille työnantajien tarpeiden ja työnhakijoiden koulutettavuusprofiilien mukaan. Liikkuvuutta hidastaa vahva identifioituminen aiempaan alaan ja ammattiin, mistä luopuminen vie aikansa ennen kuin voi rakentaa uutta identiteettiä uuden ammatin varaan. Identiteettikonflikti aiheuttaa myös torjuntaa työnantajissa, jotka odottavat työntekijöiden identifioituvan heidän omalle alalleen.

Työnantajapuolelle tarvitaan valtavasti lisäosaamista rekrytointiin, työpaikkakoulutukseen, työnjohtoon sekä työtehtävien osaamis pohjaiseen räätälöintiin. Valtion tulee sitä tuputtaa vaikka puoliväkisin.

6.3 *Suhdanteen mukaista elvytystä*

Maa tulee nostaa matalasuhdanteesta rohkealla elvytyksellä. Elvytyksellä lisätään massiivisesti julkisia investointeja sekä nostetaan jossain määrin myös julkista kulutusta niin paljon, että päästään lähelle täystyöllisyyttä. Lisäksi tuetaan yksityisiä investointeja julkisin vipuvarsin esimerkiksi asuntotuotannossa (ks Kiander 2015). Tulonsiirtoja tulee automaattisestikin ihan tarpeeksi.

Suomen pitää kuitenkin seurata suhdanteita tarkasti, jotta elvytys pystytään aloittamaan, kohdentamaan ja lopettamaan oikea-aikaisesti. Se vaatii ennakoivaa päätöksentekoa, koska liian aikaisin tai liian myöhään tehtävät toimenpiteet epäonnistuvat. Eri toimialoilla tuotantotulpat voivat tulla vastaan eriaikaisesti, minkä vuoksi tehokas elvytys edellyttää varsin täsmällisiä toimia.

Vajaasuhdanteen aikana valtion tulee panostaa voimavaroja entistään enemmän tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotoimintaan sekä koulutukseen. Yritysten tutkimusresurssit vaihtelevat myötäsyklisesti, mitä valtion pitää kompensoida korostetun vastasyklisellä innovaatiopanoksella, jotta yrityksillä on nousun alettua saatavilla ajan hermolla olevia kokeneita innovaattoreita tarpeen mukaan. Työttömille tutkijoille pitäisi tarjota tutkimusapurahoja. Myös lisä-, muunto- ja täydennyskoulutukseen pitää panostaa lamassa, kun vapaita opettajia ja oppilaita on runsaasti tarjolla. Työttömän opiskelua ei pidä turhaan estää.

Kotimainen elvytys rahoitetaan ottamalla velkaa, myymällä valtion omistamat pörssiosakkeet sekä viime kädessä nostamalla veroja. Velkaa kannattaa ottaa ainakin silloin, kun sitä ilmaiseksi saa. Nolla- tai miinuskorkoinen laina tarkoittaa, että yksityinen sektori ei vedä, jolloin valtion pitää toimia. Pörssi-osakkeiden valtiolliselle omistamiselle ei löydy kuin kyseenalaistettavia ideologioita perusteita, joten ne pitäisi myydä heti, kun niistä saadaan hyvä hinta. Se ei aina ole keskellä lamaa.

Valtion ei pidä antaa signaalia, että velanotto korvaisi välttämättömät uudistukset. Velkaa otetaan uudistusten rahoittamiseksi ja tilapäisen notkahduksen taittamiseksi, ei muuten. Velka tulee suunnata tulevaisuussuuntautuneesti koulutukseen, tutkimukseen sekä investointeihin, kuten julkisiin infrastruktuureihin.

6.4 Fiskaalisella devalvaatiolla ylös vientilamasta

Kotimarkkinoiden elvytys ei riitä vientivetoisen lamaannuksen voittamiseen. Vientiä kohennetaan vain tuottavuutta ja kilpailukykyä parantamalla. Innovointi tehoaa viipeellä eivätkä investoinnit itsestään tule. Työttömyyden torjunnassa ei saa viivyttellä, koska muuten työttömyys jää pysyväksi – on jo suurelta osin jäänytkin jatkuvan kupeksinnan vuoksi.

Nopeiten vientiä elvyttää devalvointi. Yhteisvaluuttaa käyttävälle Suomelle se tarkoittaa sisäistä devalvaatiota ja nimenomaisesti fiskaalista devalvaatiota. Sillä lasketaan yritysten työvoimakustannuksia siirtämällä työnantajien veroluonteisia sosiaalivakuutusmaksuja työntekijöiden maksettavaksi. Nettopalkan aleneminen voidaan osittain kompensoida alentamalla tuloveroja. Muiden toimien määrästä ja tehosta riippuu, kuinka suurta devalvaatiota tarvitaan. Todennäköisesti liikutaan haarukassa 7-17 %. Työnantajien työttömyys- ja sairausvakuutusmaksut ovat pienyritykselle $0,5 \% + 1,53 \% = 2,03 \%$ ja suuryhtiölle $1,9 \% + 1,53 \% = 3,43 \%$. Näiden siirto työntekijöiden vastuulle alentaisi palkkakustannuksia 2,8 %. Se tuskin riittää, vaan pitää siirtää myös eläkevakuutusmaksuja (16,95 %). Täysi 17 % fiskaalinen devalvaatio voi olla jopa hieman liikaa kerralla toteutettavaksi.

Alentunut tuloverotuotto pitää ennemmin tai myöhemmin kompensoida muilla veroilla. Verotuloja nostetaan kätevimmin laajentamalla veropohjaa, mikä vaatii kansainvälisiä sopimuksia veronkierron torjumiseksi ja valtioiden välisen verokilpailun estämiseksi. Se voi jo sellaisenaan riittää Suomen ja useimpien muidenkin valtioiden budjettivajeiden paikkaamiseksi, mutta ei välttämättä ehdi edes seuraavaan lamaan. Tässä jamassa nopeiten selvittää asettamalla arvonnlisäveroasteeksi yleisesti 25 % ja korottamalla kiinteistöveroja (ks Soininvaara & Särelä 2015).

Pääomaveroja tulee säätää siten, että investoijat voivat saada sijoittamalleen rahalle kohtuullista korkoa, mutta kohtuuttomia tuottoja verotetaan progressiivisesti, mikä vaatii suurta tarkkuutta kansainvälisessä toiminta-

ympäristössä. Omaisuuden arvonalisää tulee painottaa verotuksessa suhteessa osinko- ja vuokratuottoihin vastuuhajeen torjumiseksi. Yleisvaarallinen asuntojen varainsiirtovero poistetaan heti ja kokonaan.

Ilman rakenteellisia toimia kaikki rahapoliittiset temput ja velanotto jäävät suutariksi. Erityisesti työvoimakustannusten ja käytännössä samalla nettopalkkojen alentamista ei voi kiertää, vaan se on toteutettava tavalla tai toisella, mahdollisimman ripeästi, tuntuipa se kuinka katkeralta tahansa. Muiden toimien onnistumisesta riippuu, kuinka paljon palkkoja on alennettava tai kuinka paljon ne alentuvat itsestään. Sinänsä riittävän uskottava sitoutuminen pitkäaikaiseen palkkamalttiin sitä tukevin rakentein voi jo avittaa investointeja.

6.5 Talouden rakenteet kuntoon

Pikaelvytyksen ohella tulee aloittaa pitkävaikutteiset toimet vakaan talouden luomiseksi. Erityisesti poistetaan taloudesta kaikki tunnistettavat vastuuhajeiset ja riskisocialistiset piirteet kuten sopimukset, joilla riskiä siirretään yhteiskunnan maksettavaksi. Vastuuhajeisista ja riskipitoisista toimista hyötyä saavat osapuolet saatetaan elinikäiseen korvausvastuuseen myöhemmin ilmenevistä haitoista saamansa hyödyn täydestä määrästä.

Määrätietoinen vastuun- ja moraalinalaus pitää aloittaa heti poistamalla kaikki mahdollisuudet siirtää omia riskejä ulkopuolisille tai kupata heikompia. Poliitikkojen itsensä pitäisi myös näyttää esimerkkiä toimimalla rehellisesti, eettisesti ja oikeudenmukaisesti ja kantaen vastuunsa päätöksistään. Julkiselle sektorille, aivan erityisesti kuntasektorille kaivataan läpinäkyvyyttä, oikeudenmukaisuutta ja sopivaa tasapainoa markkinasektorin ja suunnitelmasektorin välille. Yleisen moraalin vahvistuminen tuottaa luottamusta, joka aktivoi markkinoita ja investointeja. Parhaimmassa tapauksessa se yksistään riittää lopettamaan laman, mutta pelkästään sen varaan ei voi vielä luottaa.

Rahamarkkinoita säädellään tehokkaammin rajoittamalla johdannaisia ja kupla-arvopapereita, joiden arvo ei perustu reaalityouteen vaan odotuksiin. Talletus- ja investointipankit erotetaan toisistaan, poistetaan vaaralliset kytkennät

epävakaan kasinotoiminnan ja vakaan pankkitoiminnan väliltä, pilkotaan liian suuret rahalaitokset ja myönnetään valtion takuu vain asiallisille ja vakaille talletuspankeille.

Työmarkkinajärjestelmä tulee uudistaa perusteellisesti. Sen tulee pystyä vastaamaan symmetrisiin ja epäsymmetrisiin muutoksiin ja sokkeihin. Ilman työmarkkinoiden uudistuksia kaikki korjaus-, kiristys- ja elvytystoimet jäävät vain hetken helpotukseksi, jos edes sellaiseksi. Uudistukset pitäisi toteuttaa kiireellisesti, mutta käytännössä ne ovat vaikeimmat ja poliittisista syistä voitaneen toteuttaa vain hyvinä aikoina, jolloin niitä on vaikeampi motivoida. Työmarkkinauudistus on oikeastaan talouden kestävän korjaamisen tärkein ja välttämättömin askel, jota ilman täystyöllisyyttä ei saavuteta kuin satunnaisesti ja tilapäisesti. Siitä ei juurikaan puhuta, koska se johtaa helposti poliittiseen itsemurhaan.

Palkkojen tulee joustaa suhdanteiden mukaan ylös- ja alaspäin. Joustovara vaaditaan erityisesti, jos pysytään yhteisvaluutassa, riippumatta siitä kenen syytä vaikeudet ovat. Työpaikkakohtaiset palkkajärjestelmät joustavat spontaaneimmin, mutta keskitettyyn järjestelmään voidaan rakentaa sisään automaattinen kaksisuuntainen joustojärjestelmä. Liittokohtaisia ei pitäisi käyttää lainkaan, ellei niihin sisällytetä joustovaraa, koska ne johtavat liian helposti hallitsemattomaan palkan- korotuskilpailuun. Toki jokaisessa järjestelmässä palkat voidaan vaikka lailla kyteä joustavaan virtuaalivaluuttaan, jolla voidaan korjata kestokyvyn ylittävät palkankorotukset. Mitä automaattisemmin palkat mukautuvat, sitä helpommin ne hyväksytään kriisin tullen.

Kaikki työttömyyskorvaukset tulee siirtää työntekijöiden hallitsemien ala-kohtaisten keskinäisten työttömyysrahastojen vastuulle. Niiden rahoitus kerättäisiin yksinomaan hyödynsaajilta eli vakuutetuilta työntekijöiltä tulovero- luonteisena vakuutusmaksuna, ei ulkopuolisilta kerättyinä veroina tai työnantajilta kerättyinä vakuutusmaksuina. Tällöin valta ja vastuu kohtaavat – eli järjestöt sisäistävät vaatimuksensa palkankorotusten ulkoisvaikutukset – kuten pitääkin. Malliin liittyvä valintaongelma (*“adverse selection”*) voi vaatia pakkojäsenyyttä. Tämä on uudistuksista elkein, tärkein, vaikuttavin ja kiireellisin.

6.6 Tuottavaa elinkeinoelämää

Suomi saa eniten kansallista voittoa hyödyntämällä Suomen kansallisia kilpailuetuja (luonto, ilmasto, sijainti, luonnonvarat, kallioperä, kulttuuri) eikä tekemällä mitä tahansa. Muu elinkeinotoiminta sekä sen tarvitsema työvoima ajautuu ennen pitkää toisaalle tuoton ja palkan ohjaamana. Siten kansallisia etuja hyödyntävä elinkeinotoiminta lopulta määrää Suomen talouden koon ja työvoiman määrän.

Kansallisia etuja voidaan tilapäisesti luoda ja ylläpitää vakaan yhteiskunnan, fyysisen ja sosiaalisen infrastruktuurin, korkean koulutustason sekä jatkuvan innovaation avulla. Se tarkoittaa muun muassa, että tuetaan mikrotason uudistumista, helpotetaan yritysten perustamista, kannustetaan innovointiin, panostetaan koulutukseen ja tehostetaan julkisen sektorin toimintaa muun muassa parantamalla työnjakoa, digitalisoimalla, lisäämällä asunto-, tontti- ja rakennuspolitiikan markkinaehtoisuutta ja kehittämällä sosiaali- ja terveystaloudellisia palveluita julkisen sektorin palveluina. Koulutuksen kohdistamista pitää tehostaa ennakoivasti. Kaikki elvytystoimet vaativat onnistuakseen vapautta, valmiutta ja ketteryyttä markkinasektorilta.

Johtamista ja johtamiskulttuuria tulisi kehittää. Liian usein yritysmaailmassa ja erityisesti yliopistoissa uudistukset tökkäävät innovaatiokielteisiin johtajiin ja huonoon johtamiseen. Uusien ideoiden keksiminen ja visioiden luominen onnistuisivat helposti melkein keneltä vain, mutta useimmissa organisaatioissa ei osata johtaa luovuuteen eikä niissä hyväksytä aiempien totuuksien kyseenalaistamista. Organisaatiokulttuuria ja työilmapiiriä riivaa häpeän ja epäonnistumisen pelko. Toisaalta usein koko lamasta syytetään huonoa johtamista ja kehnoa markkinointia. Nämä syytökset voivat olla pitkälti totta, mutta johtaminen ja markkinointi eivät haukkumalla parane. Niiden kehittäminen on vuosikymmenien prosessi eikä se korvaa välttämättömiä välittömiä toimia kuten sisäistä devalvaatiota ja työmarkkinauudistuksia.

Pääsääntöisesti kansallinen vauraus ja vaurausperäinen onni maksimoituu organisoimalla taloudellinen toiminta mahdollisimman markkinaehtoisesti. Jos vapaat markkinat epäonnistuvat erityisesti oikeudenmukaisen jaon tuottamiseen, markkinoita voidaan korjailta tiedoin, rajoituksin ja kannustimin. Kaikkein markkinat eivät käy, vaan monet tehtävät tehdään tehokkaimmin julkisena palveluna.

Markkinaehtoisuudesta poistuminen vaatii perustelua, mutta on monessa tapauksessa osoittautunut perustelluksi. Ei kuitenkaan pidä koskaan unohtaa, että suurin osa onnestamme tulee palkattomasta toiminnasta, jota toisten ja itsemme hyväksi teemme.

6.7 Korkeasuhdanteen tullen

Suhdanteiden parannuttua valtion tulee nopeasti vähentää velanottoa ja investointeja. Korkotaso toimii hyvänä mittarina, ihan uuden tai vanhan klassisen talousteorian oppien mukaan: jos korko on matala, rahaa on tarjolla tarpeeksi eikä valtio vie omilla investoinneillaan yksityisen sektorin toimintaedellytyksiä. Myös tarjousten hinta ja määrä sekä työvoimatilanne antavat vinkkiä.

Korkeasuhdanteen alettua tulee aloittaa täsmälliset valtiontalouden tervehdyttämistoimet. Silloin voidaan leikata julkiselta sektorilta, mistä järkevästi voidaan – myös tutkimus- ja koulutussektoreilta, jos niihin laman aikana panostettiin, viimeksi ei. Kovin massiivisiin säästöihin ei kannata uskoa, koska Suomen julkinen sektori on jo nyt maailman tehokkain ja korkeasuhdanne itsestään säästää sosiaalimenoista. Yritystuet voidaan poistaa helposti korkeasuhdanteen aikana, mistä pari miljardia säästyy. Kaikki kiireettömät investoinnit pitää lykätä seuraavaan laskukauteen. Ennen kaikkea korkeasuhdanteessa pitää maksaa velkoja takaisin, mielellään nopeasti, tarvittaessa hilliten kuumenevaa taloutta veronkorotuksilla. Ulkomaiset ostot kuten asekaupat kannattaa ajoittaa myötäsyklisesti eli tehdä kaupat tai ainakin maksut nousukaudella.

Talouden ylikuumentumisen ja työvoimapulan estämiseksi julkisten menojen leikkauksia ja veronkorotuksia pitää tarvittaessa tehdä hyvinkin nopeasti. Poliittisen päätösviipeen vuoksi niiden suunnittelu ja valmistelu pitää aloittaa jo laman aikana. Järkeviä tehostamistoimia pitää toki harjoittaa koko ajan suhdanteista riippumatta ja epäterveitä tukia pitää leikata heti, kun sellaiset tunnistetaan.

Työllisyyden parantuessa tulee ryhtyä toimiin työvoiman tarjonnan lisäämiseksi. Tämä on välttämätöntä kestävyysvajeen kattamiseksi. Toimiin sisältyvät eläkeiän nostaminen; työttömyysputken ja vuorotteluvapaan lakkauttaminen – tilalle kehitetään sapatti- ja kuntoutuskausia työpaikan olosuhteiden ja

työntekijöiden tarpeiden mukaan; vapaaehtoiseen työttömyyteen kannustavien sosiaalietujen karsiminen – ilmeisesti osin perustulomallisen ja osin lainaan sekä apupalkkatöihin perustuvan sosiaaliturvan toteuttaminen sekä epätyypillisten työmahdollisuuksien luominen normista poikkeaville työntekijöille.

Näiden toteuttaminen laman aikana osoittaisi korniutta, mutta nousun aikana ne on pystyttävä toteuttamaan nopeasti. Siksi niiden valmistelu tulee aloittaa hyvissä ajoin. Erinäisistä sosiologisista syistä ihmisten solidaarisuus heikkenee ja kateus kasvaa hyvinä aikoina, mikä myös vähentää veronmaksuhalukkuutta ja lisää sosiaaliturvan vastustusta.

Työperäistä maahanmuuttoa ei sinänsä tarvita kestävyysvajeen paikkaamiseen. Sallittakoon yritysten vapaammin hankkia kriittisiä asiantuntijoita kansainvälisiltä työmarkkinoilta ja palkata ulkomaisia työntekijöitä huutavaan työvoimapulaansa, kunhan sillä ei poljeta työehtoja, mutta muuten meidän tulee pystyä täyttämään omiin kansalaisiin kohdistuvat veloitteemme omin voimin riistämättä toisilta kansoilta heidän parasta työvoimaansa. Matalapalkkaisten työntekijöiden työvoimapulaan vastataan mieluummin palkankorotuksin ja automaatiolla, sikäli, jos sellaista koskaan tulee. Maamme ei kannata haalia matalan tuottavuuden elinkeinoja, joiden liikeidea perustuu halpaan työvoimaan. Missään tapauksessa ei tule haalia työttömiä ulkomailta Suomen työntekijöitä ja liittoja painostamaan.

6.8 Teoreettinen yhteenveto

Toistan tärkeimmät totuudet (määritelmällisesti):

- Reaalitalous koostuu ihmisen työstä ja materiaalivirroista
- Vauraus lisääntyy tekemällä työtä enemmän ja tehokkaammin
- Raha on viivästyneen velanmaksun mitta, luonteeltaan uskoa
- Yhden velka on toisen saatava

Nämä ovat totta ihan tautologisesti taikka määritelmällisesti. Muuten taloustiede on käyttäytymistiede ja ennustukset tulee pohjata psykologiaan ja sosiologiaan. Suomen pienuuden, pääoman ja tavaroiden vapaan liikkuvuuden ja maailmantalouden tosiasiallisen tilan vuoksi voidaan esittää pitkäaikaista vaikutusta koskevat yleiset väitteet:

- Viennin osuus tuotannosta korreloi kansallisen vaurauden kanssa.
- Vientihinnat ja pääoman tuottovaade voidaan olettaa ulkoa annetuiksi parametreiksi, lähes vakioiksi.
- Kansantalouden muuttujia ovat työvoiman hinta ja määrä.
- Muita maita suurempaan tuottavuuteen pystymme vain toimialoilla, joilla meillä on pysyvää suhteellista etua luonnonvarojen, sijainnin, ilmaston, väestötyhjiön tai kulttuurin vuoksi.

Yritykset nostaa palkkoja voittojen kustannuksella johtavat väistämättä syvään ja laajaan työttömyyskierteeseen. Yritykset kilpailla eduttomalla alalla johtavat vain alipalkkauskilpailuun, elleimme pääse pysyvästi innovoinnin eturintamaan. Työttömyys ja alipalkkaus johtavat ennen pitkää työvoiman maastapakoon.

Näistä voidaan tehdä yleiset politiikkasuositukset, jos haluamme lisätä ja vaurauttamme (kansantuloa) ja optimoida kansakunnan tehokkuutta:

- Palkkataso tulee säätää NAURU-tasolle eli sellaiseksi, joka maksimoi kansalaisten hyödyn nostamatta työttömyyttä kovasti yli kitka-työttömyyden.
- Suomen tulee kohdistaa julkisia koulutus-, tutkimus- ja infrastruktuuri-investointeja erityisesti sellaisille toimialoille, joilla meillä on kansallista etua.
- Muilla globaalisti kilpailluilla aloilla tulee kilpailla hillittömällä meta-innovoinnilla.

Staattisen suunnittelun sijasta tulee pyrkiä ohjattuun dynaamiseen markkina-vetoiseen vastuutalouteen. Se tarkoittaa, että liitetään valta ja vastuu (päästösten seuraukset) tiiviimmin yhteen ja poistetaan kaikki tunnistetut vastuuhajeiset ja riskisosialistiset järjestelmät ja kytkennät.

Erityisesti uudistetaan työmarkkinajärjestelmä joka suuntaan joustavaksi ja vastuuta kantavaksi: työttömyysturvan maksu tulee siirtää taloudellisesti itsenäisille työttömyysvakuutusrahastoille, jotka saavat rahoituksensa suoraan työläisten työttömyysvakuutusmaksuista ilman verotukia. Ilman työmarkkinoiden uudistuksia muut toimet jäävät tehottomiksi. Työttömyyttä ei korjata työttömiä

syöllistämällä tai ”kannustamalla”. Työttömyyden poistuminen joustavan palkka-politiikan kautta nostaa varmasti työläisten reaalituloja, vaikka saattaakin aluksi laskea näennäistuloja.

Suhdannevaihtelujen lieventämiseksi valtion tulee noudattaa rohkean vastasyklistä (hyperkeynesiläistä) talouspolitiikkaa ottaen reilusti velkaa ja investoiden etusuuntaisesti matalasuhdanteessa. Työttömyyttä ei saa koskaan päästää niin korkeaksi, että työttömyysjaksot pitkittyvät. Viime kädessä pitkäaikaistyöttömyys pitää poistaa vaikka työtakuun kautta. Julkisen tutkimus-, kehitys- ja innovaatorahoituksen tulee vaihdella vahvan ylivastasyklisesti, jotta pystymme säilyttämään innovaatiokyvyn yli vaikeiden aikojen ja vapauttamaan innovaatiokapasiteettia elinkeinoelämän sitä tarvitessa. Korkeasuhdanteessa valtion tulee siten maksaa velkaa pois ja leikata kulutusta tosi rankasti, mitä ei saa ikinä unohtaa.

6.9 Tämä ei ole vitsi

Järkevä politiikka nostaa takuuvarmasti Suomen vahvaan nousuun muutaman kuukauden kuluessa ja poistaa rakenteellisen työttömyyden muutamassa vuodessa, jos sitä ei töpeksitä löysiin kompromisseihin tai muihin välistävetoihin. Se myös estää seuraavan kotikutoisen laman syntymisen, parantaa mahdollisuutta sopeutua ulkoisiin sokkeihin ja takaa täystyöllisyyden lähes kaikkien sotaa lievempien kriisien aikana. Tämä ei kuitenkaan ole yksityiskohdiltaan lopullinen totuus, vaan teorioita tulee jatkuvasti testata sekä kehittää ja täydentää uuden tietämyksen myötä ja siten ohjelmaakin tulee säätää koko ajan. Jotkut seuraukset ja sivuvaikutukset voivat olla hyvinkin herkkiä noille yksityiskohdille, joten sellaisten vaikutuksia pitää jatkuvasti tutkia.

Sitten iloitkaamme ja riemuitkaamme vapaasti kansallista voittoa ja köyhyyden poistumista. Naurakaa vaan. Nauru pidentää ikää.

Lähteitä

- Abiad, A., Furceri, D. & Topalova, P. (2016). The macroeconomic effects of public investment: Evidence from advanced economies. *Journal of Macroeconomics*, 50, 224–240.
- Acemoglu, D. (2010) When does labor scarcity encourage innovation? *Journal of Politics and Economy*, 118, (6), 1037–1078.
- Acemoglu, D., Robinson, J. & Verdier, T. (2012) Can't we all be more like Scandinavians? Asymmetric Growth and Institutions in an Interdependent World, *NBER Working Paper* No. 18441
- Addison, J.T. (2016) Collective bargaining systems and macroeconomic and microeconomic flexibility: the quest for appropriate institutional forms in advanced economies. *IZA Journal of Labor Policy*, 5:19.
- Addison, J.T., Teixeira, P., Evers, K. & Bellmann, L. (2017) Contract innovation in germany: An economic evaluation of pacts for employment and competitiveness. *British Journal of Industrial Relations*, 53(3), 500–526.
- Ahonen, G. (2016) *Parempi työelämä – parempi talous*. Helsinki: Agenda
- Ahokas, J., Alaja, A. & Eskelinen, T. (2018) Talousteoriat ja työllisyyspolitiikka, teoksessa Kajanoja, J. (toim.) *Työllisyyskysymys*, Helsinki: Into, 25-48
- Ahokas, J. & Holappa, L. (2014) *Rahatalous haltuun: Irti kurjistavasta talouspolitiikasta*, Like Kustannus Oy, Keuruu,
- Ahokas, J. & Holappa, L. (2016) Juha Tervalan väitteet jälkikeynesiläisyydestä, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 2/2016, 228.
- Akerlof, G A. (2002) Behavioral macroeconomics and macroeconomic behavior, *American Economic Review* 92, 411–433.
- Akerlof, G.A. (2007) The missing motivation in macroeconomics, *American Economic Review* 97, 5–36.
- Akerlof, G.A. & Yellen, J.L. (1990) The fair wage-effort hypothesis and unemployment, *Quarterly Journal of Economics* 105, 255–283
- Akerlof, G.A. & Shiller, R.J. (2009) *Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism*. Princeton University Press.
- Alaja, A. & Suominen, E. (2014) *Taloutta työvälle – markkinaliberalismin myyttejä murtamassa*, Helsinki: Into
- Ala-Pietilä, P., Björklund, E., Hetemäki, M., Larma, J., Lundström, I., Mero, I., Sasse, J., & Vihriälä, V. [Kestävän kasvun työryhmä] (2021) Kestävä talouskasvu ja hyvinvointimme tulevaisuus, *Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja* 2021:12
- Alasalmi, J. (2020) Ovatko työttömyysturvan kokonaisvaikutukset yksilövaikutusten summa? *Työpoliittinen aikakauskirja* 4/2020, 27-37.

- Alasalmi, J., Alimov, N., Ansala, L., Busk, H., Huhtala, V.V., Kekäläinen, A., Keskinen, P., Ruuskanen, O & Vuori, L. (2019) Työttömyyden laajat kustannukset yhteiskunnalle. *Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja* 16/2019.
- Alasalmi, J., Henna, B., Kauhanen, A., Leinonen, T., Solovieva, S., Valkonen, T., & Viikari-Juntura, E. (2020) Työpolitiikka ja työllisyysaste: tutkimukseen perustuvia johtopäätöksiä. *Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja* 33/2020
- Alesina, A.F. & Ardagna, S. (2009) *Large Changes in Fiscal Policy: Taxes Versus Spending*. National Bureau of Economic Research.
- Alesina, A., Azzalini, G., Favero, C., Giavazzi, F. & Miano, A. (2016) Is it the "How" or the "When" that Matters in Fiscal Adjustments? *2016 IMF-ARC conference*.
- Alesina, A., Favero, C. & Giavazzi, F. (2019) *Austerity*. Princeton University Press.
- Alho, K.E.O. & Kiander, J. (2010) Työmarkkinat kriisissä ja sen jälkeen – Kivi-riippa vai kasvun lähde? teoksessa Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto, 217-233
- Amabile, T.M. (1996) *Creativity in context. Update to the Social Psychology of Creativity*. Boulder: Westview Press.
- Amabile, T.M., Barsade, S.G., Müller, J.S. & Staw, B.M. (2005) Affect and Creativity at Work, *Administrative Science Quarterly*, 50, 367-403
- Anderson, E.S. (1999) What is the point of equality, *Ethics* 109, 287-337.
- Andresen, T. (2013) Improved macroeconomic control with electronic money and modern monetary theory, *Real-world Economics Review*, 63, 135-141, <http://www.paecon.net/PAERReview/issue63/Andresen63.pdf>
- Argyris, C. (1991) Teaching smart people how to learn, *Harvard Business Review*, 4, 4-15.
- Aristoteles (1989) *Nikhomakoksen etiikka*, Helsinki: Gaudeamus
- Arrow, K.J. (1984), *The Economics of Agency*, *Institute for Mathematical Studies in the Social Sciences*, Stanford University.
- Atkinson, A.B. (1996) *Public Economics in Action: The Basic Income/Flat Tax Proposal*, Oxford: Oxford University Press.
- Atkinson, A.B. (2015) *Inequality – What Can Be Done?* Harvard University Press
- Auerbach, A.J. & Gorodnichenko, Y. (2017) Fiscal Stimulus and Fiscal Sustainability, *NBER Working Papers* 23789.
- Aura, O. & Ahonen, G. (2016) *Strategisen hyvinvoinnin johtaminen*. Helsinki: Talentum Pro.
- Bagus, J. (2011) *Euro eksyksissä. Yhteisvaluutta nykymuodossaan on itsetuhoinen järjestelmä*, Helsinki: Eetos
- Baldwin, R., Beck, T., Bénassy-Quéré, A., Blanchard, O., Corsetti, G., de Grauwe, P., et al. (2015) Rebooting the Eurozone: Step 1 – agreeing a crisis narrative. *CEPR Policy Insight*, 85, 1-15

- Ball, L.M. (2013) The case for four percent inflation, *Central Bank Review (Central Bank of the Republic of Turkey)* 13: 17–31.
- Ball, L. (2014) Long-Term Damage from the Great Recession in OECD Countries, *European Journal of Economics and Economic Policies: Intervention*, 11:2, 149–160.
- Barrdear, J. & Kumhof, M. (2016) The macroeconomics of central bank issued digital currencies, *Bank of England Staff Working Paper* 605.
- Barry, B. (1989) *Liberty and Justice. Essays in Political Theory 2*. Oxford: Oxford University Press
- Bassanini, A. & Garnero, A. (2013) Dismissal protection and worker flows in OECD-countries: Evidence from cross-country/cross-industry data. *Labour Economics*, 21, 25–41.
- Batini, N., Callegari, G. & Melina, G. (2012) Successful austerity in United States, Europe and Japan, *IMF working paper* WP/12/190.
- Baumeister, R.F., Bratslavsky, E., Finkenauer, C. & Vohs, K.D. (2001) Bad is stronger than good, *Review of General Psychology*, 5, 323-370.
- Baumeister, R. & Leary, M.R. (1995) The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation, *Psychological Bulletin*, 117, 497-529.
- Baumeister, R.F, Shapiro, J.P. & Tice, D.M. (1985) Two kinds of identity crisis, *Journal of Personality*, 53, 407-424.
- Bell, A., Chetty, R., Jaravel, X., Petkova, N. & van Reenen, J. (2019) Do Tax Cuts Produce More Einsteins? The Impact of Financial Incentives vs. Exposure to Innovation on the Supply of Inventors, *NBER Working Paper* 25493.
- Bell, S. (2001) The role of the state and the hierarchy of money, *Cambridge Journal of Economics*, 25, 149–163
- Bentham, J. (1780) *Introduction to Principles of Morals and Legislation*.
- Berlin, I. (1958) Two Concepts of Liberty, Suom. teoksessa *Vapaus, ihmisyys ja historia: Valikoima esseitä*. Gaudeamus, 2001.
- Bernanke, B.S. (2000) *Essays on the Great De-pression*, Princeton University Press, Princeton, N.J.
- Bernanke, B. (2002) Remarks by Governor Ben S. Bernanke Before the National Economists Club, Washington, D.C. November 21, 2002.
- Bernanke, B.S. (2015) *The Courage to Act. A Memoir of a Crisis and its Aftermath*. W.W. Norton & Co., New York, N.Y.
- Bessen, J. (2016) Accounting for rising corporate profits: Intangibles or regulatory rents?, *Boston University School of Law, Law and Economics Research Paper* No. 16–18.
- Bessen, J. & Hunt, R.M. (2007) An empirical look at software patents, *Journal of Economics & Management Strategy* 16: 157–189.
- Bessen, J. & Meurer, M.J. (2008) *Patent Failure: How Judges, Bureaucrats and Lawyers Put Innovators at Risk*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.

- Bessen, J., Neuhäusler, P. Turner, J.L. & Williams, J.W. (2018) Trends in private patent costs and rents for publicly-traded United States firms, *International Review of Law and Economics* 56: 53–69.
- Bini Smaghi, L. (2011) Policy rules and institutions in times of crisis, <http://www.bis.org/review/r110916b.pdf>
- Blanchard, O. (1997) The medium run, *Brookings Paper on Economic Activity*, 2, 89-158.
- Blanchard, O. (2015) Greece: Past Critiques and the Path Forward, *IMFdirect*, July 20.
- Blanchard, O. (2016) Do DSGE Models Have a Future? *Peterson Institute for International Economics, Policy Brief 16–11*.
- Blanchard, O., Dell’Ariccia, G. & Mauro, P. (2010) Rethinking macroeconomic policy, *Journal of Money, Credit and Banking*, 42, 199–215
- Blanchard, O.J. & Diamond, P. (1989) The Beveridge Curve, *Brookings Papers on Economic Activity*, 1:1989, 1–76.
- Bloom, N., Sadun, R. & Van Reenen, J. (2017) Management as a technology? *Harvard Business School Strategy Unit Working Paper No. 16–133*
- Bloom, N., Van Reenen, J. & Williams, H. (2019) A toolkit of policies to promote innovation. *Journal of Economic Perspectives*, 33(3), 163-84. <https://doi.org/10.1257/jep.33.3.163>
- Bodin, J. (1576/1992) *On Sovereignty. Four Chapters from the Six Books of the Commonwealth*, Cambridge University Press, Cambridge
- Boldrin, M. & Levine, D.K. (2013) The case against patents, *Journal of Economic Perspectives* 27: 3–22.
- Borg, A. & Vartiainen, J. (2015) Strategia Suomelle. *Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja*, 5/2015.
- Brancaccio E., De Cristofaro, F. & Giammetti, R. (2020) A Meta-analysis on Labour Market Deregulations and Employment Performance: No Consensus Around the IMF-OECD Consensus, *Review of Political Economy*, DOI:10.1080/09538259.2020.1759245, 1-21.
- Bregman, R. (2018) *Ilmaista rahaa kaikille ja muita ideoita, jotka pelastavat maailman*. Suom. M. Janatuinen, Jyväskylä: Atena.
- Buiter, W.H. (2015) The Simple Analytics of Helicopter Money: Why It Works – Always, *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, 8, 1–38 (Version 2). <http://www.economics-ejournal.org/economics/journalarticles/-2014-28/version-2>.
- Buss, D.M. (2008) *Evolutionary Psychology. The New Science of the Mind*, Boston: Pearson
- Calmfors, L. (1998) Macroeconomic policy, wage setting, and employment – what difference does the EMU make? *Oxford Review of Economic Policy*, 14(3), 125-151.
- Calmfors, L. & Driffill, J. (1988) Bargaining structure, corporatism and macro-economic performance. *Economic Policy*, 3(6), 13-62.

- Cameron, D.R. (1978) The expansion of the public economy: A comparative analysis, *American Political Science Review*, 72, 2143-1262.
- Caporael, L.R. (2001) Evolutionary psychology: Toward a unifying theory and a hybrid science, *Annual Review of Psychology*, 52, 607-628.
- Cassidy, J. (2010) *How markets fail – the logic of economic calamities*, Penguin edition.
- Chydenius, A. (1765) *Den Nationalle Winsten* (Suom. Kansallinen voitto, jonka on mitä nöyryimmällä kunnioituksella valtakunnan korkea-arvoisille säädyille luovuttanut eräs niiden jäsen, teoksessa Jonasson, M. & Hyttinen, P. (toim.) (2012) *Anders Chydenius Kootut teokset*, s. 375-402)
- Chomsky, N. (2000) *Hinnalla millä hyvänsä – Uusliberalismi ja globaali kuri*, (Suom. J. Ahokas) Helsinki: Like
- Clark, A.E. & Oswald, A.J. (1994) Unhappiness and unemployment. *The Economic Journal* 104, 424, 648–659.
- Coase, R.H. (1960) The Problem of Social Cost, *Journal of Law and Economics*, 3: 1–44
- Cochrane, J.C. (2014) An Autopsy for the Keynesians, *The Wall Street Journal*, <http://www.wsj.com/articles/john-h-cochrane-an-autopsy-for-the-keynesians87.100.225.104-1419205362>
- Coenen, G., Erceg, C.J., Freedman, C., Furceri, D., Kumhof, M., Lalonde, R., Laxton, D., Lindé, J., Mourougane, A., Muir, D., Mursula, S., de Resende, C., Roberts, J., Roeger, W., Snudden, S., Trabandt, M. & in't Veld, J. (2012) Effects of Fiscal Stimulus in Structural Models. *American Economic Journal: Macroeconomics* 4(1): 22–68.
- Cooper, G. (2008) *The Origin of Financial Crisis*,
- Coyle, D. (2014) *GDP. A brief but Affectionate History*.
- Deci, E.L. (1975) *Intrinsic Motivation*, New York: Plenum Publishing
- Deci, E.L. (1992) The relation of interest to the motivation of behavior: A self-determination theory perspective, In Renninger, K.A. & Hidi, S. & Krapp, A. (Eds.) *The role of interest in learning and development*, Hillsdale: Erlbaum, 43-70
- Deci, E.L. & Ryan, R.M. (1985) *Intrinsic Motivation and self-determination in human behavior*, New York: Plenum Press
- Deci, E.L. & Ryan, R.M. (2000) The 'what' and 'why' of goal pursuits: human needs and the self-determination of behavior, *Psychological Inquiry*, 11, 227-268.
- De Grauwe, P. (2012) *Lectures on Behavioral Macroeconomics*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- DeLong, J. B. & Summers, L. H. (2012) Fiscal Policy in a Depressed Economy [with Comments and Discussion], *Brookings Papers on Economic Activity*, 233-297
- Demirel, U.D. (2016) The Short-Term Effects of Tax Changes—Evidence for State Dependence. *Congressional Budget Office Working Paper* 2016-03.

- De Mooij, R.A. & Keen, M. (2012) Fiscal Devaluation and Fiscal Consolidation: The VAT in Troubled Times, *IMF Working Paper* N:o 12/85.
- Dickens, W.T., Götte, L., Groshen, E.L., Holden, S., Messina, J., Schweitzer, M.E., Turunen, J. & Ward, M. E. (2007) How wages change: Micro evidence from the international wage flexibility project. *Journal of Economic Perspectives*, 21(2), 195–214.
- Díez-Catalán, L. & Villanueva (2015) Contract staggering and unemployment during the great recession: evidence from Spain. No. 1431. Banco de España, 2015.
- Di Mauro, F., Gianmarco, O. & Daria, T. (2011) The Euro and the competitiveness of European firms, In Codogno, L. & Paganetto, L. *Measuring Italy's external competitiveness*, Rubettino, 274-285.
- Dunbar, R.I.M. (1993) Coevolution of neocortical size, group size and language in humans, *Behavioral and Brain Sciences* 16 (4): 681-735.
- Dworkin, R. (2000) *Sovereign Virtue. The Theory and Practice of Equality*. Cambridge: Harvard University Press.
- Eichhorn, J. (2014) The (non-) effect of unemployment benefits: Variations on the effect of unemployment life satisfaction, *Social Indications Research*, 119(1), 389-404.
- Engler, P. & Tervala, J. (2018) Hysteresis and fiscal policy, *Journal of Economic Dynamics and Control*, in press
- Eerola, E. (2016) Varainsiirtoverosta eroon – mitä tilalle? *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 112, 3, 281-283.
- Erola, M, Haavisto, I., Hokkanen, E., Kauhanen, A., Koskinen, S., Lindberg, H.M., Makkula, J. & Vihriälä, V. (2018) *Työn uudet ehdot. Miten avaamme työmarkkinoiden umpisolmut?* Helsinki: EVA
- Ervasti, H. (2018) Poistavatko kannustimet ja sanktiot työttömyyttä? teoksessa Kajanoja, J. (toim.) *Työllisyyskysymys*, Helsinki: Into, 151-166.
- Eskandari, R. (2015) State-Dependent Macroeconomic Effects of Tax Changes: Estimates Based on Narrative Records in the US.” In *Three Essays on Tax Policy, Macroeconomics, and Corporate Policies*. University of Milan dissertation.
- ETLA (2019a) Muistioita tulevalle hallitukselle. Talouspolitiikan linjaus keväällä 2019
- ETLA (2019b) Suhdanne 2019:1
- European Commission (2015) Completing Europe’s Economic and Monetary union. Juncker, Tusk, Dijsselboem, Draghi & Schulz report 22.6.2015
- Fama, E.F. (1970) Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work. *Journal of Finance*, 25, 383-417.
- Fehr, E. & Tyran, J.-R. (2001) Does money illusion matter? *American Economic Review* 91, 1239–1262.
- Fehr, E. & Tyran, J.-R. (2005) Individual irrationality and aggregate outcomes, *Journal of Economic Perspectives*, 19: 43–66.

- Fehr, E. & Tyran, J.-R. (2014), Does money illusion matter?: Reply, *American Economic Review* 104: 1063–1071.
- Feldstein, M. (1997) The Political Economy of the European Economic and Monetary Union: Political Sources of an Economic Liability, *NBER WP* 6150, August 1997.
- Fischer, J. (2016) *Epäonnistunut Eurooppa* (Suom. M. Janatuinen) Helsinki : Into
- Fisher, I. (1928) *The Money Illusion*, Martino Publishing, Mansfield 201
- Freystätter, H. (2016) Alustavia arvioita EKP:n määrällisen keventämisen vaikutuksista, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 112, 418-426.
- Friedman, M. (1953) The Case for Flexible Exchange Rates, kirjassa *Friedman's Essays in Positive Economics*, University of Chicago Press.
- Friedman, M. (1962) *Capitalism and Freedom*.
- Friedman, M. (1969), *The Optimum Quantity of Money*, London: Macmillan
- Friedman, M. & Friedman, R. (1982) *Vapaus valita*. (Free to choose, 1980, Suomentaneet H. Lempiäinen & J. Vesikansa). Helsinki: Otava
- Galbraith, J.K. (1967) *The New Industrial State*, suom. Uusi yhteiskunta.
- Galbraith, J.K. (2016) *Welcome to the Poisoned Chalice: The Destruction of Greece and Europe*, Yale University Press
- Galí J. (2013) Notes for a New Guide to Keynes (I): Wages, Aggregate Demand, and Employment, *Journal of the European Economic Association*, 11(5), 973–1003.
- Galí, J. & Monacelli, T. (2016) Understanding the Gains from Wage Flexibility: The Exchange Rate Connection, *American Economic Review* 2016, 106(12), 3829–3868.
- Geary, D.C. (2005) *The Origin of Mind. Evolution of brain, cognition, and general intelligence*, Washington: American Psychological Association.
- Ghosh, A., Ostry, J. & Qureshi, M. (2015) Exchange Rate Management and Crisis Susceptibility: A Reassessment, *IMF Economic Review*, 63, 238–276.
- Goodhart, C. (1998) The two concepts of money: implications for the analysis of optimal currency areas, *European Journal of Political Economy*, 14, 3, 407–43
- Graeber, D. (2011) *Debt: The First 5000 Years*. Brooklyn, N.Y.: Melville House.
- Graeber, D. (2018) *Bullshit jobs*.
- Grafen, A. (1999) Formal Darwinism, the individual-as-maximizing-agent analogy and bet-betting, *Proceedings of Royal Society of London, Series B*, 266, 799-803.
- Grafen, A. (2009) Formalizing Darwinism and inclusive fitness theory, *Philosophical Transactions of the Royal Society of London Series B*, 364, 3135-3141.
- Grolnick, W.S. & Ryan, R.M. (1987) Autonomy in children's learning: an experimental and individual difference investigation, *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 890-898.

- Grym, A., Heikkinen, P., Kauko, K. & Takala, K. (2017) Central bank digital currency, *Bank of Finland Economics Review* 5/2017.
- Gäddnäs, S. (2019) An evaluation of the structural unemployment rate in Finland, Background report for the Economic Policy Council.
- Haaparanta, P. (2013) Suomen kilpailukykyongelma johtuu yritysjohton heikosta liiketoimintaosaamisesta, *Talous & Yhteiskunta*, 41:1, 2-11.
- Haaparanta, P. (2015) Miten Suomen taloutta voitaisiin elvyttää? *Talous ja yhteiskunta*, 1/2015, 2-11.
- Haaparanta, P. (2020) Työmarkkinoiden rakenneuudistukset eivät välttämättä lisää työllisyyttä eivätkä vähennä työttömyyttä, *Talous ja yhteiskunta*,
- Haaparanta, P., Kanninen, O. & Taimio, H. (2019) Kestävyyssvaje johtaa talouspolitiikan harhapoluille, *Talous ja yhteiskunta*, 1/2019, 74-84.
- Haavisto, I. (2018) Työmarkkinoiden tärkeät luvut, teoksessa Erola, M, Haavisto, I., Hokkanen, E., Kauhanen, A., Koskinen, S., Lindberg, H.M., Makkula, J. & Vihriälä, V., *Työn uudet ehdot. Miten avaamme työmarkkinoiden umpisolmut?* Helsinki: EVA, 34-49.
- Hagedorn, M., Manovskii, I. & Mitman, K. (2016) *Interpreting Recent Quasi-experimental Evidence on the Effects of Unemployment Benefit Extensions*
- Hahnel, R. (2012) *Kilpailusta yhteistyöhön. Kohti oikeudenmukaista talousjärjestelmää.* (Alkup. *Economic Justice and Democracy: From Competition to Cooperation, 2005, Suom. A. Tamminen*) Helsinki: Suomen Rauhanpuolustajat & Like
- Hamilton, W.D. (1964) The genetical evolution of social behaviour, I & II. *Journal of Theoretical Biology*, 7, 1–52.
- Harakka, T. (2014) *Suuri kiristys. Tie ulos eurokriisistä.* Porvoo: Schildts & Söderströms
- Harju, J., Jysmä, S., Koivisto, A. & Kosonen, T. (2021) Does Household Tax Credit Increase Demand and Employment in the Service Sector? *Publications of the Government's analysis, assessment and research activities* 2021:1
- Harsanyi, J.C. (1953) Cardinal utility in welfare economics and the theory of risk-taking. *Journal of Political Economy*, 61, 434-435.
- Haslam, S.A., Reicher, S.D. & Platow, M.J. (2011) *New Psychology of Leadership*, London: Psychology Press.
- Haslam, S.A., Reicher, S.D. & Platow, M.J. (2012) *Uusi johtamisen psykologia*, Helsinki: Gaudeamus, Suom. Ahokas, M.
- Hayek, G.A. (1944) *The Road to Serfdom*, London: Routledge
- Helkama, L. (2009) *Moraalipsykologia. Hyvän ja pahan tällä puolen.* Helsinki: Edita.
- Helliwell, J. & Huang, H. (2011). New measures of the costs of unemployment: Evidence from the subjective well-being of 3.3 million Americans. *NBER Working Paper No. 16829*.
- Herne, K. (2012) *Mitä oikeudenmukaisuus on?* Helsinki: Gaudeamus

- Herrman, U. (2015) *Pääoman voitto*, Helsinki: Into
- Hetemäki, M. (2015) Eurokriisin syyt ja euroalueen tulevaisuus, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 111, 16-39.
- Hicks, J.R. (1937) Mr. Keynes and the 'Classics'; A Suggested Interpretation, *Econometrica*, 5(2), 147-159.
- Hobbes. T. (1651) *Leviathan*
- Hogg, M.A. (2001) A social identity theory of leadership, *Personality and Social Psychology Review*, 5, 184-200.
- Holden, S. (1996) *Makroekonomisk teori och arbetslöshet*, *Arbetsmarknad och arbetslöshet*, 2:1, 37-51.
- Holm, P., Huovari, J. & Lahtinen, M. (2013) *Miten euroalue kehittyi?* Suomen Perusta.
- Holmström, B. (1979) Moral Hazard and Observability, *Bell Journal of Economics*, 10(1), 74-91.
- Holmström, B. (2010) Vuosien 2007-2008 paniikki, teoksessa Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto, 39-58.
- Holmström, B., Korkman, S. & Vihriälä, V. (2016) *Talouspolitiikan suunta*. Muistio valtioneuvostolle 25.8.2016.
- Holmström, B., Korkman, S. & Vihriälä, V. (2016) *Talouspolitiikan pääasiat*. Muistio valtioneuvostolle 21.8.2017.
- Honkanen, P. (2018) Kannustinloukku – työmarkkinoiden kuviteltu vai todellinen ongelma, teoksessa Kajanoja, J. (toim.) *Työllisyyskysymys*, Helsinki: Into, 133-150.
- Hume, D. (1739) *A Treatise of Human Nature*, toim. Selby-Bigge, L.A., Oxford: Clarendon Press
- Hume, D. (1751) *Enquiry concerning the Principles of Morals*
- Huuskonen, J. (2017) Considering Potential Bias in Macro-estimates for the Elasticity of Labour Demand. Paper prepared for the Economic Policy Council
- Hyytinen, A. (2017) Ovatko hyvät johtamismenetelmät talouskasvun lähde? *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 113, 459-462.
- Höpner, M. & Lutter, M. (2014) One currency and many modes of wage formation. Why the eurozone is too heterogeneous for the euro. *MplfG Diskussion Paper* 14 /14.
- Hämäläinen, T. (2010) Elinkeino- ja innovaatiopolitiikan uudistamistarpeet, teoksessa Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto, 175-189.
- Häyry, M. (1994) *Liberal Utilitarianism and Applied Ethics*, Lontoo: Routledge
- Häyry, M. & Takala, T. (2010) Paternalismi ja pakottaminen, teoksessa Räikkä, J. (toim.) (2010) *Yhteiskuntafilosofia*, Unipress.
- Iivarinen, V. (2015) *Raha. Mitä se todella on ja mitä sen tulisi olla?* Helsinki: Into

- Independent Evaluation Office (2014) *IMF Response to the Financial and Economic Crisis: An IEO Assessment*, 8.10.2014
- Independent Evaluation Office (2016) *The IMF and the crises in Greece, Portugal and Ireland: An evaluation of the Independent Evaluation Office*,
- Ingham, G. (1966) Money is a social relation, *Review of Social Economy*, LIV, 507-529.
- Innes, A.M. (1913) What is money? *Banking Law Journal*, May, 377-408.
- International Labour Organization (2013) *Global Wage Report 2012/2013, Wages and Equitable Growth*.
- Ilmakunnas, S. (2015) Strategia vai taktiikka: Anders Borgin ja Juhana Vartiaisen raportin arviointia, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 111, 214-220.
- IMF (2016b) IMF Executive Board Concludes 2016 Article IV Consultation with Finland.
- Jahoda, M. (1982) *Employment and Unemployment: A Social-Psychological Analysis*, Cambridge: Cambridge University Press
- Jahoda, M., Lazarsfeld, P. & Zeizel, H (2002) Marienthal. The Sociography of an Unemployed Community, New Brunswick: Transaction Publishers
- Juvonen, P. (2019) Työmarkkinainstituutiot ja makrotalouden dynamiikka, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 115, 369-372.
- Kahneman, D. & Tversky, A. (1979), Prospect theory: An analysis of decision under risk, *Econometrica*, 47, 263–291.
- Kajanoja, L. (2015): Paljonko Suomen kustannuskilpailukyvyyn tulisi parantua? *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 111, 361–372.
- Kajanoja, L. (2018) Työtakuu, teoksessa Kajanoja, J. (toim.) *Työllisyyskysymys*, Helsinki: Into, 385-395.
- Kaldor, N. (1955) Alternative theories of distribution. *The Review of Economic Studies*, 23, 83-100.
- Kangasharju, A. (2018) *Käännö. Suomen lamaantuminen ja uusi nousu*. Jyväskylä: Docendo
- Kangasharju, A. (2021) Arviointineuvosto pelkää velkaa – Kommentti vuoden 2020 raporttiin. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* – 117, 75-83.
- Kanniainen, V. (2008) Miksi taloustieteilijöitä vihataan, *Tieteessä tapahtuu*, 8, 47-50.
- Kanniainen, V. (toim.), ETT (2014) *Euron tulevaisuus. Suomen vaihtoehdot*. Helsinki: Libera
- Kanniainen, V. (2016) Mikä on euron kohtalo? *Uusi Suomi*, <http://vesakanniainen.puheenvuoro.uusisuomi.fi/225661-mika-on-euron-kohtalo?>
- Kanniainen, V., Ala-Peijari, J., Koskenkylä, H., Malinen, T., Mellin, I. & Miettinen, S. (2015) *Miten Suomi voidaan pelastaa. Talouspoliittinen manifesti*. Helsinki: Libera

- Kant, I. (1931) *Siveysopilliset pääteokset. (Tapojen metafysiikan perustus, Grundlegung zur Metaphysik der Sitten, 1785; Käytännöllisen järjen kritiikki, Kritik der praktischen Vernunft, 1788.)* Suomentanut sekä johdannolla ja selityksillä varustanut J. E. Salomaa. Laaturkirjat.
- Kant, I. (1795) *Zum Ewigen Frieden*
- Kant, I. (1995) Mitä on valistus? (Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung? 1784) Suom. M. Mäki. Teoksessa J. Koivisto, M. Mäki ja T. Uusitupa (toim.). *Mitä on valistus?* Tampere: Vastapaino
- Kauhanen, A. (2019b) Kohtaanto-ongelma ja aktiivinen työvoimapolitiikka, teoksessa ETLA, *Vuosikirja Suhdanne 2019:1*, 84-86
- Kauhanen, A. (2019a) Työmarkkinoiden toimivuus, teoksessa ETLA (2019a) *Muistioita tulevalle hallitukselle. Talouspolitiikan linjaus keväällä 2019*, 32-37.
- Kauhanen, A. (2020) Alityöllisyyteen pitäisi kiinnittää enemmän huomiota. *Talous ja yhteiskunta* 1/2020
- Kauhanen, A. (2020) Työvoimapolitiikan rahkeet eivät riitä, 11-13. Muistioita hallitukselle. Talouspolitiikan linjaus syksyllä 2020, ETLA
- Kauhanen, A., Maliranta, M., Rouvinen, P. & Vihriälä, V. (2015) *Työn murros – riittääkö dynamiikka?* Taloustieto Oy, Helsinki
- Kauhanen, A. & Nevavuo, J. (2021) Neuvottelujärjestelmät: Tutkimustuloksia ja maiden välisiä vertailuja, *ETLA Raportti* No 110. <https://pub.etla.fi/ETLA-Raportit-Reports-110.pdf>
- Kauhanen, A. & Vihriälä, V. (2016) Työn määrä: Miksi Suomessa pitäisi tehdä enemmän työtä? *ETLA Raportit* No 50. <http://pub.etla.fi/ETLA-Raportit-Reports-50.pdf>
- Kauhanen, M. (2021) Työvoimapula, työvoiman kohtaanto ja avointen työpaikkojen laatu. *Talous ja yhteiskunta* 1/2021
- Kekkonen, U. (1952) *Onko maallamme malttia vaurastua?* Helsinki: Otava.
- Keltikangas-Järvinen, R. (2016) *Hyvät tyypit. Temperamentti ja työelämä*, WSOY
- Kelton, S. (2020) *The Deficit Myth: Modern Monetary Theory and the Birth of the People's Economy*, London: John Murray
- Keränen, H. (2017) Liian aikainen sopeutus oli virhe, *Talous ja yhteiskunta* 4/2017, 26-27.
- Keränen, H. & Kuusi, T. (2016). The EU's Fiscal Targets and Their Economic Impact in Finland. *Etna Working Papers* 33. Talouspolitiikan arviointineuvoston vuoden 2015 raportin taustamuistio.
- Kerätär, R. (2016) *Kun katsoo kauempaa, näkee enemmän – Monialainen työkyvyn ja kuntoutustarpeen arviointi pitkäaikaistyöttömillä*. Tampere: Juvenes Print
- Keynes, J.M. (1930) *A Treatise on Money*, New York: Harcourt Brace
- Keynes, J.M. (1931) Addendum to Great Britain, Committee on Finance and Industry, Reprinted in Moggridge, D. (ed.) *The collected writings of John Maynard Keynes*, 1981, vol 20, 283-309: London: Macmillan and Cambridge

- Keynes, J.M. (1951) *Työllisyys, korko ja raha*. (Alkup. The General Theory of Employment, Interest and Money, 1936, suom. Karjalainen, A. & Kivinen, P.) Porvoo: WSOY.
- Kiander, J. (2015) Voiko pieni euromaa tehdä itsenäisiä elvytyspäätöksiä. *Talous ja Yhteiskunta* 1/2005, 12-13.
- Kiander, J. (2015) Tuhoavatko keynesiläiset ajatukset talouden? Näkökohtia Björn Wahlroosin kirjasta, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 11, 266-271.
- Kiander, J. (2018) Työllisyys talouspolitiikan tavoitteena itsenäisyyden ajan Suomessa, teoksessa Kajanoja, J. (toim.) *Työllisyyskysymys*, Helsinki: Into, 49-60.
- Kiema, I. (2016) Tie DSGE-makromalleihin – minkä verran päästiin eteenpäin? *Talous ja yhteiskunta*, 3/2016, 36-41.
- Kiema, I. (2017) Umpimähkään valitut menetelmät tuottavat umpimähkäisiä tuloksia – Rakenteellisen jäämän arviointia. *Talous ja yhteiskunta*, 4/2017, 20-25.
- Kiema, I. (2019) Tuleva kasvu on tuottavuuden varassa, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 115, 421-428.
- Kilponen, J. (2016) Fiskaalinen devalvaatio yhtenä hintakilpailukykyä parantavana toimena, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 112, 314-326.
- Kindleberger, C. (1978) *Manias, Panics, and Crashes: A History of Financial Crises*, New York: Basic Books
- King, M. (2016) *The End of Alchemy: Money, Banking and the Future of the Global Economy*, Little, Brown
- Klein, N. (2008) *Tuhokapitalismin nousu*, Helsinki: WSOY
- Knapp, G.F. (1924) *The State Theory of Money*, Macmillan and Company, 1924
- Kolsrud, J., Landais, C., Nilsson, J.P. & Spinnewijn, J. (2018) The Optimal Timing of Unemployment Benefits: Theory and Evidence from Sweden, *American Economic Review* (Forthcoming)
- Koistinen, P. (2015) *Työ, työvoima & politiikka*, Tampere: Vastapaino
- Koivisto, M. (1968) *Linjan vetoa*, Kirjayhtymä.
- Koivisto, M. (1978) *Väärää politiikkaa*, Kirjayhtymä.
- Koivisto, M. (1994) *Kaksi kautta*, Kirjayhtymä.
- Korkman, S. (2012) *Talous ja utopia*. Jyväskylä: Docendo
- Korkman, S. (2013) *Euro. Vahuutta vailla valtiota*. Helsinki: Unigrafia
- Korkman, S. (2016) *Väärää talouspolitiikkaa*, Keuruu: Otava
- Korpinen, P. (2017a) *Suomi kääntyy länteen*, Into.
- Korpinen, P. (2017b) Euron tulevaisuudesta: Kommentteja Jukka Pekkariselle ja Heikki Oksaselle, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 113, 403-405.
- Koskenkylä, H. (2016) *Euroopan talous- ja rahaliiton tulevaisuus – onko euro pelastettavissa? EMU:n kehittämisehdotusten arviointia ja Suomen linja*, Helsinki: Suomen Perusta.

- Kosonen, T. (2016) Alennetuille alv-kannoille ei ole hyviä perusteluja, *Talous ja Yhteiskunta*, 2006/1, 26-31.
- Kotamäki, M. (2019) Kun vakuutus ei vakuuta. Miten kehittää ansiosidonnaista työttömyysturvaa yhdenvertaisemmaksi, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 115, 179-185.
- Kotamäki, M. (2020) Pajatso ei ole vielä tyhjä: Keskustelua työttömyysturvan optimaalisesta aikaprofiilista, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 116, 347-354.
- Krugman, P. (2009) *Lama. Taluskriisin syyt, seuraukset ja korjauskeinot*, Porvoo: HS Kirjat
- Krugman, P. (2010) Kuinka taloustieteilijät saattoivat olla niin väärässä? teoksessa Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto, 23-38.
- Krugman, P. (2012) *Lopettakaa tämä lama nyt*. Helsinki: HS
- Kuisma, M. (2010) *Rosvoparonien paluu*, Helsinki: Siltala.
- Kuisma, M. (2016) *Valtion yhtiöt, nousu ja tuho*. Helsinki: Siltala.
- Kuronen, T. (2018) Kansalaistyö, teoksessa Kajanoja, J. (toim.) *Työllisyyskysymys*, Helsinki: Into, 396-406.
- Kurz, M. (2017) On the formation of capital and wealth, IT, Monopoly power and rising inequality, Working paper, Economic Department, Stanford University.
- Kuusi, T. (2015) Secular stagnation – pitkittyneen pysähtyneisyyden selityksiä ja lääkkeitä, *Talous ja yhteiskunta* 1/2005, 28-33
- Kuusi, T. (2017) Julkisen talouden rakenteellisen rahoitusaseman epävarmuus ja finanssipolitiikka, *Talous ja yhteiskunta*, 4/2017, 8-13
- Kymlicka, W. (2002) *Contemporary Political Philosophy, An Introduction*, Oxford: Oxford University Press.
- Kyyrä, T. (2018) Työttömyysturvan käyttäytymisvaikutuksista, teoksessa Kajanoja, J. (toim.) *Työllisyyskysymys*, Helsinki: Into, 115-132.
- Kyyrä, T., Pesola, H. & Rissanen, A. (2017) Unemployment Insurance in Finland: A Review of Recent Changes and Some New Evidence. Background report for the Economic Policy Council 2017.
- Kyyrä, T., Pesola, H. & Verho, J. (2016) The Spike at benefit exhaustion in the Finnish labour market, *IZA DP No.* 10798
- Legatum Institute (2012) *The Legatum Prosperity Index 2016*, www.prosperity.com
- La Guardia, J.G. (2009) Developing who I am: A self-determination theory approach to the establishment of healthy identities, *Educational Psychologist*, 44:2, 90-104.
- Lainá, P. (2019) Täysreservipankkijärjestelmä erottaisi rahanluonnin lainaus-toiminnasta, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 115, 197-201
- Lainá, P. (2018) *Full-Reserve Banking: Separating Money Creation from Bank Lending*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto

- Larja, L. (2019) Työvoiman hankinta toimipaikoissa vuonna 2018. Työ- ja elinkeinoministeriö, *TEM analyysseja* no 94
- Laukkanen, E. (2018) Piirteitä rakennusalan varjotaloudesta Suomessa, *Työpoliittinen aikakauskirja* 2/2018, 36-46.
- Layard, R. (2005) *Happiness*.
- Lehmus, M. & Vihriälä, V. (2016) Palkkasopeutuksen merkitys Suomen kriisin helpottajana, *ETLA Muistio - ETLA Brief* 47
- Leijonhufvud, A. (1981) *Information and Coordination. Essays in Macroeconomic Theory*, Oxford University Press, New York, New York.
- Lerner, A. (1947) Money as a Creature of the State. *The American Economic Review*. 37, 2.
- Lindbeck, A. & Snower, D.J. (1989) *The insider-outsider theory of employment and unemployment*, Massachusetts: MIT Press Books,1
- Lindblom, S. (2013) *Huojuva tasavalta*. Otava
- Lucas, R. (1976) Econometric Policy Evaluation: A Critique. In Brunner, K. & Meltzer, A. *The Phillips Curve and Labor Markets. Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*. 1. New York: American Elsevier. 19–46.
- Lucas, R.E. (1978) Unemployment policy, *American Economic Review*, 68, 353–357.
- Luukkanen, A. (2015) *Vapaan pudotuksen Suomi*, Helsinki: Tammi
- Lyytikäinen, T. (2013) Muuttamisen verottaminen jumiuttaa asuntomarkkinoita, *VATT Policy Brief* 3.
- Löppönen, P. (2017) *Vapauden markkinat. Uusliberalismin kertomus*, Tampere: Vastapaino
- Maczulskij, T., Kauhanen, A. & Riukula, K. (2021) Isommat palkankorotukset ja parempi työhyvinvointi paikallisesti sopien? *ETLA B* 279
- Makkula, J. (2018) Ratkaisun avaimet. Näin työmarkkinoilla siirrytään paikalliseen sopimiseen. Teoksessa Erola, M, Haavisto, I., Hokkanen, E., Kauhanen, A., Koskinen, S., Lindberg, H.M., Makkula, J. & Vihriälä, V. *Työn uudet ehdot. Miten avaamme työmarkkinoiden umpisolmut?* Helsinki: EVA, 106-127.
- Malinen, T., Nyberg, P, Koskenkylä, H., Berghäll, E., Mellin, I, Miettinen, S., Ala-Peijari, J. & Törnqvist, S. (2016) *How to abandon the common currency in exchange for a new national currency*, EuroThinkTank
- Maliranta, M. (2014) Suomen kustannuskilpailukyvyn ongelmat korjautuvat hitaasti, *Talous ja Yhteiskunta* 3/2014, 02-11.
- Maliranta, M. (2019) Elinkeino- ja innovaatiopolitiikan painotukset, teoksessa ETLA, *Muistioita tulevalle hallitukselle. Talouspolitiikan linjaus keväällä 2019*, 41-53.
- Maliranta, M. & Ohlsbom, R. (2017) Johtamiskäytäntöjen laatu Suomen tehdasteollisuuden toimipaikoilla. *ETLA Raportit* No 73

- Manning, A. (2006) *Monopsony in motion: Imperfect competition in labor markets*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Mankiw, N.G. & Taylor, M.P. (2014) *Economics*, Andover: Cengage Learning.
- Marx, K. (1863) *Theorien über den Mehrwert*
- Marx, K. (1867) *Das Kapital: Kritik der politischen Oekonomie. Volume 1: Der Produktionsprozess des Kapitals (1 ed.)*. Hamburg: Verlag von Otto Meissner.
- Marx, K. (1875) *Kritik des Gothaer Programms*
- Matikka, T., Harju, J. & Kosonen, T. (2016) Tuloverotuksen vaikutus työn tarjontaan. *Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja* 5/2006.
- Maunu, T. (2018) Näkyvätkö kasvaneet rekrytointiongelmat ammattialojen kohtaamattomuutena? *Työpoliittinen aikakauskirja* 3/2018, 50-56.
- McDonald, I.M. & Solow, R.M. (1981) Wage bargaining and employment, *The American Economic Review*, 71, 896-908.
- Meade, J. (1989) *Agathotopia: The Economics of Partnership*, The David Hume Institute, Aberdeen University Press
- Meghir, C. & Phillips, D. (2010): Labour supply and taxes. In Adam, S., Besley, T., Blundell, R., Bond, S., Chote, R., Gummie, M., Johnson, P., Myles, G., & Poterba, J. (eds.). *Dimensions of tax design: The Mirrlees review*. Oxford, Oxford University Press, (2010), 202–274.
- Menger, K. (1892) On the Origin of Money, *The Economic Journal*, 2, 6, 239-255.
- Merton, R.K. (1967) *On theoretical sociology*, New York: Free Press
- Mertsola, S. & Lundqvist, M. (2020) *Yhdenvertainen vapaus. Ihmisten väliset suhteet ja suhde valtiovaltaan*. Helsinki: Libera
- Mill, J. S. (1843) *A System of Logic*, Honolulu: University Press of the Pacific, 2002
- Mill, J. S. (1859) *On Liberty*.
- Mill, J. S. (1876) *Book VI, On the Logic of Moral Sciences*, London: Longmans, Green Readers and Dyers
- Mill, J.S. (1971) *A logical critique of sociology*, Ed. Fletcher, R., London: Nelson
- Mill, J.S. (2000) *Utilitarismi*. Suomentaneet K. Saastamoinen, S. Sajama & M. Järvenpää. Gaudeamus, Alkuperäinen *Utilitarianism*, 1863
- Minsky, H. (1986) *Stabilizing an Unstable Economy*, New Haven: Yale University Press
- Mishkin, F.S. (2013) *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*, Harrow: Pearson.
- Mitchell-Innes, A. (1914) The Credit Theory of Money. *The Banking Law Journal*, 31.
- Moffett, M.W. (2013) Human identity and the evolution of societies, *Human Nature*, 24, 291-267.

- Monacelli, T. Perottim R. & Trigari, A. (2013) Taxes and the labor market, In Céspedes, L. & Gali, J. (eds.) *Fiscal Policy and Macroeconomic Performance*, Central Bank of Chile, 27-58.
- Mosler, W. (2010) *Seven Deadly Innocent Frauds of Economic Policy*, Valence
- Mulligan, C. (2012) *The Redistribution Recession: How Labor Market Distortions Contracted the Economy*, New York: Oxford University Press
- Mundell, R.A. (1961) A Theory of Optimum Currency Areas, *The American Economic Review*, 51, 657-665.
- Mykkänen, K. (2021) Tuottavuus ei pelasta Suomea ilman työllisyyttä, *Uusi Suomi*, <https://puheenvuoro.uusisuomi.fi/kaimykknen/tuottavuus-ei-pelasta-suomea-ilman-tyollisyytta/>
- Myrskylä, P. (2019) Työllisyystavoitteet ja työllisyyden mittaamisen haasteet, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 116, 127-147.
- Määttänen, N. (2010) Julkinen velka ja maailmantalous – Edessä budjettikriisejä ja korkea inflaatio? teoksessa Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto, 99-112.
- Määttänen, N. (2015) Fiskaalinen devalvaatio helpottaisi talouden sopeutumista tuottavuuden laskuun. *ETLA Muistio* No 38. <http://pub.etla.fi/ETLA-Muistio-Brief-38.pdf>
- Määttänen, N. (2019) Talouspolitiikan linja tulevalla hallituskaudella, teoksessa ETLA, *Suhdanne 2019:1*, 5-8
- Nader, R. (2006) The legacy of John Kenneth Galbraith, *Counterpunch*, <http://www.counterpunch.org/2006/08/19/the-legacy-of-john-kenneth-galbraith/>
- Nakamura, E. & Steinsson, J. (2014) Fiscal stimulus in a monetary union: Evidence from US regions, *American Economic Review*, 104, 753-792.
- New Economics Foundation (2009) *A bit rich*, London: NEF
- Nordvig, J. (2014) *The Fall of the Euro: Reinventing the Eurozone and the Future of Global Investing*, New York: McGraw-Hill.
- Norges Bank (2018) Central bank digital currencies, *Norges Bank Paper* 1/2018.
- Nozick, R. (1974) *Anarchy, State, and Utopia*
- Obstbaum, M. (2017) Palkkojen muutoksen vaikutus työllisyyteen, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 113, 585-596.
- OECD (2009) How do Industry, Firm and Worker Characteristics Shape Job and Worker Flows? In: *OECD Employment Outlook*, Paris
- OECD (2016) *OECD Economic Outlook*, November, Paris: OECD.
- OECD (2017) *OECD employment outlook 2017*. Paris: OECD publishing.
- OECD (2019) *Negotiating our way up*. Paris: OECD publishing.
- Oksanen, H. (2017) Euro ja Suomi politiikan ja talousoppien valossa, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 113, 183-125.
- Orpo, P. (2017) Talouden hyvä käänne on käytettävä nopeasti, *Helsingin Sanomat*, 3.2.2017, <http://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000005071954.html>

- Paavali (2020) 2. kirje tessalonikalaisille, 3: 7-12, teoksessa Uusi Testamentti 2020
- Patomäki, H. (2012) *Uusliberalismi Suomessa*, Helsinki: WSOY.
- Patomäki, H. (2013) *Tulevaisuuden politiikkaa. Kuinka lisätä vapautta ja toimia toisin*. Helsinki: Into.
- Pehkonen, J., Huuskonen, J. & Tornberg, K. (2017) Työmarkkinoiden heikko kohtaanto on erityisesti kasvukeskusten ongelma, *Työpoliittinen aikakauskirja* 4/2017, 74.81.
- Pehkonen, J., Huuskonen, J. & Tornberg, K. (2018) Taloudelliset kannusteet ja työttömien työllistyminen, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 114, 225-239.
- Pekkarinen, J. & Vartiainen, J. (1993) *Suomen talouspolitiikan pitkä linja*, Helsinki:
- Peltoniemi, J. (2014) *Luovan tutkimustyön johtamisen teorit*, pro gradu - tutkielma, Lapin yliopisto.
- Peltoniemi, J. (2019) *Koherentti johtajuusteoria*, versio 2.0, Oulu: Neutrinica
- Peltoniemi, J. (2016) *Tieto ja teoria*, Oulu: Neutrinica
- Penttilä, R.E.J & Rehn, A. (2012) *Suunnaton Suomi*. Otava.
- Perkiö, J. & Pulkka, V.-V. (2018) Perustulo ja työttömyyspolitiikka, teoksessa Kajanoja, J. (toim.) *Työllisyyskysymys*, Helsinki: Into, 407-422.
- Phelps, E.S. (1968) Money-Wage Dynamics and Labor Market Equilibrium. *Journal of Political Economy*, 76, 678–711.
- Phillips, A.W. (1958) The Relationship between Unemployment and the Rate of Change of Money Wages in the United Kingdom 1861-1957. *Economica* 25 (100): 283–299.
- Pigou, A.C. (1933) *The Economy of Welfare*, Lontoo: McMillan
- Pigou, A.C. (1933) *The Theory of Unemployment*
- Pikkarainen, P. (2014) Rahaliitto ja Suomi – toteutuivatko EMU-asiantuntijaryhmän ennustukset? *Talous & Yhteiskunta* 2/2014
- Platon (1999) *Valtio*, Suomentanut Marja Itkonen-Kaila. Helsinki: Otava
- Platon (1999) *Lait*, Suomentaneet Marja Itkonen-Kaila, Holger Thesleff, Tuomas Anhava ja A. M. Anttila. Helsinki: Otava.
- Platon (1999) *Kriton*. Teoksessa *Teokset 1*. Apologia, Kriton, Lakhes, Hippias (lyhyempi dialogi), Ion, Euthyfron, Kharmides, Lysis, Protagoras. Toinen painos. Suom. Marianna Tyni. Helsinki: Otava, 1999.
- Platon (1999) *Apologia eli Sokrateen puolustuspuhe*. Teoksessa *Teokset 1*. Apologia, Kriton, Lakhes, Hippias (lyhyempi dialogi), Ion, Euthyfron, Kharmides, Lysis, Protagoras. Toinen painos. Suom. Marianna Tyni. Helsinki: Otava, 1999.
- Pohjola, M. (2013) *Taloustieteen oppikirja*, Helsinki: SanomaPro
- Polanyu, L. (2009) *Suuri murros*, Suom N. Vilokkinen, Tampere: Vastapaino

- Popper, K. (1974) *Avoin yhteiskunta ja sen viholliset*, Suom. P. Löppönen, Helsinki: Otava
- Popper, K. (1995) *Arvauksia ja kumouksia. Tieteellisen tiedon kasvu*, Helsinki: Gaudeamus, Suom. Erola, E.
- Pulliainen, E. (2012) *Ahneiden kartelli*, Ochre Cronicles
- Pursiainen, H. & Saarimaa, T. (2016) *Lisää markkinoita asuntomarkkinoille*, Helsinki: Libera
- Pursiainen, H. & Saarimaa, T. (2016) Vähemmän politiikkaa asuntomarkkinoille – Vastaus Osmo Soininvaaralle, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 2/2016, 258
- Puttonen, V. (2018) On aika unohtaa ”koulutusta vastaava työ” – töitä pitää etsiä ja ottaa vastaan myös muilta aloilta, *Helsingin Sanomat*, Vieraskynä 19.1.2018
- Pykkänen, E. (2019) Työllisyyden kasvattaminen veropolitiikalla, *Työpoliittinen aikakauskirja* 3/2019, 36-42.
- Quiggin, J. (2014) *Zombitalous*, Tampere: Vastapaino
- Railovuo, J. (2019) Pitkällä aikavälillä Suomi tarvitsee enemmän työtä, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 115. 435-439.
- Rajan, R.G. (2010) *Fault Lines. How hidden fracture still threaten the world economy*, Princeton University Press.
- Rauhanen, T. (2015) Laaja pohja ja yksi verokanta – visio tehokkaasta arvonnä- verosta, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 111, 373
- Rawls, J. (1988) *Oikeudenmukaisuusteoria*. (A theory of justice, 1971) Suomentanut Terho Pursiainen. Porvoo Helsinki Juva: WSOY
- Rawls, J. (1993) *Political liberalism*. New York, NY: Columbia University Press.
- Rehn, G. (1988) *Full sysselsättning utan inflation*, Tukholma: Tiden
- Rehn, O. (2012) *Myrskyn silmässä*.
- Rehn, O. (2020) Euroopan keskuspankki arvioi uudelleen rahapolitiikan strategiaansa kriisien ja matalan inflaation maailmassa, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 116, 322-337.
- Ricardo, D. (1817/1937) *Kansantalouden ja verotuksen periaatteet*. (On the Principles of Political Economy and Taxation, suomentanut B. Tuunanen). Porvoo: WSOY.
- Rissanen, M. & Kaseva, E. (toim.) (2014) *Menetetyn työpanoksen kustannus*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Romer, C. & Bernstein, J. (2009) *The job impact of the American recovery and reinvestment plan*.
- Romer, C.D. & Romer, D.H. (2010). The Macroeconomic Effects of Tax Changes: Estimates Based on a New Measure of Fiscal Shocks. *American Economic Review* 100(3): 763–801.
- Romer, C.D. & Romer, D.H. (2016). Transfer Payments and the Macroeconomy: The Effects of Social Security Benefit Increases, 1952–1991. *American Economic Journal: Macroeconomics* 8(4): 1–42.
- Roubini, N. & Mihm, S. (2010) *Kriisitaloustiede*. Helsinki: Terra cognita.

- Rommakkaniemi, J. & Kotamäki, M. (2021) *Keskuskauppakamarin 100 000 lisätyöllisen työllisyyspaketti*.
- Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (2010) Oikeaa innovaatiopolitiikkaa – Huolena luova uudistuminen, teoksessa Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto, 165-174.
- Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) (2010) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto
- Räikkä, J. (toim.) (2010) *Yhteiskuntafilosofia*, Unipress.
- Räisänen H. (2018) Miksi rakennetyöttömyyttä on hankala ymmärtää? *Työpoliittinen aikakauskirja* 3/2018, 57-63.
- Räisänen, H. & Tuomaala, M. (2007) Mitä ovat rekrytointiongelmat? – mikroaineiston näkökulma, teoksessa *Rekrytointiongelmat, työvoiman tarjonta ja liikkuvuus, Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja* 5/2007, 123–214.
- Räisänen, H. & Ylikännö, M. (2021) Minne uudet työpaikat syntyivät vuonna 2019? *TEM-analyseja* 104/2021
- Räisänen, H. & Ylikännö, M. (2021) Miten uusien työpaikkojen synty muuttui vuonna 2019? *Työpoliittinen aikakauskirja* 1/2021, 8-22.
- Saari, J. & Yeung, A.B. (2007) *Oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltiossa*, Helsinki: Gaudeamus
- Sauramo, P. (2015) Kuinka huono Suomen hintakilpailukyky oikein on? *Talous ja yhteiskunta*, 2/2005, 2-9
- Sauramo, P. (2016) Tulopolitiikka, funktionaalinen tulonjako ja palkkamallit Suomessa vuosina 1962–2014, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 2/2016, 164
- Scanlon, T.M. (1998) *What we Owe to Each Others*, Cambridge: The Belknap Press
- Schneider, D. (2011) The Labor Share: A Review of Theory and Evidence, SFB 649 Discussion Paper 2011-069.
- Schumpeter, J.A. (1942) *Capitalism, Socialism and Democracy*
- Schumpeter, J.A. (2009) Luovan tuhon prosessi. Suom. M. Koivusalo. *Tiede ja edistys* 1/09.
- Schmitt-Grohé, S. & Uribe, M. (2013) Downward nominal wage rigidity and the case for temporary inflation in the eurozone. *Journal of Economic Perspectives*, 27(3), 193–212.
- Sen, A. (2009) *The Idea of Justice*, Cambridge: The Belknap Press
- Shafir, E., Diamond, P. & Tversky, A. (1997) Money illusion, *Quarterly Journal of Economics* 112, 341–374.
- Shapiro, C & Stiglitz, J.E. (1984) Equilibrium Unemployment as a Worker Discipline Device. *The American Economic Review*, 74, 433-444
- Sihto, M. (2018) Aktiivinen työvoimapolitiikka, teoksessa Kajanoja, J. (toim.) *Työllisyyskysymys*, Helsinki: Into, 61-85.
- Simon, H.A. (2000) UBI and the flat tax, teoksessa Van Parijs, P. (toim.) *What's wrong with the free lunch*, Boston: Beacon Press, 34-38.

- Sims, E. & Wolff, J. (2018) The State-Dependent Effects of Tax Shocks. *European Economic Review* 107: 57–85.
- Singer, P. (2007) *Oikeutta eläimille: eläinten vapautuksen filosofiaa*, Suom. Tengvall, H., Helsinki: Animalia
- Sinn H.-W. (2014) *The Euro Trap. On Bursting Bubbles, Budgets, and Beliefs*, Oxford University Press
- Seppänen, E. (2012) *Emumunaus*, Helsinki: Into.
- Sipola, S. (2015) *Rahavallan jäljet*, Suomi: Teos
- Smith, A. (1759) *The Theory of Moral Sentiments*
- Smith, A. (1776) *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*
- Soininvaara, O & Särelä, M. (2015) *Kaupunkien voitto – kuusi keinoa vapauttaa kaupunkien kasvu*, Helsinki: EVA
- Soininvaara, O. (2016) Lisää markkinoita asuntomarkkinoille, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 2/2016, 252
- Solow, R. (1993) *Dr. Rivlin's Diagnosis & Mr. Clinton's Remedy*, The New York Review of Books, March.
- Sombart, W. (1902) *Der moderne Kapitalismus*
- Spinnewijn, J. (2015) Unemployed but optimist: Optimal insurance design with biased beliefs, *Journal of the European Economic Association*, 13(1), 130-167.
- Steiner, H. (1974) *Two Concepts of Liberty*, Oxford: Clarendon Press
- Steiner, H I. (1994) *An Essay on Rights*. Oxford: Blackwell.
- Stenborg, M., Ahola, I., Palmén, O. & Pääkkönen, J. (2021) *Taloukasvun edellytykset tulevaisuudessa – lähtökohdat, suunnat ja ratkaisut*, Valtiovarainministeriön julkaisuja 2021:6.
- Stiglitz, J. (2000) *Economics of the Public Sector*, New York: Norton
- Stiglitz, J. (2010) *Freefall: America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy*. Allen Lane.
- Stiglitz, J. (2012) *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. New York: W. W. Norton & Company
- Stiglitz, J. (2014) Can the Euro Be Saved? An Analysis of the Future of the Currency Union, *Rivista di Politica Economica*, 3, 7-42.
- Stiglitz, J. (2015) Leaders and followers: Perspectives on the Nordic model and the economics of innovation, *Journal of Public Economics*, 127, 3–16
- Stiglitz, J. (2016) *The Euro. How a Common Currency Threatens the Future of Europe*. New York: W.W. Norton.
- Stiglitz, J.E. (2016) *The Euro and its threat to the future of Europe*, Allen Lane
- Stiglitz, J.E. (2018) How to exit the eurozone. Italy is right to consider leaving the EU's common currency area. *Politico* 26.6.2018, <https://www.politico.eu/article/opinion-italy-germany-how-to-exit-the-eurozone-euro-reform/>
- Suni, P. (2010) Miten selviää Yhdysvallat? teoksessa Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto, 137-150.

- Suokko, A. & Partanen, R. (2017) *Energian aika*, WSOY
- Suomen Pankki (2013) Talouden näkymät, *Euro & Talous* 5/2013.
- Suomen Pankki (2016) Suomi on palaamassa kasvu-uralle, Talouden näkymät, *Euro & talous* 3/2016
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Julkisyhteisöjen alijäämä ja velka [verkkojulkaisu]. ISSN=1799-5892. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 27.6.2016]. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/jali/>
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Maksutase ja ulkomainen varallisuusasema [verkkojulkaisu]. ISSN=2342-3463. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 27.6.2016]. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/mata/2016/04/>
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Työvoimatutkimus [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-7830. Tammikuu 2019. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 22.3.2019]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/tyti/2019/01/tyti_2019_01_2019-02-26_tie_001_fi.html
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Työ ja elinkeinoministeriö, Työnvälitystilasto. ISSN: 17973694. 2019:02, Työllisyyskatsaus, helmikuu 2019. Helsinki: Työ ja elinkeinoministeriö (viitattu 22.3.2019). Saantitapa: <http://www.temtyollisyyskatsaus.fi>
- Suvanto, A. & Virolainen, K. (2010) Rahoitusmarkkinat ja rahapolitiikka kriisin aikana ja sen jälkeen, teoksessa Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto, 57-70.
- Sveriges Riksbank (2017) The Riksbank's e-krona project, Report 1, syyskuu 2017, https://www.riksbank.se/globalassets/media/rapporter/e-krona/2017/rapport_ekrona_uppdaterad_170920_eng.pdf.
- Taimio, H. (2015) Joko eurokriisi on ohi? *Talous & Yhteiskunta*, 43:3, 52–59.
- Taimio, H. (2016a) Helikopteriraha – vihonviimeinen elvytyskeino? *Talous ja yhteiskunta*, 1/2006, 52-58.
- Taimio, H. (2016b) Elvytyspolitiikan paluu – onko se realismia? *Talous & Yhteiskunta* 4/2016, 32-38.
- Takalo, T & Toivanen, O. (2021) Sääntelyn vaikutukset innovaatiotoimintaan ja innovaatiotoimintaa edistävä sääntely. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 117, 7-28.
- Tanskanen, A. (2015) 532 Kahta reittiä ja vauhtia liittovaltioon, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 111, 532-
- Tervala, J. (2012) Euroalueen kriisin syyt. *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 108, 2012
- Tervala, J. (2016) Jälkikeynesiläinen taloustiede Suomessa: kriittinen katsaus, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 112: 54–69.
- Tilastokeskus (2018) Työvoimatutkimus 2017 joulukuu
- Tooby, J. & Cosmides, L. (1992) The psychological foundations of culture, In Barkow, Cosmides & Tooby (Eds.) *The Adapted Mind*, New York: Oxford University Press, 19-136.
- Trésor – Economics (2013) A budget for the Euro area. No. 120 October 2013

- Trivers, R.I. (1971) The evolution of reciprocal altruism, *Quarterly Review of Biology*, 46, 35-57.
- Tulo- ja kustannuskehityksen selvitystoimikunta (2017) *Talousnäkymät ja palkanmuodostus*, Helsinki: Valtioneuvoston kanslia
- Tuomala, M. (2009) *Julkistalous*, Helsinki : Gaudeamus.
- Tuomala, M. (2017) Vapauden markkinat on sivistävä lukukokemus, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 113, 252-253.
- Tuomala, M. (2018) Aktiivimallin puolustajien pitäisi päivittää taloustieteen tietämystään, *Alusta!*, <http://alusta.uta.fi/artikkelit/2018/02/01/aktiivimallin-puolustajien-pitaeisi-paeivittaeae-taloustieteen-tietaemystaeaeen.html>
- Tuomala, M. (2018) Lukuvihe. Juhana Vartiainen: Suomalaisen talousajattelun kritiikki, Helsinki: Otava, 2019. *Talous ja yhteiskunta*, 2019/1, 28-29.
- Tuomala, M. (2019) *Markkinat, valtio ja eriarvoisuus*, Tampere: Vastapaino.
- Tuomioja, E. (2016) *Luulin olevani aika piruileva: Poliittiset päiväkirjat 1995–1997*. Toimittanut Veli-Pekka Leppänen. Helsinki: Tammi
- Tuottavuuslautakunta (2019) Tuottavuuden tila Suomessa – Miksi sen kasvu pysähtyi, käynnistyykö se uudelleen? (*Valtiovarainministeriön julkaisuja* 2019:21). Valtiovarainministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-367-001-3>
- Tuottavuuslautakunta (2020) Tuottavuus ja kilpailukyky Suomessa – Mistä kilpailukyky koostuu, mihin sitä tarvitaan? (*Valtiovarainministeriön julkaisuja* 2020:81). Valtiovarainministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-367-694-7>
- Turner, A. (2015) *The Case for Monetary Finance – An Essentially Political Issue*, Paper presented at the 16th Jacques Polak Annual Research Conference Hosted by the International Monetary Fund
- Uusitalo, R. (2015) Akateeminen talousblogi: Maailman seitsemänneksi varakkain, <http://blog.hse-econ.fi/?p=6897> (haettu 6.8.2016)
- Uusitalo, R., Puhakka, M., Laakso, L., Kotakorpi, K., Andersen, T.M. & Matikka, T. (2016) *Economic Policy Council Report 2015*, Helsinki: VATT
- Uusitalo, R., Puhakka, M., K., Andersen, T.M., Anttonen, A., Pirttilä, J., Orjasniemi, S. & Lyytikäinen, T. (2017) *Economic Policy Council Report 2016*, Helsinki: VATT
- Uusitalo, R., Puhakka, M., K., Andersen, T.M., Anttonen, A., Kotakorpi, K., Orjasniemi, S. & Seuri, A. (2018) *Economic Policy Council Report 2017*, Helsinki: VATT
- Uusitalo, R., Puhakka, M., K., Andersen, T.M., Anttonen, A., Kotakorpi, K., Orjasniemi, S. & Seuri, A. (2019) *Economic Policy Council Report 2018*, Helsinki: VATT
- Vainiomäki, J. (2016) The development of wage dispersion and wage rigidity in Finland. Report to the Economic Policy Council.
- Vainiomäki, J. (2020) The development of wage dispersion and wage rigidity in Finland. *Finnish Economic Papers*, 29(1), 1–32
- Valtiovarainministeriö (2016) Taloudellinen katsaus 2016 Talvi 2016, *Valtiovarainministeriön julkaisuja* 42a/2016

- Valtonen, M. (2021) *Ratkaisuja osaamisvajeseen. Miten kuroa umpeen osaamisvajetta ja estää sitä syntymästä*. Helsinki: Keskuskauppakamari
- van der Wel, K.A. & Halvorsen, K. (2015) The bigger the worse? A comparative study of the welfare state and the employment commitment, *Work Employment and Society*, 29(1), 99-118.
- Van Reenen, J. (2020) Innovation and human capital policy, teoksessa Goldsbee, A. & Jones, B. (toim.) *Innovation and Public Policy*, University of Chicago Press, Illinois.
- van Vugt, M. & Ronay, R. (2013) The evolutionary psychology of leadership: Theory, review, and roadmap, *Organizational Psychology Review*, 1-22
- van Vugt, M. & van Lange, P.A.M. (2006) The altruism puzzle: Psychological adaptations for prosocial behavior, In Schaller, M., Simpson, J.A. & Kenrick, D.T. (Eds.) *Evolution and Social Psychology*, New York: Psychology Press, 237-262.
- Vapaavuori, J. (2016) *Puoliholtiton Suomi*, Keruu: Otava
- Vartia, P. (2010) Aiempien kriisien opetukset, teoksessa Rouvinen, P. & Ylä-Anttila, P. (toim.) *Kriisin jälkeen*, Helsinki: Taloustieto, 83-98.
- Vartiainen, J. (2017) Suomi tarvitsee talouspolitiikan arviointineuvostoa kuin janoinen vesitilkkaa. *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 113, 77-84.
- Vartiainen, J. (2019) *Suomalaisen talousajattelun kritiikki*, Helsinki: Otava.
- Varoufakis, Y. (2016) *And the Weak Suffer What They Must? Europe, Austerity and the Great Threat to Global Stability*, Bodley Head
- Vickers, D. (1959) *Studies in the Theory of Money, 1690-1776*, New York: A.M. Kelley
- Vihanto, M. (2016) Onko kahden prosentin inflaatiotavoite liian karkea ja liian matala? Psykologinen näkökulma rahapolitiikkaan, *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 112, 327-341.
- Vihriälä, V. (2013) Armoa velkaisille euromaille. *Kauppalehti* 14.10.2013
- Vihriälä, V. (2017) Suomen vienti on kehittynyt heikosti, <https://www.etla.fi/kolumnit/suomen-vienti-on-kehittynyt-heikosti/>
- Vihriälä, V. (2018) Sopeutuva menestyy. Toimivat työmarkkinat turvaavat pohjoismaisen hyvinvointimallin. Teoksessa Erola, M, Haavisto, I., Hokkanen, E., Kauhanen, A., Koskinen, S., Lindberg, H.M., Makkula, J. & Vihriälä, V., *Työn uudet ehdot. Miten avaamme työmarkkinoiden umpisolmut?* Helsinki: EVA, 8-33.
- Vihriälä, V. (2018) Kasvunäkymä ja sen rajoitteet, teoksessa ETLA, *Muistioita tulevalle hallitukselle. Talouspolitiikan linjaus keväällä 2019*, 18-20.
- Vilmunen, J., Pirttilä, J., Ellison, M., Niemi, J., Vainiomäki, J., Orjasniemi, S., Seuri, A. & Ahonen, E. (2020) *Economic Policy Council Report 2019*, Helsinki: VATT
- Vilmunen, J., Pirttilä, J., Ellison, M., Niemi, J., Vainiomäki, J., Orjasniemi, S. & Kuusela, A. (2021) *Economic Policy Council Report 2020*, Helsinki: VATT

- Viren, M. (2016) 10 väärinkäsitystä taloudesta, *Uusi Suomi*, <http://meeviren.puheenvuoro.uusisuomi.fi/225126-10-vaarinkasitysta-taloudesta>
- Viren, M. (2017) Mihin perustuvat OECD:n elvytysuositukset? *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 113, 57-64
- Visser, J. (2016a): What happened to collective bargaining during the great recession? *IZA Journal of Labor Policy*, 5:9.
- von Hayek, F. (1995) *Tie orjuuteen*. (The road to serfdom, 1944) Suomentanut ja jälkisanat laatinut Jyrki Iivonen. Helsinki: Gaudeamus
- von Hayek, F. (1998) *Kohtalokas ylimieli*. (The fatal conceit: The errors of socialism, 1988.) Toimittanut W. W. Bartley. Suomentaneet J. & M. Norri. Helsinki: Art House.
- Von Mises, L.H.E. (1922) *Die Gemeinwirtschaft*.
- Von Mises, L.H.E. (1944) *Bureaucracy*, New Haven: Yale University Press
- Wahlroos, B. (2012) *Markkinat ja demokratia. Loppu enemmistön tyrannialle*. Keuruu: Otava.
- Wahlroos, B. (2015) *Talouden kymmenen tuhoisinta ajatusta*. Helsinki: Otava.
- Wahlroos, B. (2019) *Kuinkas tässä näin kävi? Miksi maallamme ei ollut malttia vaurastua*. Helsinki: Otava
- Weber, M. (1904) Die "Objektivität" sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis, Teoksessa Weber, M. (1993) *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Tübingen
- Wilkinson, N. (2008) *An Introduction to Behavioral Economics*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Wilkinson, N. & Klaes, M. (2012) *An Introduction to Behavioral Economics*, 2. painos, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Woodford, M. (2009) Convergence in Macroeconomics: Elements of the New Synthesis. *American Economic Journal: Macroeconomics*, 1(1):267-79.
- Wray, L.R. (1998) *Understanding Modern Money: The Key to Full Employment and Price Stability*, Edward Elgar, Cheltenham.
- Wren-Lewis, S. (2016) A general theory of austerity, *Working paper BSG-WP-2016/014*
- Yeung, A.B., Saari, J. & Lagerspetz, E. (2007) Oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltiossa, teoksessa Saari, J. & Yeung, A.B., *Oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltiossa*, Helsinki: Gaudeamus.
- Yle (2021) Kuka on populistisi, kuka konservatiivisi, entä "oikea" liberaali? Selvitimme, mitä ismien kiihtyvä käyttö kertoo yhteiskunnan kehityksestä <https://yle.fi/uutiset/3-11862622>
- Ylirönni, A. (2019) *Valintamme ei kohdistunut sinuun. Työttömyyden monet kasvot*. Helsinki: Demokraattinen sivistysliitto
- Ylönen, M. & Remes, M. (2015) *Velkatohtorit – Kuinka Eurooppa unohti historian ja oppi rakastamaan talouskuria*. Helsinki: Into